

İSLÂM HUKUKUNDA ANNE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

HİLÂL DUMAN

124 947

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslâm Bilimleri
Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAHRAMAN

124947

SİVAS-2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Hakkı AYDIN

Üye: Doç. Dr. Ali AKPINAR

Üye: Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAHRAMAN

(Danışman)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

06.09.2002

H. Bayram Kaçmazoğlu
Doç Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsanlar, yaşadıkları sürece pek çok rol üstlenmektedirler. Nitelikleri ve etkileri farklı olan bu rollerin hepsi de önemlidir. Annelik de bu rollerden birisidir. İslâm hukuku insanların hayatlarının her dönemiyle ve taşıdıkları her rolüyle ilgili hükümler koymuştur. Anne hakkında vaz edilen hükümler, annenin, anne olmasından önce başlayan, hamileyken ve çocuğunu doğurduktan sonra da devam eden dönemleri içine almaktadır. Kadının, insan ve kadın olmasının dışında anne olması hasebiyle yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve hakları araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, annenin tanımı, anne olmanın yolları, anneliğe engel olma ve bir annede bulunması gereken nitelikler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, annenin hakları ve görevleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, İslâm hukukunun ibadetler, aile, yargılama, ceza, devletler hususi ve miras gibi farklı branşlarında yer alan anne ile ilgili hükümler ele alınmıştır.

Araştırmanın amacı, bu farklı branşlarda bulunan hükümlerin tek bir başlık altında toplamaktır. Anne ile ilgili hükümler, klasik hukuk kitaplarında tetkik edilmekle beraber, sistematik bir şekilde tek bir başlık altında ele alınmamıştır. Konu, İslam hukukunda “neseb”, “hidâne”, “radâ” vb. ilgili bölümlerde işlenmiştir. Çağdaş İslâm hukuku çalışmalarında ise, konu ya klasik usulde olduğu gibi ya da ansiklopedi maddesi olarak ele alınmıştır. Araştırmanın diğer bir amacı da, annenin, insan hayatındaki yerine ve önemine dikkat çekmektir.

Araştırmada öncelikle İslâm hukukunun ilk kaynaklarına müracaat edilerek veriler toplanmıştır. Konu ile ilgili meseleler ele alınırken genellikle meşhur hukuk ekolleri; Hanefî, Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri mukayeseli olarak verilmiştir. Ayrıca İslâm hukuku kaynaklarının dışında diğer modern ve klasik kaynaklardan da yararlanılmıştır. Daha sonra elde edilen bilgiler bilimsel olarak ele alınıp isabetli görüşlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonucunda görülmüştür ki, anne ile ilgili hükümler, İslâm hukukunda hayli yekün teşkil etmekte ve bu konu İslam hukukunun hemen hemen her alanını ilgilendirmektedir. İslâm hukuk doktrininde anneye hakiki ve mecazi anlamlar yüklenmiş, anne ile ilgili hükümler çocuk doğurmadan önce başlamış, annenin kocası ve çocukları, çocuğun annesi üzerinde bir takım haklara sahip olduğu görülmüştür. Kadının, anne olması hasebiyle İslâm miras, ceza, yargılama, devletler hususi hukukunda ve ibadetlerde farklı hükümlere tâbi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca anneliğin çok önemli bir vasıf ve hiçbir şekilde ihmale gelmemesi gereken bir konu olduğu sonucuna da varılmıştır.

ABSTRACT

People have many roles during their life spans. All of these roles with various qualities and effects are important. Motherhood is one of these roles too. Islamic law has put rules in connection with each period of human life and with each role he or she is carrying. The rules put about motherhood contain phases that begin before motherhood and continues during pregnancy and after giving birth. The rights and responsibilities of woman which she must carry out as being mother in addition to her being human and woman constitute the content of this research.

This study consists of one introduction and three parts. In the first part, some information has been given about the definition of "mother", the ways of becoming mother, preventing motherhood and the qualities that are necessary to be a mother. In the second part the rights and responsibilities of mothers have been concentrated on. In the third part some rules concerning mothers in different branches of the Islamic law like worships, family law, trial, law, criminal law, conflict of laws and inheritance law, have been handled.

The aim of the research is to put the rules in different branches under one title. The rules connected with mother were not collected systematically under one title although they were examined in the classical books of jurisprudence. The subject has been worked up in the parts of "nasab" (genealogy), "hidâne"(guardianship for the child), "rada" (breast feeding a baby), etc. of the Islamic law. In the contemporary studies, the subject has been handled either as it was in the classical method or as being an encyclopedia matter. Another aim of this research is to attract attention to the place and importance of motherhood in human life.

In this study, first of all, the required data have been collected after resorting to the first sources of the Islamic law. The views of Hanefi, Maliki, Shafii and Hanbali schools have been comparatively given while the problems concerning the subject have been taken up. Moreover, the other modern and classical sources outside the sources of the Islamic law have been benefitted. Then the information attained has been scientifically examined and so the suitable and true views have been tried to reach.

At the end of research it has been seen that the rules connected with mother constitute a big total in the Islamic law and concern almost its every field. In the doctrine of the Islamic law, real and figurative meanings have been attributed to mother, and rules concerning her start before she gives birth and it has been seen that mother has rights on her husband and children and also children have rights on their mothers. It has been found out that women are subjected to the different rules and judgements in connection with worships, family law, trial, law, criminal law, conflict of laws and inheritance law in the Islamic law as being mother. At the same time it is reached as a consequence that motherhood is a very important quality and it is a subject that must not be neglected in any way.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VII
I. PROBLEM	X
A. PROBLEM DURUMU.....	X
B. PROBLEM CÜMLESİ	X
C. ALT PROBLEMLER.....	XI
II. DENENCELER.....	XI
III. VARSAYIMLAR.....	XII
IV. TEMEL KAVRAMLAR	XII
V. KAPSAM VE SINIRLIKLAR.....	XIII
VI. İLGİLİ KAYNAKLAR.....	XIV
VII. METODOLOJİ	XV
A. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	XV
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	XV
VIII. İNSAN GÜCÜ VE TAKVİM	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ANNE VE ANNEDE

BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

I. ANNE KAVRAMI.....	2
A. GENEL OLARAK ANNE	2
B. ANNENİN TANIMI.....	7
1. Sözlük Anlamı.....	7
2. Terim Anlamı.....	8
C. ANNE OLMANIN YOLLARI	14
1. Tabîî Yolla	14

2. Yapay Yolla.....	15
D. ANNELİĞE ENGEL OLMA VE DİNİ HÜKMÜ	17
1. Gebelik Öncesi (Doğum Kontrolü, Aile Planlaması).....	17
2. Gebelik Döneminde (Düşük, Kürtaj).....	19
II. BİR ANNEDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER.....	27
A. DİNDAR OLMASI.....	30
B. DOĞURGAN OLMASI	32
C. İYİ BİR ÇEVREDEDEN OLMASI	32
D. BAKİRE OLMASI	33
E. ASİL BİR AİLEDEN OLMASI	34
F. GÜZEL OLMASI	35
G. YABANCI OLMASI.....	36
H. SEVECEN, DÜRÜST VE BECERİKLİ OLMASI	37
İ. BULAŞICI VE KALITSAL HASTALIKLARDAN HÂLÎ OLMASI	38

İKİNCİ BÖLÜM

ANNENİN GÖREVLERİ VE HAKLARI

I. ANNENİN GÖREVLERİ (ÇOCUĞUN ANNE ÜZERİNDEKİ HAKLARI).....	43
A. HAMİLELİK ÖNCESİ DÖNEM (ANNELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİ).....	43
1. Anneliğe Zihnen Hazırlık	45
2. Anneliğe Bedenen Hazırlık	46
B. HAMİLELİK DÖNEMİ	47
C. DOĞUM SIRASINDAKİ SORUMLULUKLAR	58
D. DOĞUM SONRASI SORUMLULUKLAR (LOHUSALIK VE SONRASI DÖNEM)	59
1. Lohusalık Dönemiyle ilgili Sorumluluklar	59
2. Lohusalık ve Sonrası Annenin Çocuğuna Karşı Sorumlulukları	63
a. Velâyet	63
b. Çocukla İlgili Merasimler.....	67
ba. Tahnik ve Dua	67
bb. Kulağına Ezan Okuma	68
bc. Akika Kurbanı ve Ziyafet.....	69

bd. Çocuğun Saçının Tıraş Edilmesi	70
c. İsim Koyma	71
d. Emzirme	72
da. Emzirme Mükellefiyeti	73
daa. Emzirmenin Çocuğa Faydaları	76
dab. Emzirmenin Anneye Faydaları.....	79
db. Emzirme Müddeti.....	80
dc. Anne ve Ücretsiz Süt anne Farkı (Emzirmede Annenin Sütanneye Önceliği).....	81
e. Sünnet Ettirmek	83
f. Eşit Muamele ve Sevgi	84
fa. Eşit Muamele.....	84
fb. Sevgi	88
g. Terbiye	90
ga. Genel Olarak Terbiye	90
gb. Hidâne.....	104
gba. Hidâne Mükellefiyeti.....	105
gbb. Hâdine Olabilme (Hidâne Hakkı Kazanmanın) Şartları	110
gbc. Hidâne Müddeti.....	115
gbd. Hidânedeki Mekân	119
h. Evlendirme	122
k. Çocuk Adına Fıtır Sadakası Vermek	124
l. Nafaka.....	124

II. ANNENİN HAKLARI..... 129

A. ANNENİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ HAKLARI (ÇOCUĞUN ANNESİNE KARŞI GÖREVLERİ)	129
1. İyi Davranmak.....	130
2. İtaat.....	134
3. Nafaka (Maddi İhtiyaçları Gidermek).....	136
4. Saygısızlık Etmemek ve Kötü Söz Söylememek.....	140
5. Rızasını Almak.....	143
6. Öldüğünde Hayırla Anmak, Dua Etmek	144

B. KADININ ANNE OLARAK KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKLARI (KADININ ANNE OLMASI DOLAYISIYLA KOCASININ KARISINA KARŞI GÖREVLERİ)	146
1. Nafaka.....	147
2. Babanın Anneye Yardımcı Olması	148

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

İSLÂM HUKUKUNUN FARKLI BRANŞLARINDA ANNE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

I. İBADETLERDE ANNENİN DURUMU.....	152
A. GUSÛL (BOY ABDESTİ ALMAK).....	157
B. NAMAZ	158
C. ORUÇ	160
D. HAC.....	162
E. CAMİYE GİRMEK.....	163
F. CİNSEL İLİŞKİDE BULUNMAK	164
G. KUR'AN OKUMAK.....	166
H. ZEKÂT VE SADAKA	167
II. ANNENİN AİLE HUKUKUNDAKİ DURUMU	169
A. NESEP (ANNELİĞİN SÜBUTU).....	169
B. EVLENMEYE MANİ OLUŞTURMASI	170
C. MAHREMİYET DURUMU	172
D. BOŞAMA	174
III. ANNENİN YARGILAMA HUKUKUNDAKİ DURUMU	175
A. ŞEHÂDET.....	175
B. İKRAR	177
IV. ANNENİN CEZA HUKUKUNDAKİ DURUMU	178
A. ÖLDÜRMEDE ANNENİN DURUMU	179
1. Anne Hamile İken Öldürmede Durumu	180
2. Anne Hamile Değilken Öldürmede (Kısasta) Durumu.....	183
B. MÜESSİR FİLLER.....	188

C. CEZALARDA ANNENİN DURUMU,.....	189
1. Kısastaki Durumu.....	189
2. Haddlerdeki Durumu.....	189
a. Zina Haddi	189
b. Kazf (İffete İftira) ve İrtidat (Dinden Dönme) Haddi.....	190
c. Hırsızlık ve Yol Kesme Haddi	191
V. ANNENİN DEVLETLER HUSUSİ HUKUKUNDAKİ DURUMU	192
VI. ANNENİN MİRAS HUKUKUNDAKİ DURUMU	193
SONUÇ	201
KAYNAKÇA.....	207

KISALTMALAR

a.g.m. : Adı Geçen Madde

a.g.b. : Adı Geçen Bölüm

AAD : Akev Akedemi Dergisi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

AÜİFD : Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b : İbn, Bin

bkz. : Bakınız

b.y. : Baskı Yeri Yok

c : Cilt

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DEAD: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi

DD : Diyanet Dergisi

EBD : Eğitim Bilim Dergisi

GYA : İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi

H.z. : Hazreti

h. no : Hadis Numarası

md. : Madde

nşr: Neşreden

ö. : Ölüm

s. : Sayı

s.a.v : Sallallahu Aleyhi Vesellem

SÜİFD : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

SÜİFD : Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

SDÜİFD : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

trc. : Tercüme Eden

TDK : Türk Dil Kurumu

t.y. : Baskı Tarihi Yok

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Devamı

vs. : Vesaire

ÖNSÖZ

İslâm dinine göre insan, mahlukatın en şerefli, en mükerrer ve en güzelidir. Allah'ın lütfuyla dünyaya gelen mahlukat içinde iradesi eline verilen, akılla donanan en şerefli ve mükemmel varlık insandır. Âlem insanlık için yaratılmıştır. Her şey insanın emrine verilmiştir. İnsan kâinatın özü, göz bebeği olarak kabul edilmiş, bütün düzenlemeler onun hakkını korumaya yönelik yapılmıştır. İnsanın eşref-i mahlukât olması da, sefil bir varlık olması da bir anlamda kendi elindedir. Bu da kendisi için belirlenmiş hak ve sorumluluklara riayet etmesine bağlıdır.

Bir kadın, meşru bir evlilik yapıp çocuk sahibi dolayısıyla anne olabildiği gibi, gayri meşru yolla ilişkilere girerek de anne olabilir. Ancak bu nikâh akdi ile meşru hale gelebilir. İslâm meşru yoldan anneliği tasvip ettiğinden, nikâhla kayıt altına alınmadan oluşturulan birlikteliği yasaklamıştır. Çünkü böyle bir birliktelik, aile sayılamayacağı gibi, güvencesiz bir hayatı da beraberinde getirir. Oysa çiftler arasında yapılan nikâhla, ailedeki bireylerin birbirleriyle olan münasebetleri, karşılıklı hak ve vazifeleri tanzim ve tayin eden esaslarla teminat altına alınmış olur.

Toplumunu oluşturan bu kuruma ilahi ve beşeri kaynaklı bütün hukuk sistemlerinde önem verilmiş ve toplumların sosyo-kültürel yapısına göre düzenlemeler yapılmıştır. İslâm hukuku da, aile kurumundaki bireylerin fitri özelliklerine göre bir takım haklar ve sorumluluklar getirmiştir. İnsanın diğer kimlikleri ile ilgili olduğu gibi annelik kimliği ile ilgili de bir takım düzenlemeler yapmış, hükümler koymuştur. Araştırmada bu hükümler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Konuya hazırlayıcı bilgileri içeren giriş kısmı: problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, denenceler, sayılılar, tanımlar, sınırlamalar, konunun İslâm hukukundaki yerini tespiti yönelik ilgili kaynaklar, araştırma yöntemi, araştırmanın amacı ve önemi, takvim ve insan gücü, kısaltmalar ve önsözden oluşmaktadır.

Birinci bölümde anne kavramı başlığı altında genel olarak annelik, annenin tanımı, anne olmanın yolları, anneliğe engel olma ve annede bulunması gereken nitelikler ele alınmıştır.

İkinci bölümde annenin görevleri ve hakları şeklinde iki başlık bulunmaktadır. Annenin görevleri işlenirken, hamilelik öncesi, hamilelik dönemi, doğum sırası ve doğum sonrası sorumluluklar şeklinde tasnif edilmiştir. İkinci başlıkta, annenin çocukları ve kocası üzerindeki hakları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde İslâm hukukunun farklı branşlarında anne ile ilgili hükümler başlığı altında annenin ibadetlerdeki durumu, İslâm aile, yargılama, ceza, devletler hususi ve miras hukukundaki durumu işlenmiştir.

Araştırma süresince her türlü yardım, teşvik ve anlayışlarından dolayı muhterem hocalarım Doç. Dr. Hakkı AYDIN Bey'e, Doç. Dr. Ali AKPINAR Bey'e, Doç. Dr. Hüseyin AKKAYA Bey'e, özellikle tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAHRAMAN Bey'e, Yrd. Doç. Dr. Sabri ERTURHAN Bey'e, Yrd. Doç. Dr. Gökhan Sebati IŞKIN Bey'e ve aileme teşekkürlerimi arz ederim.

Hilâl DUMAN

Sivas - 2002

GİRİŞ

I. PROBLEM

A. Problem Durumu

İnsanların var oluşundan itibaren anne ve annelik mevcuttur ve annelikle ilgili ilahi ve beşeri kaynaklı pek çok hukuk sistemleri tarafından düzenlemeler yapılmıştır. Ancak annenin insan hayatındaki diğer insanlardan daha farklı ve önemli etkisi üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Zaman zaman ihmal edilmiş, ehemmiyetinin farkında olunmamıştır. Oysa annelik her halukarda ısrarla üzerinde durulması gereken bir konudur.

İslâm dini, geldiği ilk günlerden itibaren ayet ve hadislerle anne olmanın önemine dikkat çekmiş ve o zamana kadar anneye verilmeyen değeri vermiştir. Bu dinde bütün insanların hak ve hukuku ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiş ve bunlarla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İslâm hukuku adı altında toplanan insanların hak ve sorumlulukları, öncelikle ayet ve hadis, daha sonra sahabe uygulamalarından hareket edilerek İslâm dininin hukukçuları tarafından oluşturulmuştur. Her konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, tartışılmış, bazen üzerinde ittifak, bazen de ihtilaf edilmiştir. Bununla birlikte araştırma konusu olan anne ile ilgili hükümler şu ana kadar ne klasik ne de çağdaş herhangi bir hukukçunun dikkatini çekip biraraya getirilmemiştir. Konular işlenirken yeri geldikçe anne hakkındaki hükümler verilmiştir. Ayrıca ebeveyn ile ilgili bazı konularda sadece baba hakkında hüküm belirtilmiş anne hakkındaki hükme değinilmemiştir. Dolayısıyla anne ile ilgili bir hususa bakılacağı zaman, tabii varsa, ilgili bölümlerin araştırılması gerekmektedir.

İnsanlara ilgili hükümleri bulmaları konusunda yararlı olacağı düşünülen bu araştırmada, İslâm hukukunda anne ile alakalı hükümler bir başlık halinde ele alınmıştır. Ayrıca anne ile ilgili olup değinilmeyen konulara dikkat çekilerek verilen hükümlerden de yararlanarak yeni hükümler verilmeye çalışılmıştır.

B. Problem Cümlesi

İslâm hukukundaki anne ile ilgili hükümler nelerdir?

C. Alt Problemler

Annenin tâbî olduğu hükümler ile anne olması arasında bir ilişki var mıdır?

Annenin tâbî olduğu hükümlerde anne olması önemli bir etken midir?

Bir annede bulunması gereken özellikler nelerdir?

Annenin anne olması sebebiyle İslâm hukukunda farklı hükümler var mıdır?

Annenin çocuğu, çocuğun anne üzerinde hak ve sorumlulukları nelerdir?

İslâm aile hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir mi?

Annenin anne olmasından dolayı yaptığı ibadetlerde her hangi bir farklılık var mı?

İslâm yargılama hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir mi?

İslâm ceza hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir mi?

İslâm devlet hususi hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir mi?

İslâm miras hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir mi?

II. DENENCELER

İslâm hukukunda anne ile ilgili pek çok hüküm vardır.

Annenin tâbî olduğu hükümlerle anne olması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Annenin tâbî olduğu hükümlerde anne olması önemli bir etkendir

Anne olmak insanın sahip olduğu en önemli roldür.

Bir kadının anne olması için bir takım özellikler aranır.

Annenin anne olması sebebiyle İslâm hukukunda farklı hükümler vardır.

Ebeveyn hakkındaki bazı konularda baba ile ilgili hükümler verilmiş, anne hakkındaki hükümlere değinilmemiştir.

İslâm aile hukukunda, annenin anne olması hasebiyle özel hükümler verilir.

Annenin anne olmasından dolayı yaptığı bazı ibadetlerde farklılık vardır.

İslâm yargılama hukukunda, annenin anne olması sebebiyle özel hükümler verilir.

İslâm ceza hukukunda, annenin anne olması sebebiyle özel hükümler verilir.

İslâm devlet hususi hukukunda, annenin anne olması sebebiyle özel hükümler verilir.

İslâm miras hukukunda, annenin anne olması sebebiyle özel hükümler verilir.

III. VARSAYIMLAR

Araştırma konusu daha önce çalışılmamıştır.

Problem olarak ifade edilen soruların cevapları ilgili kaynaklarda bulunabilir.

IV. TEMEL KAVRAMLAR ¹

Anne: Çocuğu olan kadın, ana, vâlide demektir.

Gebelik: Döllenmiş insan yumurtasını taşıyan kadının bulunduğu hal ve vaziyettir.

Nifâs: Çocuk doğurma ve sonrası halidir.

¹ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998.

Velâyet: Çocuğun şahsını ve mallarını idare hususunda anne ve babanın haiz olduğu hak ve vazifelerdir.

Tahnîk: Yeni doğan bebeğin henüz anne sütü emmeden, damağının, hurma, bal vb tatlı bir besinin ezilerek onunla ovulması işlemidir.

Radâ: Süt emmek demektir.

Hidâne: Kendi işlerini göremeyecek yaştaki çocuğa, yetkili olan kimsenin muayyen süre içinde bakması ve onu terbiye etmesi hak ve görevidir.

Nafaka: Beslenme, giyim, barınma ile sağlık giderleri gibi bunlara tâbî olan şeylerden ibarettir.

Neseb: Baba ve anne yönünden olan bağıdır.

Mahremiyet: Erkeğin kadına aralarında evlilik caiz olmayacak derecede yakın olmasıdır.

Şehâdet: Bir kimsenin bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şehâdet lafzıyla hâkimin ve karşı tarafın huzurunda vuku bulan doğru ihbardır.

İkrar: Bir kimsenin kendisiyle ilgili olup başkasına ait bulunan bir hakkı haber vermesi anlamına gelmektedir.

Katl: Öldürme demektir.

Müessir fiil: Başkası üzerinde eser meydana getiren hal ve harekettir.

V. KAPSAM VE SINIRLIKLAR

1. Bu araştırmada İslâm hukukundaki hükümler üzerinde çalışılmıştır.
2. Araştırmada anne hukuki açıdan ele alınmıştır.
3. Araştırmada sadece anne ile ilgili hükümler üzerinde durulmuştur.
4. Araştırma konusu hakkında farklı mezheplerden öncelikle meşhur dört mezhep Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine yer verilmiştir.

VI. İLGİLİ KAYNAKLAR

İslâm hukukunda anne hakkındaki hükümlerin neler olduğu araştırılırken, kuşkusuz bu konu ile dolaylı ve dolaysız olarak ilgili literatürün incelenmesi gerekir. Bu kaynaklar, araştırmanın konusu hakkında sadece klasik ve çağdaş hukukçuların değil diğer alanların alimlerinin de görüşlerini içermektedir. Klasik fıkıh kitaplarında genellikle ilk bölüm ibadetlere ayrılır ve İslâm hukukçuları Roma hukukunda olduğu gibi kamu hukuku, özel hukuk şeklinde bir ayırma gitmemiş, hukuku ibâdât (ibadetler), “muamelât” (Borçlar, ticaret ve usul hukuku) ve “ukubât” (ceza hukuku) kısımlarına ayırmışlar ve bu tasnif içerisinde incelemişlerdir. Annelik konusu bu üçlü ayırmda, her üçünde yani ibadet, muamelât ve ukubât bölümlerinde yer almaktadır. İslâm hukuku literatüründe görülebildiği kadarıyla anne ile ilgili hükümler tek bir eser halinde mevcut değildir. Genelde ilgili bölümlerde yeri geldikçe işlenmiştir. Klasik fıkıh kitaplarında “nifas”, “neseb”, “sıhriyye”, “nafaka”, “velâyet”, “hidâne”, “radâ” “ıchaz” gibi bölümlerde ele alınmıştır. Anne ile ilgili hükümleri bu şekilde işleyen eserlere şunlar misal olarak verilebilir: Hanefî mezhebinden, Tahâvi'nin Muhtasar'ı, Semerkandi'nin Tuhfesi, Serahsi'nin Mabsut'u, Kâsânî'nin Bedâi'si, Merğınâni'nin Hidâye'si, Mevsili'nin Muhtar'ı, İbn Nüceym'in Bahrü'r-Râik'i, Molla Hüsrev'in Dürer'i, İbn Âbidîn'in Reddül-Muhtar'ı; Malikî mezhebinden, Sehnûn'un Müdevvenetü'l-Kübra'sı, İbn Rüşd'ün Bidayetü'l-Müctehid'i, Derdîr'in Şerhu's-Sağir'i; Şafîî mezhebinden, Şafîî'nin el-Ümm'ü, Nevevi'nin Mecmu'su, Şirbini'nin Muğni'si, Remlî'nin Nihayetü'l-Muhtac'ı, Şirâz'nin Mühezzebi; Hanbelî mezhebinden, İbni Kudâme'nin Muğni'si, Behûti'nin Keşfu'l-Kına'sı, İbn Cüzey'in Kavaninu'l-Fıkhıyyesi sayılabilir.

Bugün Türkçede ve diğer dillerde yapılan hukuk çalışmalarına bakıldığında bu konuda müstakil bir kitabın olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte konu, ansiklopedilerde “ana-baba”, “nafaka”, “hidâne”, “çocuk”, “ebeveyn” gibi maddeler altında işlenmiştir. Yine annelik konusu İslâm hukuku

dışındaki diğer alanlarda özellikle eğitim, psikoloji, sağlık alanlarında daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.

VII. METODOLOJİ

A. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın esasını klasik fıkıh kitaplarında geçen içtihat, görüş ve çözümler oluşturması sebebiyle önce İslâm hukukunun ilk kaynaklarına müracaat edilerek duruma uygun veriler toplanmıştır. Daha sonra çağdaş İslâm hukuku ve eğitim, psikoloji, tıp, gibi diğer alanlardaki çalışmalar incelenip veri toplanmıştır. Meseleler ele alınırken genellikle meşhur dört mezhep Hanefî, Şafîî, Mâlikî ve Hanbelîlerin görüşleri mukayeseli olarak işlenmiştir. Ayrıca, fıkıh usûlü, hadis, tefsir, İslâm tarihi, tabakât, beşeri hukuk, eğitim, sosyoloji, psikoloji ile tıbbî kitaplardan ve konuyla ilgili diğer kaynaklardan da yararlanılmıştır. Ayrıca internet aracılığıyla Türkçe ve diğer dillerde konu ile alakalı çalışmalara ve bilgilere ulaşılmıştır. Ve Riyad'da bulunan "Merkezü'l-Meliki'l-Faysal" İslâm araştırmaları merkezinden konu hakkında yapılan kitap, makale, tez, cd, vs. istenmiştir. Sonunda elde edilen bilgiler bilimsel olarak ele alınıp incelenmiş, yeniden tasnif edilip, analiz ve senteze tâbî tutularak yorumlanmış, değerlendirilmiş ve anlamlı bilgiler bütünü haline getirilerek isabetli görüşlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmanın hedefine ulaşması ve sağlıklı yapılabilmesi için öncelikle danışman hoca ve İslâm hukuku ile diğer alanlardaki hocalarla diyalog içerisinde bulunulmuştur.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı İslâm hukukundaki anne ve annelikle ilgili hükümleri İslâm hukuku ekollerinden öncelikle Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre biraraya getirmektir. Ayrıca anneliğin İslâm hukuku açısından ne ifade ettiği belirlemek ve anneliğin insan hayatındaki yerine dikkat çekmektir. Bu konudaki mevcut bilgiler zincirine yeni bir halka ekleyebilmek için anne ile ilgili hükümleri bir başlık altında toplamak suretiyle, anneliğin

İslâm hukuk sistemindeki yerinin, anneliğin tarifinin, anne olmanın yollarının, anneliğe engel olma yollarının, İslâmi açıdan bir annede bulunması gereken niteliklerin, anneliğe hazırlık, hamilelik ve lohusalık döneminde yapılması gerekenlerin, annenin hakları ve görevlerinin, annenin ibadetlerdeki, İslâm aile, yargılama, ceza, devletler hususi, miras hukukundaki durumunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

İnsanların kişilikleri aile ortamında gelişir. Çocuğun şahsiyetinin şekillenmesi sürecinde ona en önemli etkilerin aile üyelerinden geldiği bilinmektedir. Bu sebeple anneden başlamak üzere ailenin bütün fertleri, çocuğun gelişimi ve eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Özbenliğini geliştirebilmek için her çocuğun özellikle okul öncesi dönemde bir modele, örnek alacağı bir insana ihtiyacı vardır. Normal aile ortamında bu görevi anne baba, ağabey, abla, büyükanne, büyükbaba gibi çocuğun sık gördüğü ve ilişkide bulunduğu kişiler karşılamaktadır. Tabii olarak bunlar arasında anne ve baba en önemli ve öncelikli modeldir. Ancak annenin yeri daha da önemlidir. İnsan hayatını yönlendiren bu faktörlerin en önemlisi annedir. Çünkü annenin, çocuk üzerindeki etkisi daha dünyaya gelmeden önce başlamakta ve uzun bir süre devam etmektedir. İnsanlar, hayatlarının en çok etkiye maruz kaldıkları ve en uzun dönemini annelerinin yanında geçirmektedirler. Bu nedenle annelerin insanlar üzerinde çok önemli etkileri vardır. Annenin insan ve toplum üzerindeki etkisi ve annelik konusunun bütün insanları ilgilendirmesi konunun çalışılmasında önemli bir etkidir.

Araştırma konusu “İslâm hukukunda anne ile ilgili hükümler” daha önce müstakil bir konu olarak çalışılmamıştır. Bu araştırma neticesinde anne ve annelikle ilgili hükümler birarada bulunabilecektir. Konu, toplum içerisinde hem anneleri hem de annesi olanları yani bütün insanları ilgilendirmektedir. İnsanlar bu konuyla ilgili ihtiyaç duydukları hükümlere kolayca ulaşabilecektir.

VIII. İNSAN GÜCÜ VE TAKVİM

Bu araştırmanın yürütülmesinde araştırmacı tek başına sorumlu olmakla birlikte, başta danışman hocanın ve hukuk, hadis, tefsir, İslâm tarihi, eğitim, psikoloji, tıp, bilgisayar, alanlarında uzman şahısların yardımına başvurulmuştur.

Araştırma kanuni süre olan bir yıl içerisinde tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ANNE VE ANNEDE

BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

I. ANNE KAVRAMI

A. Genel Olarak Anne

İnsanın akılları hayrete düşüren yaratılış mucizesi, annelerin bedenlerinde gerçekleşmektedir. Bebekler gibi anneler de canlı birer mucizedir. Bebek ve anne arasındaki ilişki her an Allah'ın sonsuz ilmini, hikmetini, kudretini ve rahmetini hatırlatmaktadır.

Her canlı varlığın başlangıcındaki müşterek vasıf, acz içinde dünyaya gelmeleridir. Bu sebeptir ki, onlar, bu âcizlikten çıkıp olgunluğa doğru bir yol alabilmek için merhamet, şefkat ve bakıma muhtaçtır. Bir ağaç fidanından insan yavrusuna kadar bütün canlıların durumu aynıdır. Doğum öncesi ve sonrası koruma, şefkat, fedekârlık, ilgi ve sevgiye son derece ihtiyacı olan böyle bir varlığın korunması, ancak annenin varlığı ile karşılanabilir.

Yaratılışın hikmeti ve gayesi bakımından, insanoğlunun yaratılışı diğer canlılardan farklı olduğu gibi, onun dünyaya uyum sağlaması da farklıdır. Bütün canlılar içinde en uzun süreli bakım, ihtimam ve alakayı gerektiren yavru sadece insan yavrusudur. İnsan yavrusunun kendi kendine yeterli duruma gelebilmesi, uzun yıllar bakılıp beslenmesiyle ve korunmasıyla gerçekleşir. Oysa pek çok hayvan yavrusu, doğumdan kısa bir süre sonra kendi türünün olgunluk düzeyine ulaşır. İnsan yavrusunun sadece gelişmesi değil, sağ kalabilmesi de özenle bakılmasına bağlıdır. Zira bebek, kendi kendine bırakılırsa kısa bir zaman sonra ölür. Bu itibarla bakım ve gözetiminin başka kişiler tarafından yapılması şarttır. İşte bu hem zahmetli ve ayrıca da masraflı işin yapılmasını Allah Teâla insanlarda oluşturduğu analık ve babalık duyguları ile gerçekleştirirken, bu hususun aynı zamanda onların sorumluluğunda olduğunu da beyan eder.¹

Kadın ve erkek, çocuk sevgisini de içine alan bir vasıfla yaratılmışlardır.

¹ Bkz: Bakara, 2/ 233; Tahrim, 66/ 6.

Onlara, çocuk doğurma, büyütme, yetiştirme, ona sevgi ve şefkat gösterme, onunla ciddi olarak ilgilenme gibi duygular verilmiştir. Yaratılıştan sahip olunan bu duygular olmasaydı herhalde anneler çocuk yetiştirmenin gerektirdiği sabır ve tahammülü gösteremez, kendi beden ve ruh ihtiyaçlarından fedakârlık ederek, onların sıkıntılarını çekemez, ihtiyaçlarını karşılayamaz, terbiyeleri ile meşgul olamazlardı.

Annenin, çocuğa -özellikle de ilk yıllarda- sağladığı bakım ve gösterdiği sevgi, o denli önemlidir ki, bu açığı sonradan kapatmak çok güçtür. Anne sevgisi ve şefkatinden yoksun büyüyen çocuklarda, çoğu kere zekâ gelişiminde durgunluk, huzursuzluk, dikkatini toplayamama, uyumsuzluk, hastalıklara karşı dirençsizlik gibi psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklar görülmektedir.

Bir araştırmada, bir yaşından sonra yuvaya yerleştirilmiş çocuklarla, doğumdan bir kaç hafta sonra yuvaya yerleştirilmiş çocuklar karşılaştırılmış; bir yıl analı babalı büyümüş çocukların, daha uyumlu, buna karşı hiç ana sevgisi görmemiş olanların ise daha uyumsuz ve saldırgan oldukları görülmüştür.¹

Tabîî kadının yegane özelliği, anne olma değildir; onun başka özellikleri de vardır. Fakat annelik, insanların hayatlarında hem nitelik hem de nicelik olarak en fazla etkiye sahip bir özellik olması hasebiyle, diğerlerinden farklı ve önemlidir. Bir anne sadece kendi çocuğunu yetiştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumu da yetiştirmiş olur. Bir toplumu ihyâ edip âbâd eden de berbâd eden de yine annelerdir. Dolayısıyla bir millet ve toplumun mükemmeliyeti büyük ölçüde annelere bağlıdır.

Bununla birlikte, kadının annelik kimliği, İslâm toplumunda onun saygınlığını artıran bir durum olmuştur. Çocuğu yetiştirme, büyütme, eğitme

¹ Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara, 1983, 33 (Pringle, K. and Bossio, V: A. Study of deprived children: Intellectual, emotional and social development, Vita Humanan, 1:65, 1958, alınmış).

gibi konularda, annenin yerini hiç kimse alamadığından ve kimse onun kadar ve o derece nefisinden feragat edemediğinden, bu vasfı dolayısıyla, Resullullah (s.a.v)'in iltifatına mazhar olmuş ve cennet o anaların ayakları altına döşenmiştir.¹ İşte İslâmiyet, kadının başına annelik tacını giydirerek ona, bu vasfıyla eşref-i mahlûkat olma imkanı vermiş, onu cennetle müjdelemiştir.

Bu vasıf insana çok güzel ve özel duygular tattırmasına rağmen beraberinde çok ağır sorumlulukları da getirmektedir. Bu, sevgi, şefkat, hoşgörü, fedekârlık, sabır, yol gösterme, destek olma vb. bütün meziyetlerin kazanılmış olmasını ve birlikte kullanılmasını gerektiren bir sorumluluktur.

Bütün bunlara rağmen, hemen hemen her insan çocuk sahibi olmak istemektedir. Çünkü her insanda, bu dünyada kendi ismini ve neslini sürdürecektir, sevgi ve neşe kaynağı olan hayırlı ve iyi çocuklara sahip olma arzusu, fitrî olarak vardır. Hayırlı ve iyi çocuklara sahip olmak, inanan insan nazarında dünya hayatı için bir mutluluk kaynağı olduğu gibi, ahiret hayatı için de sevap vesilesidir.

Bir hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.v), kişinin ölümünden sonra da amel defterine sevap yazılmasına devam edilmesini sağlayan üç şeyden birinin; "*kendisine dua eden hayırlı bir evlat*"² olduğunu bildirir. Bu yüzden Kur'an'ın pek çok ayetinde Peygamberlerin bir kısmının Allah'tan hayırlı çocuklar ve temiz nesiller diledikleri belirtilmektedir.³

Ünlü Türk mutasavvıfı Yunus Emre bu güzel, ama meşakkatli annelik duygusunu şu şekilde dile getirerek özetlemiştir.

¹ Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. Beyrut, 1993, V. 198; Suyuti, Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed Celâleddin. *el-Camiu'l-Ehadis*, İstanbul, 1990, I, 150; Deylemi, Ebu Şücâ Şiruye, *el Firdevs bi Mesur el-Hitab: el Firdevsü'l-Ahbar*, Beyrut, 1986, II, 116.

² Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, İstanbul, 1992, Vasiyet, 3. (II. 1255).

³ Örnek olarak bkz: Bakara. 2/128; Al-imrân. 3/36; İbrahim, 14/35; Furkan, 25/74.

“Ana başta tâc imiş.

Her derde ilac imiş.

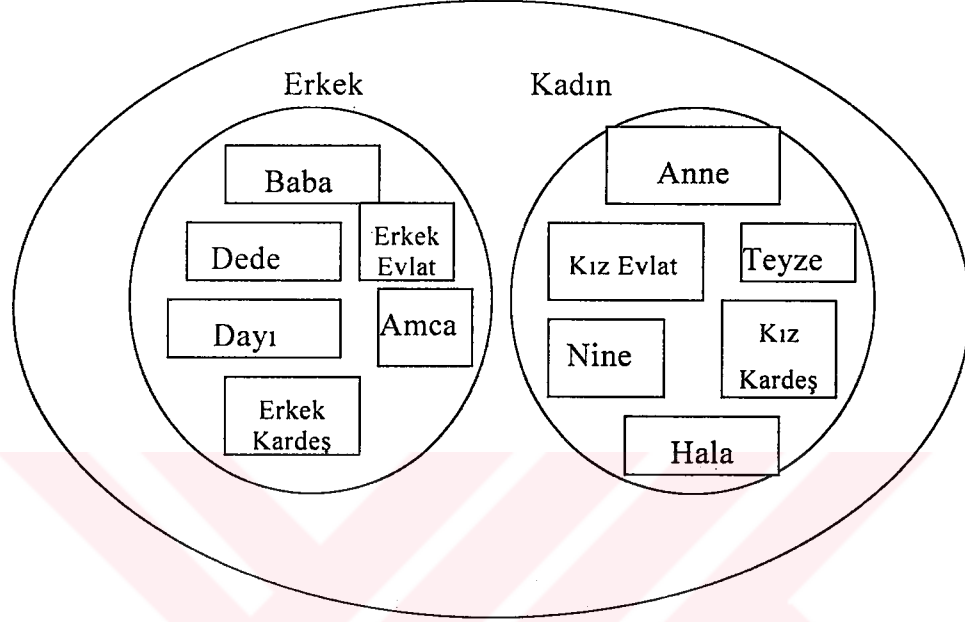
Bir evlad pîr olsa da

Anaya muhtaç imiş.”

Toplumunu oluşturacak istikbâlin fertleri, işlenmek üzere annelerin ellerine teslim edilmektedir. Anneler, ellerindeki cevheri en iyi biçimde şekillendirebilirlerse; insanlığı, dolayısıyla da toplumu kurtarmış olurlar. Bilinçli annelerin, iyi bir şekilde yetiştirdikleri çocuklar, istikbâlin teminatı olur. Annelerin, insanların hayatlarındaki bu özellikleri nedeniyle böyle bir çalışma yapılmaya ihtiyaç duyulmuştur.

İslâm hukukunda, bütün insanların, öncelikle insan olmalarından dolayı hakları mevcuttur. İnsan olma özellikleri hasebiyle kendilerini yoktan var eden ve onlara her türlü nimeti veren Yüce Yaratıcı'ya ve birbirlerine karşı sorumluluklara sahiptirler. Daha sonra insanlar, sorumluluklarını yerine getirirken ve haklarını elde ederken cinsiyetlerine göre farklılık arz ederler. Cinsiyetlere göre farklı olan hükümler, şahısların üslendikleri rollere göre de çeşitlilik gösterir. Çünkü İslâm dininde adalet esastır ve herkesin durumuna, fitri özelliğine göre hak ve yükümlülükler tespit edilmiştir. Bu hiyerarşik yapı bir şema halinde şu şekilde gösterilebilir.

İNSAN

İnsan Rollerini

Şemada da görüldüğü gibi insanlar, öncelikle kadın ve erkek, daha sonra da taşıdıkları cinsiyete uygun rollere göre ayrılmaktadır. Araştırma konusu olan anne, insan olması ve kadın olması nedeniyle bir takım sorumluluklara ve haklara sahiptir ve onun hakkında bu özellikleri ile ilgili hükümler verilmiştir. Bu hükümler iç içe daireler halinde, biri diğerinden kopmaz, ayrılmaz bağlar şeklindedir. Bu araştırmada, her ne kadar bu sıfatlar birbiriyle ilişkili ve ayrılmaz gibi görünse de sadece insanın anne olmasından kaynaklanan veya anne olması hasebiyle sahip olduğu hak ve yükümlülükler bu bütün içerisinde bazı tasnifler yapılarak biraraya getirilmiştir. Konu, insanın bu şekildeki annelik rolü baz alınarak işlenmiştir. Ayrıca araştırma daha çok, çocuk merkezli olmuştur. Çünkü bir kadın çocuk doğurduğu için anne olmaktadır ve çocuk ile anne adeta birbirinin var oluş sebebidir.

Konuya böyle bir giriş yaptıktan sonra, şimdi de araştırma konusu olan annenin sözlük ve ıstılah anlamı, hukuki açıdan ne ifade ettiği, anneliğin oluşumu, anneliğe engel olma, annenin hak ve görevleri ve İslâm hukukunda farklı branşlardaki durumu incelenecektir.

B. Annenin Tanımı

1. Sözlük Anlamı

Anne kelimesi. sözlükte, çocuğu olan kadın anlamına gelmektedir. Böyle bir kadın için ana, vâlide tabirleri de kullanılmaktadır.¹ Anne kelimesinin Arapça'daki karşılığı "ümm" kelimesidir. "Ümm" kelimesinin çoğulu "ümmât" veya "ümmühât"tır. Arapça'da, "ümm" kelimesi, hem insanlar hem de bitkiler için kullanılır. Meselâ; bitkiler için. "ümmü'n-nahle" (hurma ağacının anası) şeklinde kullanılmıştır. Arap dilinde, "ümm" kelimesinin, her şeyin aslı ve direği manâsına geldiğini söyleyen İbn Dûreyd, başka şeylerin kendisine katılıp birleştiği herşeyin onların annesi olduğunu söylemiştir.² Bunun dışında "ümm" kelimesi sözlükte şu anlamlara da gelmektedir:

1. Çocuğu doğuran kadın. ana³

2. Nine⁴

3. Bir şeyin başlangıcında. varlığında, yetiştirilmesinde veya iyileştirilmesindeki temel unsuru ifade eden şeydir. Ayrıca, herhangi bir konuda, daha sonra gelenlerin kendisine bağlı bulunduğu herşeye "ümm"

¹ Komisyon, *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul. 1992, I, 479; Eren, Hasan ve Diğerleri. *TDK Türkçe Sözlük*. Ankara. 1981. 73.

² İbn Manzur. Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut, 1990, XII, 31.

³ Çağırıcı, Mustafa, "Ana baba" md.. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul, 1997. I, 136; Akyüz. Vecdi "Ana Baba" md., *DİA İslâm Ansiklopedi*, İstanbul, 1991, III, 102.

⁴ İbnül Hümmam. Kemâlüddin el-Hanefî. *Fethu'l-Kadir*, by., 1970, III, 209; Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul, 1990. 583; Çağırıcı, "Ana baba" md., *GYA*, I, 136.

denilmektedir. Nitekim bütün bilgilerin kaynağı olan levh-i mahfûz için de Kur'an-ı Kerim'de; "ümmü'l-kitab"¹ tabiri kullanılmıştır.²

4. "Ümm" kelimesi, bir şeyin vücuduna, terbiyesine, ıslahına veya başlangıcına asıllık eden kök veya köken anlamına da gelmektedir. Kısaca "ümm", bir şeyin kendinden kaynaklanıp, yine kendisine izafe olunduğu temeldir.³

Anne anlamına gelen diğer kelimeler vâlide ve ebeveyn kelimeleridir. Ebeveyn, Arapçada biri "eb" (baba), biri de "ümm" (anne) manasında olmak ve "eb" kelimesinin tağlibi⁴ suretiyle anne ve babayı kapsamına alan bir kelime olup "anne ve baba" demektir.⁵

2. Terim Anlamı

Sosyolojik ve psikolojik açıdan bakınca toplumdan topluma farklı sebep ve şartlara müstenid. değişik "annelere" raslamak mümkündür. İslâm hukuku açısından annenin tarifini yapmak veya anne olan kimse için bunu belirlemek; nesep, miras, hidâne. evlenme, nafaka. emzirme gibi konular için çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim, bir kısım mühim emirlere ve teşriâta menşe kılınan "hakiki anne", "mecâzi ve örfî anne" kapsamına giren kadınların olduğunu belirtmiştir. Türkçe ve Arapça'da farklı kelimelerle ifade edildiği gibi farklı anlamlara da gelen annenin "hakiki" ve "mecâzi. örfî" anlamları şu şekildedir:

¹ Zuhruf, 43/ 4; Ra'd, 13/ 39.

² Râgıb, el-İsfehâni, *Müfredât li el-Fazı'l-Kur'an*, "Ümm" md., *Şam*, 1412, 85.

³ Râgıb, *Müfredât*, "Ümm" md., 85.

⁴ Tağlib: Bir ilgiden dolayı bir kelimeyi başka bir anlamı da içine alacak şekilde kullanma sanatıdır. (Akkavî. Fevval İn'am, *el-Mucemü'l-Mufassal fi ulumi'l-Belağa*, Beyrut, 1993. 396. 397; Tahiru'l-Mevlevî. *Edebiyat Lüğatı*. İstanbul, 1973, 140; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul. t.y., X. 482; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 426).

⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. III. 467; Yazır. Elmalılı Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu*. İstanbul, 1997, I, 380.

1. Çocuk doğuran kadın, Kur'an'a göre; "hakiki anne", çocuğu bizzat doğuran kadındır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de her ikisi de ziharla ilgili olan iki ayetle ele alınmıştır.

*"İçinizden zihâr (sen bana anamın sırtı gibisin, demekle) yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır."*¹ ve *"Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, "zihâr" yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı."*²

Yine miras, evlenme gibi mühim mevzularda, "hakiki" yakınlıkla, insanların telakki ve kararlarına dayanan bağların tesis ettiği "hükmi" yakınlıkların ayrıldığına şu ayetlerde de şahit olunur:

*"Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir. Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah'ın Kitabına göre, birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır."*³ *"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve Peygamberlerin sonucusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."*⁴ Bu ayırım, hükümler açısından ehemmiyet kazanmaktadır.

2. Süt emziren kadın; bir çocuğa süt emme devresinde kendi annesi süt emzirebildiği gibi bazı durumlarda başka bir kadın da emzirebilir. Bu çocuğa

¹ Mücâdele, 58/ 2.

² Ahzâb, 33/ 4.

³ Ahzâb, 33/ 4, 5, 6

⁴ Ahzâb, 33/ 40.

süt veren kadın, çocuğun süt annesi olur. Arapça'da süt anne, “zi’run, murdia, ümm” kelimeleri ile ifade edilir. Eğer, çocuğa anneden başkası ücretle süt veriyorsa, ona, süt anne anlamında “zi’run” denilir.¹ İslâm hukukunda süt emzirme ile ilgili pek çok hüküm bulunmaktadır. Hangi durumlarda çocuğu anne dışında birisinin emzireceği, süt annede bulunması gereken özellikler, süt emzirme akdi. süt emzirme süresi. miktarı ve ücreti, gibi meseleler İslâm hukukçuları tarafından ele alınıp bu konuda bir takım düzenlemeler yapılmıştır.²

3. Teyze, annenin kız kardeşidir. Teyze kelimesi, şu hadisten olsa gerek bazen annenin yerini mecâzen almıştır.

“Teyze anne makamındadır”³

4. Nine (babaanne, anneanne), annenin ve babanın annesidir. Nine de bazen anne yerine geçmektedir. Örneğin; hâdine (anne ve baba boşandığı zaman çocuğun bakımıyla ilgilenen kişi) olabilecek kişiler sayılırken, anneden sonra, annenin yerine geçecek veya annenin yerini alabilecek kişi olarak ninenin adı geçer. Ayrıca Arapçada “ebeveyn, vâlîde ve cedde” kelimeleri hem anne hem de nine anlamında kullanılmaktadır.

¹ Ebu'l-Beka, Kadı Eyyüb b. Musa el-Kefevi, *Külliyâtü Ebu'l-Beka*, Bulak, 1253, 240; Ebu Zehra, Muhammed, *Ahvalu's-Şahsiyye*, Kahire, 1957, 404; Zuhayli, Vehbe, *Fıkhü'l-İslâmî, ve Edilletuhu*, Dımaşk, 1989, VII, 702; Zeydan, Abdulkerim, *el-Mufasssal fi Ahkami'l-Mer'e ve'l- Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatü'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1994, IX, 473.

² Rada (Emzirme) konusunda bilgi için bkz: Sehnûn, Abdu's-Selam b. Said et-Tenuhi, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Beyrut, 1994, II, 295, vd.; Kâsânî, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'udi'l-Hanefî, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*, Beyrut, 1997, V, 61, vd.; İbn Rüşd, Ebu'l Velid Muhammed, *Bidâyetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Beyrut, 1995, III, 994, vd.; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni*, Beyrut, 1412. IX. 192. vd.; Şirbinî. Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Muğni'l-Muhtaç*, Kahire, 1308. V. 123. vd.; Behûti. Mansur b. Yunus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ*, Beyrut, 1982. V. 442. vd.; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Bulak, 1322, 342, vd.; İbn Âbidîn, Muhammed b. Ömeri'l-Hanefî, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, İstanbul, 1984, III, 209, vd.; Bilmen. Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985, II, 78, vd.; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 697, vd.; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1996, I, 398, vd.

³ Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahihu'l-Buhâri*. İstanbul, 1992, Megâzi, 43, (V, 85), Sulh, 6, (III, 168); Tirmizi, Muhammed b.İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizi*, İstanbul, 1992, Birr, 6, (IV, 313).

5. Kayın vâlide (kaynana), evlenen eşlerin anneleri birbirlerinin kayın vâlideleri olur. Karı, kocanın annesine, koca da karının annesine anne diye hitap eder. Bu hem saygı için hem de karı ve kocanın evlenmesiyle oluşan karının annesiyle koca, kocanın babasıyla da karının evlenme yasağının oluşmasından dolaydır.

Cumhur, kadının nikahı herhangi birisiyle kıyıldı mı -okimse, ister onunla gerdeğe girmiş olsun ister olmasın- kızın annesi o kimseye haram olur diye ittifak etmiştir.¹ Bu durum şu ayetle belirtilmiştir.

*“Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.”*²

6- Hz. Peygamber’in zevceleri, bunlar için de anne ifadesi kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de bu konuyla ilgili şu ayet geçmektedir:

*“Peygamber, mü’minler nazarında kendi canlarından daha önce gelir; hanımları da analarınızdır.”*³

Ayette Peygamber hanımlarının müminlerin anneleri olarak ifade edilmesi, hürmet, saygı ve onlarla evliliğin yasak olması sebebiyledir. Yani Hz. Peygamberin zevceleri, mü’minlerin kendi (öz) annelerine göstermiş oldukları saygı ve hürmete layıktırlar. Ayrıca bu ayetle onları nikâhlama yasağı da getirilmiştir.

7- Üvey anne, öz olmayan anne, çocuğun kendi annesinin dışında babasının hanımı demektir.

Üvey anne, bir çocukla öz annesi dışında, babasının evlendiği başka bir kadın arasındaki hısımlık bağıdır. Bir erkeğin aynı anda veya ayrı zamanlarda

¹ İbn Rüşd, *Bidâye*, III. 992; İbnül Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, III, 210.

² Nisâ, 4/ 23.

³ Ahzâb, 33/ 6.

birden çok kadınla evlenmesi halinde, bu kadınlardan her biri diğerlerinin öz çocuğuna göre “üvey anne” adını alır. İslâm dinî, bir aile içerisindeki üvey anne ile çocuklar arasındaki ilişkileri de düzenlemiştir.¹ Arapça’da üvey anne, “zevcetü’l-eb, râbbe”² kelimeleri ile ifade edilmektedir.

Bu araştırmanın konusu, yukarıda geçen anne anlamına gelen kelimeler arasında “çocuk doğuran kadın” anlamına gelen anne yani “hakiki anne” ve bununla ilgili hükümlerdir.

Kur’an-ı Kerim’de yalın halde anne kelimesi birkaç yerde kullanılmaktadır. Allah Teâlâ: “*Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik*”³ buyurarak, ilham yolu ile bazı bilgilerin Hz. Musâ’nın annesine bildirdiğini ifade etmiştir.⁴ Burada dikkat çekici olan, Allah Teâlâ’nın anneye verdiği değer, onunla konuşması şeklindeki tezâhürüdür.⁵

Bir diğer ayette: “*Meryem oğlunu ve annesini de (kudretimize) bir alâmet kıldık; onları yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik*”⁶ buyurularak Hz. Meryem (a.s.)’in Allah Teâlâ’nın mucizesi ile erkeksiz hamile kaldığı ve bunun alâmetinin de kendi kudreti olduğu zikredilmek istenmiştir.

“(Harun:) *Ey annemin oğlu! dedi...*”⁷ şeklinde ki hitap ise, Kur’an-ı Kerim’de iki defa geçmektedir. Hz Musa’nın ana-baba bir kardeşi olmasına rağmen Hz. Harun’un, kardeşi Hz. Musa’ya bu şekilde hitâp etmesi, kardeşinin şefkat ve merhamet duygularını harekete geçirmek için annenin sevgi ve şefkate

¹ Döndüren, Hamdi. “Üvey anne” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, VIII, 155.

² Komisyon. *el-Mucemu’l-Arabiyyi’l-Esasi*. Tunus. 1988, 497.

³ Tâhâ, 20/ 38.

⁴ Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsiru’n-Neseî*, Beyrut, 1989, II, 1003.

⁵ Tunç, Betül. “Kur’an-ı Kerim’de Anne Kavramından Hareketle Eğitimde Anne Çocuk İlişkisi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1998, s. V, 95.

⁶ Mü’minûn, 23/ 50.

⁷ A’raf, 7/ 150; Tâhâ, 20/ 94.

misal olduğuna ve anne hakkının özellikle Hz. Musa üzerinde daha büyük ve daha önemli bir yer teşkil ettiğine işaret etmek içindir.¹

Kur'an-ı Kerim'de, anne anlamına gelen "ümm" ve "vâlide" kelimeleri tekil, ikil ve çoğul şekilleriyle pek çok ayette geçmektedir. Peygamberlerin annelerinden genellikle sarih isimleriyle değil de annelik vasıfları ön plana alınarak bahsedilmiştir. Aslında bu bile tek başına anneliğin İslâm'daki önemini gösterebilir. Kur'an'da, Hz. Musa (a.s.)'ın annesinden bahsedilirken;

*"Musa'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik"*² ifadesi geçer.

Hz. İsa'nın annesinin konu edildiği; *"Meryem oğlunu ve annesini de (kudretimize) bir alâmet kıldık; onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik"*³ ayette de "anne" kelimesi geçmektedir.

Mekke'den bahsedilirken de *"Bu (Kur'an), Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler"*⁴ ayette geçen "şehirlerin anası" sıfatıyla, cihanın, âlemdeki bütün şehirlerin mutlak merkezi, yaratılmışların kiblesi gibi önemli anlamlar hatırlatılmak istenmiştir.⁵

Yine Kur'an'da Hz. Muhammed'in hanımlarından bahsedilirken *"Peygamber, mü'minler nazarında kendi canlarından daha önce gelir; hanımları da analarınızdır."* ifadesi kullanılmıştır.⁶

¹ Yazır, *Kur'an Dili*, IV, 138.

² Kasas, 28 / 7.

³ Mü'minûn, 23/ 50.

⁴ En'âm, 6/ 92.

⁵ Yazır, *Kur'an Dili*, III, 463.

⁶ Ahzâb, 33/ 6.

C. Anne Olmanın Yolları

Annelik iki şekilde oluşabilir. Geçmiş dönemlerde anne olmanın yegane yolu tabîî döllenme idi. Günümüzde ise yapay döllenme yoluyla anne olunabilmektedir. Şimdi bunlar sırasıyla ele alınacaktır:

1. Tabîî Yolla

Normal yolla yani kadın ve erkeğin bir araya gelmesi sonucunda oluşan annelik ki bu da iki şekilde olabilir:

a. Meşru yolla. yani evli olan bir çiftin veya cariye ile efendisinin biraraya gelmesiyle oluşabilir. Bir kadın ve erkek evlendikten sonra, biraraya gelmeleri neticesinde çocukları olabilir ve böylece bu kadın anne olmuş olur. Bu araştırmada bu yolla oluşan annelik ve bununla ilgili hükümler ele alınacaktır.

Cariye ve efendisinin biraraya gelmesi neticesinde de annelik oluşabilmektedir. Şöyle ki, İslâm hukukunda bir kişi cariyesinden çocuk sahibi olabilir. Efendisinden çocuğu olan bu cariye, “ümmü'l-veled” yani çocuk annesi cariye denir. Bu cariye efendisinin ölümüyle kendiliğinden hür olur. Ancak bu annelik, normal annelikten farklı hükümlere tâbidir.¹

¹ Cariyelik ve kölelik, İslâm adına müslüman olmayan toplumlarla yapılan savaşların ortaya çıkardığı bir kurumdur. İslâm hukukunda köle ve cariyeliğin savaş esirliği dışındaki tüm kaynakları kurutulmuştur. Tabîî, savaş esiri mutlaka köle ve cariye yapılacak diye bir kayıt da yoktur. Çünkü köle ve cariyelik, savaş esirlerine sunulan beş seçenekten birisidir. Cariyelik müessesesine, -annelikle ilgili kısımlarının bulunmasına rağmen- bugün genel olarak ortadan kalktığı ve çok kapsamlı bir konu olduğu için bu araştırmada yer verilmeyecektir. İslâm hukukunda cariyeler diğer kadınlardan farklı bir statüye tâbidirler. İslâm dinî, kölelerin ve cariyelerin hürriyetlerine kavuşturmaları konusunda teşvikte bulunmuş, ayrıca birçok suça keffâret olarak azâd edilmelerini ön görerek hürriyetlerine kavuşturulmaları için gerekli yolları çoğaltmıştır. Cariyelik konusu hakkında bilgi için bkz: Sehnûn, *Müdevvene*, II. 387, vd.; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Muhalla bi'l-Asar*, VIII. 162, vd.; Semerkandî, Ebu Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed, *Tuhfetü'l-Fukaha*, Beyrut, 1993, II, 255, vd.; Merğînânî, Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Beyrut, t.y., I. 337, vd.; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1601, vd.; Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Fîyrûzâbâdî, *el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmam eş-Şafîi*, Beyrut, 1995, II,

b. Gayri meşru yolla, yani bir kadın ve erkeğin evlilik dışı bir ilişki ile çocuk sahibi olmaları sonucunda da kadın anne olabilir. Bu yolla da olsa, kadın ve dünyaya getirdiği çocuk arasında oluşan bu ilişki anne-evlat ilişkisi olmaktadır. Ancak bu anne ve bununla ilgili hükümler de, araştırmanın kapsamına dahil değildir. Çünkü bu durum için İslâm hukukunda farklı hükümler verilmiştir. Bu konu, özellikle “veled-i zinâ” ve “zinâ” başlıkları altında ele alınmıştır.

Yukarıdaki her iki şekilde de kadın, çocuk doğurmak suretiyle anne olur. Yolu meşru veya gayri meşru olsun, neticede kadın anne olarak bir takım hak ve sorumluluklara sahiptir. Çünkü İslâm hukukunda her insanın durumuna uygun hükümler verilmiştir. Ancak burada bu annelerden, sadece normal ve meşru yollarla anne olan kadın ve bununla ilgili hükümler araştırmanın kapsamına alınmıştır.

2. Yapay Yolla

Bazı nedenlerden dolayı normal olarak kadın ve erkeğin biraraya gelmesiyle değil de, tıbbın da yardımıyla farklı yollarla hamile kalınması sonucunda anne olunabilmektedir. Bu şekilde anne olma yoluna, yapay dölllenme denilmektedir. Aşağıda açıklanacağı üzere bazı yöntemlerde kadın, çocuğun annesi olabilmektedir. Bunun sonucunda kadın, normal yollarla oluşan annelikte olduğu gibi, bir anne olarak, hak ve yükümlülüklerle sahip olur. Ancak bu yapay dölllenme yollarının bazıları dinen caiz değildir. Şimdi bu yollar ve hangilerinin caiz olduğu, hangilerinin caiz olmadığı kısaca açıklanacaktır:

397, vd.; İbn Cüzey. Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, b.y., t.y., 322, vd.; Şirbinî. *Muğni'l-Muhtaç*, VI, 458, vd.; Remlî, Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-Muhtac ilâ Şerhi'l-Minhac*, Beyrut, 1984. VIII, 377, vd.; Derdir, Ebu'l Berakât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağir*, Kahire t.y., IV, 511, vd.; İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim. *Bahru'r-Raik*. Mısır, 1993. IV. 238, vd.; Mevdudî, *Modern Çağda İslâmî Meseleler*. (Trc: Yusuf Işıcık), Konya, 1993. 106, vd.; Fendoğlu, Hasan Tahsin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*. İstanbul. 1996, 77, vd.; Şimşek, M. Said, “Cariye” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000. I, 355.

- a. Kocanın sperminin, yabancı bir kadından alınan yumurta hücresiyle döllenmesi ve oluşan embriyonun kendi karısının rahmine yerleştirilmesi.
- b. Bir kadının yumurta hücresinin yabancı bir erkeğin spermi ile döllenmesiyle oluşan embriyonun bu kadının rahmine yerleştirilmesi.
- c. Eşlerden alınan yumurta ve sperm hücrelerinin dışarda döllenmesi ile oluşan embriyonun çocuğa hamile kalmaya gönüllü bir yabancı kadının rahmine yerleştirilmesi.
- d. Yabancı bir erkeğin spermi ile yabancı bir kadının yumurtasının dışarda döllenmesiyle oluşan embriyonun kadının rahmine yerleştirilmesi.
- e. Kocanın spermi ile karısının yumurtasının dışarıda döllenmesiyle oluşan embriyonun kocanın diğer bir karısının rahmine yerleştirilmesi.
- f. Genetik çapraz mühendislik; insan ve hayvan spermi ile yumurtasının karıştırılıp döllenmesiyle oluşan embriyonun hayvan veya insan rahmine konulması.
- g. Kocanın spermi ile karısının yumurtası alınarak dışarıda döllenmesi ve oluşan embriyonun aynı karının rahmine yerleştirilmesi.
- h. Kocanın sperminin alınıp, karısının dölyatağı ya da rahminde uygun bir bölgeye bırakılarak iç döllenmenin sağlanması.

Yukarıda sıralanan yapay döllenme usullerinden ilk altı yol, özü itibariyle dinî esaslara aykırılığı ve nesep karışıklığına, yani anne ve babanın kim olduğunun belirlenememesine yol açması vb. sakıncaları dolayısıyla, kesin olarak haram kabul edilmiştir. Bununla birlikte, fakihler gerekli olan tüm önlemlerin alınması koşulunu önemle vurgulayarak, ihtiyaç olduğu durumlarda son iki metoda başvurulmasında bir mahzur olmadığı görüşündedirler.¹

¹ Omran, Adel Rahim. *İslâm Kültüründe Aile Planlaması*, (Trc: Komisyon), Ankara, 1997, 209-210; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 559; İslâm Konferansı Teşkilatı İslâm Fıkıh Akademisi, *Kararlar ve Tavsiyeler* (Trc: Hasan Hacak ve Bilal Aybakan), İstanbul, 1995, 34-35.

Dolayısıyla, bu yapay yollarla yani son iki yolla oluşan annelik, normal yolla oluşan annelik olarak sayılmakta ve bununla ilgili hükümler araştırmanın kapsamına girmektedir.

Şimdi de fıkıh kitaplarında daha çok aile planlaması başlığı altında ele alınan anneliğe engel olma konusu incelenecektir. Burada bir kadının, kendisinin veya bir başkasının anne olmasına engel olma durumları söz konusudur. Bu engel olma da ya gebelik öncesinde aile planlaması ya da gebelik sonrasında kürtaj şeklinde olmaktadır.

D. Anneliğe Engel Olma ve Dinî Hükümü

1. Gebelik Öncesi (Doğum Kontrolü, Aile Planlaması)

Anneliğe engel olma, kadın henüz hamile kalmadan önce ve hamile kaldıktan sonra olmak üzere iki dönemde söz konusudur. Gebelik öncesindeki anneliğe engel olma, aile planlaması veya doğum kontrolü olarak bilinmektedir. Bu konunun tartışma merkezini, kısırlaştırmanın sürekli ve geçici olması ile kısırlaştırma yolları oluşturmaktadır. Kadın hamile kalmadan önce çocuğun olmaması için yapılacak müdahale hakkında fakihlerin görüşü şu yöndedir:

Bir kadının, anne olmasına mani olacak bir müdahale yani daimi bir kısırlaştırma, tıbbî bir sebep bulunmazsa caiz görülmemiştir.¹ Fakat geçici kısırlık olan aile planlaması yöntemlerinden azl konusunda fikhî mezhep imamlarının çoğunluğu “eşin rızasıyla azlin caiz olduğunda” hem fikirdirler.² Diğer aile planlama yöntemleri de bu şekilde anlaşılmalıdır. Yani, hangi yöntem olursa olsun, azlde olduğu gibi, geçici bir kısırlık sağlamalı, eşin izni olmalı, karı kocaya zarar vermemeli ve henüz döllenme gerçekleşmemiş olmalıdır.

Fakihler belli bir süre hamileliği önlemeyi meşru kılan sebepleri şöyle sıralamışlardır:

¹ Omran, *Aile Planlaması*, 212; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, III, 558.

² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 176; Omran, *Aile Planlaması*, 171-184; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, III, 554.

1. Fesad zamanlarında çocuk yapmaktan kaçınmak.
2. Düşman topraklarında çocuğun İslâmdan başka bir dine girmesi tehlikesinden kaçınmak.
3. İyi bir kültür ve dinî eğitim verebilmek.
4. Çocuklar için ayrı yatma imkânlarının temin edilmesini tavsiye eden bir hadise atıfta bulunarak buna imkân sağlamak.
5. Hamile annenin değişen sütünden memede olan çocuğun maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak.
6. Genç yaşta veya sık aralıklarla hamileliğin tekrarlanmasıyla annenin maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak.
7. Halen hasta olan kadının hamilelikten kaçınması.
8. Ebeveynde bulunan hastalıkların çocuğa geçmesinden çekinme.
9. Kocasının kendisinden hoşlanmasını devamlı kılmak, mutlu bir evlilik ve kocasının sadakatini korunmasını temin etmek için kadının; güzelliğini, endamını ve vücut sağlığını koruması.
10. Maddi mahcubiyet ve sıkıntıdan kaçınmak.
11. Köle olması muhtemel çocukların babası olmaktan kaçınmak.¹

Sonuç olarak, yukarıda âlimlerin saymış oldukları hamileliği önlemenin meşru olduğu nedenler de gözönünde bulundurularak, şöyle denilebilir; eşlerin rızasının bulunması ve sağlıklarına zarar gelmemesi şartıyla, ceninin teşekkül etmediği yani sperm ile yumurtanın döllenmesiyle embriyonun oluşmadığı durumda aile planlaması yapılabilir.

¹ Omran, *Aile Planlaması*, 190-192.

2. Gebelik Döneminde (Düşük, Kürtaj)

Ceninin teşekkül etmesinden sonra, anneliğe engel olma yani ceninin düşürülmesi veya alınması durumu da vardır. İslâm hukukçuları gerek annenin gerekse başka birisinin hamile bir kadının karnındaki çocuğu düşürme, aldırma gibi yollarla anneliğe engel olmanın, hükmü konusunda iki ana gruba ayrılmışlardır:¹

Çoğunluğun yer aldığı birinci gruba göre, hamileliğin hiçbir döneminde meşru sebep olmaksızın çocuk düşürmek caiz değildir. Allah'ın yarattığı ceninin hayatına insan tarafından son verilmesi meşru olmaz.

İkinci grupta yer alan hukukçulara göre ise, hamileliğin ilk dönemlerinde çocuğun düşürülmesi haram değildir. Bunlardan bazılarına göre böyle bir fiil mekruh, bazılarına göre mübahtır. Fakat bu fakihler, hangi süre içinde çocuğun düşürülebileceği hususunda çok farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mezheblerin konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

a. Hanefi Mezhebi

Hanefi hukukçuları, kürtaj konusunda dört ana görüşe sahiptirler.

aa. Sperm, yumurtayla birleştikten sonra her türlü müdahaleyi haram kabul eden görüş, bu görüşe göre döllenme olduktan sonra, buna müdahale edilmesine cevaz verilemez. Özürsüz olarak bunu yaptıran kadın da Allah'ın yanında mesuldür.²

¹ Çeker, Orhan, "Çocuk Düşürme" md., *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, VIII, 364.

² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 176; Udeh, Abdulkadir, *et-Teşriu'l-Cinaiyyi'l-İslâmiyyi*, Beyrut, 1994, II, 295; Döndüren, Hamdi, "Cenin" md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, I, 34; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, 1993, I, 379; Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, İstanbul, 1990, 149-150.

Bu görüş araştırmacı tarafında isabetli görölmektedir. Çünkü, yumurta ve spermin döllenmesiyle bir canlı varlık oluşmaktadır. Bugün, embriyonik döneme (ceninin anne karnındaki ilk sekiz haftalık dönem) bakıldığında ilk günden itibaren devam eden bir gelişmenin olduğu ve henüz on iki haftalıkken kalbinin atmaya başladığı ve yedinci haftadan itibaren de tamamen bir insan şeklini aldığı görölmektedir. Bu konuda, aşağıda verilecek embriyonik gelişimin resimleri, en güzel ve net açıklamayı yapacaktır.

EMBRİYONİK GELİŞİM

GELİŞİM HAFTASI 1		GELİŞİM HAFTASI 2		GELİŞİM HAFTASI 3		GELİŞİM HAFTASI 4		GELİŞİM HAFTASI 5		GELİŞİM HAFTASI 6		GELİŞİM HAFTASI 7	
5. gün ÇİÇ BİLİSTÖZT (Tadabak)	6-7. GÜNLER HAFTA İÇİNDEN ÖLÜMLER	12. Gün	13. Gün	14. Gün	15. Gün	16. Gün	17. Gün	18. Gün	19. Gün	20. Gün	21. Gün	22. Gün	23. Gün

EMBRİYONİK GELİŞİM

1. Gün	2. Gün	3. Gün	4. Gün	5. Gün	6. Gün	7. Gün	8. Gün	9. Gün	10. Gün	11. Gün	12. Gün	13. Gün	14. Gün	15. Gün	16. Gün	17. Gün	18. Gün	19. Gün	20. Gün	21. Gün	22. Gün	23. Gün	24. Gün	25. Gün	26. Gün	27. Gün	28. Gün	29. Gün	30. Gün	31. Gün	32. Gün	33. Gün	34. Gün	35. Gün	36. Gün	37. Gün	38. Gün	39. Gün	40. Gün	41. Gün	42. Gün	43. Gün	44. Gün	45. Gün	46. Gün	47. Gün	48. Gün	49. Gün	50. Gün	51. Gün	52. Gün

Sadler, T.W.. (Çeviri Editörü: A. Can başaklar). Medikal embriyoloji, Ankara, 1996.

Bütün bunlara rağmen bir takım nedenlerden dolayı cenin aldırılabilir.¹ Bu nedenler, konunun uzmanı tarafından belirlenmelidir. Tedavi amaçlı düşük (terapötikabortis), tıbbi açıdan şu nedenle yapılır: Bir gebelik olgusu annenin veya ceninin sağlığını tehdit ederek veya her ikisine de kötü etki yaparak seyir gösteriyorsa bu tür olguları yirminci gebelik haftasından önce zorunlu bir şekilde sonlandırılmalıdır.²

ab. Döllenmeyle beraber ilk kırk gün içinde kürtajı caiz görenler.

ac. Hamileliğin başından itibaren 120 güne kadar çocuğun uzuvları oluşmadığından, ruh da üflenmediği için ceninin düşürülebileceği kanaatini taşımaktadırlar. Hilkatın belli olması ancak 120 gün sonra belli olmaktadır. Bundan önceki cenin ise henüz bir insan değildir.³

ad. Hanefilerde bir görüşe göre de bunun özürsüz olarak yapılması mekruhtur. Eğer, annenin sağlığı, süt emen başka bir çocuğun korunması gibi nedenler bulunursa, henüz uzuvları teşekkül etmeyen ceninin düşürülmesi caizdir.⁴

b. Malikî Mezhebi

Kırk günden sonra çocuk düşürmek haramdır. Bu süreden önce düşürülmesinin mubah veya mekruh olduğunu söyleyenler varsa da çoğunluk bu durumda da haramdır demiştir.⁵

c. Şafîî Mezhebi

Bu mezhepte, çocuk düşürmenin, ruh üflenmeden önce bunun caiz olup olmadığı konusunda iki farklı görüş mevcuttur. İmam Gazali, ne zaman olursa olsun çocuk düşürmenin cinâyet olduğunu söylerken, bazı Şafîî alimler bunun

¹ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 557.

² Bozkaya, Hasan, "Abortuslar", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996, 575.

³ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 295; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 557; *Mevsuatu'l-Fıkhiyye*, Kuveyt, 1990, II, 57; Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VIII, 364; Saraç, Hüseyin, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslâmda Nüfus Politikası*, Ankara, 1997, 160-161.

⁴ *Hindiyeye*, XII, 126; *Mevsua*, II, 58; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 557; Döndüren, *İlmihal*, I, 379.

⁵ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 295; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 557; *Mevsua*, II, 57; Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VIII, 364.

haram değil mekruh olduğu, ancak ilk günlerden ruh üfleme vaktine doğru gidildikçe tenzihen mekruhtan harama doğru bir hüküm farklılığı göstereceği, çocuğun yüz yirmi güne yaklaştığı sırada düşürülmesinin ise haram hükmü içinde değerlendirilmesinin kuvvet kazanacağı tarzında bir izah getirmişlerdir.¹ Şafiî mezhebi hukukuçularından Remlî (1004/1596)'nin görüşü de Hanefîlerin görüşü gibi; ruhun üflenmesinden önce düşürmenin caiz olduğu ve ruhun üflenmesinden sonra da mutlak olarak haram olması görüşünü tercih etmiştir.²

d. Hanbelî Mezhebi

Bazı alimler ruh üflenmesinden önce yani ilk dört aylık dönem içerisinde çocuk düşürmenin mübah olduğuna dair görüş belirtmekle birlikte, mezhepte hâkim olan görüş, çocuk düşürmenin bu dönemde de haram olduğu şeklindedir.³

Görüldüğü gibi, ruh üflendikten sonra çocuk düşürmenin veya aldırmanın haram olduğunda ve bu davranışın cinâyet telakki edileceği konusunda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir. Klasik fıkıh kaynaklarında, bu konudaki ifadelerin mutlak olarak zikredildiği dikkate alınınca bu hükmün anne sağlığı için tehlike söz konusu olduğu durumlarda da geçerliliğini koruduğu düşünülebilir. Nitekim bazı kaynaklarda bu husus açıkça belirtilmiştir. İbn Âbidîn'e göre cenin canlı ise annenin hayatından endişe duyulacak olsa bile alınması câiz değildir. Çünkü annenin bu sebeple ölmesi bir ihtimaldir, ihtimalden hareketle herhangi bir insanın öldürülmesi câiz olmaz.⁴ Ancak Kuveyt'te yayınlanmakta olan fıkıh ansiklopedisinin ilim heyeti, ceninin alınmaması halinde annenin hayatının kesin olarak tehlikeye girmesi tıbben söz konusu ise, çocuğun varlığının temelde annenin varlığına dayanması ve sağ olarak doğmasının kesin olmamasına karşılık annenin kesin şekilde hayat sahibi

¹ Remlî, *en-Nihâye*, VI, 205; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, III, 558.

² *Mevsua*, II, 57, 58; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, III, 558.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 816; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, III, 558; *Mevsua*, II, 57; Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VIII, 364.

⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 602; *Mevsua*, II, 57.

bulunması sebebiyle, anne hayatının dikkate alınmasının daha doğru olacağı görüşüne varmıştır.¹

İbn Âbidîn, söylediği bir ihtimalden hareketle herhangi bir insanın öldürülmesi uygun olmaz. Ancak, İbn Âbidîn'in hükmü döneminin tıbbî bilgileri ışığında vardığı ve fakihlerin ceninin düşürülmesi konusundaki görüşleri göz önünde bulundurularak ikinci görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir. Çünkü, çocuğun alınmaması sebebiyle annenin ölmesi halinde, çocuğun yaşayacağı da kesin değildir.

Konuyla ilgili olan ve üzerinde yorumlar yapılan hadis, başta Buhari olmak üzere bir çok hadis kaynağında sahih olarak rivayet edilmiştir. Bu hadise göre; ana rahmindeki cenine üçüncü kırk gün bitiminde ruh üflenir ve eceliyle kaderi belirlenir.² Ruhun üflenmesinden söz etmemekle birlikte insanın eceliyle kaderinin belirlenmesinden bahseden başka hadislerde kırk veya bunun küsurları gibi daha az sayıda günlerin verildiği de görülmektedir.³ Ancak çok sayıda fıkıh eserinde muhtemel ikinci grup hadislerde ruhun üflenmesinden açıkça bahsedilmemesi sebebiyle, çocuk düşürmeyle ilgili görüşlerin ilk hadise dayandırıldığı ve bundan hareketle cenine ruhun, ilk yüz yirmi günden sonra üflendiği hususunda genel bir kanaata varılmıştır. Bu anlayışta, ceninin anne karnındaki yaratılışı safhasından bahseden ayetin⁴ dolaylı ifadesinin de önemli bir payı vardır. ikinci grup hadislerde de ruhun üflenmesinin kastedildiği ve bunun ilk kırk günden sonra vukubulduğu tarzında farklı bir yorum vardır. Öte yandan ruhun üflenmesinden önce çocuk düşürmeyi mübah kabul edenler,

¹ *Mevsua*, II, 57.

² Buhari, *Sahih*, Bed'ü'l-Halk, 6, (IV, 78); Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebi Davud*, İstanbul, 1992, Sünnet, 16, (V, 82); Müslim, *Sahih*, Kader, 1, (III, 2036).

³ Hanbel, *Müsned*, IV, 7; Müslim, *Sahih*, Kader. 2, (III, 2037, 2038), 4, (III, 2045).

⁴ Mü'minûn, 23/ 12-14. (Ayette zikredilen süreçte "ay" ifadesi geçmemektedir. Sadece süreç ifade edilmektedir. Dört safhayı 40'ar günlük dilimler olarak kabul etmek ve ayeti, hadise delil olarak zikretmek yanlıştır. Böyle bir yorum yani ayeti bu hadise göre yorumlamak, ayeti müsbet ilimlere zıtmış gibi gösterir. Bu son derece sakıncalıdır. Bkz: Yıldırım, *Enbiya, Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul, 2001, 53).

çoğunlukla ceninin vücut yapısının ancak ruhun üflenmesi safhasında tamamlanması sebebiyle, insan olma vasfını da bu safhada kazanacağı varsayımından hareket etmektedirler. Çocuk düşürmenin dinî hükmünde, ceninin ilk yüz yirmi gününün hangi safhasında olduğuna bakarak ayırım gözetenler de benzeri bir noktaya dayanmaktadır. Oysa bugünkü tıbbî bilgiler, dördüncü aydan itibaren, hatta daha önceden cenin iç organlarının tamamen teşekkül ettiğini, dış görünümünün belirgin şekilde insana benzediğini ve annenin hissedebileceği şekilde hareket kabiliyeti kazandığını ortaya koymaktadır.¹ Dolayısıyla ikinci rivayet, tercihe daha yatkın görülmektedir.

Görüldüğü üzere, fakihler, sperm ve yumurtanın hangi safhadan itibaren cenin sayılacağı ve dinen-hukuken koruma altına alınacağı, ceninin bulunduğu safhaya göre çocuk düşürmenin hükmünde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun nedeni, doğrudan konuyla ilgili açık bir nassın bulunmaması ve bu konuyla ilgili olduğu düşünülen hadiste geçen “ruhun üflenmesi” ve ceninin teşekkül zamanını farklı yorumlamalarıdır. Söz konusu hukukçuların, böyle farklı düşünceleri, ceninin anne karnında geçirdiği safhaları, döllenme ve çocuğun oluşumu konusunda, dönemlerinin tabii icabı olarak yeterli tıbbî ve teknik bilgiden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ilk yüz yirmi gün içindeki çocuk düşürmeleri, cinâyet ve günah olan çocuk düşürme fiilinin kapsamı dışında tutmak mümkün görünmemektedir.

Ayet ve hadislerde yer alan genel prensipler ve özel hükümler, anne karnındaki ceninin dinen meşru sayılan haklı bir gerekçe olmadan düşürülmesine ve gebeliğe son verilmesine müsaade etmemektedir. “*De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin - sizin de onların da rızkını biz veririz-: kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar*

¹ Hökelekli, Hayati, “Çocuk Düşürme” md.. *DiA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VIII, 364.

Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız”¹ ve “Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur”² ayetinin dolaylı ifadesi, Hz. Peygamber’in kasden çocuk düşürmeyi cinâyet olarak adlandırıp bunu işleyen veya sebep olanın maddi tazminat ödemesine hükmetmesi³, rızık, kader ve tevekkülle ilgili dinî telkin ve emirler, bir anlamda anne karnındaki çocuğun hayat hakkını güvence altına almaktadır.

Bu itibarla İslâm hukukunda, tıbbî ve dinî bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesi ve aldırılması –anne ve baba tarafından yapılmış veya yaptırılmış olsa bile- cinâyet (suç) olarak adlandırılıp haram sayılmıştır. Hayat ve ölümü yaratan Allah’tır. Anne ve baba insan hayatı ve neslin devamı için sadece bir vasıtaadır. Çünkü cenin, yaşama hakkını anne-babasından değil, doğrudan Yaratan’dan alır. Anne babaların başlangıçta çocuk sahibi olup olmamakta iradeleri ve seçme hakları bulunsa da, gebeliği önleyici tedbir ve yöntemleri kullanmalarına dinen izin verilmişse de, artık gebelik teşekkül ettikten sonra doğacak çocuğun hayatına son verme hakları yoktur. Ayrıca düşük veya kürtaj, sadece bebeğe zarar vermez, aynı zamanda anneye de pek çok zarar veririr. Şöyle ki; fazla kan kaybı sonucu şok, böbrek fonksiyon bozuklukları karaciğer yetmezliği, damar içi hastalıkları olabilir. Enfeksiyon eklenirse karın zarı iltihaplanması, enfeksiyona bağlı şok, tedavi amacıyla kürtaj işlemleri rahim ve komşu organ delinmelerine (idrar kesesi, kalın bağırsak, ince bağırsak) sebep olabilir. Kanama ve kansızlık, damar iltihabı, damar tıkanıklığı olabilir. Hafif enfeksiyonlar yumurtalık iltihabı, rahim içinde yapışıklıklar ve buna bağlı kısırlık olabilir. Bir başka komplikasyonu koriskar sinoma denilen kanser gelişmesidir. En ağır komlikasyon ise anne ölümüdür.⁴

¹ En’âm 6/ 151.

² İsrâ 17/ 31.

³ Ebu Davud, *Sünen*, Diyât, 31, (IV, 697); Tirmizi, *Sünen*, Diyât, 15, (IV, 23, 24); Müslim, *Sahih*, Kasâme, 34. (II. 1309).

⁴ Bozkaya, *a.g.b.*, *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 581,582, 590.

II. BİR ANNEDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

Ailenin saadeti, çocukların asaleti ve toplumun huzuru evlenecek kişilerin birbirlerini seçerken kullandıkları ölçü ile yakından alakalıdır. İslâm hukuku, insanların hayatlarını düzenli bir şekilde geçirmeleri için bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden bir kısmı annenin de içinde bulunduğu aile ile ilgilidir. Çünkü aile toplumun temel taşıdır. Toplumun huzurlu, güvenli ve mutlu olması aileye, bu ise fertlerin huzurlu ve mutlu olmasına bağlıdır. İslâm hukuku açısından bir annede bulunması gereken özellikleri taşıyan anneler bir eş ve anne olarak bu huzuru ve mutluluğu sağlayan en temel etkidir. Anne, bir çocuğun karakterinin hem fitri kısmının hem de sonradan kazanılmış kısmının şekillenmesinde birinci derecede olumlu ve olumsuz etkide bulunabilir. Bu yüzden huzurlu bir aile ve sağlıklı bir neslin devamı ve bekası için, aile yapısını kurmaya teşebbüs eden taraflarda, bir takım niteliklerin bulunması istenmiştir.¹

Evliliğin sıhhati için eş seçimi çok önemlidir. Eş seçiminde her iki tarafın da titiz davranması gerekir. İslâm dininde kadının da eş seçme hakkının olmasına rağmen geleneksel olarak evlilikte eş seçme hakkı erkeğe verilmiş ve aşağıda geçecek olan evlenilecek kadında aranması gereken vasıflarla ilgili hadis² yorumlarında bu tavsiyeler genellikle erkeklere yönelik olarak gösterilmiştir. Oysa bu hadisler, kadın ve erkeğin her ikisine birlikte hitap etmektedir. Evlenmeye karar veren kadın ve erkeğin her ikisi de, eş seçiminde araştırma yaparken, duygularını olduğu kadar bilgilerini ve akıllarını da kullanmaya çağırılmaktadır. Bu vasıfların, anne olacak kişide bulunması gerektiği gibi bir kısmı baba olacak kişide de bulunması gerekir. Bunlardan başka evlenilecek erkekte aranan vasıflar İslâm hukukunda “kefaet” başlığı altında yer almaktadır. Ancak konunun annelik olması hesebiyle burada İslâm’a göre ideal bir annede bulunması gereken özelliklere değinilecektir.

¹ Döndüren, *İlmihal*, I. 206.

² Buhari, *Sahih*, Nikâh. 10, (VI, 120), 15, (VI, 123); Ebu Davud, *Sünen*, Nikâh, 3, (II, 542); Müslim, *Sahih*, Radâ. 54, (II, 1087).

Özellikleri sıralamadan önce, çocuğun biyolojik ve psikolojik yapısı üzerinde birinci derecede önem arz etmesi nedeniyle irsiyetten (soya çekim, kalıtım) bahsedilecektir.

İrsiyetin kişiye aktarılma yolları, anne ile babadan gelen tohum hücrelerinin birleşmesine bağlıdır. Bir çocuğun anne babasından ve soyundan getirebileceği bütün özellikler, genler aracılığıyla olduğundan kalıtımda genlerin rolü çok büyük olmaktadır. Öyleyse irsiyet, kişinin anne ve babasından genler yoluyla aldığı özelliklerdir ve bedene ait nitelikleri etkilediği gibi zekâyı, kişilik yapısını, karakteri ve davranışı da etkilemektedir.¹ Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın şu ayetlerle irsiyete işaret ettiği söylenebilir:

“Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler)”² ayetinde irsiyete işaret edilerek, kâfirlerin ahlâksız kişiler doğuracağı, Hz. Nuh aracılığı ile bildirilmiştir.

“Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi”³ mealindeki ayet ile *“Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûldür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar.”⁴* ve *“Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur”⁵* ayetlerinde de, karakter teşekkülünde anne ve babanın etkileri bariz bir şekilde görülmektedir.

¹ Tunç, a.g.m., DEAD, s.V, 206.

² Nûh, 71/ 27.

³ Meryem, 19/ 28.

⁴ Mâide, 5/ 75.

⁵ Kehf, 18/ 82.

Yine “*Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz*”¹ ayette geçen “iyi toprak” ve “çorak toprak” ifadelerini, zahiri olarak toprak manasına tefsir edenler olduğu gibi, bazıları da “iyi insan” mü’min, “kötü insan” kâfir² olarak tefsir etmiştir. Yine bu ayetten İslâm’ın tarlaya tohumdan daha çok değer verdiği, dolayısıyla annenin öneminin babadan daha fazla olduğu da çıkarılmıştır.³

Bu noktadan hareket eden Râgıb el-İsfehâni, bu âyeti izâh ederken şu açıklamaları yapmaktadır. Ayette geçen temiz beldeden kasıt, helâl lokma ve sütle büyüyen anne ve babalardır. Bu anne ve babadan doğacak çocuklar da temiz bir arazinin meydana getireceği bitkinin Allah tarafından büyütülmesi gibi Allah tarafından terbiye olunacaktır. Helâl lokma ve sütle büyüyen anne ve baba adaylarının çocukları, ilahi müdahale ile büyüyecektir. Verimsiz bir araziden kasıt ise, haram lokma ve sütle büyüyen çocuklardır. Bunlar da işe yarayamayan ve toplumda problem haline gelen çocuklar dünyaya getireceklerdir. İnsan, maddi yaratılış itibâri ile anne babasından renk, sîmâ gibi bir takım vasıflara irsen sahip olduğu gibi, mânevi bakımdan da anne ve babasının sahip olduğu temiz seciye, izzet ve şeref, iyi ahlâk ve tabiatı, yahut bunların zıddı olan çirkin huy ve davranışları da irsiyet yoluyla alır.”⁴

Kur’an-ı Kerim’in irsiyete temas etmiş olması, insanlara evlenirken dikkatli olmalarını ve eşlerini seçerken titiz davranmalarını, onlarda bazı özellikler aramalarını tavsiye ettiği düşüncesini uyandırmaktadır. Bu tutum kurulacak ailenin sağlam temeller üzerine bina edilmesi açısından olduğu kadar, doğacak çocukların anne ve babalarından alacakları bazı özellikler yönünden de son derece önemlidir.

¹ A’râf, 7/ 58.

² Yazır, *Kur’an Dili*, IV. 70.

³ Tunç, *a.g.m.*, *DEAD*, s.V, 208.

⁴ Ragıb, el-İsfehâni, *Tafsilu'n-Neşeteyn ve Tahsilu's-Saadeteyn*, Beyrut, 1988, 116.

Kalıtımı araştırmak için Tyron (1940)'ın fareler üzerinde yaptığı araştırma önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Tyron dolambatan kurtulmayı öğretmek için on dokuz fareyi deneyimden geçirmiştir. Farelerden bir kısmı bunu çok iyi becermiş, bir kısmı ise becerememiştir. Zeki fareleri (dolambatan kurtulanları) birbirleriyle, yavaş öğrenenleri de birbirleriyle iftleşiren Tyron, bunlardan doğan yavru farelerde de aynı özellikleri gözlemiş, hızlı öğrenenlerin yavruları da hızlı öğrenmiş, yavaş öğrenenlerin yavruları da yavaş öğrenmiştir.¹

Bütün bu söylenenler irsiyetin herşey olduğu anlamına gelmez. Irsiyetin de sınırları, istisnaları mevcuttur. Kur'an'da geçen Hz Nuh ve ođlu² rneği, irsiyetin tek başına etkili olmadığını göstermektedir. Irsiyet insan üzerindeki etkilerden birisidir. Bir diğer etki de çevredir.

evre, irsiyetle gelen özellikleri eğer onlar iyi ise geliştirir, ktt ise kontrol altına alır veya köreltir. evre şartları bu konuda esaslı etkisi olan bir unsurdur. Eğer irsiyetle gelen özellikler çevreye uygun ise gelişebilir. Değilse sürtüşme ortaya çıkabilir.³

Dolayısıyla kişi ister irsiyet ister evre sebebiyle olsun eşini seçerken bazı özellikleri aramak mecburiyetindedir. Burada araştırma konusunun anne ilgili olmasından dolayı, müslüman ideal bir anne olmak için, mümkün mertebe ideal şartlar sayılmaya çalışılmıştır. Bu nitelikleri taşımayan bir kadın, anne olamaz anlamı kastedilmemektedir. Mutlu bir yuva, topluma yararlı bir aile için İslâm bilginleri tarafından müslüman ideal bir annede bulunması gerekli temel özellikler şu şekilde belirlenmiştir:

A. Dindar Olması

İslâm'a göre evlenilecek kızdaki aranması gereken özelliklerin başında dindar olması gelir.⁴ İslâm dinî insanları değerlendirirken, makam, mevki,

¹ lgen, Gülten ve Fidan. Emel. *ocuk Gelişimi*. İstanbul, 1987, 15.

² Hd, 11/ 42-47.

³ Yrkoğlu, Atalay. *ocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul, 1989, 129.

⁴ İmam Gazali. Ebu Hamid Hucce'tu'l-İslâm Muhammed. İhyai Ulumiddin (Zebidi, Ebu'l-Feyz Murtaza, İthafu's-Sadeti'l-Muttakin bi şerhi İhya-i Ulumiddin ile birlikte), Beyrut, 1989, VI.

nesep, güzellik, servet gibi noktaları esas almaz.¹ Nitekim Allah Teâla bu konuya şu şekilde işaret etmiştir.

*“Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”*² Bu ayetteki takvadan maksat, nefsi günahattan korumaktır, bu ise haramı terk ile olur, bu da işlenmesi mübah olan şeyleri terk ile tamamlanır.³ Ayrıca takvalı olabilmek için kaçınılması gereken günahları, tehlikeleri bilmek gerekir, yani ilim olmadan takva olmayacaktır.⁴

Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Kadın dört (özelliği) için nikâh edilir, malı için, soyu için, güzelliği için, dinî için (Ey Mü'min kişi sen bunlardan) dindar olanını seç, (aksi halde) hüsrana ve yoksulluğa düşersin.”*⁵

Bir başka hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (s.a.v), malın ve güzelliğin yol açabileceği problemlere dikkat çekerek evlilikte dindarlık dışındaki bir tercihi yasaklamıştır:

“Kadınlarla yalnız güzellikleri için evlenmeyiniz, olur ki güzellikleri ahlakça değişmelerine neden olur. Onlarla yalnız malları için de evlenmeyin, zira malları azgınlıklarına yol açabilir. Kadınları dindarlıklarından dolayı

112; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII. 13; Döndüren, *İlmihal*, I, 206; Dikmen, *Kadın Hakları*, Mehmet, *İslâmda Kadın Hakları*, İstanbul, 1996, 95.

¹ Hatipoğlu, Nihat, “İslâm'da Aile ve Annelik” *Diyanet Dergisi*, İstanbul, 1981, c. XXVII, s. II, 105.

² Hucurât, 49/ 13.

³ Ragıb, *Müfredât*, “Takva” md., 166. “Vekâ (VKY)” md., 881.

⁴ Yazır, *Kur'an Dili*, VII. 214.

⁵ Buhari, *Sahih*, Nikâh 15. (VI, 123): Ebu Davud, *Sünen*, Nikâh 2, (II, 539); İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul, 1992, Nikâh 6, (I, 597); Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr, *Sünenü Nesâî*, İstanbul, 1992, Nikâh 13. (VI, 68); Müslim, *Sahih*, Radâ, 53, (II, 1086).

nikahlayınız. Şüphesiz dindar olan yırtık elbiseli siyah bir cariye (böyle olmayanlardan) daha üstündür."¹

Dindar bir eş ve anne, eşi ve çocuklarını müsbet yönde etkilediği gibi çocuklarına da güzel bir örnek olacaktır.

B. Doğurgan Olması

Evlenilecek kadının anne olması için doğurgan olma özelliğinin bulunması gerekir.² Bu özelliğın bulunması gerektiği konusunda Hz. Peygamber (ş.a.v): "*Kocasını çok seven ve onun tarafından çok sevilen, doğurgan kadınla evlenin. Çünkü ben kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim.*"³ buyurmuştur.

Bu hadisle evlenilecek kadındaki vasıflardan birisi daha açıklanmaktadır. Kadın kısır olmamalıdır. Çünkü evlenmenin gayelerinden birisi de neslin devamını sağlamaktır. Kur'an-ı Kerim'de de bu manada ayetler vardır.⁴

C. İyi Bir Çevreden Olması

Çevrenin insan üzerinde büyük bir etkisi vardır. İnsanın başkalarına muhtaç olarak doğması ve sosyal bir varlık olması onun tek başına yaşayamayacağını ve çevreye ihtiyacı olduğunu gösterir. Çevreden ayrı yaşayamayan bir insan irsiyeti kötü olduğu halde, iyi bir çevre ile müsbet yönde değişebildiği gibi irsiyeti iyi olduğu halde, bozuk bir çevre ile de menfi yönde değişebilir.

Çevrenin etkisi denilince öncelikle aile akla gelmektedir. "*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve*

¹ İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 6, (I, 597).

² Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 13; Döndüren, *İlmihal*, I, 206.

³ Ebu Davud, *Sünen*, Nikâh, 3, (II, 542); Nesâî, *Sünen*, Nikâh, 11, (VI, 65, 66).

⁴ Nahl, 16/ 72; Ra'd, 13/ 38; Araf, 7/ 86; Furkan, 25/ 74.

emredildiklerini yapan melekler vardır"¹ ayet-i kerimeden ve "*Hepiniz çobansınız ve hepiniz tebanızdan sorumlusunuz.*"², "*Sizin hayırlı olanınız, ehline karşı hayırlı olanınızdır.*"³ hadislerinden de, çocuğu yetiştirirken onu iyi eğitmenin, onun karakterini, ahlakını ve davranışlarını çevrenin kötü tesirlerinden korumanın aileye, özellikle de eğitimdeki önemli rolünden dolayı anneye düştüğü anlaşılabilir.

Yine Ebu Said'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v): "*‘Çöplükte yetişen Hadrâ-i dimen'den sakının!’ dediğinde, sahabeler: ‘Hadra-i dimen, nedir ya Resullallah?’ diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Bataklıkta (kötü çevrede) yetişen güzel kadın’ cevabını verdi*"⁴

Hz. Ömer'den yapılan bir rivayette, bu husus daha da açığa kavuşturulmaktadır. Şöyle ki:

*“Kötü muhitte yetişen güzel kadınlardan sakının. Çünkü o, kendi aslına benzeyeni doğurur. Soyu-sopu iyi olanı tercih edin. Çünkü o, babası, amcası ve kardeşlerinin mislini doğurur.”*⁵

D. Bakire Olması

Hz. Peygamber (s.a.v). ashabına daima bâkire ile evlenmeyi tavsiye etmiştir. Çünkü bâkire ile ülfet etmek, onu kendine bağlamak daha kolaydır.⁶ Bu konuda âlimler şöyle demektedir: “Bekâr hanımla evlenmek, dul hanımla evlenmekten daha uygun ve yerindedir. Zira terbiye, eşine bağlılık ve eşinin

¹ Tahrir, 66/ 6.

² Buhari, *Sahih*, Cuma. 11. (I, 215); Cenâiz. 33. (II, 79). Itk, 19. (III, 125), Nikâh, 81, (VI, 146), 90, (VI, 152); Ebu Davud. *Sünen*, İmâre. 1, (III, 342).

³ İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh. 50, (I, 636).

⁴ Acluni, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, 1351, I, 272; Müttaki, el-Hindi Alaaddin Ali b. Abdumelik. *Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al*, Beyrut, 1414, h.no: 44587. XVI. 300.

⁵ Buhari, *Sahih*, Nikâh. 78. (VI, 136)

⁶ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 14; Dikmen, *Kadın Hakları*, 95-96.

emrine boyun eğmek, bekâr hanımlarda daha çoktur. Dul hanımda, ilk eşini hatırlama ve onunla geçirdiği günlere hasret duyma ihtimali vardır.”¹

Cabir’in rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda: “*Bakire ile evlenseydin ya... sen onunla o seninle mülâtefe ederdiniz (birbirinizi severdiniz, birbirinize sevecen, yumuşak, hoş, nazik davranırdınız).*”² buyurmuştur

Bu şekilde yönlendirmelere rağmen, dul kadınla evlenmek dinî açıdan yasak değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) kendisi dul hanımlarla evlenmiş, ashâbından ev işlerinin çokluğu ve çocukların fazlalığı sebebiyle dul kadınla evlenenleri de makul karşılamış ve onlara, bu evliliğin mübarek olması için dua etmiştir. Cabir b. Abdillâh bunlardan birisiydi.³

E. Asil Bir Aileden Olması

Evlenilecek kadının ideal bir anne olması için bulundurması gereken diğer bir nitelik de asil bir aileden olmasıdır.⁴ Fakihler evlenilecek kadında böyle bir özellik aramakla çocuk üzerinde ailenin irsiyet yönündeki etkisine dikkat çekmektedir. Zira çocuk anne veya baba tarafından birisine çekecektir. Evlenilecek kadında aranan vasıflarla ilgili olan hadiste Hz. Peygamber’in “*soyu için*” sözü de buna delâlet etmektedir.

Yukarıda geçen hadis “*Çöplükte yetişen.....*” ile “*Nutfeleriniz için araştırma yapın, onu nereye koyacağınıza dikkat edin. Zira kadınlar, oğlan kardeşlerine, kız kardeşlerine benzeyeni doğururlar*”⁵ hadisi ve Hz. Ömer’den

¹ Gazali, *İhya*, VI. 128, 129; Kınalızade, *Ali, Ahlâk-ı Alâi*, Mısır, 1248, 43.

² Buhari, *Sahih*, Nikâh, 10. (VI. 120); Ebu Davud, *Sünen*, Nikâh, 3, (II, 541); İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 6, (I, 598); Nesâî, *Sünen*, Nikâh, 10, (VI, 65); Müslim, *Sahih*, Radâ, 54, (II, 1087).

³ Buhari, *Sahih*, Nikâh, 9, (VI. 119); Müslim, *Sahih*, Nikâh, 56, (II, 1087); Zebidî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lafi'z, *Sahihi Buhari Muhtasari Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, (Trc: Kamil Miras), Ankara, 1981. XI. 257.

⁴ Gazali, *İhya*, VI. 129; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII. 14; Döndüren, *İlmihal*, I, 204.

⁵ Müttaki, *Kenzu'l-Ummal*, , h.no: 44557, XVI, 295.

yapılan rivayet “*Kötü muhitte yetişen...*” İslâm dininde, özellikle çocuk açısında irsiyetin önemine işaret etmektedir.

Yine bu konu ile alakalı olarak; fakihler aşağıdaki ayete dayanarak babası bilinmeyen ya da zinadan doğmuş veya kötü yola düşmüş kadınla evlenmenin mekruh olduğunu söylemişlerdir.¹

*“Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.”*²

Türk edebiyatındaki; “asil azmaz, bal kokmaz, kokarsa yağ kokar aslı ayrandır” atasözü de konuya dikkat çekmektedir. Bu konudaki uyarılar günümüzde, bilimsel araştırmalarla desteklenmekte ve üzerinde önemle durulmaktadır.

F. Güzel Olması

Evlenilecek kızın güzel olması eşiyle arasındaki muhabbeti artırır. Güzel bir eş kocasının gönlünü daha hoş eder, gözünü haramdan daha iyi korur ve sevgiyi kolaylaştırır.³ Bu yüzden İslâm hukukunda evlenmeden önce, evlenilmek istenen kimseye evlenmeden önce bakmak caizdir.⁴

Evlenilecek kızda güzellik vasfının bulunması konusunda ayet ve hadis bulunmamaktadır. Burada önemli olan her iki tarafın da birbirine hoş gelmesi, kalplerinin ısınması, huzur bulması ve birbirini beğenmesidir. Ayrıca güzellik izafidir yani herkesin güzellik anlayışı farklıdır. Güzellikten kasıt, sadece yüz ve beden güzelliği olmamalıdır, güzel ahlak ve erdemler de söz konusu edilmelidir.

¹ Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 14; Döndüren, *İlmihal*, I, 204.

² Nur, 24/ 3.

³ Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 14.

⁴ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 207, 208; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 340; Gazali, *İhya*, VI, 117; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 14.

G. Yabancı Olması

Evlenilecek kızın yakın akrabadan olmayıp yabancı olması aranan nitelikler arasındadır.¹ Kur'an-ı Kerim², haram olan evlilikleri açıklamış ve bunun dışında kalan akrabalarla evlenmeye ruhsat vermişse de, sünnette, bazı yakın akrabalarla evlenmemek tavsiye edilmiş, bu evliliklerde bazı sakıncaların ortaya çıkabileceğine dikkat çekilmiştir.³ Bu rivayetlerden birinde:

“*Yakın akrabalarla evlenmeyin. zira çocuk zayıf olur*”⁴ denilmektedir. Bir başka rivayette ise, “*Kendi kavminden evlenen evinde otlayan gibidir*”⁵ buyrulurak kerahet ifade edilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Ömer'in, Sâib ailesine hitâben; “*zayıfdınız, (neslinizin kuvvetlenmesi için) yabancılarla evleniniz*”⁶ şeklindeki tavsiyesi de sıkça kaydedilmektedir.

Bazı âlimler, akraba evliliğinden doğan çocukların ahmak ve geri zekâlı olduğunun, hatta bazen hasta sakat olduğunun tecrübe ile sabit bulunduğunu kaydederler.⁷ Yine evlenilecek kız yakın akrabalardan olmazsa, çocuklar daha sağlıklı ve necip olacağı, “*Yabancılar daha necip, amca kızları daha sabırlı olur*” şeklinde ifade edilmiştir.⁸

Evlenilmesi haram olanların sayıldığı Nisâ suresinin 24. ayetinde, amca, hala, dayı ve teyze kızları evlenilmesi haram olanlar kapsamının dışında tutulduğu. dolayısıyla bunlarla evlenmenin helal olduğu hükmü açık bir şekilde

¹ Gazali, *İhya*, VI, 130; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 14.

² Nisâ, 4/24.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 468; Remlî, *en-Nihâye*, VI, 184; Dikmen, *Kadın Hakları*, 95-100.

⁴ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garibu'l-Hadis*, Beyrut, 1988, II, 355; Maverdi, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habibi'l-Basri, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, Beyrut, 1988, 239; Zebidi, Ebu'l-Feyz Murtaza, *İthafu's-Sadeti'l-Muttakin bi Şerhi İhya-i Ulumiddin*, Beyrut, 1989, VI, 130, 131; Harbî, İmam Ebu İshak İbrahim b. İshak, *Garibu'l-Hadis*, Mekke, 1985, II, 379.

⁵ Taberâni, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mucemu'l-Kebir*, Beyrut, 1414, I, 114.

⁶ İbn Kuteybe, *Garibu'l-Hadis*, II, 355; Maverdi, *Edebu'd-Dünya*, 239.

⁷ Canan, İbrahim, *Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, İstanbul, 1977, 37.

⁸ İbn Kuteybe, *Garibu'l-Hadis*, II, 355.

belirtilmiştir. Dolayısıyla burada yakın akraba ile evlenmenin haram veya yasak olduğu ifade edilmemektedir. Çünkü ayet ve hadislerde bu yönde bir açıklama bulunmamaktadır. Burada ideal bir annelik için mümkün merteye ideal şartlar belirtilmek istenmektedir. Tabî sadece yakın akrabalarda bu durum söz konusu değildir. Ancak bazı genetik hastalıkların görülme sıklığı yakın akrabalarda artmaktadır. Bu konuda yapılacak şey tıp ilminden yardım almaktır. Artık yakın akrabaların evlenmesinden önce evlenmelerinde bir sakınca olup olmayacağı tespit edilebilmektedir. Duruma göre evliliğe karar verilebilir. Yabancı birisi ile evlenmenin diğer bir sebebi de, boşanma veya herhangi bir huzursuzluk halinde, vâcip olan sıla-i rahimin, yani akrabalık ilişkilerinin kesintiye uğramamasıdır. Ayrıca yakın akraba ile evlenildiği zaman, evlilik yoluyla yeni akraba ve dostlukların oluşması da gerçekleşmeyecektir.

H. Sevecen, Dürüst ve Becerikli Olması

Evlenilecek kızda sevecen, dürüst, becerikli olma gibi güzel hasletler de aranmalıdır.¹ Kurulacak yuvanın ve ilişkilerin sağlıklı olması için eş seçiminde sadece bir taraf için değil her iki tarafın da birbirini sevmesine, çocuk sevgilerinin bulunmasına, bir eş olarak ve anne ve baba olarak mallarını, şereflerini, namuslarını muhafaza edilip edilmeyeceğine de dikkat etmek gerekir. Ayrıca ev işlerinden anlayan becerikli birisi eşini mutlu ettiği gibi çocuklarını da iyi bir şekilde yetiştirecektir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

*“Deveye binen kadınların, yani Arap kadınlarının en hayırlısı: Kureyşin seçkin kadınları; onların da çocuğuna küçüklüğünde en şefkatli olanı ve kocasının malını en çok gözetendir.”*²

¹ Dikmen, *Kadın Hakları*. 96, 97.

² Buhari, *Sahih*. Enbiya. 46. (IV. 139), Nefakât. 10, (VI, 193); Müslim, *Sahih*. Fezâilu's-Sahâbe, 200. (II. 1959, 1960).

“Kadınların en hayırlısı odur ki, kocası ona sevgiyle bakıp iltifat ettiğinde mesrur olur. Bir şey istediğinde bu ricasını derhal yerine getirir. Namusunda ve malında kocasının hoşlanmayacağı bir harekette bulunmaz.”¹

İ. Bulaşıcı ve Kalıtsal Hastalıklardan Hâlî Olması

Fakihler, erkeğin evlenmek istediği kadına bakma, yüzünü ve avuç içlerini görme hakkına sahip olduğu noktasında birleşmiştir.² Eşlere böyle bir hak tanıyarak, onları, birbirlerinin bulaşıcı ve kalıtsal hastalıklardan salim olup olmadıklarına dikkat etmeleri konusunda uyarmışlardır.

Eşlerin birbirine bağlanmalarından önce her ikisinin de beden sağlıklarının yerinde olup olmadığını anlamak için tıp ilminden yararlanılabilir.³ Genler sağlıklı olmadığı takdirde, sarılık, körlük, sakatlık gibi rahatsızlıklar, ruh ve sinir hastalıkları kuşaktan kuşağa geçtiği gibi anne hem hamilelik döneminde hem de doğum ve sonrasında pek çok problemle karşılaşmaktadır. Bu durumun önlenmesi için, evlenmeden önce eşlerin birbirine bakması yahut aracılardan meşru zeminde gereken bilgileri soruşturması ve gerekli görüldüğünde tıbbî incelemelerin yapılması gerekir. İslâm dinî, bu şekilde eşlerin seçiminde bir takım vasıflar aramak suretiyle titiz davranarak çocukların geleceğini de güvence altına almaya çalışmıştır.

Bu konudaki modern ilmin bulguları sonucunda kalıtsal oldukları ispat olunan hastalıkların bilinmesiyle, İslâm bilginleri bunlardan doğacak hastalık riski taşıyan çocuklar hakkında görüş bildirmişlerdir. Şöyle ki:

¹ Nesâî, *Sünen*, Nikâh, 14, (VI, 68); Hanbel. *Müsned*, VII, 189.

² İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 453; el-İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, İbn Kudâme, Şemsüddin Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ebi Ömer Muhammed, *eş-Şerhu'l-Kebir alâ Metni'l-Muknî* (Muğni ile birlikte), Beyrut. 1412, VII, 341; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 207, 208; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 340; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 22.

³ ez-Zebelâvi, Muhammed Seyyid Muhammed, *Kur'an ve Sünnette Annelik*, (Trc:Yusuf Ertuğrul), Konya, 1987, 63.

Sâri hastalıklara yakalanmış karı kocanın, ister biri isterse ikisi hastalıklı olsun, çocuk yapmaları mahzurludur. Bu hastalıklara maruz kadınların hastalıkları geçene kadar evlenmeleri yasaklanabilir.¹

Eşlerin birinde doğacak çocuklara geçecek şiddetli bir hastalık varsa, eşler hiç gebe kalmamak için gerekli tedbirleri alabilirler. Eğer karı kocanın hastalığı biliniyorsa ve bundan (gebeliğe mani olmadan) kaçınılıyorsa, fertlere ve topluma zararlı olacak bir şeyi yasaklamak yetkisine sahip olan idareciler, onların evlenmelerine engel olabilir.²

Yukarıda verilen ayet, hadis ve görüşlerden de yararlanarak müslüman ideal bir annede bulunması gereken özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Gerekli şart ve vasıfları taşıyan çiftler arasında evliliğin vuku bulması için İslâm hukukuna göre, öncelikle “evlilik akdinin” usulüne göre olması gerekir. Yani evlilik akdinin gerçekleşmesi için gerekli olan unsurlar (icab, kabul,³ taraflar, akdin mevzu⁴) ve şartlar⁵ (in'ikad ve sıhhat)⁶ bulunmalıdır.

2. Evlenilecek kızda anne olmasına mani olacak herhangi bir hastalık bulunmamalıdır.

3. Evlenilecek kız dindar ve iffetli yani dinî hükümlere göre hayatını idâme ettiren birisi olmalıdır.

¹ Atay, Hüseyin. “Kur'an ve Hadiste Aile Planlaması”, *AÜİFD*, Ankara, 1970, XVIII, 5.

² Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, III, 557; Kılıçer, Esat. “İslâmda Aile Planlaması” *AÜİFD*, Ankara, 1981, 498.

³ İcab ve kabul: İcab, birisi ile mukaveleye girişmek için yapılan irade beyanıdır. Kabul, icaba uygun olarak izhar edilen ve ona muvafakati içeren irade beyanıdır. (Ebu'l-Beka. *Külliyât*, 18; Mecelle. md. 101, 102; Yazır, *Kâmus*. III. 35; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, I, 35, 36; Komisyon. *İslâmi Kavramlar*, Ankara. 1997. 347; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 321; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, 173, 174; Komisyon, *Türk Hukuk Lügatı*, Ankara, 1991, 140).

⁴ Akdin mevzu: Sözleşmeye konu olan şeydir. (Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 10).

⁵ Akdin vücuda gelmesini temin eden şartlara in'ikad, *Sahih* ve muteber olmasını temin eden şartlara sıhhat şartı denilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 27, vd.; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 324, vd.

⁶ *Merğînâni*, *Hidâye*. I. 224, vd.; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 320-326.

4. Dindarlığı ve iyi ahlakı ile bilinen bir aileden olmalıdır.

5. İyi bir çevrede yetişmiş olmalıdır.

6. Huyu ve mizacı güzel olmalı, üstün ahlakî meziyetleri taşınmalı, ahlakî ve vicdanî alt yapısı sağlam olmalıdır.

7. Çocuk yetiştirme, eğitime vb. konularda bilgili ve maharetli olmalıdır.

8. Çocuğun huzurlu ve mutlu bir yuvada yetişmesi için tarafların, eş olarak birbirinde aradığı vasıfları buldurmalıdır. Yani kişisel özellikleri itibariyle, birbiriyle anlaşıp anlaşamayacaklarını tespit etmelidirler.

9. Evlenilecek kızın 18 yaşından küçük, 35 yaşından büyük olmama lıdır. Çünkü 35 yaşından sonra riskli gebelik meydana gelir. Utuz beş yaşından sonraki gebelik, nne ve çocuğun sağlığını tehdit eden hastalıklara yakalanma riskini artırır.¹

10. Sağlıklı bir anne olabilmek için diğer koşulların yanında uygun kilo ve boyda olmalıdır.²

¹ Kutay, Taysi, "Konsepsiyon Öncesi Danışma". *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996, 498. (Anne ölümlerinin, doğum sırasındaki çocuk sakatlık ve ölümlerinin en düşük olduğu grup 20-29 yaş arasındaki kadınlardır. Adelosan (ergenlik çağı) dönemdeki ve 35 yaşın üzerindeki gebelikler ise bu risklerin en yüksek olduğu gruplardır. Otuz beş yaşın üzerindeki gebeliklerde annedeki artan sağlık sorunlarına paralel olarak anne ölüm hızı, düşük yapma riski, düşük ağırlıklı bebek doğurma riski, erken doğum yapma riski 20-25 yaş grubuna göre dört kat artar. Yine doğum sırasındaki bebek ölümlerinde de iki kat artış vardır.(Ergeneli, H. Mehmet ve Durukan. Tekin, "Riskli Gebe İzlemi ve Doğumu", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara. 1996, 320, 321).

² Boyu 150 cm'de kısa olan kadınlarda fetopelvik uyumsuzluk (bebeğin başının annenin kalça kemiği genişliğinden fazla olması) riski ve bunun sonucu operatif doğum hızı artar. Yine gebelik öncesinde 45 kg'da hafif olan kadınlarda düşük doğum ağırlıklı bebek doğurma riski fazladır. Gebeliğin başında 90 kg'ın üzerinde olan şişman annelerde de iri bebek doğurma riski ve buna bağlı disfonksiyonel (uygun olmayan) eylem, omuz distosisi (bebeğin omuzunun annenin kalça kemiği genişliğinden fazla olması), operatif (ameliyatlı) doğum riski yüksektir.(Ergeneli ve Durukan. a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 326).

Görüldüğü üzere kişinin, eş seçiminde doğru karar vermesi için bir takım vasıfları araması gerekmektedir. Eş seçiminde titiz davranmak, ailenin devamı için olduğu kadar anne, baba ve çocukların sağlıklı, mutlu, huzurlu olması ve çocukların yetişmesi ve eğitimi açısından da son derece mühimdir.

Bir kadında anne olabilmesi için gerekli olan şart ve özelliklerin bulunması anne olması için yeterli değildir. Bu şart ve özellikleri taşıyan bir kadının, anne olabilmesi için, daha doğrusu bu olayın her açıdan sağlıklı olabilmesi için bazı ön hazırlıkların yapılması da gerekir. Bu giriş bilgilerinden sonra, bu hazırlıkların neler olduğunu ve bir kadının anne olması hasebiyle yerine getirmesi gereken görevlerine ve elde etmesi gereken haklarına geçilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANNENİN GÖREVLERİ VE HAKLARI

I. ANNENİN GÖREVLERİ (ÇOCUĞUN ANNE ÜZERİNDEKİ HAKLARI)

A. Hamilelik Öncesi Dönem (Anneliğe Hazırlık Dönemi)

Eşlerin özellikle de anne adayının ebeveyn olmadan önce beden ve zihnen bir takım hazırlıklar yapması gerekir. Böylece hem anne sağlıklı bir hamilelik geçirecek hem de sağlıklı çocuk dünyaya getirecektir.

Tohumun temiz bir zemine bırakılması, sonra da bırakıldığı yerde gelişirken temiz bir hava ile havalandırılması, temiz şualarla şualandırılması, temiz su ile sulanması ve tımar edilmesi yetiştirilmek istenen neslin kaliteli yetişmesi bakımından çok önemlidir. Bu anlamda, şu hadis zikredebilir:

“Şakî, daha anasının karnında talihsizdir; sâid¹, anasının karnında da talihlidir”²

Evet, çocuğun daha anne karnında iken sâid ya da şâki olduğu hükmü ifâ edileceği ana kadar her türlü tedbir alınmalı, yavru sperm ve yumurta buluşması anından itibaren gıdası, annenin davranışları, anne ve babanın daha önceki ve sonraki tavırları, yedikleri, içtikleri, onun şâki ve sâid yazılmasında önemli vesilelerdir.

Anne ve bebeğin ruhî ve bedenî sağlığının temini, denge ve huzurunun sağlanması, ancak İslâmî hükümlerin uygulanmasına bağlıdır. İftira, dedikodu, gıybet, yalan gibi annenin ruh sağlığını bozacak olan her türlü sinir yıpratıcı durumlar, bedenî sağlığın önemi ve kontrolü kadar lüzumludur.

Anne her zaman olduğu gibi hamileliği esnasında da zinadan (el, göz zinaları dahil), hayasız davranışlardan, haram yemekten, hak ve hukuka tecavüzden (dil ve el ile hakka tecavüz dahil), diğer haram kılınan herşeyden kendisini korumalıdır.

¹ Şakî: Yol kesen, sapık ve bedbaht kişi anlamına gelir. (Şakî hakkında bkz: Hûd, 11/ 105-107) Bunun zıddı da sâiddir. (Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 642).

² Buhari, *Sahih*, Kader, 1. (VII, 210); Müslim, *Sahih*, Kader, 2, (III, 2037).

Yine anne ve babanın çocuk sahibi olmadan önce ve sonra yedikleri lokmanın haram olmaması da anne olmadan önce yapılacak hazırlıkların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Haram lokmanın insan karakterini etkileyeceği inancını benimseyen fakihler de çocuğa verilen anne sütünün helal olması, anne ve babanın da helal lokma ile büyütülmeleri gerektiğini düşünürler.

Bu bakımdan çocuğun helal gıda ile beslenmesi onun iyi ahlak sahibi olarak yetişmesinde önemli bir âmildir. Gerek nitelik gerekse nicelik olarak çocuğun aldığı gıdaların, karakterine iyi ya da kötü yönde etki edeceği şeklinde bazı görüşler mevcuttur.¹ Bu nedenle anne ve baba, helal ve haram yiyeceğin çocuğun ahlakı üzerinde tesiri olduğunu düşünüp, yediği veya evladına yedirdiği yiyeceklere son derece dikkat etmeli, meşru yollardan kazanarak helalinden yemeli ve yedirmelidir.

Bir atasözünde bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: “Dede koruk yemiş, torunun dişi kamaşmış” demek ki anne babanın yaptığı herhangi bir şey çocukların vücudunda veya ahlakında ortaya çıkabilmektedir.

Ayrıca birleşme anında yapılacak dua, hayırlı bir evlat sahibi olmak için, başvuru olan ilk meşru teşebbüstür. İlk Peygamberlerden itibaren bir çok Peygamberde bu metod görülmektedir. Meselâ Hz.Adem'in hanımı gebe kalınca, beraberce Allah'a yararlı ve sağlıklı bir çocuk vermesi için dua etmişlerdir. “*Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.*”²

Burada sâlih bir çocuk istemeleri. onların bu vasıfta çocuk yetiştirmekten âciz olduklarını hissetmelerindedir. Aslında Hz. Adem'in ailesinin dışında

¹ Gazali, *İhya*, VIII. 681; Kınâlızâde. Ahlak-ı Alâî. II, 31; Karabulut, Osman, *İslâm'da Çocuk Terbiyesi*. Konya. 1993. 19.

² A'râf, 7/ 189.

çocuğu doğrudan etkileyebilecek insanlar bulunmamasına rağmen, böyle bir duâda bulunmaları çok dikkat çekicidir.¹ Buradaki salahtan, iyi amel üzere olan hayırlı bir nesil mânası da çıkarılabilir.²

Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in duası, bu duygunun bir başka çeşididir. *“Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.”*³

Bu konuda Hz. Peygamber'in *“Allah'ım diğer insanlara verdiğin hayırlı malı, aile ve çocuklardan bana da vermeni isterim. Sapığı ve sapıtanı değil”*⁴ şeklinde dua etmesi de dikkat çekicidir.

Dua, insan neslinin düşmanı olan şeytandan, kendilerini ve doğacak çocuklarını uzak tutmada Yüce Yaratıcı'yı yardıma çağırma ve kulun duada istediklerine kendini motive etmesidir. Bu temkinli bir davranış olduğu gibi aynı zamanda sünnet adabına uygun olduğundan, ibadet sayılmaktadır. Ayrıca yapılan bu dua ve niyazlar anne ve babada iç huzuru sağlar. Kur'an-ı Kerim'de yer alan konu ile ilgili ayetler çok dikkat çekicidir. Bu ayetlerden bir kadın hamile kaldığı zaman, anne ve babasının çocuklarının salih birisi olması için dua etmeleri gerektiği hükmü çıkarılabilir.

1. Anneliğe Zihnen Hazırlık

Birçok kadın için anne olma duygusu henüz genç kızlık döneminde başlayan bir özlem ve tutku gibi görünse de hamilelik ve sonrası dönemlerde

¹ Bayraklı, Bakraktar. *İslâm'da Eğitim*, İstanbul, 1989, 525.

² Tunç, a.g.m., *DEAD*, s, V, 212.

³ Bakara, 2/ 128-129.

⁴ Tirmizi, *Sünen*, Da'vat, 123. (V, 573).

pek çok sorun yaşanmakta, dolayısıyla çocuk ve annelik kolayca kabullenilememektedir. Bu yüzden kocasının ve çevresindeki diğer insanların desteğiyle kadın, daha hamile kalmadan önce anneliğe ve çocuk sahibi olma fikrine kendisini hazırlamalıdır. Bir kadın anneliğin ve çocuk sahibi olmanın artılarını eksilerini, sorumluluklarını düşündükten sonra anne olmaya karar vermelidir.

Her iki tarafın yani eşlerin, çocuk doğmadan evvel kendilerini anne ve babalık rollerine psikolojik olarak alıştırmaları gerekmektedir. Bu hem anne babada bir rahatlık sağlayacak, hem de doğacak çocuğun olumlu yönde etkilenmesini temin edecektir.¹

Ayrıca evli ve mutlu bir çift için müştereken planlanmış gebelik ideal olanıdır. Böyle bir gebelik kadını mutlu ve huzurlu yapar ve onun psikolojik açıdan daha dengeli olmasını ve daha az tepki göstermesini sağlar. Buna mukabil bir durumda gebe için aynı dönem daha fırtınalı ve tepki doludur.²

Anne ve baba, çocuk sahibi olmadan önce, kendileri ve çocuk ile ilgili, aralarında sağlıklı bir ilişkinin olması ve çocuğun maddi, manevi, ahlakî, sosyal, zihinsel, bedenî ve hissî yönlerden doğru bir şekilde yetiştirilmesi için din, tıp, psikoloji, sosyoloji, ahlak ve eğitim alanlarında bilgi edinmelidir.

2. Anneliğe Bedenen Hazırlık

Gebe kalmayı planlayan bir kadının daha gebe kalmadan hekime başvurarak tıbbî değerlendirmesi yapılmalıdır. Fizik muayenesinin yapılması ve gebelik öncesi danışmanlığının verilmesi, sorunsuz bir gebelik ve sağlıklı bir doğumu teminat altına alır.³

¹ Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul, 1996, 157.

² Alpay, Muammer, "Doğum ve Kadın Hastalıklarında Psikolojinin Yeri", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara. 1996, 840.

³ Gökşin, Eflatun "Normal Gebelik ve Prenatal Bakım" *Temel Kadın Hastalıkları Ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996, 254.

Gebe kalmadan önce kadın. ailede genetik bir hastalığın olup olmadığı, varsa hastalığın görülme ve tekrarlama şansı ve bunu önleyici tedbirler hakkında ayrıntılı bilgi edinmelidir.

Anne ve babanın, çocuk yapmadan önce yapmaları gerekenleri ve bunların ebeveyn ve çocuk için önemi gözönüne alındığında, anne ve babanın gerekli olan tedbirleri almadıklarında ortaya çıkacak problemlerden sorumlu oldukları hükmü çıkarılabilir.

B. Hamilelik Dönemi

Olgun yumurtanın, döllenme yeteneklerine sahip sperm ile birleşmesi sonucu bir canlı oluşmaktadır. Meydana gelen bu olay gebe kalmadır. Gebelik fizyolojik bir olaydır. Döllenmiş yumurta yavaş yavaş tüplerde ilerleyerek uterus boşluğuna doğru yol alır. Ancak bu arada hücre bölünerek gelişimini de sürdürür. Döllenmiş yumurtaya tıpta. gebeliğin ilk üç haftasında zigot, 3-8 haftasında embriyo, 9. haftasından sonra fetüs adı verilir. Normal bir gebelik 40 hafta ya da 280 gün sürer.¹

Hamilelikte, yeni bir canlının ana rahminde büyümeye başlaması ile bütün vücut fonksiyonları belli bir maksada doğru hedeflenmektedir. Hücre ve dokuları öyle muazzam mahir bir nizamla görevlerini yürütmektedir ki, her hücre, her doku ve her organ mahiyetine ve fonksiyonuna uygun yapılar ve hususiyetler kazanmaktadır. Neslin devamı için esas olan insan yavrusunun en güzel, en ahenkli ve en rahat bir ortamda büyüüp gelişmesi ve bütün ihtiyaçlarının karşılanması için vücutta belli organ ve dokular, bu gaye için planlanmış ve maksadın teminine dönük bir vazifeye sahip kılınmıştır. Öyle ki, hormonların mili gramlarla ifade edilen miktarlarının kan düzeyleri belli fonksiyonları için çok gereklidir.²

Kur'an-ı Kerim'de hamilelik olayı şu şekilde anlatılmaktadır:

¹ Akyıldız, Naciye, *Anneliğe Hazırlık*, Ankara. 1996, 11.

² Erbıyık, *Anne Sütü*, H. İbrahim, *Sağlıklı Beslenmede Anne Sütü*, İstanbul, 1996, 27.

“Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.”¹ Bu ayetin haricinde Kur'an'da insanın yaratılışı ve yaratılış aşamaları hakkında daha pek çok ayet bulunmaktadır.² Hamileliğin İslâm dininde özel bir yeri vardır. Örneğin hamilelik veya lohusalık döneminde vefat eden anneye Allah katında önemli bir mevki olan şehitlik mertebesi layık görülmüştür. İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hamile kalmasından doğuma ve çocuğun sütten ayrılmasına kadar, kadınlara, Allah yolunda kanlarını akıtanlar gibi ecir vardır. Kadın bu esnada ölürse şehid sevabı alır.”³ Yine bu konuda Ubâde bin Sâmit, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “ ‘Sizce şehit kime denir?’ Orada bulunanlar: ‘Allah yolunda savaşanlara’ diye cevap verdiler. Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Öyle olsa ümmetimin şehitleri çok az olurdu. Allah yolunda öldürülen şehid, ishalden ölen şehid, taundan ölen şehid, nifas halinde ölen kadın şehittir.’”⁴

İslâm hukukunda hamilelik, döllenmiş insan yumurtasını taşıyan kadının bulunduğu hal ve vaziyettir. Hamilelik ilkah (dölleme) ile başlar, doğum veya düşük ile son bulur.⁵ İslâm hukukunda hamilelik süresi nesep tespitine karine teşkil etmektedir. Çocuğun ana rahmine evlilik içinde düşüp düşmediği hamilelik müddetine bağlı olarak anlaşılabilir. Mesela; Hamileliğin en kısa süresi olan altı aylık süre dolmadan önce doğan çocukların nesebi reddedilebilir. Altı ayı dolduktan sonra doğacak çocuğun baba yönünden nesebi

¹ A'râf, 7/ 189.

² Hacc, 22/ 4; Nuh, 71/ 14; Hicr, 15/ 26; Târik, 86/ 6, 7; Bakara, Enâm, 6/ 2; İnsan, 76/ 2; Mü'min, 23/ 12, 14; Al-İmran, 3/ 59; Rum, 30/ 20; Rahman, 55/ 14.

³ İbn Hacer, el-Askalâni Ebu'l-Fazl Şehabeddin, *el-Metâlibü'l-Âliyye bi Zevaidi'l-Mesanidi's-Semaniyye*, Beyrut, 1414, II, 84.

⁴ Tirmizi, *Sünen*, Cenâiz, 65. (III, 377); Müslim, *Sahih*, İmâret, 165, (II, 1521).

⁵ Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 122.

sabit olur.¹ Bu nedenle hukukta hamilelik süresinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Çocuğun nesebi, ancak gebeliğin asgari ve azami müddeti arasında dünyaya gelmesiyle sabit olur.

Tıbbî verilere göre otuz sekiz gebelik haftasını dolduruş gebelik en az hamilelik süresidir.² İslâm hukuku kaynaklarında ise hamileliğin en az müddeti altı ay olarak tespit edilmiştir.³ Çünkü Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer.”⁴ Bu ayette hamilelik ve süt emzirme müddetinin toplam otuz ay (2,5 yıl) olduğu ifade edilmiştir. Başka bir ayette ise:

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler”⁵ buyrulmuş ve emzirmenin iki yıl süreceği beyan edilmiştir. Otuz aydan yirmi dört ay çıkarıldığında hamilelik için ayrılmış süre yani altı ay bulunur.⁶

Ayetlerle işaret edilen altı aylık süre en kısa hamilelik müddeti olarak bütün İslâm hukukçuları tarafından kabul edilmiştir.⁷ Hz. Ömer'in evlendikten

¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 540; Çeker, Orhan, “Hamile” md., *ŞİA*, İstanbul, 2000, III, 153.

² Gökşin, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 252.

³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 540; Ebu Zehra, *Ahval*, 385.

⁴ Ahkaf, 46/ 15.

⁵ Bakara, 2/ 233.

⁶ İbnu'l-Ârâbî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut, 1988, I, 273; Çeker, “Hamile” md., *ŞİA*, III, 153; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 676; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhıyye*, II, 398; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 390.

⁷ İbn Kudâme, *Muğni* IX, 116; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 87; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 86; Haskefi, Muhammed b. El-Hısnî el-Eseri, *ed-Dürrü'l-Muhtâr (Reddü'l Muhtar'la birlikte)*, İstanbul, 1984, III, 540; Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, el-Fıkh alâ *Mezâhibi'l-Erbâa*, Kahire, ty., IV, 251, 252; Sabık, Seyyid, *Fıkhü's-Sünne*, Beyrut, 1992, IV, 450; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 676; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 390; Döndüren, “Nesep” md., *ŞİA*, VI, 211.

altı ay sonra çocuk dünyaya getiren bir kadına zina cezası vermek istemesine Hz. Ali, Ahkâf suresinin on beş ve Lokman suresinin on dördüncü ayetlerine dayanarak karşı çıkmıştır. Hz Osman`ın halifeliği esnasında da böyle bir olay olmuş ve İbn Abbas aynı ayetleri gerekçe göstererek zanlıya ceza verilemeyeceğini ileri sürmüştür.¹

Başlangıcı itibariyle gebeliğin asgari süresi Ebu Hanife`ye göre, nikâh akdinden; çoğunluk fakihlere göre. cinsel birleşmeden veya cinsel birleşmenin mümkün olduğu tarihten itibaren hesaplanır.²

Hamileliğin en uzun müddeti konusunda hukukçular, çeşitli vakaları ölçü alarak farklı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu husustaki görüşler şu şekildedir:

Hanefilere göre hamilelik, en fazla iki yıl sürer.³ Delilleri, Hz. Aişe`nin, “*Hiçbir çocuk annesinin rahminde yün eğirmekte kullanılan bir kirmenin dönüşü kadar dahi bir süre bile olsa iki yıldan fazla kalamaz*”⁴ şeklindeki ifadesidir.

Diğer üç imama göre ise hamilelik en fazla dört sene sürer.⁵ Çünkü imam Malik`e, Hz. Aişe`nin iki senenin en uzun hamilelik müddeti rivayeti duyurulduğu zaman şöyle demiştir: “*Fesubhanallah! Kim söylüyor bunu. İşte komşumuz Muhammed b. Adem`in karısı, Doğru sözlü bir kadın. Kocasını da*

¹ Beyhâki, Ahmed b. El-Hüseyin, *es-Sünenü`l-Kübra*, Mısır, 1991, VII, 727, 728.

² İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 352; Döndüren. “Nesep” md., *ŞİA*, VI, 211, 212; Zuhayli, *Fıkhu`l-İslâmî*, VII, 676.

³ İbn Kudâme. *Muğni*, IX, 117; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu`l-Kebir*, IX, 88; İbn Âbidîn, *Reddü`l-Muhtar*, III, 540; Cezîrî. *Mezâhibü`l-Erbaa*, IV, 251; Ebu Zehra, *Ahval*, 386; Döndüren, “Nesep” md., *ŞİA*, VI, 211.

⁴ Dârekutnî. Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü`d-Darekutnî*, Kahire, 1966, III, 321-322; Beyhâkî. *Sünen*, VII, 443.

⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 1100; İbn Kudâme. *Muğni*, IX, 117; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu`l-Kebir*, IX, 87; Şirbinî. *Muğni`l-Muhtaç*, V, 87; Derdir, *eş-Şerhu`s-Sağir*, II, 681; Haskefî, *Durrü`l-Muhtar*, III, 540; Cezîrî. *Mezâhibü`l-Erbaa*, IV, 525; Zuhayli, *Fıkhu`l-İslâmî*, VII, 677; Döndüren. “Nesep” md., *ŞİA*, VI, 211.

doğru sözlü, Karısı, 12 senede üç defa hamile kaldı ve her hamileliği 4 sene sürdü."¹ İmam Malik'ten 5 sene gibi değişik nakiller de yapılmıştır.²

İbn Kudâme, hamileliğin en uzun müddeti hakkında iki ve dört yıl şeklinde iki görüşün nakledildiğini, en sahihinin dört yıl görüşü olduğunu söylemiştir.³

Nakledilen görüşlerden bir neticeye gidildiği takdirde, icmâ-ı mürekkeble⁴ bütün imamlar hamileliğin en uzun müddeti hakkında iki yıllık zamanı ittifakla kabul etmişlerdir. Ama hamilelik süresinin iki yıldan fazla olmasında ihtilaf vardır. Ayrıca mezhep imamların bu husustaki delillerine bakıldığı zaman bir nassa dayanmayıp bazı olaylara isnat ettikleri görülür. Yani, bu müddeti tespit için tecrübeye başvurmuşlardır.⁵

Nassın sükût ettiği konular, o konunun ait olduğu ilmin kurallarına tâbidir.⁶ Dolayısıyla bu hususta tıp ilminin verilerine başvurmak en uygun hareket tarzı olacaktır. Çünkü bu konunun uzmanlık alanı tıp ilmidir. Tıp ilminin verilerine göre hamileliğin en uzun müddeti kırk iki haftadır.⁷

Anlatılan olaylar gerçekten de olmuş mu yani kadınlar en fazla 2, 4, 5 sene hamile kalmışlar mı bilinmemektedir. Fakat bu tür olaylar ender rastlanabilecek cinstendir. Hukukçuların da işaret ettiği gibi hükmün ender raslanan olaylar üzerine kurulması uygun değildir.⁸ Ayrıca bunların her biri

¹ Dârekutnî, *Sünen*, III. 322; Beyhâkî, *Sünen*, VII. 703.

² İbn Rüşd, *Bidâye*, III. 1100; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 525; Ebu Zehra, *Ahval*, 386; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII. 677; Döndüren. "Nesep" md., *ŞİA*, VI, 211.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, IX. 117. 118.

⁴ İcmâ-ı mürekkebe: Bir asırdaki müctehidlerin. aralarında fikir ayrılığı olmakla beraber bir şer'î meselenin bir cüz'ünde ittifak etmeleridir. Mesela hamileliğin en uzun müddeti hakkında 2, 4, 5 yıl şeklinde değişik görüşlere sahip olan imamlar, iki yıl içinde doğan çocuğun nesebini zımnen ittifakla *sahih* kabul etmiş olurlar. (Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usulî'l-Fıkh*, Beyrut, 1994, 188; Karaman. Hayrettin, *İslâm Hukukunda İctihad*, İstanbul, 1996, 211).

⁵ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 36; Çeker, "Hamile" md., *ŞİA*, III, 153.

⁶ Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 390.

⁷ Gökşin, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 25.

⁸ Cevdet Paşa, Ahmed. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, İstanbul, 1308, md.42.

müctehidlerin kendi tecrübe ve devirlerinde imkanlar çerçevesindeki araştırmalara dayanır.

Birçok âlim. çocuğun bu dönemdeki hayatının, onun eğitimi, kişiliği üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir. Bedenin ve cenin biçimden biçime dönüşerek oluştuğu bu dönemde annenin, beslenmesinden, ruhsal durumuna kadar her tür olumsuzluğu çocuğa yansıtmaktadır. Anne ve baba çocuğun bu dönemine çok dikkat etmelidir. Annenin beslenmesine, ruhi durumuna ve psikolojik vazifesine, hareket serbestisine çok özen gösterilmelidir.¹ Anne ve baba üzerlerine düşen bu rolü benimsemeleri ve bu role uygun davranışlarda bulunmaları gerekmektedir.

Anne rahmi gibi canlı bir çevre içine yerleşen kalıtım yüklü hücre (nutfe), orada çok iyi korunmakta. fakat çevrenin etkilerinden bütünüyle uzak tutulamamaktadır. Annenin içinde yaşadığı ortam, bebeğin hareketlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Anneler yorgun olduklarında bebeğin hareketlerinin arttığını farketmektedirler. Annenin merdiven çıkmasından veya sigara içmesinden birkaç dakika sonra bebeğin kalp atışlarının hızlandığı tecrübe olarak belirlenmiştir. Annenin ruh halinin çocuğa dolaylı olarak geçeceğine inanılmaktadır.² Bu nedenle uzmanlar bebek bekleyen anne adaylarını, onların birlikte yaşadığı kişileri ve çevreyi bu konuda hazırlamak gerektiği görüşündedir.³

Anne ve hamilelik dönemi. çocuğun zeka yapısı üzerinde de önemli etkiye sahiptir. Şöyle ki; zekâ geriliğine genel olarak % 21 genetik nedenler, %

¹ Kafkasyalı, Ali, "Çocuk Eğitimi" *Akev Akedemi Dergisi*, Ankara, 1997, c, 1, s, 1, 175.

² Mesela; anne heyecanlanınca, üzülmüş veya korkunca, faaliyete geçen iç salgı bezleri kana salgı göndermektedir. Bu salgılar. çocukla anne arasındaki sıvı yolu ile çocuğa taşınmaktadır. Böylece henüz doğmamış olan çocuk kimyevi olaylar sonucu, annenin etkilendiği olaylardan dolayı olarak etkilenmektedir. (Bilgin, Beyza, *İslâm ve Çocuk*, Ankara, 1997, 28.)

³ Bilgin, *İslâm ve Çocuk*, 28.

66 gebelik ve doğum sırası nedenler ve %33 de bilinmeyen nedenler ileri sürülmektedir.¹

Çocuğun eğitimi anne, baba ve çocuk üçlüsünün fizyolojik ve psikolojik sağlığı ve aralarında sağlıklı bir ilişki kurulması için anne ve babanın birinci büyük sorumluluğu psikolojik olarak doğuma ve çocuk yetiştirmeye hazırlıklı olma hususudur. Gelecekte çocuğun bazı müsbet davranışlar kazanabilmesi için, bu dönemi anne ve babanın gerginliklerden uzak, sukün içinde geçirmesi, ruhsal hayatlarının dengeli olması ve aynı zamanda çocuklarının iyi bir insan olacağına dair olumlu düşünceler taşımaları gerekmektedir. Dünyaya gelen çocuğun, ana ve babanın beklentilerine uygun olup olmaması, anne ve babanın ona karşı takınacakları tavrı belirler.² Bu konuya ilişkin olarak, Kur'an'da çeşitli ayetler zikredilmektedir:

“(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler.”³

Bu ayetle, anne ve babanın çocuklarının terbiyesi konusunda Allah'a yapacakları dua, çok özlü bir şekilde gösterilmektedir. Ayrıca bu duanın anne ve babada meydana getirdiği psikolojik rahatlığın, henüz cenin halinde olan çocuk üzerinde şu şekilde etki eder. Böyle bir duanın anne ve babada sakin bir psikolojik ortam oluşturacağını ilerde çocuğun sakin mizaçlı ve salim bir kişilik kazanmasının ön şartının, hamilelik esnasında anne ve babanın böyle bir psikolojik ortam içinde olmalarıdır.⁴

Bu noktada, annenin hamilelik dönemiyle ilgili -konunun annelik olması ve verilecek bilgilerin çok temel ve gerekli bilgiler olması nedeniyle- bazı sağlık bilgileri vermek yerinde olacaktır. Ayrıca, bir konudaki hak ve

¹ Cebiroğlu, Rıdvan, *Çocuk Akıl Sağlığı ve Hastalıkları*, İstanbul, 1983, 274.

² Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 154, 155.

³ Furkan, 25/ 74.

⁴ Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 155.

sorumlulukları belirlemek için de, o konunun uzmanları tarafından sunulan bilgilere ihtiyaç vardır. Böylelikle daha sağlıklı hükümler verilecektir.

Gebelik anne organlarında önemli sayıda anatomik, fizyolojik, biyokimyasal ve psikolojik değişikliklere sebep olur. Fizyolojik değişikliklerin nedeni: Annenin gebelik ve doğum sırasında bazı risklerden korunması ve fetusun büyüme ve gelişmesinin sağlanmasıdır. Meydana gelen değişiklikler¹ doğumdan sonra ilk altı-sekiz hafta içinde normale döner.²

Anne, genellikle döllenmeyle başlayan ve gebelik süresince devam eden bu değişiklikleri bilerek, fizyolojik olan bir çok bulguyu yanlışlıkla patolojik (hastalık hali) olarak yorumlamamalı ve kendinî bu değişikliklere hazırlamalıdır.

Gebelikte pek çok şikâyet³ vardır. Yine anne bu tür rahatsızlıklar görebileceğini bilerek telaşlanmadan kendi ve çocuğun sağlığı için bir takım tedbir alabilir. Bunları asgariye indirmek için tedavi olabilir. Anne, hamilelik döneminde uyulması gereken koruyucu ruh sağlığı tedbirlerini de bilmeli ve uygulamalıdır.

Gebe bir kadının, gebeliğin ilk, orta ve son aylarındaki durum ve davranışları aynı değildir. Gebeliğin ilk aylarında, bebeğin varlığını gösteren bulgular henüz anne tarafından algılanmadığı için, tedirginlik daha belirgin

¹ Gebe kadının vücudunun gebeliğin verdiği yükü karşılaması için üreme organlarında ve vücudun diğer bölümlerinde görülen değişiklikleri genel ve lokal olarak ikiye ayırılır. Lokal (yerel) değişiklikler: üreme organlarının (vulva, perine, uterus, vajina ve memeler) herbirinde gebeliğe uyum gösterme amacı ile değişimler başlar. Bunlar doğumdan sonra normale yani gebelikten önceki haline döner. Genel değişiklikler: Kan ve dolaşım sistemleri, sindirim sistemleri, solunum sistemleri, iskelet sistemleridir. (Akyıldız,, *Anneliğe Hazırlık*, 14-20.)

² Cengiz, Candan ve Cengiz, Yalçın, "Maternal Fizyoloji", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996. 239.

³ Bunlardan önemli olanları: Emesiz (basit bir mide yanmasıyla başlayıp, daha sonra özellikle sabahları yataktan kalkınca hafif bulantı ve kusma şeklinde devam eden ve gittikçe şiddetlenen bir olaydır), kabızlık, ishal (diyare), sık idrar yapmadır.(Akyıldız. *Anneliğe Hazırlık*, 14-20.)

düzydedir. Buna mukabil on iki hafta civarında, çocuğun kalp seslerinin duyulması, hele on altı haftadan sonra çocuğun oynamalarının anne tarafından hissedilmesi onu mutlu kılan yeterli bir gerçektir. Son haftalar doğum beklentisi içerisinde girilmesi nedeniyle anne adayını tekrar tedirginlik içerisinde düşebilir.¹

Hamile bir kadın üzüntü, stres, ağır işler, yorgunluk, uykusuzluk, gıdasızlık gibi hallere; içki, sigara alışkanlıklarına dikkat etmeli; röntgen ışınına maruz kalmamalıdır.

İnsanın, hayatın sıkıntı, endişe ve streslerinden etkilenmesi doğaldır. Fakat hamile kadının kendisinden başka düşünmesi gereken bir can daha vardır. Hiç olmazsa çocuğun selameti için kendisini bu sıkıntılardan uzak tutmalıdır. Yoksa çocuk huysuz, sessiz, silik, pısrık bir karakter geliştirebilir.²

Anne normal işlerini yapabilir, ancak ağır işlerden kaçınmalıdır. Yorucu işler, ağır kaldırmak düşüklere sebep olabilir. Üç aylık ve daha yukarı devrede gerçekleşen düşüklere anne sağlığını ciddi bir şekilde tehdit eder.³

Anne, travmalardan (darbelerden, düşmelerden) kendinî korumalıdır. Özellikle karnının üzerine düşmesi tehlikelidir. Çocuk ölmese bile beyinde zedelenmeler olabilir.⁴

Hamilelik döneminde anne, beslenmesine bilhassa dikkat etmelidir. Aldığı gıdanın sadece kendisi için olmadığını düşünmelidir. Bazı gıdaların fazla ve eksik olması ciddi sağlık problemlerini doğurabilir.⁵

Anne karnındaki bebeğin tek besin kaynağı annesidir. Bu nedenle gebelikte beslenmeye özen gösterilmelidir. Gebelere beslenme ile ilgili bilgiler verilmeden gebenin bu konu ile ilgili problemleri ve öyküsü araştırılmalıdır. Bazı durumlarda gebelerin beslenme uzmanlarının yakın takiplerine ihtiyaçları

¹ Alpay, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 841.

² Çakmaklı, Kemal, *Anne-Baba Olmak*, Ankara, 1996, 11.

³ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 11.

⁴ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 12.

⁵ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 12-13.

vardır. Gebe annenin kendisi ve karnındaki bebeğin sağlık garantisi, dengeli ve karma bir beslenme ile mümkündür.¹ Gebelikte giyim² de sağlık açısından önemlidir.³ Hamile bir bayan ayrıca; cinsel ilişki⁴, seyahat⁵, temiz hava⁶, zararlı

¹ Örneğin, çocuğun sağlam bir kemik yapısına sahip olması, hamilelik döneminde anneye yeterli kalsiyum içeren gıdalardan oluşan bir diyetin hazırlanıp uygulanması ile mümkündür. Gebenin, enerjinin yanısıra dengeli bir şekilde hazırlanmış besinlere ihtiyacı vardır. Özellikle yenmesi istenen gıdalar ve içerdikleri ihtiyaç maddeleri şunlardır:

-Protein: Süt, yoğurt, et, peynir, mercimek, fasulye, yumurta vb.

-Kalsiyum: Fosfor, süt, yoğurt, peynir, balık, havuç, domates, beyin.

-Demir, Karaciğer, maydanoz, pekmez vb.

-C-A-D vitaminleri: Taze meyve ve sebze, limon, havuç, portakal, balık, kuşburnu, ciğer.

-Gebeler dört beyazdan uzak durmalıdır. Tuz, un, yağ, şeker. Gebelerin ayrıca gaz yapıcı, ishal ve kabız yapıcı şekerli karbonhidratlı, yağlı, özellikle yanık yağlı ve tuzlu gıdalardan da kaçınmaları gereklidir. (Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 20, 21).

² Gebelik için ideal olan giyim eşyaları şöyle sıralanmıştır: Bol, bedeni, sıkmayan, kemersiz, lastiksiz elbiseler. lastiksiz çorap ve iç çamaşırlar, pamuklu, kolay temizlenen, terletmeyen çamaşırlar, göğüsleri kaldıracak, meme başlarını tahriş etmeyecek özel sütyen, ne çok düz ve ne de çok yüksek olmayan (1-1,5 cm yüksekliğinde) ve ayakları sıkmayan, terletmeyen ayakkabılar. (Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 24-25).

³ Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 24-25.

⁴ Cinsel İlişki: Cinsel ilişkinin doğmamış bebeğe zarar vereceği konusu tartışılmaktadır. Bazı uzmanlar yedinci aya kadar cinsel ilişkide önemli bir sakınca olmadığını söylemektedir. Ancak daha önce düşük yapmış ve halen düşük riski bulunan gebelerin, ilk üç ayda seyrek olarak, yorucu olmamak koşulu ve rahat bir pozisyonda temasta bulunmaları tedbirli ve sağlıklı bir davranış olur. Sekiz ve dokuzuncu aylarda çok daha dikkatli olmakta yarar vardır. Uterusta meydana gelecek bir uyarım, uterusun kasılmasına ve doğumun zamanından önce olmasına neden olabilir. Ayrıca her koşulda en önemli davranış, temizliğe son derece dikkat edilmesidir. (Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 25)

⁵ Seyahat: Gebelik, bir kadının hayatında çok önemli ve dikkat isteyen bir dönemdir. Bunun için hamileliği süresince ve özellikle sekizinci aydan sonra anne adaylarının zorunlu olmadıkça yolculuğa çıkmamaları tedbirli bir davranış olur. Eğer zorunlu yolculuk yapılacaksa, bu yolculukta 2-3 saat yol alıp 15-20 dakika dinlenmek koşulu ile otomobille ve arka koltukta seyahat edilmelidir. Ayrıca gebeliğin yedi ve sekizinci ayından sonra hamile kadınların araba kullanması da riskli bir olaydır. Keza, ani fren vb. durumlarda karın direksiyona sıkışabilir. (Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 25-26.)

⁶ Temiz Hava: Gebeler normal yaşantılarına oranla yüzde elli daha fazla temiz havaya ihtiyaç duyarlar. Çünkü temiz havadaki oksijen, anne karnındaki bebek için hayatî önem taşır. Kış aylarında daha fazla kirlenen havada oksijen yerine zararlı bir takım gazların solunması sakat

alışkanlıklar¹ gibi hususlara da dikkat etmelidir.

Anne kesinlikle sigara içmemelidir. Sigara çocuğun düşük kilolu ve geri zekâlı olmasına ve erken doğmasına neden olmaktadır. Yine alkollü içki almanın anne ve çocuk için son derece zararlı olduğu saptanmıştır. Alkolün de sigara gibi henüz anne karnında gelişen fetüsün organlarında, bozulmalara neden olduğu gözlenmiştir.² Sigara doğum sırasında ölümlere, sakatlığa düşüğe sebep olabilir. Keza doğum sonrasında ve anne karnında gelişme geriliği, zekâ geriliği, davranış bozukluğu, doğuştan kalp ve beyin rahatsızlıklarıyla karakterli fetal alkol sendromuna sebep olabilir.³ Gebelik süresinde annenin aşırı ve koyu çay, kahve içmemesi, doğacak bebeği etkileyerek, uykusuz, huysuz ve iştahsız yapabilir. Ancak günde 1-2 bardak limonlu açık çay, 1 fincan az telfel kahvenin zararı yoktur.⁴

Hamile, sıcak havaya da dikkat etmeli, fazla sıcağı sevmemelidir. Çocuğun bulunduğu ortam zaten sıcaktır. Buna bir de dış ortamın sıcaklığı eklenirse çocuktan beyin anormallikleri olabilir. Yine istirahatın azı da çoğu da zararlıdır. Ayrıca hamile kadının yapması gereken bedensel egzersizleri vardır. Annenin bu beden eğitimi hareketlerini yapması faydalı olacaktır.⁵

Bunların dışında sosyo-ekonomik faktörler, babanın işi, annenin eğitim durumu ve annenin sosyal çevresi annenin düşük yapmasına, çocuk ölüm ve

çocukların doğmasına sebep olabilir. Bu sebeplerden dolayı çevre koşulları çok önemlidir. (Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 30-31.)

¹ Zararlı Alışkanlıklar: Gebelikte önemli konulardan biri de zararlı alışkanlıklardır. Gebelik süresinde bunların devam etmesi en çok anne karnındaki bebeği etkiler. Araştırmalar bu tür keyif verici maddelerin çocuğun üzerindeki olumsuz etkilerini saptamışlardır. Uyuşturucu kullananların çocuklarında, gelişme geriliği, doğum sırasında ölümler, doğumsal rahatsızlıklar pelezantanın (eşin) erken ayrılmasına bağlı çocuk ölümleri çok sıktır. (Ergeneli ve Durukan. a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 325.)

² Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 30-31.

³ Ergeneli ve Durukan . a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 325.

⁴ Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 30-31.

⁵ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 12-13.

sakatlığına, düşük doğum ağırlıklı bebekler, geri zekâlı ve geç öğrenen çocukların doğumuna sebep olabilir.¹

Gebeleri doğum öncesi dönemde huzursuz kılacak bir çok etken mevcuttur. Bunlar: Evliliği oturmadan oluşmuş gebelikler, hastanın düşük ile sonuçlanmış daha önceki gebelikleri, Rh uygunsuzluğu, ölü doğumlar, önceki doğumdan oluşmuş problem ve kötü deneyimler, etraf bireylerinin aktardıkları doğuma ait hoş olmayan izlenimler, çalışma ortamındaki huzursuzluklar, bebeğin doğumu sonrası bakıcı sorunları, eşin gerek gebelik gerekse gebelik sonrası dönemlerinde iş icabi evden uzak kalması, hastanın ileri yaşta olması sonucu olacak veya gebelikte bilmeden alınan ilaçların bebeğe olan istenmeyen etkileri ve sakatlık yapma beklentileri gibi ve daha birçok nedenler sayılabilir.² Eşler, öncelikle bu dönemle ilgili bilgileri öğrenip, hukuki sorumluluklarını belirlemeli ve mümkün olduğu kadar bu olumsuzluklar bertaraf etmeye çalışmalıdır.

C. Doğum Sırasındaki Sorumluluklar

Doğum anı çok ciddi bir olaydır. Çocuğun akıl ve ruh sağlığı yönünden bu dönem ayrı bir önem kazanır. Doğum zamanı iyi hesaplanmalı, sık sık raslandığı gibi yolda, arabanın içinde doğum yapmak zorunda kalmamalıdır. Yoksa hem annenin hem de çocuğun sağlığı tehlikeye düşebilir.³

Doğum esnasında ebeveyne, özellikle anneye, bedeni ve zihni sağlığı açısından bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Doğum olayı son derece zor ve itina gösterilmesi gereken bir olaydır. Bu zorluk Ku'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer”*⁴ ve *“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.*

¹ Ergeneli ve Durukan, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 325.

² Alpay, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 840-841.

³ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 13.

⁴ Ahkâf, 46' 15.

*Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.*¹ Bu ayetlerle doğum olayına dikkat çekilmiş ve zımnen de olsa konuya özen gösterilmesi telkin ve tavsiye edilmiştir.

Doğum gerçekleşmeden önce ve sonra anne ve baba için bir takım sorumluluklar vardır. Öncelikle eşler bu konuda bilgi edinmelidir. Baba eşini doğum yapmadan önce rahatlatmalıdır ve doğum için uygun şartları sağlamalıdır. Babanın doğumda anne ve çocuğun zarar görmemesi için alanında uzman doktor, ebe, hastane, ilaç gibi ihtiyaçları tedarik etmesi gerekir. Anne ise doğum esnasında, kendisi ve çocuğun bedenî ve zihnî rahatsızlığına sebep olabilecek davranışlardan kaçınması gerekir.

D. Doğum Sonrası Sorumluluklar (Lohusalık ve Sonrası Dönem)

1. Lohusalık Dönemiyle ilgili Sorumluluklar

Lohusalık dönemi, anne ile çocuk arasındaki ilişki açısından çok önemli ve hassas bir dönemdir. Anne ile bebeğin karşılıklı ilişkileri doğumdan çok önce başlamaktadır. Doğum gerçekleştikten sonra lohusalık döneminden itibaren annenin bebeğine dokunma, okşama emzirme ve altını değiştirme gibi fiziksel temasların oluşması sonucunda ilgi ve sevgi iyice perçinleşir. Doğumu takiben bu direkt ilişkiyi engelleyebilecek tüm durumlar annenin psikolojisini bozabilir. Anne veya bebekte oluşabilecek bir komplikasyon (istenmeyen durum), mesela erken bir doğum bebeğini anneden ayıracağı için hastada psikolojik sorunlar yaratabilir. Bu durumlarda dahi, anne-bebek ilişkisini devam ettirmek için annenin prematür servislerine ziyaretleri sıklıkla teşvik edilmelidir. Uzun süre uzak kalan anneler bebeklerine, şuur altı nedenlerle yabancılaşma eğilimi göstermektedirler. Normalde bebeğin anne ile aynı odada devamlı veya aralıklı kalması tartışma konusu yapılabilir. Burada hastane şartları ve yeterli yardımcı personelin bulunup bulunmaması bu konudaki kararda etken olabilir. Anne ve

¹ Lokman, 31/ 14.

bebeğin birlikte olması şüphe yoktur ki her ikisi için de rahatlatıcı ve mutluluk vericidir.¹

Anneye hastaneden taburcu edildikten sonraki dönemi için gerekli tüm bilgi ve yaptırımlar gerek kendisi gerekse bebeği için verilmelidir. Bu arada hijyenik, temizlik, emzirme şekli ve meme bakımı, anne sütünün faydaları anlatılmalıdır. Bebeğe ait olarak emzirme sıklığı, dışkılama, göbek düşmesi ve bakımı tarif edilerek annenin rahatlaması sağlanmalıdır.

Annenin eve gelmesi sonucu bazı sıkıntılar baş gösterebilir ve bunlara destek gerekebilir. Nitekim kendi sorunları yanında, ilave olan bebeğin sorumluluklarını da göğüslemek durumunda kalmaktadır. Yaşamını belli bir süre için de olsa kapalı bir mekân içerisinde geçirmek zorundadır. Toplumun gelenek ve göreneklerine göre yakınlarının yardım veya müdahaleleri söz konusu olabilir. Bu müdahaleler annede huzursuzluk yaratabilir.

Doğum sonrası dönemde ani değişen hormon düzeyleri, yaşamındaki büyük değişiklik ve sorumluluk, aile içi ilişkilerin ve dengelerin yeniden kurulması gibi pek çok etken nedeniyle, anne, ruhsal açıdan etkilenmeye çok açıktır. Bu nedenle iki-üç hafta içinde kendiliğinden geçen duygusal dalgalanmaların yanı sıra, tedavi gerektiren depresyon boyutuna ulaşan ruhsal bir bozukluk da görülebilir. Bu durum yaklaşık yeni doğum yapan kırk anneden birinde görülür.²

Doğum, yani bir canlı dünyaya getirmek çok farklı bir duygudur. Hemen hemen her iki anneden biri doğum sonrası bir duygusallığın içine girer. Ağlamaya eğilimi artar. Bunun doğal bir olay olarak karşılanması gerekir. Tedavisi sabır ve kadının güvenini arttırıcı yaklaşımlardır. Bu konuda görev de başta eşler olmak üzere yakın çevrededir. Eşlerin bu normal olay hakkında önceden bilgili olmaları ve eşlerini desteklemeleri önemlidir.³

¹ Alpay, a.g.b., *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 841.

² Yücel, Başak, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı. *İnternet alıntısı(www.kadinlar.com Gebelik)*.

³ Yücel, *İnternet alıntısı(www.kadinlar.com Gebelik)*.

Bu dönemde her anne bilmelidir ki, yeni doğan bebek için anne sütünün yerini tutabilecek hiçbir besin yoktur. Anne sütünün bebeğin bütün ihtiyaçlarını en ideal bir şekilde karşılamak üzere hazırlanmıştır. Emzirme gerek anne ve gerekse çocuk için temel bir ihtiyaçtır.

Süt salgılanması somatik ve psikosomatik reflekslerle ilgili olduğundan dolayı korku üzüntü, heyecan ve ağrılıklar süt salgılanmasını azaltır. Güvence, rahatlık, huzur ve iyi beslenme ise süt salgısını artırır. Emzikli anne, aşırı yorgunluk ve üzüntüden kaçınmalıdır. Aşırı yorgunluk, üzüntü ve huzursuzluk sütün azalmasına neden olur.¹

Annenin ruh halindeki dalgalanmalar da çok önemlidir. Stres, anksiyete, yani üzüntü, gerginlik, endişeler sütün kesilmesine refleksif mekanizmayla yol açabilmektedir. Annenin çocuğunu görmesi, ağlamasını duyması, hatta onu aklına getirmesi, süt imalatının harekete geçmesine yol açabilmektedir. Annenin süt vermeye arzulu olup olmaması ve lohusalık döneminin başından itibaren aile bireylerinin destek ve sevgisi de çok önemlidir.²

Erken emzirme bebek anne ilişkisini hızlandırdığı gibi bebeğin memeyi emmesi ile meydana gelen uyarılar süt yapıcı ve salgılayıcı hormonların artması ve sütün fazlaşmasını da sağlayacaktır.³

Emzikli annenin sütünün yeterli olabilmesi için beslenmesine ayrı bir özen göstermesi gerekir. Emziren bir anne, normalde dikkat edilmesi gereken yeterli ve dengeli beslenmeye daha fazla özen göstermek zorundadır.⁴

¹ Sıdık, Bulduk, *Çocuk Beslenmesi, Çocuk Beslenmesi*, Ankara, 1996, 25-34.

² Erbiyık, *Anne Sütü*, 27, 28.

³ Bice, Hayati, *Annenin Rehberi*, Ankara, 1995, 35.

⁴ Anne süt verdiği süre içerisinde kendi vücudunun ihtiyacına ilaveten her gün bir kilogram olacak kadar süt ve başta yoğurt olmak üzere süt ürünleri, mümkün olduğunca bol taze meyve ve sebze almaya çalışmalıdır. Alınmasına özen gösterilmesi gereken bir besin grubu da proteinli besinlerdir. Proteinli besin olarak et, süt ve süt ürünleri, kuru baklagiller, yumurta önerilir. Ayrıca çeşitli vitaminler yönünden zengin olan taze meyve ve sebzeler.

Anne, sütünün verilmesinin sakıncalı olduğu Şu durumlarda çocuğunu emzirmemelidir.

1. Annenin verem, sıtma, kanser ve mikrobik sarılık olduğu durumlarda.¹
2. Ciddi akıl hastalığı ve psikolojik bozukluklarda.²
3. Srerekli ilaç almasını gerektiren durumlarda.
4. Mesleği, nedeniyle srerekli kurŐun, civa, arsenik, böcek, tarım ilaçları ile teması olan durumlarda.³
5. Bebekte zel mama ile beslenmesini gerektiren, metabolizma hastalığı varsa.
6. Kalp, böbrek ve solunum yetersizliği, meme abseleri, gebelik zehirlenmesi, kadının emzirirken gebe kalması, aids, gibi durumlarda.⁴

Doğumdan sonra annenin baba ile birlikte yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar, anne ve babanın görevi olduğu gibi aynı zaman da hakkıdır. Yani bu sorumluluklardan kaınamadıkları gibi onların bu hakları hiç bir Şekilde iptal edilemez, ellerinden alınamaz. Anne ve babanın bu sorumlulukları, ocuk açısından da hak teşkil eder. Araştırma konusunun anne ve onunla ilgili hükümler olmasına rağmen, bu konuda bir ayırım yapılamamıŐtır. Çünkü nasslarda anne ve baba birlikte geçmektedir. Dolayısıyla bu hakların yerine getirilmesinde anne ve baba ortaktır. Konu işlenirken, sadece anne değil. genelde anne ve baba Şeklinde zne

pekmez yararlıdır. Süt yapımına katkısı olan sıvı Şeyler hoŐaf, taze meyve suları ve su olarak da günde 2,5-3 litre kadar alınmalıdır. (Bice. *Annenin Rehberi*,41)

¹ Asaf, Ataseven, “ocuğun Süt Dönemi ile Beslenmesi”, *İslmde Aile ve ocuk Terbiyesi 1 (Sempozyum Tebliğleri)*. Urfa, 1994, 269; Bulduk, Sıdika, *ocuk Beslenmesi*, Ankara, 1996, 34, 35; Erbyık, *Anne Sütü*, 99.

² Ataseven, “ocuğun Süt Dönemi ile Beslenmesi”, *ocuk Terbiyesi*, 269; Bulduk, *ocuk Beslenmesi*, 34, 35; Erbyık, *Anne Sütü*, 99.

³ Bulduk, *ocuk Beslenmesi*, 34, 35; Ataseven, “ocuğun Süt Dönemi ile Beslenmesi”, *ocuk Terbiyesi*, 269.

⁴ Erbyık, *Anne Sütü*, 99.

kullanılmıştır. Çocuğun anne ve babası üzerindeki hakları veya anne ve babanın çocuklarına karşı sorumlulukları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

2. Lohusalık ve Sonrası Annenin Çocuğuna Karşı

Sorumlulukları

a. Velâyet

Velâyet, kabul etsin etmesin, birinin bir başkası üzerinde söz sahibi olmasıdır.¹ Diğer bir tarife göre velâyet, çocuğun şahsını ve mallarını idare hususunda ana ve babanın haiz olduğu hak ve vazifelerdir.²

Çocuklar, akıl hastaları ve bunaklar gibi akıl ve beden yönünden medeni tasarruf ehliyeti eksik olan kâsırların, gerek kendi şahıslarıyla ilgili bakımın ve gerekse mallarıyla ilgili tasarrufların yürütülebilmesi için kendi yerine geçen, işini yürüten ve adına harcamalarda bulunan bir “velî”ye ihtiyaç vardır ki, işte korunmaya muhtaç kimsenin bu halleri “velâyet” denilen hukukî temsil müessesinin doğmasına sebep olmuştur.³ Çocuklar, dünyaya gelişlerinden itibaren uzun süre bakıma ve korunmaya muhtaç olmalarından dolayı şahsı ve malı için velî gerekir. Velâyet genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılmıştır⁴.

aa. Genel olarak

Genel velâyet, devlet başkanının, devlet dairelerinin sahip oldukları yetkiler gibi herkes için kullanılabilen kamu yetkisidir. Genel velâyet şu kısımlara ayrılır:⁵

¹ Cürcanî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifât*, İstanbul. 1308. 119; Yazır, *Kamus*, V, 425; Karaman, *İslâm Hukuku*, III. 392.

² Karaman, *İslâm Hukuku*, III. 392; Erdoğan. *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 480.

³ Karaman. *İslâm Hukuku*, I. 307; Şener. Mehmet. “İslâm Hukukunda Velâyet I” *DÜİFD*. İzmir, 1985. s. II. 204; Aktan. Hamza. “Velâyet” md. *İslâm'da İnanç ve İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul, 1997. 453; Özalp, Ahmet, “Velâyet” md., *ŞİA*, İstanbul, 2000, VIII, 217.

⁴ Kâsânî, *Bedâi*, VI, 582; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 111; Şener, “İslâm Hukukunda Velâyet I” *DÜİFD*, s. II, 205.

⁵ Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 480.

aaa. İhtiyâri velâyet; mâlikin kendi isteğiyle birini herhangi bir iş için “vekil” tayin etmesidir.

aab. İcbârî velâyet; şer’an sabit olan velâyettir.

ab. Özel olarak

Özel velâyet belirli kişiler üzerinde kurulu bulunan velâyettir.¹

aba. Kasırın ruh ve bedeniyle ilgili olan; eğitim, öğretim, sağlığını koruma, evlendirme ve hayata hazırlama gibi özellikleri kendisinde bulunduran şahıs üzerine velâyettir.

abb. Kasırın malıyla ilgili olan; akitler, tasarruflar, malını koruma ve harcama gibi işleri hakkında olan mal üzerine velâyettir.²

İslâm hukukunda şahıs ve mal üzerindeki icbârî velâyette, velâyet görevini yürütecek olan veliler: Baba, dede (babanın babası), vasî ve kadı’dır.³ Velâyetin sıralamasında asabede⁴ görülen akrabalık sırası esas alınmıştır.⁵ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v): “*Nikâh asabeye aittir*”⁶ şeklinde buyurmuştur., Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler, velî olmak için erkek olma şartını koyarken; Hanefiler, velî için erkek olma şartı koymamış ve erkeklerden asabesi

¹ Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 480.

² Kâsânî, *Bedâi*, VI, 582; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 111; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, IV, 141; Şener, Mehmet. “İslâm Hukukunda Velâyet I” *DÜİFD*, s. II, 205; Özalp, “Velâyet” md., *ŞİA*, VIII, 217.

³ Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammedi'l-Hanefî, *el-Mebsut*, Beyrut, 1989, IV, 219; Kâsânî, *Bedâi*, VI, 583. 589; İbnul Hümam, Kemâlüddin el-Hanefî, *Şehu Fethi'l-Kâdir*, Mısır, 1898, III, 278; Cezîrî, *Mezâhibi'l-Erbaa*, IV, 26; Zeydan, *Mufassal*, X, 317; Aydın, M. Akif, “Çocuk” md., *DİA İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VIII, 361.

⁴ Asabe: Baba tarafından yakındır.(Tehânevi, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî, *Keşşafu Istilahati'l-Funûn*, Beyrut, by., II, 642; Yazır, *Kâmus*, I, 105; Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 73; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 21)

⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 219; Semerkandî, *Tuhfe*, II, 150; Ebu Zehra, *el-Vilâye*, 73; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, IV, 141; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 307.

⁶ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 249; İbnul Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, III, 277.

olmayan mevli aleyh (velâyet altında bulunan kişi) için anne, kız, oğlun kızı, kız kardeş ve diğer kadınların velî olabileceğini de beyan etmiştir.¹

İslâm hukuna göre, çocuğun doğumuyla babanın velâyeti başlar. Ancak hidâne devresinde velâyet anneye verilir. Çünkü çocuğun bu devrede daha çok anneye ihtiyacı vardır. Bu devrede dahi çocuğun şahsı ve malı üzerindeki hukukî temsil yetkisi babaya aittir.² Kadınların tecrübelerinin bu işe yatkın olmayacağı düşüncesiyle anneye velâyet hakkı tanınmamıştır. Ancak özel durumlarda, annenin bu işi yapmaya muktedir olduğu tahkikatla sabit olduğunda hakim anneyi de velî olarak tayin etmiştir.³ Annenin çocuğa karşı şefkatinin olmasına rağmen, malında anneye tasarruf yetkisi verilmemiştir. Çünkü anne bu konuda bilgili değildir.⁴

Nikâh akdinde velâyet hakkını öncelikle kimlerin kullanabileceği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş farklılığı vardır:

Ebu Hanife'ye göre, nikâh akdinde velâyet hakkına sahip olanlar öncelikle asabe grubunda yer alan kimselerdir. Bu sınıftan kimse bulunmazsa, zevi'l-erham⁵ zümresini oluşturan hısımlar velâyet hakkını kullanabilirler. Kur'an-ı Kerim'de; "*Sonradan iman eden ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir*"⁶ buyrulmuştur. Hısım varken hısım olmayana velâyet hakkı tanınmaz. Asabeler dışında velâyet hakkını kullanabilecek olan hısımlar sırayla anne, babanın

¹ Ebu Zehra, *el-Vilâye*. 100; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 102.

² İbn Kudâme, *Muğni*. VI, 601; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, VI, 617; Karaman, *İslâm Hukuku*, 196; Kelebek, Mustafa, *İslâm Aile Hukukunda Velâyet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas. 1996, 30.

³ Serahsî, *el-Mebsut*. IV, 213; Sapmazlı. Hüseyin, *Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri*, Ankara, 1943, 24.

⁴ Kâsânî, *Bedâi*, VI, 590.

⁵ Zevi'l-Erham: Terikeden üçte bir, dörtte bir gibi belli bir hissesi olmayan ve terikeyi asabeden olmak sıfatıyla da elde edemeyen hısımlardır. (Ebu'l-Beka, *Keşşaf*, 190; Yazır, *Kâmus*, V, 486; Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 744; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 493)

⁶ Enfal, 8/ 75.

annesi, annenin annesi, kız, oğlun kızı, kızın kızı, kız torunlar, annenin babası, dayı ve teyzelerdir. Velâyet hakkını kullanacak hiçbir hısım mevcut değilse devlet başkanı veya onu temsil eden kadılar umumi velî sıfatıyla velâyet görevini ifâ ederler.¹

Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şafî ve diğer bir çok fakihe göre, asabe sınıfından bir velî mevcut değilse diğer hısımlar velâyet hakkını kullanamazlar. Zira Hz. Peygamber: “*Nikâh asabeye aittir*”² buyurmuştur. Eğer asabeden kimse yoksa velâyet hakkını devlet başkanı veya onun temsilcisi kullanacaktır.³

Nikâh konusundaki velâyet, Hanefiler göre, -mecnun olma hali hariç- kız ve erkek evlat küçük oldukları zaman icbâri velâyet konusundadır. Yoksa kız olsun erkek olsun büyüklerde velâyet yoktur. Diğerlerine göre bütün nikâhlarda velînin bulunması gerekir. Kadın, -dul olması hali hariç- ister büyük ister küçük ister mecnun olsun nikâh akdi yapamaz.⁴

Görüldüğü üzere anneye. Hanefilerin nikâh konusunda asabeden kimse olmadığına anneye velâyet hakkı tanınması dışında, anneye çocuğun ne şahsı ne

¹ Serahsî, *Mebusut*. IV, 213; Semerkandî, *Tuhfe* II, 151; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 234; İbnül Hümam, *Fethu'l-Kâdir*. III, 277, 278; Ebu'l-Fazl-Mecduddin Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar li Talil Muhtar*, Beyrut, t.y., II, 127; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 26-53; Deyremi, Ebu'l-Abbas Şihabeddin Ahmed b. Ömer, *Ahkamü'z-Zevac ale'l-Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut, 1986; 180; Ebu Zehra, *el-Vilâye*, 74, 75, 100; Ebu Zehra, *Ahval*, 111; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 200; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 308; Hamza, Aktan, “velâyet” md., *İslâmda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansoklopedisi*. İstanbul, 1974, IV, 453.

² Bu hadis, bir çok fıkıh kaynağında geçmesine rağmen, muteber hadis kaynaklarında bulunamadı. Bkz: Serahsî, *el-Mebusut*. IV, 223; İbnül Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, III, 277; Mevsilî, *el-İhtiyar*. 127; Ebu Zehra, *el-Vilâye*. 94.

³ Serahsî, *el-Mebusut*. IV, 213; Semerkandî, *Tuhfe*. II, 150, 151; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 249; İbnül Hümam, *Fethu'l-Kâdir*. III, 278; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 401; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*. IV, 26-53; Ebu Zehra, *el-Vilâye*, 76, 77; Aktan, “velâyet” md., *GYA*, IV, 453; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*. VII, 200, 201.

⁴ İbnül Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, III, 256. vd.; Tahâvi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammet b. Selamet, *Muhtasarü'l-İhtilafi'l-Ulema*. Beyrut, 1995, II, 247, vd.; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 27, 51; el-Harbî, Sa'd b. Şari', *el-Ahkamülleti Tuhalfü fiha'l-Mer'e ve'r-Racül*, Riyad, 1995, 363.

de malı hakkında velâyet verilmiştir. Sebep olarak da annenin buna ehil olmadığı gösterilmektedir.

b. Çocukla İlgili Merasimler

İslâm dinin de her doğan çocuk için anne ve babasının yapması gereken bir takım işlemler bulunmaktadır. Dünyaya geldiği ilk günden itibaren çocuk için yapılması gereken ve doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in sünnetinden kaynaklanan başlıca uygulamalar; tahnik, ezan, akika, saç tıraşı, dua, ziyafet şeklinde sıralanabilir.

ba. Tahnik ve Dua

Yeni doğan bebeğe henüz anne sütü verilmeden önce, damağının, hurma, bal vb tatlı bir besinin ezilerek onunla ovulması işlemidir.¹ Hz. Peygamber'in tahnikle ilgili uygulamaları şu şekilde olmuştur:

“Esma bt. Ebi Bekir anlatıyor: Abdullah İbn Zübeyr'e hamile kalmıştım Doğum yapınca, bebeği alıp Resûlullah'a götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah bir hurma istedi, ağzında çiğneyerek ezdikten sonra, (yumuşattığı o) hurma ile çocuğun damağını oğdu, hakkında bereketle dua etti ve Abdullah ismini verdi”² Bu ameliyeyi Hz. Peygamber'in torunlarına ve bazı müslümanların çocuklarına tatbik ettiği ile ilgili başka rivayetler de mevcuttur.³

Bu uygulamanın çocuk üzerinde etkisi konusu yoruma açıktır. Çünkü henüz bunun çocuğa biyolojik ve psikolojik ne gibi faydası olduğu tespit edilememiştir. Ancak Hz. Peygamber'in yeni doğan bebeğin midesine ilk inen gıda üzerinde durması dikkat çekicidir. Tahnikte kullanılan maddenin tatlı

¹ Hökelekli, Hayati, “Çocuk” md., *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VIII. 357; Hökelekli, “Çocuk” md., *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, I, 371; Erodğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 429.

² Buhâri, *Sahih*, Menâkibu'l-Ensar, 45, (IV, 259); Müslim, *Sahih*, Âdâb, 26, (I, 1691).

³ Buhari, *Sahih*, Akika, I. (VI, 216).

olması, tatlı maddeleri insanı psikolojik yönden rahatlatılabileceği¹ veya böyle yaparak bebeğin yemek yemeğe alıştırılabileceği düşünülebilir.

Çocuk dünyaya gelir gelmez ilk yapılan muamelelerden birisi de dua etmektir. İslâm dininde hayatın her anında olduğu gibi, bir çocuk dünyaya gelmesi halinde de dua edilmeye teşvik edilmiştir. Nitekim, Hz. Aişe anlatıyor ki: “Yeni doğan çocuklar Hz. Peygamber’e getirilirdi. O da bunlara mübarek olmaları için dua eder, tahnikte bulunurdu.”²

bb. Kulağına Ezan Okuma

Yeni doğan bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okunmasıdır.³ Kız olsun erkek olsun doğan her çocuğun kulağına ezan okumak sünnettir.⁴ Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v): “*Kimin çocuğu olursa sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okusun*”⁵ buyurmuştur. Yine Ebu Râfi: “*Hz. Fatma oğlu Hasan’ı doğurduğu zaman, Resûlullah’ı onun kulağına ezan okurken gördüm.*”⁶ demiştir. Bu rivayetler söz konusu uygulamanın dayanağını oluşturmaktadır.

Ezanın ve kametin anlamı düşünüldüğünde, kulağına okunan ezan ve kamet ile çocuk Allah’ın büyüklüğünü, yüceliğini işitecek böylece İslâm’ın ilk şîârı kendisine telkin edilmiş olacaktır. anlamasa bile ezan sesinin kalbinde ve bilinç altında derin tesirler bırakacağına şüphe yoktur.⁷ Bu uygulama çocuğun daha ilk günden itibaren ihmal edilmeyip dinî telkinde bulunmak gerektiğini göstermektedir.

¹ Dodurgalı, *Din Eğitimi*. 154.

² Buhari, *Sahih*, Cenaiz. 42. (II, 84). Akika. 1. (VI, 216).

³ Ebu Davud. *Sünen*, Edeb. 106, (V, 333).

⁴ Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin. *Kitabu’l-Mecmu’ Şerhi’l-Mühezzeb li’ş-Şirâzi*, by., 1995. VIII, 424; Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, IV, 281; Zeydan, *Mufassal*, IX, 273.

⁵ Beyhâki, Ebu Bekr Ahmed b. El-Hüseyin. *Şuabu’l-İman*, Beyrut, 1990, VI, 390.

⁶ Ebu Davud, *Sünen*, Edep. 107, (V, 333); Tirmizi, *Sünen*, Edâhi, 21, (IV, 101).

⁷ Zeydan, *Mufassal*, IX, 273; Ulvan. Abdullah Nasih. *Terbiyetü’l-Evlad fi’l-İslâm*, Kahire. 1995, I, 76.

bc. Akika Kurbanı ve Ziyafet

İslâm dininde insanın dünyaya gelmesi önemli bir olay olduğundan onunla ilgili bazı merasimlerin yapılması öngörülmüştür. Bunlardan birisi de akika kurbanı kesmek ve ziyafet vermektir. İslâm'da çocuğun dünyaya gelmesi, büyük bir sevinç vesilesidir. Anne ve baba, imkânları ölçüsünde bu müjdeli olayı ziyafet vererek insanlarla paylaşırlar. Bu konuda da Hz. Peygamber'in uygulamaları esas alınmıştır. Kız olsun erkek olsun, anne ve baba dünyaya gelen çocuklarına sevinmeli ve Allah Teâla'ya şükretmeliler.

Bebeğin doğumunun yedinci günü veya daha sonraki günlerde, erkek çocuklar için iki, kız çocuk için bir koyun kurban edilir. Her ikisi için bir koyun kesilmesi de mümkündür.¹ Bu konuda Hz. Peygamber:

“Yeni doğan (çocuk) akikasına merhûn (rehin) olur. Yedinci günün de ondan (çocuktan) dolayı kesilir. O günde adı konur ve başı tıraş edilir.”² ve “Oğlan (çocuk)la beraber akika (kurban) vardır: ondan dolayı bir kan akıtınız (bir hayvan kesiniz) ve ondan eziyeti gideriniz.”³ buyurmuştur.

Geçen hadisler, akikanın gerekli bir hak olduğunu beyan etmektedir. Birinci hadiste beliğ bir teşbih yapılarak çocuğun, akikasına mukabil rehin olduğu, dolayısıyla ortada bir alacak olduğu ve bu alacak yani akika mukabilinde çocuğun rehin bırakıldığı, çocuğun rehin olmaktan kurtulup ebeveynine bir faydasının dokunması için o alacağın ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı hadislerden şu mânalar da çıkarılmıştır:⁴

¹ Buhari, *Sahih*, Akika. 1. (VI, 215, 216); Ebu Davud, *Sünen*, Edâhi, 21, (III, 257, 258); Tirmizi, *Sünen*, Edâhi 21. (IV, 101); Nesâî, *Sünen*, Akika, 1, (VII, 163), 3, (VII, 165).

² Ebu Davud, *Sünen*, Edahi. 21, (III, 259); İbn Mâce, *Sünen*, Zebâih, 1, (II, 1056, 1057); Tirmizi, *Sünen*, Edâhi. 21. (IV, 101).

³ Buhâri, *Sahih*. Akika. 2. (VI, 216, 217); Ebu Davud, *Sünen*, Edahi, 21, (III, 261).

⁴ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 155, 156.

Akika farz veya vacip değildir. Hanefilere göre kesmek tatavvudur (teberru, gönüllü yapılan iyilik), diğer üç mezhebe göre sünnettir.¹ Hanefileri daha yumuşak bir tabir kullanmaya sevk eden âmil: “Çocuğundan dolayı kim akika kesmek isterse kessin.”² hadisidir. Genel olarak akika müstehab-sünnet olarak kabul edilmiştir.³

Doğumun yedinci gününde akika kesilmezse sonra (14. 21. gün) kesilir. Çocuğun bulüğüne kadar kesilmezse artık babanın üzerinden akika sakıt olur. Bundan sonra çocuk kendi yerine keser. Tercih edilen akikanın yedinci günden sonraya bırakılmamasıdır. Erkek için iki kurban kesilmesi herhalde babanın zenginliğine göre yapılan bir tavsiyedir.⁴

bd. Çocuğun Saçının Tıraş Edilmesi

Kız olsun erkek olsun, doğumun yedinci günü çocuğun saçı tıraş edilir ve bunun ağırlığınca altın, gümüş ya da bunların değerinde bir şey fakirlere sadaka olarak verilir.⁵

Kaynaklarda “Resûlullah (sav)’ın kızı Fatıma, (kendi çocuklarından) Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm’ün saçını tarttı, ve bunların ağırlığınca gümüş tasadduk ettiği”⁶ ifade edilmektedir.

Eğitimciler, bu dönemin yani çocuğun doğumuyla ilgili merasimlerin yapıldığı dönemin, din eğitimi açısından bilinçsiz etkilenme çağı olduğunu ve bu dönemde yapılan yukardaki faaliyetlerin bir kısmında çocuğun bilinçli olarak

¹ İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 893; İbn Kudâme, *Muğni*, XI, 120; Nevevî, *Mecmu*, VIII, 409; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhiyye*, 166; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, IV, 279; Zeydan, *Mufassal*, IX, 299.

² Nesâî, *Sünen*, Akika, 2, (VII, 164).

³ Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtar*, Kahire, 1993, V, 157, 158.

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, XI, 122, 123; Nevevî, *Mecmu*, VIII, 411; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 158.

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, XI, 123; Nevevî, *Mecmu*, VIII, 413; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhiyye*, 166, Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, IV, 280; Zeydan, *Mufassal*, IX, 274; Hökelekli, “Çocuk” md., *GYA*, I, 371; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 156, 157; Canan, *Terbiye*, 81.

⁶ İmam Malik, *Muvatta*. İstanbul, 1990, Akika, 1, (I, 500); Şevkani, *Neylü'l-Evtar*, V, 162.

tepki vermediği bilirse de etkilendiğini düşünmektedirler.¹ Bu dönemde her ne kadar verilen dinî telkinlerin gözle görülecek belirtileri olmasa da hadiste belirtildiği üzere “çocuğun fitrat üzere dünyaya gelmesi” yani dinî inancın tohumları mevcut olduğundan Allah varlığına inanmaya ve dinî kabul etmeye hazır bulunması bu merasimlerden etkileneceğini göstermektedir. Dinî duygu ve inancın doğuşu ve gelişmesi konusunda bir çok psikoloğun da yaptığı araştırmalar, bebeğin bu dönemde dışardan gelecek dinî etkilere ve tecrübelerle karşı duyarlı, ruhen yetenekli ve hazır olarak dünyaya geldiğini gösterir doğrultudadır.

c. İsim Koyma

Çocuğun anne babası üzerindeki haklarından bir tanesi de kendisine güzel bir isim konmasıdır. İsim insan için çok önemlidir. Çünkü o isim hem dünyada hem de ahirette kullanılacaktır. Resûlullah (sav): “Şüphesiz sizler, kıyamet günü isimlerinizle, babalarınızın ismiyle çağırılacaksınız. O halde isimlerinizi güzel koyun”² buyurmaktadır. Anne ve baba, doğumun ilk günü veya en geç yedinci gününe kadar çocuğa bir isim vermelidir.³

Hadiste de geçtiği gibi isim koyma babanın görevi olarak görülmesine rağmen çocuğun dünyaya gelmesinde ortak etkiye sahip anne ve baba birlikte isim koyabilirler. İsim koyma ve diğer görevlerin babaya verilmesinin sebebi, görevler taksim edilirken anne ve babanın fitri özelliklerinin göz önünde bulundurulması olabilir. Zira erkeklere bu özelliklerinden dolayı daha çok sorumluluk verilmiştir. Ayrıca hadisin zikredildiği zamandaki toplumda çocuklara ismi erkeklerin koymalarından dolayı da olabilir.

¹ Bilgin, Beyza ve Selçuk. Mualla, *Din Eğitimi*. Ankara, 1997, 66.

² Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî es-Semarkandî, *es-Sünenü'd-Dârimî*, İstanbul, 1992. İsti'zân, 59, (II. 602).

³ İbn Kudâme, *Muğni*. XI. 123; Nevevî. *Mecmu*, VIII, 415; Zeydan, *Mufassal*, IX, 280; Hökelekli, “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 357.

Anne ve baba çocuklarına anlamsız, kulağa hoş gelmeyen, olumsuz şeyleri çağrıştıran isimler koymamalıdır. Çünkü çocukların taşıdığı ismin ona tesir ederek onun huyuna ve davranışlarına iyi veya kötü yönde etki ettiği birçok İslâm bilgini tarafından ileri sürülmektedir.¹ Yine hangi dilde olursa olsun çocuğun yetiştiği toplumda ve bulunduğu kültür çevresinde alay ve eğlence konusu olmasına sebep olacak, uğursuzluk çirkinlik, kabalık ifade eden isimlerden sakınmak gerekir. Bu tip isimlerle çağrılmak, çocuğun şahsiyetinin zedelenmesiyle sonuçlanabilir. Ayrıca hem kızlara hem de erkeklere verilen bazı isimler çocuklarda cinsel kimlik bocalamasına sebep olur. Çocuğun iç çatışmasını arttırır. Böyle bir isim vermekten de kaçınmak gerekir.²

Anne ve baba ismin tebliğde önemli yeri olduğunu bilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in Abdullah ve Abdurrahman gibi isimleri³ sevmesi ve tavsiye etmesi o gün için Abduluzza (uzza isimli putun kulu), Abdüşşems (güneşin kulu) gibi şirki ifade eden isimlere karşı tevhidi ifade etmek istemesindedir.

Hadislerde isim konusunda bu kadar ısrarla durulmasıyla, isimlerin insan üzerindeki te'sir ve telkin gücüne dikkat çekilmek istenmiş olabilir.

d. Emzirme

Emzirme konusu İslâm hukukunda "radâ, evlenme manileri, nafaka, icâre" başlıkları altında ele alınmıştır. Burada emzirme, sadece çocuğun annesi üzerinde hakkı ve annenin de görevi olup olmaması açısından incelenecektir. Süt emme devresinde olan bir çocuğu kendi annesi de başka bir kadın da emzirebilir. Ancak konu ile ilişkili olması açısından, çocuğu kendi annesinin emzirmesi. emzirmenin. anne için görev mi, hak mı, anne emzirme için zorlanabilir mi, emzirme ücreti alabilir mi ve emzirmenin faydaları gibi konular üzerinde durulacaktır.

¹ Kafkasyalı, "Çocuk Eğitimi", *AAD*, s.I, 176.

² Hökelekli, "Çocuk" md., *DİA*, VIII, 355-356; Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul, 1989,182. Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 194.

³ Tirmizi, *Sünen*, Edeb, 64, (V. 132).

da. Emzirme Mükellefiyeti

Fakihler bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Annenin çocuğunu emzirmeye diyaneten mecbur olduğu görüşünde hem fikirdirler. Ancak kazaen (hukuk bakımından) annenin emzirmeye icbar edilip edilmeyeceği konusunda görüş ayrılığı vardır. Şöyleki;

Malikî mezhebi dışındaki diğer mezhebler; annenin çocuğunu emzirmesinin diyâneten vâcip, kazâen vacip olmadığı görüşündedir. Bu yüzden anne zaruret olması hâli dışında kazaen çocuğunu emzirmeye zorlanamaz.¹ Çocuğun emzirilmesi yani nafaka sorumluluğu yalnız babaya aittir. Baba çocuğunu beslemek için, anneyi çocuğa süt vermek için zorlayamaz. Anne ister alt tabakadan olsun ister üst tabakadan olsun, ister evlilik halinde bulunsun, ister boşanmış olsun farketmez.²

Cumhura göre, “*Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.*”³ ayetinde, annenin çocuğunu emzirmeye mecbur olduğunu ifade eden bir unsur taşımaz. Bu ayetteki emir (emzirirler), nedb (teşvik) ve Allah tarafından annelere çocuklarını emzirmeleri için bir irşadtır. Ayrıca aynı ayette nafakanın babaya ait olduğu: “*Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın.*”⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Annenin çocuğunu emzirmesinin mendub olması (teşvik edilmesi), anne sütünün çocuk için daha uygun, annenin çocuğuna şefkatinin daha fazla ve süt vermenin çocuk için olduğu gibi anne için de bir

¹ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 304; Haddadi, *Cevhere*, II, 34; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297; Nevevî, *Mecmu*, XX, 210; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 188; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 422; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 698; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 162-164; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 426.

² İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, 313; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 698; ez-Zebelâvi, *Annelik*, 173.

³ Bakara, 2/ 233.

⁴ Talak, 65/ 6.

hak oluşundandır. Hiçbir kimse hakkını yerine getirmek için de mecbur tutulamaz. Bundan zorlamayı gerektiren bir sebebin olması hali müstesnadır.¹

Malikîlere göre: emzirme hem diyâneten hem de kazâen (hukuken) anneye vaciptir. Bu nedenle anne süt emzirmeye mecbur tutulur. İmam Malik bu kanaate varırken, aynı ayetten² hareket etmiştir. Ona göre, ayette her ne kadar ihbârı sıyga, “emzirirler” kullanıldıysa da bu ihbar, emir (emzirsinler) manasınadır.³ Dolayısıyla anne, halen kocanın eşi yahut da ric’i talaktan⁴ iddet bekleyen kadın ise çocuğuna süt vermekle yükümlüdür. Eğer özürsüz olarak çocuğuna süt vermekten imtina ederse hâkim onu mecbur eder. Ancak kadın üst tabakadan ise zenginlik yahut şerefi dolayısıyla çocuğun başkasından süt almayı kabul etmesi şartıyla süt emzirmesi vacip değildir.⁵ Bu ayetle, her zevceye veya zevce olmayana süt vermek emri verilmiştir ve süt emzirme anne üzerinde bir haktır. Üst tabakadan olan kadın ise maslahat esasına dayalı örfe bakılarak istisna edilmiştir. Bâin talak⁶ ile boşanmış bir kadının ise süt emzirmek görevi yoktur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*O kadınların, gücünüze göre oturduğunuz meskenin bir bölümünde oturmalarını sağlayın ve onlara baskı yapmak için kendilerine zarar vermeye kalkmayın! Eğer yüklü iseler,*

¹ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 698; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 426, 427; Zeydan, *Mufassal*, IX, 472.

² Bakara, 2/ 233.

³ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 304; İbn Kudâme. *Muğni*, IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297; Nevevî, *Mecmu*, XX, 213; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 698; Zeydan, *Mufassal*, IX, 473; Çeker, *İslâm Hukukundaki Çocuk*, 162-164.

⁴ Ric’i talak: Erkeğin nikâh akdinden ve birleşme gerçekleştikten sonra karısını bir defa boşamasını müteâkip iddet bitmeden karısına dönerek aralarındaki eski nikâhın sürmesine imkân veren talaktır. (Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 221; Yazır, *Kamus*, V, 237; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 434).

⁵ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 305; İbn Kudâme. *Muğni*, IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297; Nevevî, *Mecmu*, XX, 213; Bilmen, II, 427; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 698; Uşrûşenî, M. İbn Mahmud, *İslâm Hukukunda Çocuklarla ilgili Hükümler*, (Trc: İbrahim Canan), İstanbul, 1984, 88; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 398.

⁶ Bâin talak: Zevcesiyle cinsel temastan önce vuku bulan, sarahaten veya işaretten üç sayısı veya bir bedel içeren, ayrılığa delâlet eder bir vasıf ile nitelenen bir şeye teşbih edilmiş bulunan talaktır. (Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 229; Yazır, *Kamus*, V, 216; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 434).

doğumlarını yapıncaya kadar nafakalarını verin! Sizin için çocuğunuzu emzirirlerse ücretlerini verin ve aranızda güzelce anlaşın. Eğer zorlaşıyorsanız, bu durumda çocuğu baba adına başkası emzirecektir.”¹

Yine Malikîler şöyle demişlerdir: “*Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.*”² ayetin anlamı şudur: Anne çocuun babasına zarar vermek kasdı ile çocuğa süt vermekten kaçınamaz. Babanın da anneyi çocuğuna süt emzirmekten alıkoymasına helal değildir. Bütün bunlar boşama halinde söz konusudur. Diğer bir deyişle bu, ric’i talak ile boşanmış kadın hakkındadır. Çünkü ric’i talakda iddet esnasında evlilik devam etmektedir. Ayrıca annenin süt emzirmek dolayısıyla nafakasında bir artış gerekmemektedir. Bain talakta ise önceki ayetin nassı ile süt emzirmenin ücretinin kadına verilmesi gerekir. Çünkü bain talakla evlilik sona ermektedir.³

Buharinin sahihinde Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: “*Kadın sana: Ya bana harcamalarda bulun veya beni boşa der, köle de ya bana yiyeceğimi ver ya da beni çalıştır der...*”

Fakihler, şu durumlarda annenin, dinen olduğu gibi kazaen (hukuk bakımından) de çocuğunu emzirmeye zorlanacağı üzerinde ittifak etmişlerdir.⁴

1. Çocuk annesinden başka bir kadını emmezse.
2. Babanın bulunmaması halinde veya çocuğun da babasının da süt anne tutmak için ücret verecek miktarda mali gücü yoksa.
3. Baba, anneden başka emzirecek birisini bulamazsa.

¹ Talak, 65/ 6.

² Bakara, 2/ 233.

³ İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 56; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 699; Zebelâvi, *Annelik*, 174.

⁴ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 304, 305; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 40; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 312; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 298; İbn Nüceym, *Bahr*, IV, 219; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 618; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 699; Ebu Zehra, *Ahval*, 428; Zeydan, *Mufassal*, IX, 472, 476; Döndüren, *İlmihal*, I, 450; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 298; Çeker, *İslâm Hukunda Çocuk*, 162- 164.

Annenin çocuğunu emzirmesi hakkındaki ayetler, hadisler, fakihlerin görüşleri ve aşağıda sıralanacak emzirmenin anne ve çocuk için faydaları göz önünde bulundurulduğu zaman çocuğun bu mucize sayılabilecek nimetten mahrum olmaması gerektiği sonucuna varılabilir. Özellikle anne sütünün, çocuk ve anne için faydaları düşünüldüğünde bunun anne için hukuki ve dinî hak ve bir görev olmasının yanında herşeyden önce çocuğu emzirmenin bir insanlık görevi, ayrıca çocuğun da en doğal hakkı olduğu söylenebilir.

Anne sütü ile ilgili araştırmalar devam ettikçe hergün anne sütünde mevcut olan faydalı bir nitelik daha bulunmaktadır. Bunlar, hepsini burada anlatmaya imkân vermeyecek derecede çoğalmış ve ayrıntılı bir durumdadır. Burada sadece anne sütünün bazı yararlarından bahsedilecektir.

daa. Emzirmenin Çocuğa Faydaları

1. Anne sütü, doğumdan itibaren çocuğun gelişimini takip ederek günden güne muhteva değiştirir. Hangi günde çocuğa en faydalı madde ne ise kendisinde onu bulundurur.¹ Yani ihtiyacına göre programlanır.²

2. Anne sütü, bütün temel besin maddelerin bebeğin hazmedebileceği ve ihtiyacına uygun bir kompoze halde sunar.³ Örneğin, ilk süt veya “ağız”, süte göre, daha koyu, sarımtırak renkte, yapışkan, özel kokuya sahip, ihtiva ettiği protein, mineral, hücreler, vitaminler, zengin şeker konsantrasyonu, düşük yağ düzeyi ile tam yeni doğanın özelliklerine göredir.⁴

¹ Kutup, Seyyid, *Fizila'l-i Kur'an*, (Trc: Salih Uçan ve Diğerleri), İstanbul, 1995, XV, 33: Eşşentut, Halid Ahmed, *İslâmda Kız Çocuklarının Eğitimi*, (Trc: Dursun Küçükbaltaoğlu), İstanbul, 1996, 104-105; Erbyık, *Anne Sütü*, 81-83; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 160-161.

² Kutup, *Fizila'l*, XV, 33; Eşşentut, *Kız Çocuklarının Eğitimi*, 104-105, Erbyık, *Anne Sütü*, 81-83; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 160-161.

³ Bice, *Annenin Rehberi*, 32; Erbyık, *Anne Sütü*, 43.

⁴ Erbyık, *Anne Sütü*, 43.

3. Anne sütünde hiçbir sni memede olmayan koruyucu antikorlar bulunur.¹

4. İçindeki A vitamini direnci arttıran çok önemli bir koruyucudur. Yine sodyum, potasyum, iyod ve çinko bakımından da çok zengindir. Yağ oranı ise inek sütünden azdır.²

5. Anne sütünün sindirimi daha kolay olduğundan anne style beslenen bebeklerde, ishal, kabızlık, bulantı, kusma gaz sancısı daha az görülür. Anne sütü içinde alerji yapabilecek maddeler bulunmadığından özellikle inek style beslenen bebeklerde sık görülen alerjik ishaller ve pişiklere de anne sütü ile beslenen bebeklerde az rastlanır.³

6. Bağışıklık maddelerinin bir grubu annenin ilk günlerdeki sütünde daha yoğun olmak üzere anne sütünde bulunur. Anne sütü ayrıca lizozim adı verilen ve bağışıklık maddeleriyle beraber mikropların yok edilmesine yarayan bir enzim yönünden de zengindir. Bunlardan başka anne sütü içindeki pek çok madde ve bazı hücreler bulaşıcı hastalık mikroplarını yok etmek üzere bulunur.⁴ Böylece, Anne sütü emzirilen bebeklerde, bağırsak infeksiyonları, orta kulak iltihabı ve solunum yolu hastalıkları başta olmak üzere, birçok mikrobik hastalık anne sti almayan bebeklere oranla daha az görülür. Bebekler bakteri, virus ve mantar infeksiyonlarına ve alerjik hastalıklara karşı uzun süre korumuş olurlar⁵

7. Anne sti alan bebeklerde bulaşıcı hastalıkların daha az görülmesinin bir sebebi de anne sütünün daima temiz, steril, uygun ısıda, taze ve herhangi bir

¹ Erbyık, *Anne Sti*, 43; Andrew M. Tershakovec ve Virginia A. Stallings "ocukta Beslenme ve Beslenme Bozuklukları", *Nelson Essentials of Pediatrics Türkçesi*, (eviri Editörü: Ahmed Aydın), İstanbul, 1996, 97-61.

² Erbyık, *Anne Sti*, 43.

³ Bice, *Annenin Rehberi*, 45; Bulduk, *ocuk Beslenmesi*, 25-34.

⁴ Bice, *Annenin Rehberi*, 46.

⁵ Bice, *Annenin Rehberi*, 46; Erbyık, *Anne Sti*, 56; Eşşentt, *Kız ocuklarının Eğitimi*, 103.

şekilde mikroplara bulaşma ihtimali olmadan doğrudan annenin memesinin temiz ortamından bebeğin ağızına geçmesidir.¹

8. Doğumdan sonraki ilk aylarda hızla gelişen bebeğin beyin dokusu için ihtiyaç duyulan kolesterolün anne sütünde bol miktarda bulunması bebeğin beyin gelişimini ve sonuçta zeka düzeyini olumlu olarak etkiler. Anne sütü ile beslenen bebekler daha erken yürürler.²

9. İnek sütü ile beslenenler de iki misli fazla diş çürüklüğüne rastlanmaktadır. Şekerli mamalarla beslenenlerde bu ise fark çok daha derindir. Önemli çene ve diş gelişim bozukluğu olan 500 çocuk araştırılmış ve sadece ikisinin anne sütü ile beslendikleri görülmüştür.³

10. Mama ile beslenen çocuklar, anne sütü ile beslenen bebeklere göre daha çok kilo alırlar. Ancak bu büyüme tabii değildir.⁴

11. Her zaman hazır olduğu için ekonomiktir. Ayrıca bir harcama gerektirmez.⁵

Emzirmek yalnız çocuğu beslemekle ve onun biyolojik açlığını gidermekle kalmaz. Aksine onun sevgiye susayan ruhunu muhabbet, şefkat ve koruma arayan gönlünü de doyurur.

Emzirme, anne ile bebeği arasında psikolojik olarak da sağlam bir ilişkinin gelişmesini sağlar.⁶ Kurulan bu ilişki, çocukta bir güven duygusunun oluşmasına ve çocuğun psiko-sosyal gelişmesine yol açar. İleriki yıllarda bu duygu çocuğun kişilerle kurduğu ilişkilerde devam edecektir. Anne de ise

¹ Erbyık, *Anne Sütü*, 58; Bice, *Annenin Rehberi*, 46; Tershakaoveç ve Strallngs, a.g.b., *Nelson Essentials of Pediatrics Türkçesi*, 57-61; Bulduk, *Çocuk Beslenmesi*, 25-34.

² Bice, *Annenin Rehberi*, 47; Ataseven, "Çocuğun Süt Dönemi", *Çocuk Terbiyesi*, 267-268; Erbyık, *Anne Sütü*, 81-83

³ Erbyık, *Anne Sütü*, 81-83

⁴ Eşşentut, *Kız Çocuklarının Eğitimi*, 103.

⁵ Bulduk, *Çocuk Beslenmesi*, 25-34; Zebelâvi, *Annelik*, 183.

⁶ Bice, *Annenin Rehberi*, 47

annelik görevlerini sevdiren ve yaptıran annelik iç güdüsünün ortaya çıkmasına sebep olur.¹

dab. Emzirmenin Anneye Faydaları

1. Emzirme sayesinde, anne ile bebeği arasında, sevgi ve şefkat temeline dayanan ortak yaşama duygusunun hakim olduğu sıcak bir ilişki gelişir. Bu da hem annenin hem de bebeğin ruh sağlığını olumlu şekilde etkiler.

2. Emzirmenin annenin ruh sağlığına olduğu gibi beden sağlığına da olumlu etkileri vardır. Doğum sonrasında annenin memelerinde oluşan sütün düzenli olarak boşaltılması beyinden salgılanan oksitosin hormonunu da düzenli olarak salgılatmakta ve düzenli olarak salgılanan oksitosin hormonu doğum sonrası anne rahminin toplanarak normal halini alana kadar küçülmesini sağlamaktadır.² Bu durum emziren annelerde daha süratli ve erken olur.³ Oysa emziren annelerde daima vücut hatlarının ve göğüslerinin deforme olacağı endişesi vardır. Aksine emziren annede vücut eski haline daha çabuk döner. Ayrıca emzirme esnasında yeterli bir sütyen kullanılmasıyla da eski halini alabilir.⁴

3. Emzirme döneminde süt oluşturabilmek için annenin fazla miktarda enerji harcayarak gebelik esnasında anne vücudunda artmış olan yağ depolarını azaltarak annenin kolayca ve bebeğini sıkıntıya sokmadan zayıflamasını sağlar.⁵

4. Evlenmiş, gebe kalmış, doğurmuş ve emziren annelerde meme kanseri riskinin az olduğu; hatta çocuk adeti arttıkça ve çocuklarını ne kadar uzun süre

¹ Ataseven, "Çocuğun Süt Dönemi", *Çocuk Terbiyesi*, 263.

² Bice, *Annenin Rehberi*, 47; Erbiyık, *Anne Sütü*, 87.

³ Ataseven, "Çocuğun Süt Dönemi", *Çocuk Terbiyesi*, 267-268.

⁴ Ataseven, "Çocuğun Süt Dönemi", *Çocuk Terbiyesi*, 262; Nuhoglu, Asiye, "Anne Sütü Eşsiz Bir Gıda", *Eğitim Bilim Dergisi*, Haziran 1995, 85.

⁵ Eşşentut, *Kız Çocuklarının Eğitimi*, 104, 105; Bice, *Annenin Rehberi*, 48.

emzirirse o kadar meme kanserinin azaldığı¹ keza yumurtalık kanserinin de emziren kadınlarda az görüldüğü² bildirilmektedir.

5. Doğum sonu emzirme, annelerin adetlerinin gecikmesine, yumurtlamanın ertelenmesine, bir tür doğum kontrolüne yani aile planlamasına imkan tanımaktadır. İlk altı ayda % 98'lere varan koruma sağlanabilmektedir.³

db. Emzirme Müddeti

Emme müddetini tespit etmek. daha çok ücretle emzirmelerde önem taşır. Mesela, boşanıp iddetini bitirmiş olan anne çocuğunu emzirdiği zaman iki yıl doluncaya kadar ücret almayı hak eder. Ama iki yıl dolduktan sonra emzirse bile ücret hak edemez.⁴ Çocuğun emzirilme müddetinin iki yıl olduğu, bu müddetten önce anne ve babanın karşılıklı anlaşmasıyla, çocuklarını süttten kesebilecekleri şu ayetlerle bildirilmektedir:

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür”⁵

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu

¹ Eşşentut, *Kız Çocuklarının Eğitimi*, 104. 105: Bice, *Annenin Rehberi*, 48.

² Karazeybek, A.Hasan, Anne Sütünün Önemi ve Çalışan Annenin Sorunları, *Dirim Aylık Tıp Dergisi*, İstanbul, 1989. 64. 125.

³ Erbyık, *Anne Sütü*, 87-88.

⁴ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 164-165.

⁵ Bakara, 2/ 233.

zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer."¹ buyrulmuştur. Yani hamilelik ve süt emme müddetleri toplam otuz aydır. Yukarıda geçen âyette bu otuz aylık müddetin iki yılı (24 ayı) emmeye tahsis edildiğine göre geride ceninlik devresi için (30-24=)6 ay kalmaktadır. Bu hesaba göre normal olarak 9 ayda doğan çocuğun emme müddeti (30-9=)21 ay olur. Çocuk 7 aylıkken doğmuşsa emme müddeti (30-7=)23 ay 8 aylıkken, doğmuşsa (30-8=)22 ay eder. Böylece hamilelik müddeti azaldıkça emme müddeti çoğalır ve en fazla iki yıl (24 ay) olur. Hamilelik müddeti de çoğaldıkça emme müddeti azalır.²

Fukaha süt emzirme karşılığında ücrete hak kazanma süresinin sadece iki yıl olduğu üzerinde ittifak etmiştir. Çocuk ne zaman iki yılını bitirirse artık süt veren annenin süt emzirme ücreti isteme hakkı olamaz.³

Anne dışındaki süt annenin ve aynı şekilde evliliğin sona ermesinden sonra annenin kendisinin, emzirme ücretine hak kazanma süresinin başlangıcı, akit tarihidir. Bir görüşe göre de, kadın, bu ücrete fiilen süt emzirmeye başladığı tarihten itibaren hak kazanır.⁴

dc. Anne ve Ücretsiz Süt anne Farkı (Emzirmede Annenin Sütanneye Önceliği)

Annenin çocuğunu ücretsiz olarak emzirdiği yahut da yabancı bir kadının alacağından -ecr-i misilden daha düşük olsa dahi- fazlasını istemediği veya ücretsiz süt anne bulmak mümkün olmadığı durumlarda, süt emzirmekte

¹ Ahkaf, 46/ 15.

² İbnu'l-Arabi, *Ahkâm*, I, 273; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 204; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 199, 200; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 210, 211; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 250, 251.

³ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 296; Haddadi, *Cevhere*, II, 34; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 199; 129; Nevevî, *Mecmu*, XX, 210; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 128; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 445; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 720; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 620; *Hindiyeye*, I, 343; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 250; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 86; Ebu Zehra, *Ahval*, 430; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 702; Zeydan, *Mufassal*, IX, 494; Karaman, *İslâm Hukuku*, 345.

⁴ Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 701.

anneye öncelik tanınacağı hususunda fukaha ittifak etmiştir.¹ Bu hükümle küçüğün maslahatı gözetilmek istenmiştir. Buna sebep ise annenin çocuğuna başka kadınlardan daha çok şefkat ve merhamet duymasıdır. Diğer taraftan annenin çocuğunu emzirmekten menedilmesi anneye zarar verir. Bu ise caiz değildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.*”² Ayrıca bu ayette de annenin bu iki yıl süre sarfında çocuğuna süt vermek hususunda daha çok hak sahibi olduğunun delilidir.³

Eğer bedelsiz olarak süt emzirecek kadın bulunur, buna karşılık anne ücret ister yahut annenin aldığından daha düşük ücretle süt anne bulunacak olursa Malikîlerle, Hanbelîlere göre anne ecr-i misil karşılığında süt vermek hususunda başkalarına göre daha çok hak sahibidir. Çünkü az önce gördüğümüz “*hiç bir anne*” buyruğu ile “*anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler*” buyruklarının mutlak ifadeleri bunu gerektirmektedir. Diğer taraftan anne yabancı kadına nispetle çocuğu için daha şefkatli daha merhametlidir. Ayrıca onun sütü başkasının sütünden daha besleyicidir.⁴

Hanefîlerin ve Şafîîlerin görüşlerine göre ise, böyle bir durumda, yabancı kadına öncelik tanınır. Babanın zengin yahut fakir olması arasında bir fark yoktur. Böylelikle babaya karşı daha insafli davranılmış ve ona gelecek

¹ Sehnûn, *Müdevvene*, II. 305; *Merğînânî. Hidâye*, I. 334; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 314; Nevevî, *Mecmu*, XX, 213; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 188; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 487; Zuhaylî, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 702; Seyyid, 175; Ebu Zehra, *Ahval*, 403; Zeydan, *Mufassal*, IX, 474, 489.

² Bakara, 2/ 233.

³ Zuhaylî, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 703.

⁴ Sehnûn, *Müdevvene*, II. 305; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 314; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 295, 296; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 487; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 620; Zuhaylî, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 703; Zeydan, *Mufassal*, IX, 490, 491.

zarar önlenmiş olur.¹ Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.*”²

O takdirde anneye şöyle denilir. Ya bu çocuğu bedelsiz olarak emzirirsin veya senden başkasının istediği ücret kadarını alırsın veya bu çocuğu senden daha az ücret isteyen kadına teslim edersin.³

Görüldüğü üzere diğer konularda olduğu gibi emzirme konusunda da İslâm hukuku bir takım düzenlemeler yaparak, anne, çocuk ve babanın, her üçünün de maslahatını gözeterek hak ve görevlerinin sınırlarını belirlemiştir.

e. Sünnet Ettirmek

Sünnet ettirmek de çocukların haklarından bir tanesidir. Resûlullah (s.a.v) sünnetin gerekliliği konusunda şöyle buyurmuştur: “*Fıtrat (yaratılışın gereği) beşdir: Sünnet olmak, kasık tıraş etmek, bıyık kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altını yolmak.*”⁴

Sünnet olmak erkek ve kızlar için ortak haklardandır. Özellikle sıcak memleketlerde kızlar da sünnet olmaktadır. Sünnet erkekler için vâcip, kızlar için mükerremdir.⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) bu hususta; “*Sünnet olmak erkekler için sünnet, kadınlar için iyi (güzel)dir*”⁶ buyurmuşlardır.

¹ İbn Kudâme, *Muğni*. IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 296; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*. V. 188; Nevevî. *Mecmu*. XX. 213; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 620; Ebu Zehra. *Ahval*. 403; Zuhayli. *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 703; Zeydan, *Mufassal*, IX, 490.

² Bakara, 2/ 233.

³ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 755; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 703.

⁴ Buhari, *Sahih*, Libas. 63, 64, (VII, 56); İbn Mâce, *Sünen*, Taharet, 8, (I, 107); Müslim, *Sahih*, Taharet, 49, (I, 221).

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*. I. 100; el-Harbi, *Ahkam*, 49; Zeydan, *Mufassal*, IX, 277.

⁶ Hanbel, *Müsned*. V. 75; Ebu Davud, *Sünen*. Edep, 167, (V, 421).

Sünnet masrafını çocuğun nafakasına kıyaslamak doğru olacaktır. Buna göre çocuğun kendi malı varsa masraf o maldan, malı yoksa baba tarafından karşılanır.¹

Sünnetin çocuğun din ile ilişki kurmasında da önemli bir yeri vardır. onun için kişiliğinin oluştuğunun bir göstergesi ve bunun herkese ilanı herkes tarafından bir nevi tescilidir. Sünnetin bu yönünün vurgulanması, ona bunu temin eden olgunun dinî olduğu açıklanmalıdır.²

Çocuğun ne zaman sünnet ettirileceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de bu ameliyenin, doğumun ilk gününden en geç buluş yaşına kadar olabileceği kabul edilmiştir.³

f. Eşit Muamele ve Sevgi

fa. Eşit Muamele

Çocuklar Allah'ın insanlara verdiği nimetlerdendir. Bu sebeple çocukları cinsiyetinden dolayı farklı şekilde değerlendirmemek gerekir. Allah'ın verdiği mutlaka en iyisidir ve en hayırlısıdır.

“Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder”⁴ ayeti kerimesi ile de yaratılanın meydana gelmesinde anne ve babanın hiçbir etkisinin olmadığı, dolayısıyla cinsiyet sebebiyle birisini kınayıp, hakir görmenin mantık dışı olduğu, açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın çocuklarına karşı eşit davranmak, anne babanın başlıca görevlerinden birisi ve aynı zamanda çocuğun da en tabii hakkıdır.⁵ Çocukların kız, erkek, büyük, küçük, öz veya üvey olması

¹ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 182.

² Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 234.

³ Zeydan, *Mufasssal*, IX. 278; Hökelekli, “Çocuk”, *DİA*, VIII, 357.

⁴ Şu'râ, 42/ 49.

⁵ Tirmizi, *Sünen*, Ahkâm, 30, (III, 649); Beyhaki, *Sünen*, Hibe, 9, (VI, 294).

sonucu değiştirmemelidir.¹ Çocuklar arasında herhangi bir şekilde ayırım yapmak, Kur'an ve hadise aykırı olduğu gibi pedagojik bakımdan da yanlıştır

Özellikle cahiliyye dönemi kalıntısı olan kız çocuklarını aşağı ve değersiz görme ve onları bazı haklardan mahrum bırakma, İşlâm'da son derece çirkin kabul edilen ve yasaklanan bir davranıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu, şöyle anlatılır: *“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!”*² ve *“Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.”*³

Hz. Peygamber de: *“Çocukların senin üzerindeki haklarından biri onlara eşit davranmandır”*⁴ ve *“Çocuklarınız arasında adaletli davranın”*⁵ buyurmuştur.

Hadislerde geçen “eşit” kelimesi çocuklar arasında eşitlik değil, adalet şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü çocukların hepsi bir değildir. Aralarında yaş, cinsiyet, mizaç farklılıkları vardır. Anne ve baba, çocukların yaşlarına, cinsiyetlerine ve beklentilerine yani durumlarına uygun davranmalıdır.

Anne ve babanın hediye, hibe miras gibi maddi konularda adaleti koruması, kız erkek ya da küçük büyük şeklinde kardeşler arasında ayırım yapmaması gerekir.⁶ Hatta çocuklarına gösterdikleri sevgi, şefkat ve ilgide dahi adaletli davranmaları gerekir. Fakat anne ve baba ellerinde olmayarak bazı çocuklarına karşı daha fazla sevgi duyabilirler. Bu durumda onlara

¹ Hökelekli, “Çocuk” md.. *DİA*, VIII, 356.

² Nahl, 16/ 58-59.

³ Zuhruf, 43/ 17.

⁴ Tirmizi, *Sünen*, Ahkâm, 30. (III, 649); Beyhaki, *Sünen*, Hibe, 9, (VI, 294).

⁵ Beyhâki, *Şuâbu'l-İman*. VI. 408.

⁶ Buhari, *Sahih*, Hibe, 12-13, (III, 133, 134); Ebu Davud, *Sünen*, Buyû, 83, (III, 811); Tirmizi, *Sünen*, Ahkâm, 30, (III, 649); Müslim, *Sahih*, Hibât, 13, (II, 1242, 1243).

hissettirmemeye son derece dikkat etmeleri ve dışa yansıyan davranışlarda eşitliği gözetmeleri önemlidir.¹ Çünkü burada söz konusu olan, insanın iradesini aşan duygularda değil “öpücüğe varıncaya kadar dışa akseden her türlü davranışta eşitlik”² Nitekim; “*Bir adam Hz. Peygamber’in yanında otururken, oğlunun biri gelir. Adam çocuğu öper ve dizinin üstüne oturtur. Az sonra kızı gelir. Adam onu öpmeksizin önüne oturtur. Bunun üzerine Resûlullah: ‘Aralarında eşit davranmıyor musun?’ diye adamı kınar.*”³

Esasen İslâmiyet hibe, hediye ve ihsan gibi hususlarda çocuklar arasında farklı muameleler yapılmasını caiz görseydi, bu farklılığın kız çocukları lehine olmasını uygun bulurdu. Kız çocuklarının haklarına öncelik vermek hususunda Hz. Peygamber’in ısrarlı tavsiyeleri ve özendirmeleri vardır.⁴ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v): “*Bağış ve ihsanda çocuklarınızın arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.*”⁵ ve “*Kimin bir kızı olur da onu diri diri gömmez ve aşağılamazsa, erkek çocuğunu ona tercih etmezse Allah bu kızı sebebiyle onu cennete koyar.*”⁶ buyurmuştur.

Kur’an-ı Kerim, İslâm dininin ilk muhatabı olan Arap toplumunda olduğu gibi, o devirdeki ve ondan önceki toplumların çoğunda kız çocuklarına ikinci derecede değer verilmesi ve kız çocukların öldürülmesi âdetini ortadan kaldırmıştır. Fakat kız çocuklarına ikinci derecede değer verilmesi âdeti henüz yok olmuş değildir. Bu âdetin uzantılarını günümüzde de görebilmekteyiz. Kız çocukların ve erkek çocukların Allah katında farklı derecelenmeye tâbi olmadığı, Kur’an-ı Kerim’de Hz. Meryem’in çocukluğu ile ilgili yerde

¹ Hökelekli, “Çocuk” md., *GYA*, I, 372-373; Hökelekli, “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 356; Dikmen, Mehmet, *İslâm’da Kadın Hakları*, İstanbul, 1996, 46.

² Münâvi, Zeynuddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilla, *Feyzü’l-Kadir*, Beyrut, 1415, II, 297, 298; IV, 84

³ Heysemi, Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekr. *Mecmâü’z-Zevâid ve Menbâü’l-Fevâid*, Beyrut, 1408, VIII, 156.

⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Edeb, 3, (II, 1209); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 3, (IV, 318).

⁵ Münâvi, *Feyzü’l-Kadir*, IV, 84.

⁶ Ebu Davud, *Sünen*, Edep, 121, (V, 354).

geçmektedir: "İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin." Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi. Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve 'Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?' der; o da: 'bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir' derdi."¹

Anne ve baba, çocukları arasında eşit davranmazsa; kardeşlerin birbiri aleyhinde olumsuz bazı duygu ve düşüncelere kapılması, birinin diğerini kıskanması kaçınılmazdır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Yusuf'un babası tarafından çok sevilmesinin kardeşlerinin onu kıskanmalarına ve kötülük etmelerine yol açtığını anlatan ayetler: "(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır."², "İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir. Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır. (Kardeşleri) dediler ki: Yusuf'la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir. (Aralarında dediler ki:) Yusufu öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe ederek) sâlih kimseler olursunuz!"³ anne babaları bu konuda uyarmaktadır.

¹ Al-i İmran, 3/ 35-37.

² Yusuf, 12/ 5.

³ Yusuf, 12/ 8, 9.

Psikologlara göre, erkek evlat, kızıdan üstün tutulursa, kız çocuğunda acizlik kompleksi ortaya çıkar ve üç, sekiz ve on iki yaşlarında görülen dönemlerini çok zor atlatırlar. Kendisinin işe yaramaz birisi olduğunu düşünür, ailesi tarafından sevilmediği kanaatine sahip olur. Giderek içine kapanır. Böyle kızlarda patolojik belirtiler de görülür sürekli pasif bırakılan kız çocuğu, başta kendi kardeşleri olmak üzere erkeklerden nefret eder hale gelebilir. Bunlar hoş haller değildir.¹

fb. Sevgi

Hz. Peygamber (s.a.v), önce kız erkek ayrımını ortadan kaldırmış, çocuklara eşit davranılmasını ve onlara sevgi, şefkat gösterilmesini emretmiştir. Çocuklarına veya ailesine karşı insanların en şefkatlisi olan² Hz. Peygamber, torunları Hasan ve Hüseyin'i öpmesini yadırgayan bir bedeviye "*Kalbinde Allah merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim*"³ buyurarak, çocukları sevmeyen insanların merhametten uzak olduğunu ve başkalarının yanında bile gerektiğinde çocukların öpülebileceğini ifade etmiştir.

Oğlu İbrahim'in ölümü üzerine ağlayan,⁴ zaman zaman torunların bağına basan onlar için dua eden⁵ Hz. Peygamber, bu engin sevgi ve şefkati diğer çocuklar için de göstermiştir.⁶ Öte yandan; "*Hz. Peygamber bir gün Zeynep'ten olma kız torunu Umâme yanında olduğu halde mescide gelmiş, namaza durmuştu. Başını secdeye koyunca çocuk koşarak gelip sırtına bindi. Şefkat kaynağı Yüce Peygamber namazını geri kalan kısmını çocukla tamamladı. Bu arada kalktıkça düşmesin diye onu bir eliyle omuzunda tutuyor.*

¹ Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 19-22.

² Buhari, *Sahih*, Edeb, 18, (VII, 74); Müslim, *Sahih*, Fedâil, 63, (II, 1884).

³ Buhari, *Sahih*, Edeb, 18, (VII, 74).

⁴ Buhari, *Sahih*, Cenâiz, 44, (II, 84, 85).

⁵ Tirmizi, *Sünen*, Menâkıb, 31, (V, 663, 664); Zebidi, *Tecrid-i Sarih*, XII, 127.

⁶ Buhari, *Sahih*, Edeb, 22, (VII, 76).

secde ettikçe yere bırakıyordu."¹ Bu rivayet özellikle gelişme çağında bulunan çocuklara gösterilmesi gereken sevgi, anlayış ve ilginin boyutlarını ifade eder.

Bu arada annesinin çocuğuna gösterdiği sevgi ve şefkatini takdir eden Hz. Peygamber'in: "*uzun kıldırmak niyetiyle namaza dururum, derken bir çocuk ağlaması işitince, annesine sıkıntı vermesin diye kısa keserim*"² ifadeleri dikkat çekici ve çocuklara verilen değer için güzel bir örneğidir.

Hayatın ilk yıllarında çocuğun beden gelişimi ve sağlığı için vitamin, protein, vs. ne kadar gerekli ise, beden zihin ve duyu gelişimi için de anne sevgisi o kadar gereklidir. Çocuğun ilk yıllarda annesinden ayrı, yani okşayıcı sevgi atmosferinden uzak kalmasının, ileride telafisi mümkün olmayan rahatsızlıklara sebep olduğu tespit edilmiştir.³ Annenin çocuğunu emzirmesi, kucığında taşıması, sevip okşaması, gülümsemesi, ilişkilerindeki tavrı, çocukta sevgiye dayalı bir itaat duygusunu da geliştirir.

Sevginin dozajı çok iyi bir şekilde ayarlanmalıdır. Çocuklar için faydalı olan sevgi, ölçülü olmalıdır. Çocuğu çok sevdiği için hata ve kusurlarını görmemek ne kadar sakıncalı ise onu yeterince sevmemek, her hatasına aşırı duyarlılık göstermek de o kadar sakıncalıdır. Sevginin ifrat hali, çocuğu şımartıp bayağılaştıracağı gibi, tefriti ve şefkati esirgemek de zararlıdır. Her konuda olduğu gibi bunda da "işlerin en hayırlısı ortasıdır" esprisini nazarı itibara alarak sevgi ve tezahürlerini daima normal seviyede tutmaları, anne ve babanın önemle üzerinde duracakları bir konu olmalıdır.⁴ Merhamet de anne ve babaya Allah tarafından verilmiş şerefli bir duygudur. Ebeveynin çocuklarına gösterdiği sevgi en az onları besleyip büyütmek kadar önemlidir. Sevgide

¹ Buhari, *Sahih*, Salat. 106, (I, 131); Müslim, *Sahih*, Mesâcid, 41, (I, 385).

² Buhari, *Sahih*, Ezân. 65, (I, 173).

³ Bayraktar, "*Ailenin Eğitim Görevi*", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1995, s.II, 124.

⁴ Savlu, Ahmed Hamdi. *Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi*, Konya, 1978, 124; Duman, Zeki, *Adab-ı Muâşeret ve Görgü Kuralları*, İstanbul, 1982, 152. 155.

olduğu gibi acımada da itidalı gözetmek, ifrat ve tefrite kaçmamak gerekir. Kısaca merhamet maraza sebep olmamalıdır.¹

Anne ve babanın sevgi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı duymakta ve bu açlık, oturmak, yürümek gibi becerilerde, yemek yemek ve temizlik alışkanlıklarında olumsuzluklar, konuşma bozuklukları, zihin gelişiminde gecikme, dikkatini toplamada güçlük, başkaları ile başarılı ilişki kuramama, içe dönüklük, bencillik, saldırganlık vb. bir takım davranış bozukluklarına sebep olmaktadır.²

Bu yönde yapılan araştırmalar da anne ve baba sevgisinin çocuk için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hükümlü gençler üzerinde yapılan bir araştırmada, suçlu gençlerin % 22 sinin dağılmış ailelerden geldikleri, % 48'inin de çeşitli sebeplerle anne ve abalarından ayrı kaldıkları belirtilmiştir.³

g. Terbiye

ga. Genel Olarak Terbiye

Aile çocukların büyütilmesinde, eğitilmesinde ve şahsiyetlerinin oluşmasında çok önemli etkiye sahiptir. Çocuk ilk duyum ve algılarını ailede kazandığı gibi ilk alışkanlıklarını ve ruhi hayatının bütün temellerini de burada kazanır. Ailede verilen terbiye çocuk üzerinde kalıcıdır. Bu itibarla ailenin ve aile içi ilişkilerin tutum, ve davranışların çocuklar üzerinde önemli etkileri vardır.⁴ Ailenin eğitimindeki sorumluluğu ayet ve hadislerde şöyle ifade edilmektedir:

“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine

¹ Duman, *Adab-ı Muāşeret*, 153. 155.

² Savlu, *Çocuk Terbiyesi*, 126; Bilgin, *İslâm ve Çocuk*, 66.

³ Yavuzer, Haluk, *Çocuk ve Suç*, İstanbul, 1992, 145.

⁴ Bayraktar, *“Ailenin Eğitim Görevi”*, DEAD, s.II, 119.

buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır”¹ mealindeki ayetten “te’dib” emredildiği anlaşılmaktadır. Bu ayetteki “koruyunuz” emri mutlaktır. Ve herhangi bir nokta ile kayıtlanmamıştır. Mutlak olan emir –usul ilmindeki kurallar gereği- vucûb ifade eder. Bundan dolayı buradaki “koruyunuz” emrinde belirtilen husus “sizin üzerinize farzdır” manasına gelmektedir. Öyle ise çocuğun eğitimi ile meşgul olmak öncelikle babaya, ikinci derecede ise anneye farzdır ve onun için dinî bir vazifedir.² Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) de şunları söylemiştir:

“Çocuğun anne baba üzerindeki haklarından (biri) edebini güzel yapmaktır.”³

“Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın”⁴

“Kişinin çocuğunu (bir kerecik) te’dib etmesi, kendisi için bir sa’⁵ (miktarında bir şey) tasadduk etmesinden daha hayırlıdır.”⁶

“Kişinin evladını terbiye etmesi, onun için her gün yarım sa’ tasadduk etmesinden daha hayırlıdır.”⁷

“Hepiniz çobansınız hepiniz emriniz altındakilerden mes’ulsünüz.”⁸

“Her çocuk fitrat üzere doğar. Konuşuncaya kadar bu halde kalır. Ancak

¹ Tahrîm, 66/ 6.

² Vehbi, Mehmet, *Hülâsatü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul, 1969, XIV, 5998, 6002.

³ İbn Mâce, *Sünen*, Edep, 3, (II, 1211).

⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Edep, 3, (II, 1211).

⁵ Sa’: Bin dirhemlik hububat ölçөгüdür. (Yazır. *Kamus*, IV, 219; Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 616), dirhem; örfî dirhem: 3,2 gr., şer’î dirhem: 2,8 gr.dır (Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 189).

⁶ Tirmizi, *Sünen*, Birr, 33, (IV, 337).

⁷ Beyhâki, *Şuâbu'l-İman*, VI, 400.

⁸ Buhari, *Sahih*, Cuma, 11, (I, 215); Cenâiz, 33, (II, 79), Itk, 19, (III, 125), Nikâh, 81, (VI, 146), 90, (VI, 152); Ebu Davud, *Sünen*, İmâre, 1, (III, 342).

ana ve babası onu yahudileştirir, mecusileştirir.”¹

Görüldüğü üzere ayet ve hadislerde, kişinin kazanacağı dinî, meslekî, ilmî vs. her çeşit şahsiyetteki terbiyede ailenin özellikle de anne ve babanın rolü dile getirilmekte ve çocuğa iyi bir terbiye verme vazifesinin ebeveyne ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca çocuktaki istidat, meyl ve kabiliyetin ilahî rızanın emirlerini yerine getirmeye programlı yani fitratın dine meyilli olduğuna da dikkat çekilmektedir. Bu da eğitici için büyük bir avantajdır. Demek ki insanların doğdukları an dikkate alındığında bütün insanlar aynı yaratılış üzeredir ve aynı temel kapasite ve temayüllere sahiptirler. Allah Teâlâ yapılacak terbiyenin nasıl olması gerektiği konusunda da insanlara yol göstermiş ve şöyle buyurmuştur:

“Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm. (Lokman, öğütlerine devamla şöyle demişti:) Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş

¹ Buhari, *Sahih*, Cenâiz, 80, (II, 97), 93, (II, 104); Ebu Davud, *Sünen*, Sünnet, 17, (V, 86); Tirmizi, *Sünen*, Kader, (IV, 447); Müslim, *Sahih*, Kader, 22, (III, 2047).

övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”¹

Kur'an-ı Kerim'deki: “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”² ayetine dayanarak babanın aile reisi olduğu görüşünden hareketle çocuğun eğitimi konusundaki sorumluluğun öncelikle babaya daha sonra anneye ait olduğu görüşüne varılmıştır. Aile reisliğinin babaya verilmesi fitraten erkeğin sahip olduğu bazı özellikler sebebiyledir. Bu tutum, erkeğin her yönden kadına üstün olduğu anlamına gelmez. Erkeğin kadına üstün olduğu yönler olduğu gibi, kadının da erkeğe üstün olduğu yönler mevcuttur. İşte bu husus ayette “insanlardan bir kısmını diğerlerine ...” tabirleri kullanılmak suretiyle belirtilmiştir. Ayrıca aile reisliği ile ilgili bir başka şart kişinin şahsi malından ailesi için sarfetmesi keyfiyetidir. Erkeğin aile reisi olması ancak mehir, nafaka, ev masrafları gibi para sarfetme işlerini de yerine getirmesi şartı ile mümkün olmaktadır.³

Ailede bulunan anne, baba, kardeşler, dede ve ninelerin çocuk üzerindeki etki ve rolleri farklıdır. Ve hepsi de önemlidir. Fakat annenin yeri diğerlerine göre daha farklıdır. Çünkü çocukla en yakın ilişkide bulunan kişi annedir. Anne çocuğa tesir ve ona örnek olmak bakımından en önemli ve öncelikli modeldir. Ayrıca çocuğun eğitimini fiilen gerçekleştiren ve bu konudaki uygulamaları yapan annedir. Anne, çocukla biyolojik ve psikolojik olarak derin bir ilişki içerisinde. Çocuk, sevgi, şefkat, yardımlaşma ve güven gibi temel ahlâki özellikleri anneden aldığı gibi bunlardan başka anadilini, ahlak ve görgü kurallarını da anneden alır. Yani çocuğun öğrendiği her şeyin ilk öğreticisi annedir. Dolayısıyla çocuğun kişilik ve özelliklerinin oluşumunda anne daha etkilidir denilebilir.⁴

¹ Lokman, 31/ 13-19

² Nisa, 4/ 34

³ Yazır, *Kur'an Dili*, I, 557.

⁴ Bayraktar, “Ailenin Eğitim Görevi”, *DEAD*, 121.

Kendini birisiyle özdeşleştirmek ve kendisine birisini örnek almak insanoğlunun fitratında vardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah Resûlü'nün insanlar ve Allah'ı çok zikredenler için bir numune-i imtisâl, yani bir hayat modeli, bir örnek olduğu bildirilmiştir. “*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*”¹

Çocuk, özellikle okul öncesi dönemde kendinî özdeş tutacağı model olarak anne ve babasını alır. Onların değer yargılarını benimser, konuşma ve davranışlarını taklit eder. Çocuğun taklit yoluyla da olsa ilk dinî tecrübeyi ailede kazandığı gerçeğinden hareketle Hz. Peygamber, çocukların eğitiminden anne ve babayı sorumlu tutmuş ve “*kişinin çocuğunu eğitmesi, sadaka vermesinden daha üstün bir ibadettir*”² buyurmuştur.

Çocuğun eğitiminde anneye düşen ilk görev, bu konuda bir uzman gibi bilgi sahibi olmaktır. Her anne, kendisi, toplumun diğer bireyleri ve özellikle çocuğu için din, tıp, psikoloji, sosyoloji, vs. alanlarda bilgi edinmek, kendi yaşadığı çağın toplumsal hayata hakim değerlerini bilmek, bunların eğitime yansıyan izdüşümlerini kestirmek, konu ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarını takip etmek ve uygulamalarını bunların ışığında yapmak zorundadır.³

Anne ve babanın birbirlerine karşı olan davranışları çocuğun eğitimi için çok önemlidir. Önce anne ve baba birbirleriyle olan ilişkilerine çok özen göstermelidirler. Kendi aralarındaki tutarlı, dengeli, hassas, güzel ve saygılı ilişkiler çocuklar için örnek teşkil edecektir. Nitekim, “eğri olan bastonun gölgesi de eğri olur” denilir. Anne ve babanın çocuğu eğitirken kendi aralarında dikkat etmeleri gereken birinci temel nokta “birlikte hareket etme” ilkesidir.

¹ Ahzâb, 33/ 21

² Hanbel, *Müsned*, V, 96; Tirmizi, *Sünen*, Birr, 33, (IV, 337).

³ Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 171-173.

Davranış birlikteliği, sonuç almanın ilk temel şartıdır. İkinci dikkat edilmesi gereken kural ise “yaşayarak eğitime ve öğretme”, örnek olma ilkesidir. Çocuk pek çok şeyi yaşayarak veya çevresinde görerek öğrenir. Yapılmasını istemediği bir davranışı yapan babanın veya yapılmasını istemediği davranışı kendisi yapmayan bir annenin sözü, çocuk için ne derece geçerli veya inandırıcı olabilir.¹ Kur'an-ı Kerim şu ayetlerle bu gerçeğe temas etmektedir.

“(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”²

“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ ile dir.”³

“Dedi ki: Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından (verilmiş) apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı ile dir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.”⁴

Çocuğun en mükemmel şekilde yetiştirilmesi, ihtiyaç duyduğu bütün insanî ve ahlakî faziletleri, sosyal kural ve davranışları, dinî inanç ve değerleri öğrenmesi ve yaşaması, ruh ve beden bakımından sağlıklı, bilgili ve faziletli, ayrıca sanat ve hüner sahibi olabilmesi için anne ve babanın bütün imkanlarını kullanarak gayret sarfetmeleri gerekir. Çocuğun hem dünya hem de ahiret

¹ Savlu, *Çocuk Terbiyesi*. 102, 104; Kafkasyalı. “Çocuk Eğitimi”, *AAD*, s.1, 180.

² Bakara, 2/ 44.

³ Taha, 20/ 132.

⁴ Hud, 11/ 88.

mutluluğunu hedef alan böyle bir terbiye, Hz. Peygamber tarafından anne ve babanın çocuğuna bırakacağı “*en güzel miras*”¹ olarak nitelendirilmiştir.²

Doğduğu andan itibaren her normal bebek annenin koruma, ilgi ve sevgi ve şefkatine ihtiyaç duyar Anne çocuğun psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını en emniyetli biçimde karşılayabilecek olan kişidir. Bu konum, anneyi eğitimde ister istemez en önemli kişi haline getirmektedir.

İslâm eğitimcileri eğitimin doğumla birlikte hatta daha önceden başlaması gerektiği hususunda görüş birliği içindedir. Bu görüşün dayandığı iki temel fikirden biri, anne ve babanın ahlkî ve fikrî yapılarının çocuğun eğitiminde büyük etki gücüne sahip olması, diğeri de çocuğun esnek bir tabiata sahip olup iyi veya kötü her türlü dış etkiye açık bulunmasıdır. Bu durumda çocuğu sağlıklı, ahlaklı ve dindar yetiştirmek, ancak çok erken yaşlardan başlayarak onun eğitimini ciddiye almakla mümkün olur. Bebeklik döneminden itibaren uygulanmaya başlanan alıştırmalarla çocukta sağlam bir ahlakî yapının oluşması hedef alınmalıdır. Burada davranış eğitimi her şeyden daha önce gelir. Küçük yaşlarda çocuktaki yanlış davranışların önüne geçilmediği takdirde ileri yaşlarda bunların telafisinin imkânsız olduğu kabul edilir³ Buna göre çocuğun yetiştirilmesinde dikkat edilecek hususlar ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

İslâm eğitimcileri, çocuğun eğitim ve öğretiminde iki temel kaideye özellikle önem vermişlerdir. Birincisi, gelişme safhaları dikkate alınıp her safhanın özelliğine uygun düşecek bilgi ve davranışların tedrici olarak çocuğa kazandırılmasıdır.⁴ Çünkü insan, hayatının her döneminde bütün eğitim faaliyetlerine olumlu cevap veremez. İhtiyaçlar ve çabalar her yaşın icabına ve

¹ Müslim, *Sahih*, Vasiyet, 3, (II, 1255).

² Hökelekli, “Çocuk” md., *DiA*, VIII, 355-356.

³ Gazali, Muhammed. *Ey Oğul*. (Trc: Hasan Küçük). İstanbul, 1992, 38,39; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, (Baskıya Hazırlayan: Ahmed Kahraman), by., ty, 63; Savlu, *Çocuk Terbiyesi*, 111, 112; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II, 38; Dodurgalı, *Din Eğitimi*, 79.

⁴ Gazali, *İhya*, III, 66; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II,33-34; İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, (Trc: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu ve Cihad Tunç), Ankara, 1983, 23; Dodurgalı, Abdurrahman. *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İstanbul, 1995, 175.

içinde bulunduğu gelişim dönemine göre değişir.¹ Hz. Peygamber de buna işaret ederek, “*insanlara akıllarının erdiğince hitap ediniz*”² buyurmuştur. Çocuğun eğitim ve öğretiminde ikinci önemli nokta ferdi farklılıkların dikkatle korunması ve her çocuğa kendi kabiliyetine uygun olan bilgi ve davranışların kazandırılmasıdır. Kendisinden kabiliyetinin dışında veya üstünde bir iş yapması istenen çocuk normal başarı düzeyine de ulaşmaz. Eğitimciler, çocuğa kabiliyetleri dışında bir görev yüklemenin onu yıpratmaktan ve aslında yatkın olduğu konularda da başarısız hale getirmekten başka bir sonuç vermeyeceğini kaydeder.³

Çocuğun kendisine söylenenleri anlamaya başladığı ve kendi düşüncelerini az çok ifade edebildiği yaşlardan itibaren dinî esasların öğretimi yapılabilir. “*Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.*”⁴ ayetine ve Hz. Peygamber’in: “*Çocuklarınıza önce “la ilahe illallah” cümlesini öğretiniz*”⁵ hadisine dayanarak çocuğa ilk öğretilecek şey tevhid inancıdır denilebilir.⁶

Allah inancı küçük çocuklara onların anlayabileceği sade ve açık bir dille ümit ve bağlanma duygularını geliştirecek şekilde anlatılmalıdır. Ayrıca temyiz yaşına doğru Allah sevgisiyle birlikte uygun bir üslupla Allah korkusunu da aşlamak, bu surette değer yargılarına ters düşen davranışlar karşısında iyiliklerini ödüllendirecek, kötülüklerini cezalandıracak olan aşkın bir otoritenin varlığını vicdanında hissetmesini sağlamak gerekir. Çağdaş pedagojide de doğru aşılınmış bir Tanrı inancının ahlakî, hukukî ve sosyal normların sağlıklı işleyişindeki rolüne büyük değer verilmektedir.⁷

¹ Dodurgalı, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, 179.

² Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 196.

³ Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, 68; Dodurgalı, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, 201.

⁴ Lokmân, 31/ 13.

⁵ Ebu Davud, *Sünen*, Edeb. 102, (V, 229).

⁶ Bayraktar, “*Ailenin Eğitim Görevi*”, *DEAD*, 133.

⁷ Hökelekli, “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 358.

Çocuklarda küçük yaşlardan itibaren imanla birlikte ibadet şuurunun da geliştirilmesi gerekir. Nitekim onlara namazın öğretilmesi ve aile reisinin de bunda devamlı olması Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmiştir. "*Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ ile dir.*"¹ Hz. Peygamber'in çocuklara yedi yaşında namazı kıldırılmaya başlamasını (veya öğretilmesini) on yaşına geldiklerinde kılmıyorlarsa hafifçe cezalandırılmalarını tavsiye eden hadisleri² bu konuda müslüman anne ve babaya yol göstermektedir. Buna göre çocuğa yedi yaşına geldiği zaman namaz konusunda basit bilgiler verilecek ve yavaş yavaş namaz kılma alıştırmalarına başlanacaktır. İslâm eğitimcileri özellikle başlangıçta kolaylaştırıcı bazı uygulamalara gidilmesinde fayda görmüşlerdir. Nitekim anlatıldığına göre; Hz. Hüseyin, çocukları namaza alıştırtırken öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı birleştirerek kılmalarını istermiş; kendisine, "Niçin vakti dışında namaz kıldırıyorsun?" diye itiraz edenlere de "bu onların namazdan uzak kalmalarından daha iyidir" cevabını vermiştir³ Küçük çocuklara namazın dışındaki ibadetler hakkında da bilgi kazandırılması, bunlardan uygun olanlarının zaman zaman tatbik ettirilmesi, onların gelecekteki dinî hayatları için büyük önem taşımaktadır.⁴

Nitekim Hz. Peygamber dönemindeki uygulamanın da bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Sahabeden birisine göre, aşure orucunun tutulmasıyla ilgili uygulamada büyüklerle birlikte çocuklar da oruç tutmuşlardır. Hadisin devamındaki, "*çocuklar için anneleri yünden oyuncaklar yapar, onlardan biri yemek için ağlayacak olursa, bunları verir, böylece iftar saatine kadar oyalanmasını sağlardık*"⁵ ifadelerinden, çocuğa ibadetin şuur ve disiplinin verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

¹ Taha, 20/ 132.

² Ebu Davûd, *Sünen*, Salat, 26, (I, 332, 333).

³ İbn Mahled, *Ahbâru's-Sığar*, (el-Akademiyye içinde, nşr. Abdullah Kenûn), III, Rabat, 1986, 138.

⁴ Hökelekli, "Çocuk" md., *DİA*, VIII, 358.

⁵ Buhari, *Sahih*, Savm 47, (II, 241, 242); Müslim, *Sahih*, Siyâm 137, (I, 798, 799).

Her durumda çocuğun ruh ve beden özellikleri dikkate alınarak kendisine yaklaşılmalı, onun henüz dinen yükümlülük çağında olmadığı gözönünde bulundurularak eksiklikleri ve hataları olumlu bir yolla giderilmelidir. İslâm eğitiminin tedricilik, sevgi ve ikna gibi pedagojik metodları esas aldığı görülmektedir. Çocuğun sevgiye, iyi örneklerle, açıklayıcı doğru bilgilere ihtiyacı vardır. Bunların yerli yerinde uygulanması ölçüsünde onun dinî eğitim ve öğretimi de başarıya ulaşacaktır.¹

Çocuğun öğrenmeye en müsait olduğu zaman soru sorduğu zamandır. Çocuk sorularla hem kendi dünyasını, hem de dış dünyayı keşfeder. Çocuğun soru sormasını çok iyi değerlendirmek gerekir. Öyleyse çocukların sorularına ilgisiz kalmak, cevaplandırmamak fevkalâde yanlıştır. Eğer çocuğa bir şey öğretilmek isteniyorsa, soru sorduğu anları çok iyi değerlendirmek gerekir.² Çocuğun sorduğu soruyla neyi öğrenmek istediği düşünülmeli ve sadece onu öğretecek kadar bilgi kendisine verilmelidir. Bütün akla gelenler bir solukta çocuğa aktarılmamalıdır.

Aileler ilk çocukluktan itibaren, çocukları erkek veya kız oluşlarına göre terbiye etmeye dikkat etmelidir. Giyim konusunda da çocuk sadeliğe alıştırmalı, kız ve erkek çocukların cinsiyet farklılığını yansıtacak şekilde değişik giyinmelerine dikkat edilmelidir.³

Yemek ve sofrada da çocuğa ilk öğretilmesi gereken bilgi ve alıştırmalar arasında yer alır.⁴ Çocuğa küçük yaşlardan itibaren vücut, giyim ve çevre temizliği için gerekli kurallar da öğretilmeli, bunların vaz geçilmez bir alışkanlık haline gelmesi sağlanmalıdır.

Çocukların çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kurması için tedbirlerin başlıcaları, çocuğun sahip olduğu imkânlar sebebiyle başkalarına üstünlük

¹ Hökelekli, "Çocuk" md., *DİA*, VIII, 358.

² Çakmaklı, *Anne-Baba Olmak*, 41.

³ İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, 59.

⁴ Hökelekli, "Çocuk" md., *DİA*, VIII, 357.

taslamasını önlemek; alçak gönüllü, arkadaşlarıyla hoş geçinen ve imkânlarını onlarla paylaşmasını bilen uyumlu bir insan olarak yetişmesini sağlamak, kıskanç, bencil, para ve mal düşkünü olmasını önlemek; dürüstlük çalışkanlık, yardım severlik gibi faziletlere özendirme; inançlı ve bilgili olmayı her türlü maddi değerlerin üstünde tutmayı öğütlemektir. Ayrıca çocuklar anne ve babaya, öğretmene ve büyüklere itaate, küçüklere karşı sevgi ve şefkatle davranmaya alıştırmalı kaba ve hoyrat davranışları düzeltilmelidir.¹

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere² çocuklara aile mahremiyeti konusu da öğretilmelidir. Ev içinde ve dışında çocuklara selam verilmeli, güler yüzle hal ve hatırları sorulmalı, her konuda ciddiye alınmalıdır. Çocukların gurur ve vakarına özen gösterilmelidir.

Oyunun çocuğun hayatında önemli bir yeri vardır. Oyun çocuğun hem bedenini hem ruhunu hem de kişiliğini geliştirir. Bu yüzden kız ve erkek çocukların kendi cinsiyetlerine uygun oyunlar oynayarak yetişmelerin önem verilmelidir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde kız çocuklarının bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar oynadıkları,³ erkek çocuklarının da atıcılık, binicilik, yüzme, yürüme ve koşu gibi alanlarda⁴ eğitildikleri anlaşılmaktadır.

Çocuğun iyi davranışları takdir edilerek ödüllendirilmeli, hatalı davranışları konusunda yapıcı ve yönlendirici bir şekilde uyarılmalı, gururunu incitecek eleştirilerden sakınılmalıdır. Eğer yanlış davranışlarda ısrar ederse bunun doğuracağı zarar kendisine anlatılmalıdır. Çocuğun yanlış tutumu

¹ Hökelekli, "Çocuk" md., *DİA*, VIII, 357-358

² Nur, 24/ 58 (*Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*)

³ Buharî, *Sahih*, Edeb, 81, (VII, 102).

⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 19, (II, 940); Müslim, *Sahih*, İmâre, 168, 169, (II, 1522).

engellenirken mutlaka doğrusu da gösterilmelidir. Hataların düzeltilmesinde kötü söz azarlama, bağırıp çağırma, aleyhte kıyaslamalar yapma ve kışkırtma gibi yaklaşımlar faydadan çok zarar getirir. Çünkü bu hareketler çocuğu arsızlığa ve inat ederek aynı yanlış işi tekrarlamaya sevk eder. Esasen bu gibi tutumlar sözlü eğitimin çocuk üzerindeki etkisini ortadan kaldırır¹. İslâm eğitimcilerinin bu görüşleri çağdaş pedagoji ile tam bir uyum içindedir.²

Çocuğa kendi güven duygusunu aşılıyarak – buna bağlı olarak da- psiko-motor gelişimine yardımcı olarak, onun kendi başına iş yapabilmesine, kendi becerisini ortaya koymasına, yeteneğine göre bir şey üretmesine imkân vermek, cesaret vermek, girişkenliği sağlamak. ona ölçülü davranmayı öğretmek, ona sevgiyle yaklaşmak. yalana yöneltmemek, her durumda sevildiğini belirtmek, başkalarına karşı kayıtsız kalmamasını sağlamak, toplum yaşamına ilişkin ilgi ve merak uyandırma. işi zamanında ve dikkatle yapmak, yapılamaz önem vermek, vaktin önemini belirlemek, güzel konuşmaya özendirme, yaptığı işi neticelendirmek, kontrolünü yapmak, emanete ihanet etmemek, eşyasını düzenli kullanmak, insana özellikle anne ve emeğine saygı göstermek vb. sayısız güzel davranış örnekleri kazandırılabilir.³

Şuurlu bir anne, duaların kabul edildiği saate denk gelir korkusuyla, çocuklara beddua etmeyi yasaklayan Resûlullah'ın emrine uyararak, çocuklarına beddua etmemelidir. Bu emir Hz. Peygamber'in şu ifadesinin yer aldığı uzunca bir hadiste olan Cabir (r.a) hadisinde anlatılmaktadır: “*Kendinize beddua etmeyin, çocuklarınıza beddua etmeyin. mallarınıza beddua etmeyin olabilir ki bu beddua Allah tarafından bir şeylerin istenip de Allah'ın bunu kabul ettiği bir saate denk gelebilir.*”⁴

Anne ve baba çocuklarını ve merak duydukları konuları izlemelidir.

¹ Gazali, *İhya*, III, 67; İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, 58.

² Hökelekli, “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 358.

³ Marangoz, Bakiye, *Çocuğumuzu Nasıl Eğitelim*. İstanbul, 1990, 196, 197.

⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Vitr. 27. (II. 185).

Onların ne okuyup yazdıklarını, ne tür dost ve arkadaş edindiklerini boş vakitlerinde ne gibi yerlerde dolaştıklarını bilmeli ve çocuklarına güzel hasletler aşılamalıdır.

Anne ve baba ve çocuk ilişkisinin temel şartları şu şekilde belirlenmiştir:

- Anne ve baba çocuklarını eğitirken gelişim evrelerini iyi bilmeli ve onları tanıyarak işe başlamalıdır.¹
- Her çocuğun farklı bir şahsiyet olduğu ve ferdi hakları bulunduğu kabul edilmelidir.²
- Anne ve baba davranışlarında dengeli, tutarlı ve kararlı olmalıdır. Anne ve baba birlikte hareket ettiklerini göstermelidir.³
- Ailede bir güven ortamı oluşmalı, fertler birbirine güven duymalıdır.⁴
- Çocuk kendilerini taklit ettiğinden, anne ve babalar istenen davranış normlarını geliştirmelidir.⁵
- Anne ve baba çocuğun yaş ve kabiliyetlerine uygun isteklerde bulunmalı ve başkalarıyla mukayese etmemelidir.⁶
- Aşırı himayeden kaçınarak çocuk, kendi kendini yöneten bir fert olarak

¹ Selçuk, Mualla, *Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler*, Ankara, 1991, 25,26; Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1995, 148.

² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 149; Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131.

³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 149; Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131; Steede, Kevin, *Anne Babaların en çok Yaptıkları 10 Hata*, (Trc: Rahime Demir), İstanbul, 1998, 67.

⁴ Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131; Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 148.

⁵ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 148; Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131; Steede, 10 *Hata*, 139.

⁶ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 148; Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131.

yetiştirilmelidir.¹

- Karşı çıkmadan önce çocuğun isteklerine kulak verilmelidir.²
- Anne ve babaların çocuklarına iletildiği ve onların gelişiminde yıkıcı ve olumsuz olabilen zararlı mesajlar ve kaçınılması gereken bazı zihinsel kaynaklar şunlardır: Herşeyde iyi olmalıyım, başarılarımla varım, olumsuz duygular kötüdür, herkes beni sevmeli, hata yapmak veya yardım istemek yanlıştır.³
- Anne ve baba olumsuz davranışlardan ziyade olumlu davranışları överek ödüllendirmeli, genel övgülerden ziyade övgülerini belirli davranışlara yöneltebilirler. Çocukların iyi davrandıkları zamanı yakalamaya çalışmalı ve onların bu davranışını ödüllendirmelidir. Bazen de olumsuz davranışın gösterilmemesi de ödüllendirilebilir.⁴
- Çocuklar büyüdükçe, açık iletişim, anne ve babaların en etkili aracı olacaktır. Anne ve baba mümkün olduğunca yansıtıcı dinlemeyi kullanmalıdır.⁵
- Anne ve baba mümkün olduğunca çocukların mantıksal sonuçlardan bir şeyler öğrenmesine imkân tanınmalıdır.⁶
- Aile toplantıları, daha danışmacı ve etkili ebeveyn tarzlarının geliştirilmesine yardımcı olur. Öncelikle çocukların konuşmasına izin verilmelidir. Aile, belli bir meselede görüş birliğine varmaya çalışmalıdır, fakat son söz anne ve babaya bırakılmalıdır.⁷

¹ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*. 148: Bayraktar. "Ailenin Eğitim Görevi", *DEAD*, 131.

² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*. 120-121

³ Steede, *10 Hata*, 35.

⁴ Steede, *10 Hata*, 51.

⁵ Steede, *10 Hata*, 109.

⁶ Steede, *10 Hata*, 124.

⁷ Steede, *10 Hata*, 124

- Anne ve baba, çocuklara kızgınlık esnasında, disiplin uygulamaya çalışmamalı ve disiplini uygun bir zamanda ve öğretici olarak kullanmalıdır.¹
- Anne ve baba ebeveynliği sadece oldukları bir şey değil, yapmaları gereken bir görev olarak görmelidir. Ebeveynlik yapmayı bir öncelik olarak tercih etmeliler, boş zamanda yapılan basit bir iş olarak değil.²

gb. Hidâne

İslâm hukukunda hidâne, çocukların veya çocuk hükmünde olan matuh, mecnun gibi acizlerin yetkili kişi tarafından, onların yiyecek-içecek, bakım, koruma ve terbiye gibi ihtiyaçlarını gidermeleridir.³ Bu konu, hukuk kitaplarında oldukça ayrıntılı ve geniş bir şekilde ele alınmıştır. Burada araştırma konusunu yani anneyi ilgilendiren kısımlar işlenecektir. Emzirme konusu gibi bu konu da annelikle doğrudan alakalı ve annenin en önemli hak ve görevleri arasında olduğu için diğer konulardan biraz daha ayrıntılı ele alınmıştır. Emzirme ve hidâne konuları salt annenin görevi ve hakkı olduğu halde diğer sayılan görev ve haklar anne ve babanın ortak hak ve görevleridir.

İslâm hukukunda doğumla birlikte küçükler üzerinde üç türlü velâyetin olacağı kabul edilir. Bunlar, doğrudan doğruya küçüğün şahsına bağlı hakların kullanımıyla ilgili velâyet, küçüğün malının korunma ve idaresine yönelik velâyet üçüncüsü de küçüğün beden ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini, gözetilip eğitilmesini konu alan velâyet olup bu sonuncusu İslâm hukukunda hidâne terimiyle ifade edilmiştir.⁴

¹ Steede, *10 Hata*, 139.

² Steede, *10 Hata*, 13.

³ Tehânevi, *Keşşaf*, I, 393; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, II, 425; Mevsua, XVII, 301; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 129.

⁴ Ebu Zehra, *Ahval*, 404; Mevsua, XVII, 300; Bardakoğlu, Ali, "Hidane" md., *DİA, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, XVII, 467.

gba. Hidâne Mükellefiyeti

Evlilik devam ettiği müddetçe çocuğun terbiyesi ve bakımı ile, anne ve baba birlikte sorumlu oldukları için hidâne ile ilgili herhangi bir problem çıkmaz. Ancak evliliğin sona ermesi halinde hidâne konusu gündeme gelir. Evliliğin sona ermesi durumunda, çocuğun mallarının idaresi, nafakasının temini, şahsına bağlı olan hakların kullanımı ve geleceğini ilgilendiren köklü kararların alınması şeklinde özetlenebilecek yetkiler (velâyet), prensip olarak babaya veya diğer erkek akrabalara (asabeye) verilmiştir. Fakat babanın, küçük çocuğun bakım ve gözetimini sağlamada yetersiz kalabileceğinden, çocuğun büyütülmesi, bakım ve terbiyesi, velâyetin diğer bir türü olarak yani hidâne kavramı olarak doğmuş ve bu aşamada anne ile ailenin diğer kadın üyeleri devreye sokularak küçüğün en iyi şekilde yetişmesine imkân tanınmıştır. Böylece tarafların güç ve kabiliyetleri göz önünde bulundurularak bir iş bölümüne, yetki ve sorumluluk paylaşımına gidilmiştir.¹

Fakihler, Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki uygulamalardan hareketle, vefat veya boşanma sebebiyle sona eren evliliklerde hidâne hakkının öncelikle anneye verilmesi konusunda ittifak etmişlerdir.²

Nitekim Hz. Peygamber döneminde hidânenin kime verilmesi konusunda bir anlaşmazlık ortaya çıkmış; bir kadın Hz. Peygamber'e gelip: "*Ey Allah'ın Elçisi! Şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşamıştır ve çocuğu benden çekip almak istemektedir.*" diyerek müracaatta bulunmuş. Resûlullah: "*Sen evlenmedikçe onun bakımına veya onu*

¹ Bardakoğlu, "Hidane" md., *DİA*, XVII, 467; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 170, 171; Aydın M. Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1985, 54.

² Serahsî, *el-Mebcut*, V, 207; Kâsânî, *Bedâi*, V, 205, 206; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 1033; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 299; Nevevî, *Mecmu*, XX, 226; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhiyye*, 194; Zeylei, *Tebyin*, III, 46; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 191, 194; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 496; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 755; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 557; *Hindiyye*, I, 541; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 594-596; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 428; Ebu Zehra, *Ahval*, 305; el-Harbi, 380; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 395; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 467; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 170, 171; Baktır, Mustafa, "İslâm Hukukunda Hidâne" *AÜİFD*, Erzurum, 1986, s.VII, 280.

yetiştirmeye daha çok hak sahibisin” cevabını vermiştir.¹ Buna benzer bir olay da Hz. Ebu Bekir’in devlet başkanlığı döneminde meydana gelmiştir. Hz. Ömer ile, boşadığı karısı Ümmü Asım arasında çocukları Asım’ın kimde kalacağı hususunda anlaşmazlık çıkmış, nihayet Halife Ebu Bekir, Hz. Peygamber’in uygulaması istikametinde; çocuğun annesiyle birlikte kalmasına karar vermiştir. Hatta bu vesileyle Halifenin, Hz. Ömer’e; *“annenin kokusu, okşaması ve şefkati çocuklar için büyüyüp kendi tercihini kullanıncaya kadar senin yanındaki petekli baldan daha hayırlıdır”*² dediği rivayet edilir.

Başka bir rivayette de Hz. Ebubekir Hz. Ömer’e: *“Annesi evlenmediği müddetçe, oğluna daha layıktır. Zira o(anne), daha şefkatli, daha lütüfkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re’fet sahibidir”* demiştir.³

Hidâne konusunda anneye öncelik tanınmasının temelinde, annenin fitraten çocuğuna karşı sahip olduğu fedekârlık ve şefkat duygularının başkalarıyla kıyaslanamayacak kadar olmasıdır. Ayrıca annenin, doğduğu andan itibaren koruma, ilgi, sevgi ve şefkate muhtaç olan çocuğun psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek kabiliyete sahip olması ve Allah Teâlâ’nın, başka hiçbir gıdada bulunmayan niteliklere sahip çocukların gıdasını, anne sütünü, annenin göğsünde yaratmış olması olabilir. Tabî bu konular anneyi hidâne konusunda ister istemez en önemli kişi haline getirmektedir.

Bu görüş ve gerekçe hadis ve İslâm hukukçuları tarafından dile getirilmiş ve annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade edilmiştir.⁴

¹ Hanbel, *Müsned*, II, 203; Ebu Davud, *Sünen*, Talak, 35, (II, 707, 708); Abdur-Rezzak, İbnu Muhammed es-San’ani, *Musanafu Abdurrezzak*, Beyrut, 1970, VII, 153; Müttaki, *Kenzu’l-Ummal*, II, 54.

² Serahsî, *Mebcut*, V, 207; Haddâdi, *Cevhere*, II, 116; Zeylâi, Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu’r-Raye li Ehadisi’l-Hidâye*, Kahire, 1995, III, 546.

³ Abdurrezzak, *Musanef*, VII, 154; Müttaki, *Kenzu’l-Ummal*, V, 336.

⁴ Abdurrezzak, *Musanef*, VII, 154; Müttaki, *Kenzu’l-Ummal*, V, 336.

Bu sebeple İslâm'da henüz bülüğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esas olarak kabul edilmiş, “Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar”¹ buyrulmuş ve hatta anne köle olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır.²

Ebu Davud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumdan haberdar olan Resûlullah (s.a.v)'in bunu yasaklayarak satış akdini iptal ettiği görülmektedir.³ Münâvi, satış, hibe, vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın, Şafîî, Ebu Hanife ve Malik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şafîî'nin “temyiz yaşından önce”, Ebu Hanife'nin de Bülüğ yaşından önce” şartını koştuklarını kaydeder.⁴

Fakihler, hidânenin kime ait bir hak olduğu veya çocuğu gözetip yetiştirecek kimse için bir hak mı yoksa sorumluluk mu teşkil ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Esastaki ihtilaf noktası ise “hidâne hakkı, çocuğun mu, yoksa hâdine olan annenin mi”dir. Hidâne, anne için hak olarak kabul edildiği takdirde anne buna zorlanamayacak, vazife olarak kabul edildiğinde zorlanabilecektir. Bu hususta fakihler arasında iki ana görüş vardır:

a. Ebu Hanife, İmam Şafîî, Ahmet b. Hanbel ve İmam Sevri gibi fakihler tarafından tercih edilen görüş; hidânenin, anne (hâdine) için bir hak teşkil ettiği şeklindedir. Eğer anne bundan kaçınırsa, çocuğu alması için zorlanamaz demişlerdir. Çünkü hiç kimse hakkını yerine getirmek için mecbur tutulamaz. Bir rivayete göre İmam Malik de aynı görüştedir.⁵ Bu görüşe göre, anne, şefkatinden dolayı mutlaka hidâneye sahip olmak ister. Ancak annenin

¹ Hanbel, *Müsned*, V, 413, 414; Tirmizi, *Sünen*, Siyer, 17, (IV, 134); Dârimî, *Sünen*, Siyer, 39; II, 146; Hakim, en-Nîsabûri Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh ed-Dabbi, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut, 1990, II, 55.

² Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 123, (III, 144); Tirmizi, *Sünen*, Siyer, 17, (IV, 134).

³ Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 123, (III, 144, 145).

⁴ Münâvi, *Feyzü'l-Kadir*, VI, 187; Zebidi, *Tecrid-i Sarih*, VI, 313.

⁵ Zeylei, *Tebyin*, III, 47; Nevevî, *Mecmu*, XX, 221; İbnul Hümmam, *Fethu'l-Kâdir*, IV, 368; Behûtfî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 496; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 559, 560; İbn Âbidîn

hidânedenden aciz olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Mesela hamilelik, ve benzeri bir sebeple hidânedenden aciz olduğunda, itiraz eder veya kabul etmez.¹

b. İbn Ebi Leyla, Ebu Sevr, Hasan b. Salih'e ve İmam Malik'den gelen diğer bir rivayete göre ise, anne hidâneye zorlanır. Hanefî fukahâsından Ebu'l-Leys, Hindevâni, ve Hâherzâde de bu görüştedirler. Bu fakihler, Bakara suresinin 233. ayetindeki "emzirirler" şeklindeki emrin vücut ifade ettiğine dayanarak, hidâne hakkının çocuğun hakkı olduğunu söylemişlerdir.²

İmam Malik'ten meşhur bir rivayete göre, çocuk emzirmek adeti olmayan soylu, aristokrat kadın hidâneye zorlanamaz. Şayet emzirmek adeti olan bir kadın ise, o zaman zorlanır.³

Görüldüğü gibi bu hak ve görevden feragat ve imtina eden anne ifâyâ zorlanamaz. Ancak, hidâne hakkını anneden başka kabul edecek kimse bulunmazsa ve baba da fakir olursa; o zaman çocuğun zarar görmemesi için anne, fukahânın ittifakı ile anne hidâneye mecbur tutulur.⁴ Bu durumda olan anne hidâne ücreti alamaz. Çünkü bu durumda o, şer'an üzerine vacip olan bir emri yerine getirmiş oluyor.⁵

Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn, fukahânın bu husustaki çeşitli koşullarını zikrettikten sonra meseleyi şu şekilde bağlıyor: "Neticede bende

Mecmuatü Resail İbn Âbidîn, by, ty, II, 264; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 603; *Mevsua*, XVII, 301; Ebu Zehra, *Ahval*, 411; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 733.

¹ Zeylei, *Tebyin*, III, 47; Ebu Zehra, *Ahval*, 411; Zeydan, *Mufassal*, X, 9-11.

² Nevevî, *Mecmu*, XX, 221; İbnul Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, IV, 368; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 559, 560; İbn Âbidîn, *Mecmuatü Resail İbn Âbidîn*, II, 264; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 733; Zeydan, *Mufassal*, X, 11.

³ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 305; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 313; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297; Nevevî, *Mecmu*, XX, 213; İbnul Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, IV, 368; Ebu Zehra, *Ahval*, 411; Zeydan, *Mufassal*, X, 61; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 348.

⁴ İbnul Hümam, *Fethu'l-Kâdir*, IV, 368, 369; Zeylei, *Tebyin*, III, 47; Sa'di Çelebi Sadullah b. İsa b. Emir Han, *Haşiyetü'l-İnâye* (Fethu'l-Kadir'in kenarında), b.y., 1970, IV, 369; İbn Nüceyn, *Bahr*, IV, 180; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 560; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, II, 426; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 396;

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 615; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 465; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 560.

hasıl olan kanaat şudur: Hidânedede hem çocuğun hem de annenin hakkı vardır. Hâdinenin hakkı; baba çocuğunu hâdineden alamaz, aynı zamanda hâdine olmaya hak kazanan kadından daha sonra gelenin çocuk üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Çocuğun hakkına gelince, çocuk için hâdine olarak tayin edilen kadın hidânededen kaçınmaz, devam etmesi lazımdır. Her ikisi için hak olduğunu delalet eden şey, müfti Ebu's-Su'ud'dan bazı ulemanın tarikiyle naklonun fetvada gördüğümüdür. Fetva şöyle; Bir adam karısını boşadı, kadının yanında kendisinden olma bir çocuk var. Herhangi bir sebeple hâdinenin çocuk üzerindeki hakkı düştü. Hakim de böylece hükmetti. Kadın çocuğunun hidâne hakkına yeniden sahip olabilir mi? (Elcevab: sahip olur. Çünkü hidânedede iki haktan en kuvvetlisi çocuk içindir. Her ne kadar kadının hakkı düşmüşse de, ebedi olarak çocuğun hakkı da düşürülemez.”¹

Hidâne hakkının kimin için hak ve kimin için görev olduğu hususunda yukarıdaki görüşleri özetler mahiyette çağdaş hukuçulardan Ali Bardakoğlu kaydadeğer bir yorum yapmıştır. Şöyleki: “Fakihler arasında hidâneyi çocuğa veya anneye (hidâneyi üstlenen kadına) ait bir hak olarak nitelendirenler olduğu gibi her ikisine de ait bir hak olarak düşünenler de vardır. Ancak hidâne kurumunun, öncelikle çocuğun en uygun ortamda ve en iyi şekilde yetişmesini sağlamaya, ikinci olarak da ebeveynin ve diğer yakınların çocuk üzerindeki hak ve sorumluluklarını belirli bir düzen ve dengeye oturtmaya matuf bir tedbir mahiyetinde olduğu düşünülürse, hidânenin hem çocuğun kendisine tevdi edildiği kimse hem babası veya onun yerine geçen kimse (velî-vasî) hem de çocuk açısından bir hak olduğu, bir tarafın hakkının diğer taraflara çok defa görev şeklinde yansıdığı, bu üç hak arasında çatışma doğduğunda çocuğun hakkına öncelik verileceği söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki hidânenin hak veya görev olarak nitelendirilmesi, konuya hangi taraf açısından bakıldığıyla doğrudan ilgili bir husustur. Nitekim meseleye daha çok çocuğun yetişmesi ve hukukun korunması yönünden bakanlar hidânenin haktan ziyade çok yönlü bir görev ve sorumluluk olduğunu vurgular. Klasik literatürde hidânenin “keffâret”

¹ İbn Âbidîn. *Reddü'l-Muhtar*, III, 560; İbn Âbidîn, *Mecmuatü Resail İbn Âbidîn*, II, 264, vd.

kelimesiyle de ifade edilmekte oluşu, bu görev ve sorumluluk yönünün ağır bastığını hissettirmeyi de amaçlar. Buna karşılık konuya uygun ve istekli başka kişilerin de bulunması durumunda ön sıradaki hak sahiplerinin hidânenen imtina edebilmesi ve onu kabule zorlanamaması noktasından bakanlar ise hidânenin esasen hâdineye ait bir hak olduğunu ileri sürerler. Öte yandan ebeveynin çocuklar üzerindeki şefkati ve onun yanından bulundurma, bakıp büyütme konusundaki eğilim ve arzusu gözönünde tutulursa, hidânenin hak olarak nitelendirilmesinin gerektiği, diğerleri gibi bu hakkın kullanımının da bir takım kayıt ve şartlarla sınırlı olduğu, bu hakkın aynı zamanda çocuğun ve ilgili tarafların hukukunu ilgilendiren bir görev mahiyeti taşıdığı söylenebilir.”¹

gbb. Hâdine Olabilme (Hidâne Hakkı Kazanmanın) Şartları

Fakihler, çocuğun menfeati ve güzel yetiştirilmesi için annenin ve anne yerine geçecek kişilerin hâdine olabilmesi için bir takım şartlar öne sürmüşlerdir. Çocuğa, zarar verebilecek veya onun için beklenen menfaati sağlayamayacak kimselere bu hak verilmemiştir.

Genel olarak kadınlarda ve erkeklerde bulunması gereken hidâne şartları konusunda fakihler. hemen hemen aynı şartları koymuşlardır. Burada konu ile irtibatlı olması açısından bu şartlardan hâdine olabilecek kişiler arasında önceliğe sahip anne ile alakalı olan şartlar yani bir annenin hâdine olabilmesi için gerekli olan şartlar açıklanacaktır. Şöyle ki:

1. Hürriyet,² hâdinenin köle ve cariye olmaması gerekir. Çünkü hidâne bir nevi velâyettir. Bunların ise velâyetleri yoktur.³ Çoğunluk hidâne için hür

¹ Bardakoğlu “Hidâne” md., *DİA*, XVII. 467.

² Kâsânî, *Bedâi*, V, 212; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 498; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III. 555; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 293; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zeydan, *Mufasssal*, X, 32.

³ Kâsânî, *Bedâi*, V, 212; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 298; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhıyye*, II, 433; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 106; Bardakoğlu, “Hidâne” md., *DİA*, XVII. 468.

olma şartını da ararken, Malikîler, bunu gerekli görmezler.¹

2. Akıl ve Büluğ,² çocuğun, bunağın, mecnunun (akıl hastası) bu görevi yürütmesi mümkün değildir. Çünkü ehil değildirler.³ Yalnız Şafî mezhebine göre delilik çok az olur, meselâ yılda bir defa olursa, o zaman caiz olur.⁴

3. Emniyet, çocuk yaptığından utanmayacak derecede fasık olan birine teslim dilmez. Çünkü bu karakterde olan biri çocuğa ahlaksızlık yapmaktan çekinmez.⁵

4. Kudret⁶, hidâneyi yapmayacak kadar çok ihtiyar, âmâ, dilsiz, sağır, kör hasta ve oturak olanların da çocuğun hidânesini üzerlerine almaları caiz değildir.⁷

Hidâneyi üstlenecek kimsenin çocuğun bakım ve gözetimini sağlayacak fiziki güce sahip olması şartı genel kabul görse bile hangi tür beden âriza ve kusurların hidâneye engel teşkil edeceği mezheplere hatta fakihlere göre

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 298; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 758; *Mevsua*, XVII, 306; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 291; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 434; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zeydan, *Mufassal*, X, 32; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 468.

² Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 758; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 555; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 596, vd; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 726; Kürdî, Ahmed el-Haccî, *Ahkâmu'l-mer'e fi fıkhı'l İslâmî*, Dımaşk, 1993, 57.

³ Nevevî, *Mecmu*, XX, 222; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 498; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 758; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 555; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 596; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 433; Zeydan, *Mufassal*, X, 31.

⁴ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597.

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 298; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 498; Nevevî, *Mecmu*, XX, 222; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 758; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 555; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 596, 598; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 291; *Mevsua*, XVII, 306; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 433; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 727; Zeydan, *Mufassal*, X, 36.

⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 557; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 291; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 726; Kürdî, *Ahkâmu'l-mer'e*, 57; Zeydan, *Mufassal*, X, 40.

⁷ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 499; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 555; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597-598; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 291; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zeydan, *Mufassal*, X, 41.

değişiklik gösterebilir. Bunları tek tek saymak yerine, her bir ârıza ve kusur kendi şartları içinde değerlendirilmelidir.¹

Kadın, zamanın çoğunu dışarıda geçirmesi icabeden bir işle uğraşıyorsa, yine hidâneye ehil olamaz. Çünkü hidâne, çocuğun, maslahatını korumak, onu terbiye etmek ve onun hakkına riayet etmek içindir.²

Ev işlerini çok ihmal eden kadın, çocuğa zarar gelebilecek bir hasta ile veya çocuğa kızıp sert davranan birisiyle birlikte kalmak mecburiyetinde olan kadın da hâdine olamaz.³

Hanbelî ve Malikî mezheplerine göre, çocuğa geçmesinde korkulan alaca ve cüzzam hastalığı gibi bir hastalığa yakalananların da hâdine olmaları caiz değildir.⁴

Yukarıda sayılan genel (hem kadında hem erkekte aranan) şartların yanında sadece hâdine olacak kadın bulunması gereken şartlar ise şunlardır:

5. Hâdinenin, çocuğa yabancı olan birisiyle evli olmaması gerekir. Çocuğun hâdinesi, çocukla aralarında mahremiyet (evlenme engeli) olmayan bir erkekle evlendiği takdirde hidâne hakkı düşer.⁵ Delil olarak şu hadis-i şerif getirilmiştir.

Bir kadın Resûllulah (s.a.v)'a gelerek: *“Ey Allah'ın Elçisi! Şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşamıştır ve çocuğu benden çekip almak istemektedir.”* diyerek müracaatta

¹ Bardakoğlu, “Hidâne” md., *DİA*, XVII, 448.

² Ebu Zehrâ, *Ahval*, 405. 406.

³ Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 291.

⁴ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, II, 759; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597.

⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 1034; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 307; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 196; Behûtî, *Keşşafu'l-Kıma*, V, 499; Nevevî, *Mecmu*, XX, 223; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, II, 760; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 565; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597, 598; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 292; *Mevsua*, XVII, 307; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 432; Ebu Zehra, *Ahval*, 406; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 728; Zeydan, *Mufassal*, X, 43; Kürdî, *Ahkâmu'l-mer'e*, 58.

bulununca Resûlullah: "Sen evlenmedikçe daha çok hak sahibisin" cevabını vermişti."¹

Hasan Basri ve İbn Hazım gibi İslâm hukukçuları, evlenmenin hâdinenin hakkını düşürmeyeceği görüşündedirler.²

Evlenmenin hidâne hakkını düşüreceğini söyleyenler annenin sonradan evlendiği erkeğin küçüğe yakınlığına göre bir ayırım yapmış ve annenin küçüğün mahremi olmayan bir erkekle evli olmasını hidâne ehliyeti için kural olarak engel saymışlardır. Bunula birlikte ayrıntıda bir takım farklı görüş ve istisnalar da bulunmaktadır. Anne, küçüğün mahremi dışında bir yakınıyla meselâ küçüğün amcasının oğluya evlendiğinde; Hanbelîler kaideten, diğerleri ise, bu erkeğin küçüğün velisi olması ve karısının hidâneyi devam ettirmesine rıza göstermesi kaydıyla bu evliliği hidâne ehliyetine engel saymazlar. Hanefîler ve Hanbelîler, yukarıdaki hadiste geçen "*evlenmedikçe sen daha çok hak sahibisin*" ifadesini kadının küçüğe yabancı bir erkekle evlenmesi şeklinde anladıklarından bu durumun hidâne ehliyetine engel sayılması konusunda daha kuralcıdır. Malikîler, bir sonraki hak sahibinin bu evliliğe ve hidânenin kadının uhdesinde kalmasına rızâ göstermesi, küçüğün başka bir kimsenin hidânesini kabul etmemesi veya bakım ve gözetimin aksayacak olması, hidâneyi kabul eden başka bir hak sahibinin bulunmayışı veya ehil olmayışı gibi durumlarda küçüğün hak ve menfaatlerini gözeterek bu kadının hidâne ehliyetini de devam ettirirler. Şafîîler ise, aynı konuda küçüğün babasının ve bu kadının kocasının rızâsını şart koşarlar.³ Zaten mutlak olarak hâdinenin evlenmesi, hidâne hakkını düşürür ve çocuk artık onun yanında kalmaz denilirse, ayetle⁴ çelişki

¹ Ebu Davud, *Sünen*, Talak, 35, (II. 707. 708): Abdurrezzak, *Musannef*, VII, 153.

² İbn Hazm, *Muhalla*, XI. 745; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 307; Nevevî, *Mecmu*, XX, 223; Zeydan, *Mufassal*, X, 43.

³ İbn Hazm, *Muhalla*, XI. 745; Kâsânî, *Bedâi*, V, 212; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 307; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 196; Zeydan, *Mufassal*, X, 47-49; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 469.

⁴ Nisa, 4/ 23 ("Sizlere anneleriniz, kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlardan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız....haram kılındı..")

teşki edilecek bir neticeye varılmış olur. Çünkü ayette üvey kızların babalıklarının evinde kaldıkları halde onlarla evlenip evlenmeyeceği söz konusu edildiğine göre çocuğun annesi, çocuğa mahrem olmayan birisiyle evlenmesi, buna rağmen çocuğun o yabancı koca evinde kalması mümkün olmaktadır.¹

6. Hâdine (anne) ile çocuğun aynı dinden olması

Fakihlerin genel yaklaşımı, müslüman annenin hem müslüman hem de gayri müslim çocuğun, gayri müslim annenin ise kendi din mensupları üzerinde hidâne ehliyetine sahip olduğu yönündedir. Gayri müslim annenin müslüman çocuk üzerinde hidâne ehliyeti ise tartışmalıdır.

Hanefî ve Malikî mezhebine göre; hâdine ile çocuk arasında din birliği şart değildir. Dolayısıyla gayri müslim anne, müslüman çocuğun üzerinde hidâne hakkına sahiptir. Ancak Hanefî mezhebi, bunu sadece müslüman kadınlara mahsus bir imtiyaz olarak görüp gayri müslim kadının yanında geçecek hidâne süresini küçüğün davranışlarının bilincine varma ve din eğitimi dönemi öncesiyle sınırlı tutarlar ve o yaştan sonra onun yanından alınır. Şafî ve Hanbelî mezhepleri ile bazı Malikîler ise hidânenin bir tür velâyet olduğu ve gayri müslimlerin müslüman üzerinde velâyetinin bulunmayacağı gerekçesiyle aksi görüştedir.²

İslâm hukukçularını bu farklı görüşe götüren âmil şu hadis olmuştur: Asrı saadette evli bir erkek müslüman olmuş karısı ise müslüman olmamış. Kadın, Resulullah (s.a.v)'a gelerek: *"Çocuğum emmektedir"* demiş ve çocuğun kendisinde kalmasını istemiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v), kadın ve erkeği ayrı yerlere oturtmuş ve çocuğu çağırmasını söylemiştir. Anne ve baba kız çocuğunu çağırıldıklarında kızın annesine yöneldiğini gören Resulullah

¹ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 172.

² Kâsânî, *Bedâi*, V, 212; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 195; Behûtî, *Keşşafu'l-Kıma*, V, 498; Nevevî, *Mecmu*, XX, 222; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 292; Mevsua, XVII, 305; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhîyye*, II, 433, 434; Ebu Zehra, *Ahval*, 405; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 727.

(s.a.v): “Allah’ım, onu doğruya yönelt” diye dua etmiş, arkasından çocuğun, babasına yönelmesi üzerine çocuğu babasına vermiştir.”¹

Gerçekten de bu hâdisede her iki görüş için de delil bulunabilir: Eğer gayri müslimin müslüman çocuk üzerinde hidâne hakkı yoksa Resûlullah (sas) neden çocuğu anne ve baba arasında muhayyer bıraktı. Eğer gayri müslimin müslüman çocuk üzerinde hidâne hakkı varsa Resûlullah (s.a.v) neden “Allah’ım, onu doğruya yönelt” diye dua etti.

Gayri müslimin, mülüman çocuk üzerinde hidâne hakkı olmadığını söyleyenler, “zararı giderme” esasından da hareket ederler. Onlara göre gayri müslim bir hâdinenin, küçük çocuğu da gayri müslim yetiştirilmesi büyük bir mefsedettir.²

Bu konuda, çocuğun İslâm dinine mensubiyeti esas alınmıştır. Fakat henüz kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan bir çocuğun annesi dışında birisinin büyütmesi ile müslüman çocuğu, gayri müslim annenin terbiye etmesindeki sakıncaların karşılaştırılıp ve çocuğun daha az zarar görebileceği durum seçilmelidir.

gbc. Hidâne Müddeti

Evlilik sona ermesi halinde çocuk belli bir yaşa kadar hidâne hakkına sahip anne veya anne yerine geçen kişinin terbiyesinde ve koruması altında kalır. O yaştan sonra da genellikle babasına teslim edilir. Bu süre mezheplere göre şöyledir:

1. Hanefî mezhebi

Erkek çocuk annesine muhtaç olmaktan çıkıp veya çocuğun başkalarının hizmet ve himayesine ihtiyaç duymayacağı, yeme, içme, giyinme ve tuvalete gitme gibi kendi ihtiyaçlarını yerine getirebilecek bir yaşa (istiğna yaşına) gelene kadar annesinin (hâdinenin) yanında kalır. İstiğna yaşına varınca babaya

¹ Ebu Davud, *Sünen*, Talak, 35, (II, 708, 709).

² İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 307.

verilir. İstiğna yaşı bazılarına göre 7; bazılarına göre 9 senedir. Mezhepte yaygın olarak kabul gören görüş 7 senedir.¹

Kız çocuğu ise, yeme-içme, giyinme ve temizlik işlerini kendi kendine yapmaya başladıktan itibaren, kadınlarla ilgili adab-ı muaşeretini ve ev hizmetlerini hatta annelik vasfını kazanmak için adet görünceye kadar annenin yanında, gözetiminde kalır.² Hidâne müddesi 9 veya 11 senedir. Mezhepte yaygın olarak kabul gören görüş 9 senedir.³ Daha sonra babasına teslim edilir.⁴

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, kız çocukları için hidâne süresi olarak fizikî bakımdan gelişmelerini ve erkeklerin ilgisini çekmeye başlamalarını sınır olarak benimser. Bu süre de kuvvetli görüşe göre kız çocuğunun dokuz yaşına girmesidir.⁵ Bu görüşlerin yanında kız çocuğunun hidâne müddetinin, bulüğ çağına kadar olduğu⁶ ve erkek çocukta olduğu gibi, kendi kendinî idare edebilecek duruma gelmesi⁷ şeklinde görüşler de vardır.

2. Malikî mezhebi

Erkek çocuk buluğa erinceye kadar annesinin (hâdinenin) yanında kalır. Daha sonra annesi ve babası arasında serbest bırakılır, dilediği yerde ikâmet

¹ Tahâvi, *Muhtasar*, II, 456; Kâsânî, *Bedâi*, V, 212; Molla Hüsrev, Hüsrev Mehmed Efendi, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkam*, by., ty, 311; İbn Nüceym, *Bahr*, IV, 184; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 566; *Hindiyye*, I, 542; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 598; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 435; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 742; Zeydan, *Mufasssal*, X, 69.

² Serahsî, *el-Mebcut*, V, 207, 211; Kâsânî, *Bedâi*, V, 213; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 304; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 566; *Hindiyye*, I, 542.

³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 566; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 598; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 435.

⁴ Kâsânî, *Bedâi*, V, 213; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 598; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 107, 109; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 435.

⁵ İbn Nüceym, *Bahr*, IV, 184; Molla Hüsrev, *Dürer*, 311; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 107; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 435; Zeydan, *Mufasssal*, X, 71; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

⁶ Serahsî, *el-Mebcut*, V, 212; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 598.

⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 566.

eder. Kız çocuğu ise kaç yaşında olursa olsun evleninceye kadar annesinin (hâdinenin) yanında kalır. Evlenince de kocasının yanına gider.¹

3. Şafî mezhebi

Hem erkek hem de kız çocuk akli eren yaşa (7-8 yaşlarına) gelene kadar annesinin yanında kalır. Sonra anne ve babasını tercih etmede kendisi muhayyer bırakılır. Kız çocuk annesini seçerse daima onun yanında kalır. Erkek çocuk annesini tercih ederse geceleri annesinin, gündüzleri de babasının yanında kalır.²

4. Hanbelî mezhebi

Erkek çocuk 7 yaşına kadar annesinin (hâdinesinin) yanında kalır. Bu yaştan (temyizden sonra) çocuğa anne ve babasından birin seçme hakkı verilir. Erkek çocuk babasını tercih ederse onun yanında kalır. Annesini tercih ederse gece onun yanında gündüz de tahsil, sanat, vb. öğrenmek için babasının yanında kalır. Reşid olarak balığ olunca da dilediği yere gitmede serbest olur. Kız ise 7 yaşına kadar annesinin yanında, bu yaştan sonra da evleninceye kadar babasının yanında kalır.³

Hidâne süresi sonunda çocuğa muhayyerlik hakkı tanıyan mezhepler, çocuğun terbiyesinde ve yetişmesinde babanın ehemmiyetini de gözardı etmemek için anneyi tercih eden çocuğun akşamları annede sabahları babada kalması ve annenin, babanın çocuğu görmesine mani olmaması gerektiği kaydını koymuşlardır. Baba da çocuk anneyi seçti diye onu ihmal edemez.

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 301, 304; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 599; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 436, 437; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 743; Zeydan, *Mufasssal*, X, 73; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 65.

² Serahsî, *Mebcut*, V, 208; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 301; Nevevî, *Mecmu*, XX, 237; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 437; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 599; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VIII, 743, 744; Zeydan, *Mufasssal*, X, 72; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 301-305; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 501, 502; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, 599, 600; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 437; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 744; Zeydan, *Mufasssal*, X, 72.

Çocuğun belli bir yaştan sonra anne ve babasını seçmede muhayyer bırakılabileceği görüşünde olanlar. Hz. Peygamber'in şu uygulamasından hareket etmişlerdir: *"Bir kadın şöyle demiştir: "Benim kocam, oğlunu almak istiyor, şu anda bana faydalı olabilecek bir yaşa gelmiştir. Ebu İnabe'nin kuyusundan bana su taşıyor. Bu sırada kadının kocası da çıkageldi. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Yavrum, bu senin baban, bu da senin annendir, hangisini istiyorsan onun elini tut." Çocuk annesinin elini tutunca, annesi de onu alıp gitti."*¹

Böyle bir durumda muhayyerlik yoktur, diyen fukahanın delili ise şu hadistir: *"Rafi' b. Sinan (ra)'dan rivayet edildiğine göre, kendisi müslüman olmuş, karısı ise İslâm'ı kabul etmemiş. Bunun üzerine Resûlullah (sav), anneyi bir tarafa babayı da bir tarafa oturtmuş. Çocuğu da aralarına oturtmuş. Çocuk annesine meyledince Resûlullah (s.a.v): "Ya Rab, Ona hidayet ver" diye dua etmiş. Bu sefer çocuk hemen babasına meyletmiş. Babası da onu alıp götürmüş."*² Çocuğun muhayyer bırakılmasına karşı olan Hanefiler, çocuğun hevâsına uyup kendisi için doğru olanı tercihte bulunamayacağını, aksine eğlenceli veya rahat olan tarafı seçeceğini böylece terbiye ve eğitimini ihmal etmiş olacağını söylemiştir.³ Gerçekten de o yaşlardaki çocuğun kendisi hakkında ne kadar isabetli karar verebileceği düşünüldüğünde Hanefilerin görüşü daha makul görünmektedir.

Fakihlerin hidâne müddeti konusunda farklı görüşte olmaları; konuya açıktan delâlet eden bir nassın bulunmaması, "bulûğ, hayz" gibi dönemlerin izafiliği, çocuğun kız veya erkek olması, çocuk için en uygun eğitim ve gözetim ortamının sağlanması, geleceğini ilgilendiren temel kararların alınması ve yönlendirmesinin yapılmasında velisinin devreye sokulması, muhtemel zararlardan korunması, çocuğa seçim hakkı tanınarak kişiliğine ve şahsına bağlı

¹ İbn Mâce, *Sünen*, Ahkam, 22, (II, 788).

² İbn Mâce, *Sünen*, Ahkam, 22, (II, 788); Nesâî. *Sünen*, Talak, 52, (VI, 185).

³ Kâsânî, *Bedâi*, V. 217; İbn Kudâme. *Muğni*, IX. 301; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 267; 268; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 297.

haklarına öncelik verilmesi gibi farklı amaçların birlikte gözetilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda dikkat çeken bir husus da fakihlerin, çocuğun, annenin yanında kalma süresini mümkün olduğu kadar kısa tutmaya çalışmış olmalarıdır. Bunun sebebi toplumda yerleşmiş olan ailedeki baba otoritesi ve kadınların bazı konularda yetersiz olduğu inancı olabilir. Bugünün şartları düşünüldüğünde, bu süre konusunda biraz daha esnek olunabilir.

gbd. Hidânedeki Mekân

Evlilik birliği ve iddet sona erdikten sonra çocuğun diğer yakınlarının haklarını da ilgilendirmesi hasebiyle çocuğun hidânesini üstlenen annenin ikâmetgâhı meselesi, ayrı bir önem arz eder. Hidâne hakkı, evlilik sonrasında kural olarak anneye veya anne tarafından bir kadın akrabaya verilirken çocuğun babası ve velisine de belirli aralıklarla onu görme ve onunla ilgilenme hakkı tanınır. Bu, babanın ve velinin, çocuk üzerindeki velâyet görevini yerine getirmesi için gereklidir. Bu nedenle fakihler, hidâneyi üstlenen kimseyle çocuğun velisinin evlilik sonrasında da aynı şehirde kalması, bunlardan birinin başka bir şehirde oturması gerekiyorsa, bu ikametgâh değişikliğinin haklı bir mazerete dayanması ve çocuğun bakım ve gözetimi açısından da sakınca teşkil etmemesi üzerinde önemle durmuşlardır.¹

Fakihler, evlilik sonrasında çocuğun bakım ve gözetimi annede olduğundan onun asli vatanından veya nikâh akdinin yapıldığı yerde ikâmet edebileceği,² bunun için çocuğun velisinden izin almanın gerekmediği, fakat annenin darü'l-harpte ikâmet edemeyeceği³ görüşündedir. Ancak sözkonusu fakihler bu hakkı sadece anneye tanır. diğer kadınların ise çocukla birlikte

¹ Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

² Tahâvî, *Muhtasar*, II, 460; Nevevî, *Mecmu*, XX, 240; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 570; Molla Hüsrev, *Dürer*, 311; *Hindiyye*, I, 543; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 600; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, II, 300; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 438; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 737; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

³ Kâsânî, *Bedâi*, V, 221; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 570; *Hindiyye*, I, 544; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 109, 110; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 439; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470

ikâmetgâh değiştirebilmesi için velîsinin iznine bağlıdır veya mesafe velînin bir günde o beldeye gidip, çocukla meşgul olup, orada gecelemeden akşam tekrar kendi evlerine dönebiliyorsa, kadın çocuğu götürme hakkına sahip olur. Gidip gelme imkanı yoksa, hâdine çocuğu o yerden dışarı çıkaramaz.¹ Hanefiler arasında, annenin, çocuğu şehirden köye götürdüğünde, köy ahlakı ile ahlaklanacağı ve çocuğa bir zarar gelme durumu olduğu için şehirden köye götürmesini caiz görmeyenler² olduğu gibi, şehirden köy veya köyden şehire götürmenin bir mahzuru olmadığı da belirtilmiştir. Bu ayrım, fakihlerin çocuk için uygun bir eğitim ve yetiştirme ortamının oluşmasını ölçü almalarından kaynaklanmış olmalıdır.³

Hanefilere göre çocuğun velîsinin başka bir şehre taşınması annenin hidâne hakkını düşürmez. Diğer mezheplerde annenin, velînin veya hakimin izni olmadan ikâmetgah değişikliği yapması veya çocuğun velîsinin bulunduğu yerden başka bir şehirde ikâmet hakkı daha kısıtlıdır. Annenin, velînin veya hakimin izni olmadan ikâmetgah değişikliği yapması veya çocuğun velîsinin haklı bir sebeple seferberlik mesafesindeki başka bir şehre taşınması halinde annenin hidâne hakkının düşeceği görüşü ağır basar. Bu görüşte, velînin çocuğu görme ve onunla ilgilenme hak ve sorumluluğu esas alındığından anneye seferberlik mesafesini aşmayan, hatta velînin bir gün zarfında çocuğu ziyaret edip dönebileceği bir mesafeye seyahat ve ikâmet hakkı tanınır. Ancak bu tedbir, seyahatin sürekli ikâmet amacıyla yapılması halinde gündeme gelir; ziyaret ve ticaret amaçlı seyahetlerde Şafîî ve Hanbelîler çocuğun ebeveynden mukim olanın, Malikîler ise hidâne hakkına sahip bulunanın yanında kalmasını

¹ Semerkandî, *Tuhfe* II, 232; *Hindiyye*, I, 543; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 600; Ebu Zehra, *Ahval*, 411.

² Semerkandî, *Tuhfe* II, 232, 233; *Merğînâni*, *Hidâye*, II, 39; Nevevî, *Mecmu*, XX, 240; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, III, 570; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 439; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 738, 740.

³ Bardakoğu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

tercih ederler.¹ Öte yandan seyahat ve ikâmetgâh değişikliğinin iyi niyetle ve tabiî bir ihtiyaca binaen gerçekleşmesi, sırf karşı tarafa zarar verme amacıyla yapılması halinde “*Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.*”² ilgili ayetin de delâletiyle bunun hakkın kötüye kullanımı sayılıp hidâne hakkının düşmesi, yine yol emniyetinin bulunmadığı veya çocuk için uygun olmayan bir ortamın mevcudiyeti halinde annenin çocukla birlikte seyahatine izin verilmeyeceği de bir çok fakih tarafından ifade edilir.³

Yakınlarının belirli aralıklarla da olsa çocuğu görmeleri hem hak hem de sorumluluk niteliği taşıdığından hidâne hakkı sahibinin böyle bir görüşmeyi engellememe, hatta bazı durumlarda yardımcı olma gibi bir mükellefiyeti vardır.⁴ Çünkü Kur’an’da anne veya babanın çocuk sebebiyle zarara uğratılmaması istenmiştir.

Ancak anne veya babanın ve diğer akrabasının çocuğu kaç günde bir görebileceği veya görmesi gerektiği konusu fakihler arasında tartışmalıdır. Mesela Hanefiler, evli kadının hafta da bir defa anne ve babasını görme hakkına kıyasen ebeveynin haftada bir, diğer akrabaların ise daha uzun aralıklarla çocuğu görmesi hakkında, Malikîler ebeveynin küçük çocukları hergün, büyükleri ise haftada bir görebileceğinden söz ederler. Öte yandan görüşme yeri kural olarak hidâne yeri olmakla birlikte belirli mazaret hallerinde çocuğun ilgili akrabasının yanına götürülmesi de söz konusu olabilir. Görüşme ve

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 305, 306; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 500; Nevevî, *Mecmu*, XX, 239, 601; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 597; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 440; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 738, 739.

² Bakara, 2/ 233.

³ Bardakoğu, “Hidâne” md., *DİA*, XVII, 470.

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 305; Nevevî, *Mecmu*, XX, 237, 239; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 571; *Hindiyye*, I, 543; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 599; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 109; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VII, 740, 741; Bardakoğlu, “Hidâne” md., *DİA*, XVII, 470.

usulıyla ilgili ayrıntılar taraflar arası anlaşmaya, örf ve adete, anlaşmazlık zuhur ettiğinde de hâkimin takdirine göre belirlenir.¹

İslâm hukukunda, anne ve babanın ayrılması durumunda, çocuk için uygun bir ortam şartının getirilmesi, evde kadının (hâdinenin) kocasından (babalığından) ve diğer aile fertlerinden veya komşu ve çevreden gelebilecek muhtemel olumsuz davranış ve etkilere karşı çocuğu korumayı ve ona uygun bir ortam sağlamayı amaçlamaktadır.

Görüldüğü üzere anne ve babanın ayrılmasından sonra çocuk başıboş bırakılmamış ve bu ayrılmadan en az zarar görmesi için bir takım tedbirler alınmıştır. İslâm hukuku, insan hayatının her safhasında olduğu gibi bu konuda da anne, baba ve çocuk için mümkün olan en uygun, en yararlı ve en elverişli düzenlemeleri yapmıştır. Anne ve çocuğun arasında yoğun duyguların yaşandığı çocuğun anneye psikolojik ve biyolojik olarak en çok ihtiyaç duyduğu dönemde çocuk anneye, daha sonraki dönemde çocuğun, ihtiyaçları doğrultusunda babaya verilmesine karar verilmiştir. Çocuğun büyütülmesi, korunması ve terbiyesinin en iyi şekilde yerine getirilmesi ile ilgili yapılan bu düzenlemeler ortada bir dizi sorumluluğun bulunduğunu ve bu açıdan bakıldığında da hidânenin haktan ziyâde görev kapsamına girdiği söylenebilir.

h. Evlendirme

Çocukları evlendirme veya buna imkân sağlama anne ve babanın yerine getirmesi gereken görevlerdendir. Çünkü, insanlardaki cinsel yaşama olan ihtiyaç, yeme içme gibi karşılanması gereken doğal bir ihtiyaçtır. Bu, fıtrî bir olgudur. Eğer bu meşru yoldan karşılanmazsa, insan haram yollara sapabilir. O halde insanların harama düşmemesi ve toplumun huzuru için bu ihtiyacın karşılanması gerekir. Bu ihtiyacın helal karşılanma yolu da evliliğdir. Evlendirmenin bu yararından başka, insan neslinin devam etmesi ve çoğalması, nesebin korunması, toplumun ve kişilerin ahlakının, sağlığının korunması gibi yararları da vardır.

¹ Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmi*, VII, 740, 741; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

Evlilik, İslâm hukukuna göre, bir kadınla bir erkek arasında Allah'ın koyduğu prensipler çerçevesinde akdedilen muameledir.¹ Anne babaya ait olan neslin devamı, korunması ve çocukları günahattan koruma görevi, bulûğ çağına gelen evlâdın bir yuva kurmasına imkân hazırlamasıyla yerine getirilmiş olur. Nitekim Allh Teâla: “*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir*”² buyurmuştur. Yani anne ve baba çocuklarının evlenmesi için yardımcı olmalıdır ki ihmal yüzünden çocuklar kötü yola düşmesin. Çünkü nikâh, insan cinsinin devamının tutanağı olduğu gibi toplumu bozucu ve nesli yok edici sefahatten koruyan hayırlı ve iyi bir iştir.³ Yine bu konuda Hz. Peygamber'den hadis olarak nakledilen bazı ifadeler ve Hz. Ömer ile Said b. Âs gibi önde gelen sahabilerin bunu bir babalık görevi telakki ettiklerine dair haberler vardır.⁴ Bu rivayetlerde, evlendirme görevi babaya atfedilmiştir, oysa anne ve baba birlikte sorumludur. Evlendirmenin daha çok maddi imkan gerektirmesi ve babanın da çocuğun nafakasından sorumlu olmasından dolayı evlendirme görevinin, daha çok babaya ait olduğu ifade edilmiş olabilir.

Anne ve baba, bulûğ çağına ulaşan ve evliliğin gereklerini yerine getirebilecek durumdaki çocuklarını evlendirmeleri gerekir.⁵ Çünkü mazeretsiz olarak bunun geciktirilmesinin doğurabileceği olumsuz sonuçlardan anne baba sorumlu olur.⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v)'in konuyla ilgili bir tavsiyesinde “*çocuk bulûğa erince babası onu evlendirsin, aksi halde çocuk günah*

¹ Türkmen, Dursun Ali, “Evlenme” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. II, 295.

² Nur, 24/ 32.

³ Yazır, *Kur'an Dili*, VI, 18.

⁴ Müttaki, *Kenzu'l-Ummal*, h.no: 44523, XVI, 290.

⁵ Zebidi, *Tecrid-i Sarih*, V, 492.

⁶ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâi*. II, 39; Hökelekli, “Çocuk”md., *DİA*, VIII, 356; Hökelekli, “Çocuk” md., *GYA*, I, 372. 373.

*işleyebilir. Onun bu günahı da babaya ait olur”*¹ uyarısında bulunduğu görülmektedir.

k. Çocuk Adına Fıtır Sadakası Vermek

Fıtır sadakası, Ramazan ayının sonuna yetişen ve asli ihtiyaçlarının dışında en az nisap miktarı bir mala sahip bulunan her müslüman için verilmesi vacip olan “ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azat etmek”² kadarlık bir sadakadır.³

Fıtır sadakası (fitre) bedeninin zekâtı olarak kabul edildiğinden her müslüman için verilmesi gerekmektedir. Bu insanın; çocuk, büyük, erkek, kadın, hür, köle olması farketmez. Fitre için akıl ve buluğ şart olmadığından delilerin bile fitresi verilir.⁴ Dolayısıyla çocuk da, bir can ve insan olduğuna göre onun da fıtır sadakasının verilmesi gerekir. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre çocuğun fitresini, malı varsa kendi malından, kendisine ait malı yoksa, babası, o da yoksa çocuğun nafakası kime aitse fitreyi o öder. Hanefilerden İmam Muhammed, çocuğun mutlak olarak fitresini babası öder, babası yoksa çocuğa fitre gerekmez, görüşündedir.⁵

l. Nafaka

Nafaka denilince çocuğun büyüüp gelişmesi için gerekli yeme, içme, giyim, mesken, emzirme, tahsil, ve sanat öğrenimi gibi tüm masraflar anlaşılmalıdır.⁶ Çocuğun süt emme ve daha sonraki dönemlerinde nafakası malı

¹ Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, VI, 401.

² Maide, 5/ 89

³ Yazır, *Kâmus*, IV, 241; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 112.

⁴ Serahsî, *Mebcut*, III, 101; Kâsânî, *Bedâi*, II, 534, 535; Haddâdi, Ebu Bekr b. Ali, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, İstanbul, 1978. I, 170; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 646; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 646, 647; Şirbini, *Muğni'l-Muhtaç*, II, 112; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 673; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 359.

⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 359, 360, 361; Kelebek, *Velâyet*, 59.

⁶ Kâsânî, *Bedâi*, V, 194; Yazır, *Kâmus*, IV, 7; Ferruh, Ömer, *İslâm Aile Hukuku*, (Trc: Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul, 1969, 142; Çeker, “Çocuk” md., *GYA*, I, 375, 376.

varsa kendi malından karşılanır. Malı yoksa masrafları babaya terettüp eder. Bu durum, kitap ve sünnet ve icma ile sabittir.¹

“Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.”²

Ayet evli kadınların nafakasının kocalarına ait olduğunu açıkça ifade ettiği gibi, ayrıca çocukların nafakasının da babaya ait olduğuna işaret etmektedir. Ancak çocuğun nafakası ile zevcenin nafakası arasında fark vardır. Zira kadın zengin bile olsa, nafakası kocasına terettüp eder. Çocuğun nafakası ise zengin olduğu takdirde, kendi malından temin edilir.

“Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlayamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir.”³ Burada da, boşanmış bir kadının iddetini tamamladıktan sonra, çocuğunu emzirmesi halinde ücrete hak kazanacağı hükmü yer almaktadır.

Hz. Aişe'den, Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Ebu Süfyan'ın karısı Hind b. Utbe Resûlullah'ın huzuruna girdi ve “Ey Allah'ın elçisi, gerçekten Ebu Süfyan çok cimri bir adamdır. Bana kendime ve çocuklarıma yetecek kadar nafaka vermiyor. Onun malından haberi olmaksızın bir şey alırsam, bana günah var mıdır” dedi. Resûlullah (s.a.v): “Onun malından aşan ve çocuklarına yetecek kadarını ma'ruf şekilde al”⁴* buyurdu. Bu

¹ Serahsî, *el-Mebcut*, V, 222; Kâsânî, *Bedâi*, V, 177; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 333; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 257, 263; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 280; Nevevî, *Mecmu*, XX, 210; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhiyye*, 192; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 189; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 485; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 755; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, III, 620, 561, 562; *Hindiyye*, I, 540; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 573, IV, 602; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 86, 87; Ebu Zehra, *Ahval*, 385; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 441; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 736; Zeydan, *Mufassal*, X, 158; Kürdî, *Ahkâmü'l-Mer'e*, 61; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 397; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 166; Aydın, “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 361.

² Bakara 2/ 233.

³ Talak, 65/ 6.

⁴ Buhari, *Sahih*. Buyû. 95. (III. 36); İbn Mâce, *Sünen*, *Ticarât*, 65, (II, 769).

ayet ve hadis de, karısı ile çocukların nafakasını temin etmenin erkek üzerine vâcip olduğunu göstermektedir.¹

Evliliğin sona ermesi durumunda, emzirme ve hidâne ücreti talep hakkı önem kazanır. Malikîler, annenin ve anne dışındaki bir yakının emzirme ve hidâne karşılığı ücret talep edemeyeceğini, ancak fakir olup çocuğun da malı varsa malından emzirme ve hidâne ücreti değil normal nafakasını alabileceği görüşündedir. Diğer fakihler ise prensip olarak kadının nafaka ve emzirme ücretinden başka hidane karşılığı ücret alınabileceği görüşünde olmakla birlikte bunun şart ve ölçüleri konusunda farklı görüşler ileri sürerler. Mesela; Hanefîler, annenin ric'i talâk iddeti süresince emzirme ve hidâne ücreti alamayacağı, ancak bâin talak ile boşanma iddetinde ve boşanma iddeti bittikten sonra ise alabileceği görüşündedirler. Çünkü bu yapılan bir işe karşılık olan bir ücrettir. İddet sonrasında ise çocuğu ücretsiz emzirecek ve ona bakacak başka bir hak sahibi ve ehil kadının bulunup bulunmamasına, çocuğun ve velîsinin mali durumuna bağlı olarak anneye emzirme ve hidâne için ücret talep hakkı tanınmayabilir veya ecr-i misille² çocuğa bakmaya zorlanabilir. Hatta belli durumlarda anneye çocuğu ücretsiz emzirme ve ona bakmakla çocuğun bir başka hak sahibine teslimi arasında tercih hakkı tanınır. Hanbelî mezhebinde her durumda anneye hidâne ücreti ödenmesi görüşü ağır basarken Şafiîlerin görüşü de Hanefîlerinkine daha yakındır.³

¹ Döndüren, *İlmihal*, I, 353.

² Ecr-i misil: Emsal ücret, tarafsız kişilerin takdir edecekleri ücrettir. (Yazır, *Kâmus*, I, 390; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 85)

³ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 305; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 333; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 314; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 295, 296; Nevevî, *Mecmu*, XX, 210, 213; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 188; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 487; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 741, 755; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 561, 620; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 603; Ebu Zehra, *Ahval*, 408, 409; Ustrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 88; Zeydan, *Mufassal*, X, 57-62; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 701, 724; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 399; Bardakoğlu, "Hidâne" md., *DİA*, XVII, 470.

Malikîlere göre anneye (hâdineye), hidâne ücreti ödenmez. Eğer anne çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda ise varsa çocuğun malından yoksa babadan hidâne ücreti olarak değil de nafaka olarak bir ücret alabilir.¹

Çocuğun babası bulunmazsa ve annenin de sütü yoksa, babadan sonra çocuğun nafakasından sorumlu olan kişi, çocuğun malı varsa onunla çocuğa süt anne tutar, çoğun malı yoksa, kendi malından bir süt anne tutar.

Hanbelîler dışında kalan üç mezhebe göre, baba hayatta olmasa bile anne çocuklarının nafakası ile mükellef tutulamaz. Malikîlere göre hali vakti yerinde olmaması durumunda babanın üzerinden de nafaka mükellefiyeti düşer.²

Aralarında evlenme yasağı bulunacak derecede birbirine yakın olan kan hısımları karşılıklı olarak birbirlerinin nafakalarından sorumludurlar. Bunun için ek olarak aralarında mirasçılık bağının mevcut olması ve din birliğinin bulunması gerekir.³ Ancak bundan zevce, usul ve furu müstesnadır.⁴

Babanın kendi çocuklarına nafaka vermekte mükellef olması için bazı şartların bulunması gerekir. Bu şartlar konusunda İslâm hukukçuları arasında önemli bir ihtilafa rastlanmamıştır. Bu şartlar şu şekilde sıralanabilir.⁵

1. Çocuklar (erkek, kız) fakir olmalıdırlar. Çocukların kendilerine ait malları varsa nafakaları bu maldan verilir, babaları onlara nafaka vermekle mükellef olmaz.

2. Çocuklar hür olmalıdırlar. Kölelerin nafakası efendilerine ait olduğu için çocuk köle olursa babasının ona nafaka verme mükellefiyeti olmaz.

¹ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 262; Cezîrî, *Mezâhibi'l-Erbaa*, IV, 503; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, II, 442 Zeydan, *Mufassal*, X, 160, vd.

² Zeydan, *Mufassal*, X, 173, vd.; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 179; Çağrııcı, "Ana Baba" md., *GYA*, I, 137; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 102.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 260; Karaman, *İslâm Hukuku*, 345; Döndüren, *İlmihal*, I, 341-347; Erbay, Celal, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, İstanbul, 1998, 127-153.

⁴ *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 334; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 614; *Hindiyye*, I, 567

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 258; İbn Cüzey, *Kavaimü'l-Fıkhiyye*, 192, 193; Zeydan, *Mufassal*, X, 174, vd.; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 166-167.

3. Baba hür olmalıdır. Hukukun gereği köle mala sahip bulunmadığı ve kazancı efendisine ait olduğundan dolayı köle olan babanın nafaka verme mükellefiyeti yoktur.

4. Baba kazanç elde etmeye muktedir olmalıdır.

5. Erkek çocuklar baliğ olmamış olmalıdır.

6. Kız çocuklar evlenmemiş olmalıdır.

Erkek çocuk, buluğa erdiği halde tahsilde olup kazanç sağlamıyorsa babanın ona nafaka verme mükellefiyeti devam eder. Kız babasının evinde bulunduğu yani evli olmadığı sürece babasından nafaka alır.¹

Velinin salt fakir oluşu, bazı yakınlarına karşı olan nafaka vecibelerini düşürse de eşinde olduğu gibi çocuğunun nafakasını da sakıt etmez.² Ancak ödeyememesi sabit olduğu takdirde, kâdı nafakayı beytülmale havale edebilir veya zengin olan anneyi nafaka ödemeye zorlayabilir. Anne bu ödemelerini daha sonra, veliden alır.³

Baba nafakayı muktedir olduğu halde, çocuk üzerine infaktan imtina edecek olsa, kâdı, çocukların nafakasını baba üzerine hükmeder ve kadına da kocasının adına borç almasını ve çocuklara harcamasını ve daha sonra bu borcu kocasından istemesini emreder. Keza kâdı, nafakayı baba üzerine hükmettikten sonra, baba ortadan kaybolur ve çocukları nafakasız bırakacak olursa, anne, yine kâdının emriyle borç alır ve çocuklara harcar. Anne bu parayı babadan bilahare alır.⁴ Çünkü çocuğun maddi-manevi ihtiyaçlarını mümkün olan en iyi şekilde karşılanmasından ve yetiştirilmesinden birinci derecede baba sorumludur.

Eğer çocuğun babası bulunmazsa, nafakasından; vârisler mirastan aldıkları paylara göre sorumlu olur. Eğer çocuğun anne ve dedesi bulunursa,

¹ Çeker, "Çocuk" md., *GYA*, I, 375, 376; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Konya, 1998, 48, 72.

² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, III, 613; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, II, 295.

³ Kâsânî, *Bedâi*, V, 177; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, III, 613; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 87-90.

⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, III, 613; Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 91.

Ebu Hanife ve Ahmed b.Hanbel'den gelen bir rivayete göre, ikisi hisseleri oranında çocuğun nafakasını karşılar. İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer rivayete göre, sadece dede nafakadan sorumlu olur. Çünkü dede, baba gibi asabedendir.¹

Özetle, İslâm hukukunda çocuğun -malı olmadığı zaman- nafaka sorumluluğu babaya verilmiştir. Anne, ister evli ister boşanmış olsun hiç bir şekilde, kendisinin ve çocuğunun nafakasından sorumlu değildir.

II. ANNENİN HAKLARI

A. Annenin Çocuk Üzerindeki Hakları (Çocuğun Annesine Karşı Görevleri)

İslâm dininde aile efradının karşılıklı hak ve vazifeleri vardır. Aile içerisinde evlat nokta-i nazarından en çok hukuku olan annedir. Anneler, kişiye Allah'tan sonra en çok iyiliği ve emeği olan kimseler olarak çocukları üzerinde pek çok haklara sahiptir. Yavrusunu kanından kan, canından can katarak dokuz ay karnında taşır, hamilelik süresince pek çok güçlükle karşılaşır, hayati tehlikeleri de göze alarak çocuğunu doğurur. Doğduktan sonra da diğer canlıların yavrularının aksine ihtiyaçlarını giderme seviyesine gelmesi uzun süre alan yavrusunu, büyütmek ve yetiştirmek için, uykusundan, istirahatından, sıhhatinden feragat eder. Diğer bir deyişle anne, hamile kaldığı andan itibaren evlad sebebiyle meşekkatler çekmeye başlar. Tabii bütün bu hakların aynıyle ödenmesi imkân dahilinde değildir. Nitekim Hz. Peygamber:

*“Evlat babasını köle olarak bulsa ve satın alıp azat etse; ancak o zaman hakkını ödemiş olabilir”*² ve Hâfız Ebu Bekir el-Bezzâr, Ebu Büreyde'nin babasından nakletmiş ki; *“bir adam annesini sırtına almış, Kabeyi tavaf*

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 268.

² Ebu Davud, *Sünen*, Edep, 120, (V, 349, 350); İbn Mâce, *Sünen*, , Edep, 1, (II, 1207); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 8, (IV, 315); Müslim, *Sahih*, Itk, 25, (II, 1148).

ettiriyordu. O esnada Resûlullah'ı gördü ve 'nasıl annemin hakkını ödeyebildim mi?' diye sordu. Hz. Peygamber: 'hayır, seni karnında taşıırken bir nefes alma anındaki zahmetinin dahi hakkını ödeyemedin' buyurdu"¹ hadisleriyle bu hakları ödemenin mümkün olamayacağına işaret etmiştir. Bu nedenle evlatlar, ancak anne ve babasına iyi davranmak suretiyle gönüllerini hoş eder, onları râzı eder ve bu yolla Allah'ın rızasını kazanırlarsa o zaman anne ve babasının hakkını ödeyebilirler.

Annenin, çocuğu üzerindeki hakları babanın haklarıyla birlikte ele alınacaktır. Çünkü bu konuda hemen hemen aynı hükümlere tâbi olmaları hasebiyle gerek nasrlarda gerekse konuyla ilgili yazılmış eserlerde anne ve baba birlikte geçmektedir. Anne ve babanın çocuklar üzerindeki hakları şöyle sıralanabilir:

1. İyi Davranmak

İslâm dininde anneye iyilik yapmanın ve ona iyi davranmanın gerekliliğini ve önemini ifade eden pek çok ayet ve hadis vardır. Bu ayetlerin çoğunluğunda Allah'a kulluk görevinin hemen ardından anne ve babaya karşı saygılı olma ve iyi davranmanın bir görev olduğuna dikkat çekilir. Mesela;

“Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış”²

“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”³

¹ Münavi, *Feyzu'l-Kadir*, II, 154.

² Bakara, 2/ 83.

³ Nisa, 4/ 36.

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "öf!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" diyerek dua et.”¹

“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”²

“De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin.”³

“Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.”⁴

“(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat”⁵

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş

¹ İsrâ, 17/ 23-24.

² Lokman, 31/ 14.

³ Enam, 6/ 151.

⁴ Ankebut, 29/ 8.

⁵ Naml, 27/ 19.

*yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben müslümanlardanım.”*¹

Ayetlerde başta yalnız Allah’a kulluk, ikinci olarak da anne ve babaya iyilik etme (ihsan) vazifesi gösterilmiştir. Tefsirlerde ayetlerdeki iyiliğin (ihsan) şarta bağlanmadığına dikkat çekmekte ve bundan, anne babanın müslüman veya gayri müslim, faziletli veya günahkâr (fasık) olup olmadığına bakılmaksızın onlara itaat etmenin gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim, “*Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.*”² ayetleri ve Esmâ binti Ebi Bekr’in anlattığı; “*Resûlullah hayatta iken, müşrike olan annem beni görmek için gelmişti. Ben, Hz Peygamber’e: ‘Onunla görüşeyim mi?’ diye sordum da Resûlullah: ‘evet’ dedi.*”³ şeklindeki rivayeti de de bunu desteklemektedir.⁴

Kendi ihtiyaçlarını düşünmeden bütün imkanlarıyla çocuğuna hizmet eden anneye iyi davranma ile ilgili hadisler de şu şekildedir: Hz. Peygamber: “*Ey Allah’ın Resûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyâde kim hak sahibidir? diye üç defa soran bir sahabiye, üç defasında da “annen” cevabını verdikten sonra dördüncü soruda, baban diye cevap vermiştir*”⁵ Bu hadis ve “*Biz anne-babasına güzel davranmayı tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşıması ile süttten kesilmesi otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına ulaşır kırk yaşına girdiği zaman: ‘Ey Rabbim*

¹ Ahkaf, 46/ 15.

² Mümtehine, 60/ 8, 9.

³ Buhari, *Sahih*, Hibe, 29, (III, 142), Edep, 8, (VII, 71), Cizye, 18, (IV, 70); Ebu Davud, *Sünen*, Zekât, 34, (II, 307, 308); Müslim, *Sahih*, Zekât, 50, (I, 696).

⁴ Kurtubi, *el-Cami*, X, 239, XIV, 65; Çağrıçı, “Ana Baba “md., GYA, III, 104.

⁵ Buhari, *Sahih*, Edeb, 2, (VII, 69); Ebu Davud, *Sünen*, 120, (V, 351); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 1, (IV, 309); Müslim, *Sahih*, Birr, 1, (III, 1974).

beni öyle yönlendir ki, bana ve ana-babama verdiğin nimetine şükredeyim ve hoşnut olacağın iyi bir iş yapayım. Soyumdan gelenleri de benim için iyi kimseler eyle. Çünkü ben, gerçekten tevbe ile Sana yüz tuttum ve ben gerçek müslümanlardanım.’ der”¹ ayetten hareket ederek evlad üzerindeki anne ve babasına saygı ve vazife konusunda annenin hukukun babaninkine nisbetle en az üç misli olduğu görüşüne varılmıştır.²

Yine konuyla alakalı olarak, Hz. Peygamber, Allah katındaki değerine göre amelleri sıralarken; “*vaktinde kılınan namaz, ebeveyne iyilik ve Allah yolunda cihad*”³ cihattan önce anne babaya iyiliği saymıştır. Birisi gelerek: “*Ey Allah’ın Resûlü kime iyilik yapayım? Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: Annene, babana, kız kardeşine, oğlan kardeşine, bunu takip eden azadlına...*”⁴ Yine Buhari ve daha başka muhaddislerin kaydettiği uzunca bir hadiste insanların zor durumdayken yapacakları duanın kabul edilmesini sağlayan iyiliklerin başında anne ve babaya saygı ve ikramın geldiği görülmektedir.⁵

Fahreddin Râzi ve daha başka bir çok müfessir gerek Kur’an’da gerekse hadiselerde bu iki vacibenin (Allah’a kulluk ile anne ve babaya ihsan) ısrarla yan yana gösterilmesini başlıca şu sebeplere bağlar:

a. İnsanın maddi ve manevi gelişmesi için en değerli katkı Allah’ın nimetlerinden sonra anne ve babanın katkılarıdır. Çünkü anne ve baba, çocuğun hem varlık sahnesine çıkmasının sebebidirler, hem de yetiştirilip terbiye edilmesini sağlayan kişilerdir. Başka insanlar ise çocuğun varlığında pay sahibi olmayıp sadece eğitimine katkıda bulunurlar.

b. Çocuğun varlık alanına çıkmasının asıl ve gerçek sebebi Allah, zahiri ve hukukî sebebi ise anne ve babadır.

¹ Ahkaf, 46/ 15.

² Kurtubi, *el-Cami*, XIV, 64; Derdir, *eş-Şerhu’s-Sağir*, IV, 740.

³ Buhari, *Sahih*, Edeb, 1, (VII, 68, 69); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 2, (IV, 310); Müslim, *Sahih*, İman, 137, (I, 89).

⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 120, (V, 351).

⁵ Buhari, *Sahih*, Edeb, 5, (VII, 69, 70).

c. Allah nimetlerini karşılıksız verdiği gibi anne ve baba da çocuklarının ihtiyaçlarını hiçbir karşılık beklemeden seve seve yerine getirirler.

d. Allah kuluna günahkâr bile olsa nimetler verdiği gibi anne ve baba da âsi bile olsa çocuklarına desteklerini sürdürürler.

e. Allah kullarının iyiliklerinden memnun olduğu gibi anne ve baba da çocuklarının sahip olduğu imkan ve değerleri korumaya ve geliştirmeye çalışırlar.¹

Hz. Peygamber'in hadislerde işaret ettiği doğrultuda anne ve babaya iyi muamele etme ve onların gönlünü almanın diğer bazı dinî görevlerle mukayesesi yapılmıştır. Birrû'l-valideyn farz-ı ayn olduğu için normal hallerde farz-ı kifaye sayılan cihatdan da üstün tutulmuş, bu konuda anne ve babanın muvafakatı şart koşulmuştur. Yine farz olmayan hac ve umre için anne ve baba onayının alınması gerekir. Farz olan haccı ifa ederken de, gerekli olmamakla birlikte onların iznini almak sünnete daha uygundur.²

2. İtaat

Çocukların anne ve babalarına karşı en önemli görevlerinden birisi onlara itaat etmektir. Ancak bu itaat yapılması haram olmayan istekler olmalıdır.³ Çünkü Allah Teâlâ itaatin sınırlarını şu şekilde belirlemiştir:

“Biz insana anne-babası hakkında iyilik tavsiye ettik. Eğer onlar, senin hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için

¹ Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsiru'l- Kebir ve Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut, 1990, XX, 148; Said Havva *el-Esas fi't-Tefsir*, (Trc: Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1989, XI, 81; Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, ty; V, 210.

² İbn Hazm. *Muhalla*, V. 341; Sâvi, Ahmed b. Muhammed Maliki, *Bulğatü's-Sâlik li Arabi'l-Mesâlik*, (Derdîr'in. Şerhu's-Sağir ile birlikte). Kahire, ty., II, 274; Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, IV, 33; Çağırıcı, “Ana Baba” md., *GYA*, I. 137; Akyüz, “Ana baba” md., *DİA*, III, 102.

³ Zemahşeri, Ebu Kasım Carullah Mahnud b.Ömer, *el-Keşşaf ani'l-Hakaiki't-Tenzi'l ve Uyunu'l-Ekavi'l*, İstanbul, 1989, III. 198; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 740; Zeydan, *Mufasssal*, X, 255; Köten, “Anne Baba” md., *ŞİA*, I, 21.

uğraşırlarsa onları, dinleme!”¹ Bu ayet, ashaptan Sa’d b. Ebi Vakkas hakkında nazil olmuştur. Hz. Sa’d olayı şöyle anlatmaktadır: “Ben anneme hürmet ve itaat eden bir çocuktum, müslüman olunca annem bana: ‘Sa’d bu yaptığın nedir? Ya sen bu yeni dinini bırakırsın, yahut da ben yemem içmem ve sonunda ölürüm. Sen de benim yüzümden ‘anasının katili’ diye ayıplanırsın, dedi’. Ben ‘anneciğim, böyle yapma, iyi bil ki ben bu dinî bırakmam!’ dedim. Ve iki gün iki gece bekledim. Kadın ne yedi ne içti. Bunun üzerine ‘Vallahi anne, iyi bil ki, yüz canın olsa da bunlar birer birer çıksa, ben bu dinîmi yine bırakmam. Artık ister ye, ister yeme’ dedim. Bu azmimi görünce annem bu direnmesinden vazgeçti. Bunun üzerine yukardaki ayet-i kerime nazil oldu.”²

Hz. Peygamber, anne ve babaya itaatsizliği, bütün hadis kaynaklarında geçen bir sözünde “*kebâir*” (büyük günahlar) diye bilinen başlıca dinî-ahlaki kötülüklerin en büyükleri arasında saymıştır; “Allah’a ortak koşmak, ebeveyne âsi olmak, ve yalan şahitliği yapmak.”³

Bu konuyla ilgili başka hadisler de vardır. Şöyle ki; “Allah size annelerinize itaatsizliği haram kıldı.”⁴ ve “Allah’a isyan sayılan bir konuda kula itaat edilmez”⁵ ayrıca Hz. Peygamber, Allah’ın dilediği birçok günahın cezasını kıyamet gününe kadar erteleneceğini, ancak anne ve babalarına âsi olanların cezasını dünyada başlatılacağını belirtmiş,⁶ ve Allah’a sunulup da geri çevrilmeyecek dilekler arasında anne ve babaların evlâtlarına yaptıkları bedduaları da saymıştır.⁷

Ebeveyne itaat hususunda ilginç bir misal de İbnu Ömer’den

¹ Ankebut, 29/ 8.

² Zebidi, *Tecrid-i Sarih*, XII, 121.

³ Buhari, *Sahih*, İstizân, 35, (VII, 139); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 4, (IV, 312); Müslim, *Sahih*, İman, 143, 144, (I, 91).

⁴ Buhari, *Sahih*, Edeb, 4, (VII, 69).

⁵ Buhari, *Sahih*, Ahkâm 4, (VIII, 105); Müslim, *Sahih*, İmâre, 39, (II, 1469).

⁶ Zehebi, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *el-Mecmu’l-Kebir*, Taif, 1408, 44.

⁷ Buhari, *Sahih*, Edeb, 5, (VII, 69).

gelmektedir. Hz. Ömer oğluna hanımını boşamasını emreder. Hanımından memnun olan Abdullah buna yanaşmaz. Bunun üzerine Hz. Ömer, Resûlullah (s.a.v)'e durumu arz edince, Hz. Peygamber, Abdullah'a; "boş" emrini verir.¹ Bu hadisten umumi hüküm çıkarılmamalıdır. Bu hüküm Hz Ömer ve onun gibi zâtlara mahsus bir hükümdür. Çünkü Hz. Ömer'in hoşlanmaması muhakkak Allah içindir ve din açısından hoşlanmamayı gerektiren bir bir nedene dayanır. Böyle bir özel durum olmadıktan sonra erkek, karısını boşama hususunda kimseye itaat etmekle mükellef değildir. Ancak boşamayı gerektiren meşrû bir sebep varsa boşamalıdır. Zira İslâm'da boşanma, Allah katında en çirkin helal olarak görülmektedir.²

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerden anlaşılacağı gibi anne ve babaların istek ve arzularını yerine getirmek, onlara karşı gelmemek Allah'ın emirlerindedir. Ancak bu, kayıtsız ve şartsız bir itaat anlamına gelmemektedir. Anne ve baba çocuğundan Allah'a karşı gelmesini, onu inkâr etmesini, farz kıldığı bir şeyi yapmamasını, haram kıldığı bir şeyi yapmasını emrederse, onların bu istekleri yerine getirilmez. Çünkü Allah'a isyan olan hususta anne ve baba da olsa, insanlara itaat edilmez.³

3. Nafaka (Maddi İhtiyaçları Gidermek)

Yaşlanıp kendi ihtiyaçlarını temin edemez hale gelince anne ve babalarının bütün ihtiyaçlarını temin etmek hukuken de dinen de çocukların görevidir. Bu, kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴ Allah Teâla bu görevi evlatlara verdiğini şu şekilde ifade etmektedir.

¹ Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 120, (V, 350). (Tirmizi'de geçmekte, hadis, hasen *sahih*, bu, İbn Ebi Zaib'den bilinmektedir.); İbn Mâce, *Sünen*, Talak, 36, (II, 675); Tirmizi, *Sünen*, Talak, 13, (III, 494).

² İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce ve Tercemesi*, (Trc: Haydar Hatipoğlu), İstanbul, 1983, VI, 25, 26.

³ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XXV, 32; Said Havva, *el-Esas*, XI, 81; Köten, "Anne-Baba" md., *ŞİA*, I, 199.

⁴ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 263; Serahsî, *el-Mebcut*, V, 222; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 334; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 237, 257, 263; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 256;

“Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.”¹

Ashab-ı kiramdan Ebû'd-Derda Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisine dokuz önemli şey tavsiye ettiğini, bunlardan birinin de, anne ve baba da dahil olmak üzere aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu belirtir.² Yine Hz Peygamber, cihata katılmak isteyen bir sahabiye, anne ve babasının ona ihtiyacı olduğu için, onların yanına göndermiştir.³

Hz. Peygamber (s.a.v)'e babası ile birlikte bir adam geldi ve şöyle dedi; “Ey Allah'ın elçisi; benim kendime ait malım var; bir de malı olan babam var. Babam benim malımı olmak istiyor. Resûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurdu: “Sen ve malın babana aitsiniz. Şunu bilin ki evlatlarınız kazançlarınızın en temizlerindedir. Öyle ise evlatlarınızın kazançlarından yiyin.”⁴ Bu hadis evladın malında anne ve babasının hakkı bulunduğunu diğer bir deyişle evladın anne ve babanın nafakasından sorumlu olduğunu açıkca ifade etmektedir. Ancak, anne ve babaların çocukların malı üzerindeki bu mülkiyet hakkı yorumlanarak, onların fakir ve muhtaç olmalarıyla sınırlandırılmıştır. Çünkü miras ayeti nazil olunca anne ve babanın, ölen çocuklarının malı üzerindeki hakları belirlenmiştir.⁵

Hanbelî mezhebindeki bir görüşün haricindeki mezhepler, anne ve babanın nafaka sorumluluğu için bir takım şartlar öne sürmüşlerdir. Hanbelî

Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 183; Behûtî, *Keşşafü'l-Kıma*, V, 481; *Hindiyye*, I, 564; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 588, 592; Zeydan, *Mufasssal*, X, 183; Köten, “Ana-Baba” md., *ŞİA*, I, 200.

¹ Bakara 2/ 215.

² Buhari, *Sahih*, Edeb, 9, (VII, 71).

³ Buhari, *Sahih*, Cihad, 138. (IV, 18), Edeb, 3, (VII, 69); Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 31, (II, 38); Tirmizi, *Sünen*, Cihad, 2, (IV, 191. 192); Müslim, *Sahih*, Birr, 5, (III, 1975).

⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Ticârât, 64, (II, 768, 769); Ebu Davud, *Sünen*, Buyû, 77, (III, 600, 601).

⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, V, 222; Kâsânî, *Bedâi*, V, 171; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 263; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 502; Döndüren, *İlmihal*, I, 355.

mezhebindeki bu görüşe göre ise, anne ve babanın ve evlatların nafakasının gerekliliğinde şart yoktur.¹ Diğer üç mezhep ve Hanbelî mezhebindeki diğer görüşe göre çocukların anne ve babalarına nafaka ödemeleri için bulunması gerekli şartlar maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

1. Anne ve babanın fakir olması gerekir. Aksi halde ihtiyaçları kendi mallarından karşılanır.²

2. Nafaka yükümlüsü olan çocuk veya torunun, bunu vermeye muktedir olması gerekir. Bu kudret ya zengin olmakla ya da çalışıp kazanmaya gücü yetmekle olur.³ Malikîlerce tercih edilen görüşe göre anne ve baba fakir bile olsa çalışmaya gücü yetince fakir çocuklarından nafaka talep edemez.⁴

Çocuk, anne ve babanın her ikisinin nafakasını karşılamaya güç yetiremez ve yalnız birinin nafakasını vermeye güç yetirirse, anneye öncelik tanınır.⁵ Çünkü annenin geçimini sağlama imkânı daha zordur.

3. Din birliği; Ebu Hanife, Şafîî ve Malik'e göre, usulün, furûunun ve eşin nafakasında din birliği şart değildir.⁶ Bu üç sınıfın dışındakiler için ise din

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 26, 259-261; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297, 298; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhıyye*, 193; Zeydan, *Mufasssal*, X, 186, vd.

² Serahsî, *el-Mebcut*, V, 222; *Merğınâni*, *Hidâye*, I, 334; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 185, 186; Behûfî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 482; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 623; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 588; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 502; Zeydan, *Mufasssal*, X, 190, 191; Döndüren, *İlmihal*, I, 355.

³ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 263; Serahsî, *el-Mebcut*, V, 222; *Merğınâni*, *Hidâye*, I, 336; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 26, 259-261; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297, 298; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 185, 186; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 622, 623; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 588; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 502; Zeydan, *Mufasssal*, X, 190, 191; Döndüren, *İlmihal*, I, 355.

⁴ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 264; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 750, 751; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 592; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 503; Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, 143.

⁵ İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 561; IX, 288; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 616; *Hindıyye*, IV, 588; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 588; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 102.

⁶ Kâsânî, *Bedâi*, V, 168, 189; *Merğınâni*, *Hidâye*, I, 334; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 184; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhıyye*, 193; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 751; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhıyye*, II, 502; Zeydan, *Mufasssal*, X, 190, 191.

birliği şarttır. Çünkü müslümanlar gayri müslim arasında miras cereyan etmez. Usul ve furûun nafakası “biri diğerinin cüz’ü olması” esasına dayanır. Bir kimsenin parçası kendisi gibidir. Küfrü sebebiyle kendi geçimini sağlamaktan kaçınmadığı gibi, kendi parçası olan usul ve furûunun geçimini sağlamaktan da kaçınmaz.¹ Ahmed b. Hanbel -iki reyden biri- din birliğini şart koşmuştur. Çünkü ona göre vâris olan akraba nafakaya dahildir, din ayrılığı ise tevârüse manidir.²

4. Anne ve baba hür olmalı,³ çünkü aralarındaki velâyet kalkar ve kölenin nafakası sahibine ait olur.⁴

Fakihlerin bu konudan bahsederken genelde anne ve baba anlamına gelen “usul” terimini kullanmalarına rağmen ayrıca annenin nafakasından da bahsetmişlerdir. Annenin nafakası hakkında iki yaklaşım vardır. Birinci görüş; Ebu Hanife, İmam Malik ve Şafî’ye göre, baba olmazsa annenin nafakası çocuk üzerindedir. Çünkü anne çocuğun asabesinden değildir. Diğer görüş; Hanbelîlere göre, annenin nafakasından da çocuk sorumludur. Çünkü ayetlerde anne ve babanın ikisini ifade eden “vâlideyn” kelimesi ve yukarıda geçen Hz Peygamber’in: “*Kime iyilik edeyim.....*” hadis gereği, anne valideynden birisidir ve babaya benzetilmiştir. Çünkü aralarında şehâdete engel olan bir akrabalık vardır.⁵

Anne ve babanın nafakasına, yiyecek, içecek, giyim ve mesken hatta hizmetçi de dahildir.⁶ Ayrıca, evlat, anne ve babasının fitır sadakalarını da öder. Çünkü fitır sadakası, küçük, büyük, bayan, erkek, her müslümana gerektiğinden

¹ İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 289; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 624; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 592; Döndüren. *İlmihal*, I, 357, 358.

² İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 26, 259-261; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 289, 297, 298; Zeydan, *Mufassal*, X, 191; Karaman. *İslâm Hukuku*, I, 401.

³ Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 592

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 26, 259-261; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 297, 298.

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 257, 258; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 275, 276.

⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 622.

anne ve babanın fitresini de çocuk öder.¹ Hanefîlere göre bir kimsenin –aynı aile içinde olsa bile- babanın ve annenin fitır sadakasını verme mükellefiyeti yoktur. Çünkü bir kimsenin büyümüş evlatları üzerinde velâyeti bulunmasına rağmen, baba ve annesi üzerinde velâyeti yoktur.²

Özetle; hür, muhtaç anne ve babanın nafakası, kız olsun, erkek olsun, büyük olsun, küçük olsun, müslüman olsun, kâfir olsun, hür varlıklı evlat üzerinedir. Annenin nafakasının babadan ayrı düşünülmesine gelince, annenin nafakasından ister çocuğu isterse kocası sorumlu olsun; sonuçta onun nafakası herhalukârda karşılanmış olur. Ayrıca, yukarıda anne ve babanın nafakasının gerekli olması için, geçmiş dönemler itibariyle öne sürülen içtihad, günümüz şartlarına uygun hale getirilebilir.

4. Saygısızlık Etmemek ve Kötü Söz Söylememek

Onları incitecek her türlü kötü söz ve davranıştan kaçınmak gerekir. Bu kötü davranışların ebeveyne doğrudan yapılması haram olduğu gibi, onlara kötü söz söylenmesine sebep olmak da haramdır. Cenab-ı Allah'ın "*Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" diyerek dua et.*"³ yasağı yanında Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifi de çok dikkat çekicidir: "*Bir kimsenin ana-babasına sövmesi büyük günahlardandır.*" *Ashâb-ı kirâm: "Bir kimse ebeveynine nasıl söver?" deyince, Resûlullah (s.a.v): "Biri başkasına kötü bir söz söyler, o da tutar onun ebeveynine söver" diye cevap verdi.*"⁴

¹ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 264; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 648.

² *Hindiyye*, I, 193.

³ İsrâ, 17/ 24.

⁴ Buhari, *Sahih*, Edeb. 4, (VII, 69); Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 120, (II, 352); Müslim, *Sahih*, İman, 146, (I, 92).

İslâm dinin prensibi büyüklere saygı, küçüklere sevgidir. Saygıya en lâyık olanlar da anne ve babalardır. Bu manada, şu ayet ve hadisler dikkat çekicidir:

*“Ana-babasına çok iyi davranırdı; o, isyankâr bir zorba değildiAnne babasına iyi davranan biriydi, zorba ve isyankâr değildi.”*¹ ve *“Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı.”*²

Hz. Peygamber de, anne ve babamı ağlar halde terkederek, hicret etmek üzere senin emrini almaya geldim diyen bir sahabiye: *“Onlara dön, nasıl ağlattınsa onları öylece güldür, sevindir”* der ve henüz müslüman dahi olmayan anne ve babasının yanına gönderir.³

Anne ve babaya hürmetin önemine dikkat çekmek için sünnette, geçmiş ümmetlere ait iki hâdise hikâye edilir. Bunlardan birinde annesi çağırdığı zaman “ibadetine ara vermemek” gibi oldukça meşru görünen bir sebeple cevap vermeyen Cüreyc’in hikâyesidir. Burada Cüreyc, annesinin bedduası sonucu kötü bir kadının iftirasına maruz kalır ve halk mabedini tepesine yıkar vs.⁴ diğer hikâyede yağmura karşı, sığındıkları mağaranın ağzını kapayan taş sebebi ile içeride hapsolan üç yolcu, iyi amellerini vesile edinerek dua ederler. Bunlardan biri de yaşlı anne ve babasına hürmette kusur etmeyen, onların ihtiyaçlarını kendisinin ve hatta çocuklarının ihtiyaçlarına takdim eden bir kimsedir. Amelleri Allah’ın rızasına uygun olan bu üç kişi, duaları sonucu mağarayı kaplayan taşın kendiliğinden açılması ile kurtulurlar.⁵

¹ Meryem, 19/ 14.

² Meryem, 19/ 32.

³ Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 31, (III, 38); Tirmizi, *Sünen*, Cihad, 5, (VI, 10); Müslim, *Sahih*, *Birr*, 5, 6, (III, 1975).

⁴ Müslim, *Sahih*, *Birr*, 7, (III, 1976).

⁵ Müslim, *Sahih*, *Zikr*, 100, (III, 2099).

Hz. Peygamber bunları te'yiden "*babanın evladına yaptığı dua müstecâptir*"¹ diyerek evladı, babasının hayır duasını kazanmada gayrete teşvik eder." Yine bu cümleden olarak İbni Abbas şu hadisi rivayet eder: "*Bir baba evladına bakınca gururla dolarsa, evlat (o an sanki) bir köle azat etmiş (gibi sevap) olur. Dendi ki: Ya Resûllah, eğer 360 defa bakacak olsa (ne olur?) Hz. Peygamber: Allah ekberdir, büyüklüğünün sınırı yoktur buyurdu.*"²

Yine Meryem suresinde; Hz. İbrahim ile babası Âzer arasındaki bir diyalogu aktaran ayetler,³ evladın ebeveynine karşı tavrının nasıl olması gerektiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Burada Hz. İbrahim Âzer'e her sözünün başında "*babacığım*" diye hitap eder, babası müşrik olmasına, son derece kaba ve tehditkâr ifadeler kullanmasına rağmen yine de saygısını koruyarak, "*İbrahim: Selâm sana (esen kal) dedi, Rabbinden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütufkârdır.*"⁴ der.

İsra suresinin 24. ayetinde, merhamet duygusundan kaynaklanan bir tevazu anlayışıyla anne ve babanın himaye altına alınması istenmiş ve "*onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger*" buyrulmuştur. Bu ifadeden de anne ve babaya karşı sürekli hürmet ve saygı ifade eden kelimelerle konuşmak gerektiği anlaşılmaktadır.⁵ Ayrıca anne ve babaya saygının en temel sebebi olarak merhametten sözedilmesi ve böylece anne ve baba ile çocuklar arasındaki duygusal bağın öneminin vurgulanmış olması anlamlıdır. Zira merhamet duygusu çocuklarla anne ve baba arasında bulunan maddi ve manevi ilginin temelidir. Allah'ın nimet ve ikramları da onun merhametine bağlı

¹ Hanbel, *Müsned*, IV, 154; Buhari, *Edebü'l- Müfred*, 17; Tirmizi, *Sünen*, Birr, 7, (IV, 314).

² Heysemi, *Mecmaü'z-Zevaid*, VIII, 1566.

³ Meryem, 19/ 43, 44. ("*Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu*").

⁴ Meryem, 19/ 47.

⁵ Kutup, Seyyid, *Kur'an'ın Gölgesinde Kadın* (Trc: Mustafa Nuhoğlu), İstanbul, 1995, 377.

bulunduğu için, Allah'tan anne ve babaya merhamet dilemek, diğer bütün ilahî lütufları dilemek anlamına gelir.¹

“Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!” diyerek dua et” bu çok anlamlı bir hatırlatıştır. Tüm güçsüz çocukların, çocukluk günlerini hatırlatan bir ifadedir. Ve onları anne ve babalarının koruduğunu hatırlatır. Evet işte şimdi annen ve baban, tıpkı senin o güçsüz anların gibi, bugün onlar gözetilmeye ve korunmaya muhtaçtırlar. Üstelik onlara yönelmek, Allah'ın rahmetine koşmaktır.²

5. Rızasını Almak

İnsanın dünyadaki en büyük görevi şüphesiz ki Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bundan hemen sonra rızası alınması gerekenler ise, anne ve babalardır. Çünkü yukarıda geçen ayetlerde görüldüğü gibi Allah Teâlâ, kendisine ibadetten hemen sonra ebeveyne iyiliği emretmiş, Hz. Peygamber (s.a.v): *“Allah'ın rızası babaların rızasında, gazabı da gazabındadır.”*³ buyurmuştur. İyilik yapmada babadan önce gelen annenin durumu da, tabii ki böyledir.

Hz. Peygamber (s.a.v), çeşitli hadislerde anne ve baba ile ilişkisi kesmenin büyük günahlardan olduğunu belirtmiştir.⁴ *Bir gün, çok öfkeli bir şekilde üç defa “Yazıklar olsun o kimseye” dediğinde Ashab-ı Kiram; kimdir o Ey Allah'ın Resûlü? diye sorunca; “ana babası; veya bunlardan birisi yanında ihtiyarladığı halde, cennete giremeyip cehenemi boylayan kimse” der.*⁵

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın anlattığına göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek cihada gitmek için izin istedi. Hz. Peygamber de ona: *“Annen baban*

¹ Çağrıcı, “Ana Baba” md., GYA, III, 104.

² Kutup, *Kur'an'ın Gölgesinde Kadın*, 377.

³ Buhari, *Edebü'l-Müfred*, 3; Tirmizi, *Sünen*, Birr, 3, (IV, 311).

⁴ Buhari, *Sahih*, Edeb, 6; (VII, 70), Diyât, 2, (VIII, 36); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 4, (IV, 312); Müslim, *Sahih*, İman, 143, 144, (I, 91).

⁵ Tirmizi, *Sünen*, Daavât, 100, (V, 550).

sağ mıdır?” diye sordu. Adam: “Evet” deyince Resûlullah (s.a.v): “O halde sen önce onların rızasını almaya çalış” buyurarak ona bu görevini hatırlattı.¹

Ebeveyn evlat münasabetlerinde annenin yeri babaya nazaran daha önceliklidir. Çünkü Hz. Peygamber: *“Bir erkek üzerinde en çok hakkı bulunan kimse annesidir”²* buyurmuştur. Keza başka hadislerde, cennete giden yolun annenin rızasından geçtiği³ ve annenin cennet kapılarının ortasını teşkil ettiği bildirilmektedir.⁴ Annenin, babadan fazla olarak hamilelik, doğum ve emzirme zahmetlerine katlanmasından dolayı, evladın anneye olan ahlakî vecibelerinin, babaya olandan üç misli daha fazla olduğu düşünülmüştür.⁵ İslâm’da anne müşrik dahi olsa, ona karşı görevlerin ifâsına engel teşkil etmemesi,⁶ bu görevin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

6. Öldüğünde Hayırla Anmak, Dua Etmek

Anne ve baba ölse bile onlara karşı sorumluluklar bitmez. Onların temiz hatıralarını devam ettirmek gerekir. İnsanları insan yapan da bir bakıma, nesilden nesile miras olarak intikal eden bu güzel duygu ve hatıralardır. Hz. Peygamber’in, *“sevi, verâset yoluyla kazanılır”⁷* hadisi de bu gerçeği ifade etmektedir. Onları hayırla anmak, bağışlamaları için dua etmek, Allah Teâlâ’nın Kur’an-ı Kerim’de insanlara öğrettiği dualardandır; *“Ey Rabbimiz! (amellerin) hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!”⁸*

Bir sahabi; *“ölümlerinden sonra da annem ve babam için yapmam gereken bir iyilik var mı?”* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Evet, dört haslet vardır: Onlara hayır duada bulunmak ve Allah’tan,*

¹ Tirmizi, *Sünen*, Cihad, 2, (IV, 191, 192); Zebidi, *Tecrid-i Sarih*, VII, 377.

² Münavi, *Feyzu’l-Kadir*, II, 7.

³ Nesâî, *Sünen*, Cihad, 6, (VI, 11).

⁴ Hanbel, *Müsned*, V, 198; Deylemi, *el-Firdevs*, II, 6, 274.

⁵ Müslim, *Sahih*, Birr, 1, 2, (III, 1975); Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 120, (V, 351, 353).

⁶ Buhari, *Edebü’l-Müfred*, 13; İbn Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *Fethu’l-Bâri bi Şerhi Sahihî’l-Buhârî*, Beyrut, 1995, VI, 161,162.

⁷ Buhari, *Edebü’l-Müfred*, 26, 27.

⁸ İbrahim, 14/ 41.

bağışlanmalarını dilemek varsa vasiyetlerini yerine getirmek. Dostlarıyla ilişkiyi devam ettirmek ki, senin bütün akrabaların ancak onlar vasıtasıyla varolmuştur."¹ Ölümünden sonra yapılacak duanın ebeveyne faydasını Resûlullah (s.a.v) şöyle dile getirir: "*İnsan ölünce amel defteri kapanır. Ancak şu üç şeyle sevabı devam eğer: Sadaka-i Cariye, insanların faydalanacağı bir ilim ve arkasından hayır dua eden bir evlattır.*"²

Hayatta ve öldükten sonra ebeveynine karşı görevlerini yerine getiren, onları memnun edip hayır dualarını alan kimse, dünya ve ahiretin en büyük mutluluklarından birini kazanmış olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), böylelerinin bereketli uzun bir ömre sahip olacaklarını, ebeveynin kendileri için yapacakları duaların Allah tarafından mutlaka kabul edileceğini ve cenneti kazanacaklarını müjdelemektedir.³

Hülasa anne ve babaya her türlü ikram ve ihsanda bulunmak, onların ihtiyacı olduğu takdirde bütün maddi ihtiyaçlarını gidermek onlara "öf" bile dememek, onlara karşı daima tatlı dilli olmak, en güzel tavır ve davranışlarla karşılık verip, en ufak bir şekilde onları üzmemek, bıkkınlığı ifade edebilecek bir tavır takınmamak gerekir. Gönüllerini kıracak en küçük bir sözden bile kaçınmak, her hususta rızalarını kazanmaya çalışmak, onları kendinden memnu etmek, yaşlandıklarında her türlü hizmetlerine koşmak,⁴ kendilerinden aşırı fedekârlık beklememek, haklarında şikayetçi olmamak, kusurlarını saklamak ve iyiliklerinden söz ederek itibarlarını korumak, dinî bakımdan ciddi olmayan kusurlarını görmezlikten gelmek, uyarılmaları dinî bir zaruret olan konularda bile uyarıları incitmeden yapmak, hayatta iken ve öldükten sonra haklarında duacı olmak, haram olmayan konularda isteklerini yerine getirmek, hayır ve ibadetlerine yardımcı olmak gibi dinî ve örfün belirlediği ahlak kuralları çocukların görevidir.

¹ Buhari, *Edebu'l-Müfred*, 25; Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 120, (II, 352).

² Buhari, *Edebu'l-Müfred*, 25; Ebu Davud, *Sünen*, Vesaye, 14, (III, 300); İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime. 20. (I, 88).

³ Hanbel, *Müsned*, IV, 154; Buhari, *Edebu'l-Müfred*, 17; Tirmizi, *Sünen*, Birr, 7, (IV, 314).

⁴ Köten, "Ana-Baba" md.. *ŞİA*, I, 201.

Yaşlı anne ve babaya gösterilecek himayenin sadece onların şahsı için değil, aynı zaman da cemiyetin istikrarı için de gereklidir. Nitekim sünnette evlatlardan görülecek iyi muamele anne babaya yapılacak iyilik şartına bağlanmaktadır.¹

*“Siz iffetli olun ki hanımlarınız da iffetli olsun, siz anne ve babanıza iyi muamele edin ki evlatlarınız da size iyi muamele yapsınlar.”*²

Görüldüğü üzere anne ve baba, çocuklarına yeteri kadar iyilik yapmamış olsalar, hatta bazı zararları dokunmuş olsa da, çocuklar onlara yine de iyi davranmak mecburiyetindedir. Hatta anne ve baba kafir dahi olsalar onlara karşı saygılı olma, iyi davranma, maddi manevi ihtiyaçları giderme gibi insanî vazifelerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

B. Kadının Anne Olarak Kocasının Üzerindeki Hakları (Kadının Anne Olması Dolayısıyla Kocasının Karısına Karşı Görevleri)

İslâm dinî kadın haklarını korumaya yönelik pek çok tedbir almış, bunları ayet ve hadislerle belirtmiştir. Resûlullah (s.a.v) veda hutbesinde: *“Kadınların haklarını korumanızı ve bu konuda Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim.”*³ Yine Hz. Peygamber, “emanete riayet” şuuru kazandırdığı bu dinin mensuplarına: *“Kadınlar Allah’ın yanınızdaki emanetleridir.”*⁴ buyurarak eşleri kadınların hak ve hukuklarını gözetmeye davet etmiştir.

Başka hadislerinde ashabına hitaben: *“En hayırlınız kadınlarına karşı hayırlı olan, onlara iyi davranandır.”*⁵ ve *“Size iki zayıfın haklarını haram kılıyorum; biri yetim, diğeri kadın”*⁶ buyurmuştur.

¹ Canan., *Terbiye*, 399.

² Münavi, *Feyzu'l-Kadir*. IV, 420.

³ Buhari, *Sahih*, Enbiya. 1. (III, 241).

⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Menasik, 56. (II, 462).

⁵ Müslim, *Sahih*, Nikâh. 63, (II, 1884).

⁶ Hanbel, *Müsned*, II, 439.

Kadının, anne olmasından dolayı kocası üzerinde de maddi ve manevi bir takım hakları vardır. Bunlar:

1. Nafaka

İslâm hukukunda kadının anne olması sebebiyle nafakası hakkında özel bir düzenlemeye ya da hükme ihtiyaç yoktur. Zira kadınlar, ister anne ister eş, ister kız çocuk ve isterse kız kardeş olsunlar nafakaları kendilerine ait olmayıp oğullarına, kocalarına, babalarına veya erkek kardeşlerine aittir. Bütün bu erkek yakınlarının olmaması durumunda da kadınların nafakalarından devlet sorumludur. Bir annenin kocası üzerinde nafaka hakkı, anne olmasının da öncesinde eş olmasındandır. Yani annelikten dolayı farklı bir uygulama yoktur. Ancak baba, eşi hamile kalmadan önce, hamilelik döneminde ve daha sonraki dönemlerde kadının normal durumunun dışında anne olması hasebiyle ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmeli ve bunları gidermek için daha dikkatli ve itinalı olmalıdır. Zira bir kadının, anne olduğu zaman özellikle de hamilelik, lohusalık ve süt emzirme dönemlerinde yeme-içme, giyim, sağlık giderleri, yardımcı tutma gibi ihtiyaçlarının normalden farklı olabileceği düşünülmelidir.

İslâm hukukunda kocaya tahmil edilen bu borcun kapsamı eşlerin durumları ve örf âdet dikkate alınarak tayin olunur.¹ Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: *"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar!"*² buyurulmuştur. Kocanın eşine karşı nafaka sorumluluğunu, yeme-içme, giyim-kuşam, mesken, ev eşyası, hizmetçi talebi ve sağlık giderleri gibi konular ihtiva eder.³ Bir

¹ Serahsî, *el-Mebsut*, V, 182; Kâsânî, *Bedâi*, V, 153; *Merğînânî*, *Hidâye*, II, 39; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 185; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 460; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 575.

² Bakara, 2/ 286.

³ Özcan, Ruhi, *İslâm hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1976, 15; Kadının Nafakası konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Serahsî, *el-Mebsut*, 180, vd; Kâsânî, *Bedâi*, V, 153, vd.; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 235, vd; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 234, vd; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, 151, vd.; İbn Nuceym, *Bahr*, IV, 192, vd.; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 686, vd; İbn Âbidîn; III, 608; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 258.

zevceenin nafakasının kocasının üzerine vâcib olduğu kitap sünnet ve icma ile sabittir.¹

İslâm hukukuna göre, kadın, hamile iken kocasından ayrılrsa bile kocası nafakasından sorumludur. Kocasını ölse, kocanın vârisleri sorumlu olur.² Evli bir kadın, müslüman, kâfir, zengin, kocası ile biraraya gelsin veya gelmesin, hür veya mukatebe olsun, nafakası kocasına aittir. Koca fakir bile olsa bu sorumluluğu düşmez.³ Yani İslâm'a göre herhalukârda annenin nafakası teminat altına alınmıştır.

2. Babanın Anneye Yardımcı Olması

Baba daha evlenmeden önce evleneceği insanın ileride çocuklarının annesi olacağını düşünerek bir annede bulunması gereken özellikleri gözönünde bulundurmalı ve ona göre eş tercih etmelidir. Babanın sorumluluğu bu karar verme aşamasıyla başlar. Daha sonra annenin bütün dönemlerinde ona yardımcı olmakla devam eder. Eşi ile birlikte bir çocuğa sahip olmaya kendisini hazırlamalıdır. Baba, hamilelik döneminde eşinin nafakasını teminle sorumlu olduğu gibi, doğum öncesindeki gelişimi, eşile birlikte adım adım izlemeli ve gereken tedbirleri beraberce almalıdır. Annenin hamile olduğu ve daha sonraki dönemlerinde, ona maddi, manevi, psikolojik, sosyolojik bakımdan bütün hayat şartlarında desteğini eksik etmemelidir. Ayrıca, hamilelik döneminde evde huzur ve sükunu bozmamaya, eşini daima teskin edip, onun rahat olmasını sağlamalıdır.

¹ Serahsî, *el-Mebcut*, V, 180; Kâsânî, *Bedâi*, V, 109-114; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 327, vd.; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 230; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 230; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, III, 148; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 553; Ebu Zehra, *Ahval*, 230, vd.; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 36, 37; Erbay, *Evlilik ve Hısımlık Nafakası*; Görgülü, Hasan Ali, "İslâm Hukukunda Kadının Mesken Hakkı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, s. I, Isparta, 1995, 122-123.

² Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 464, 466.

³ *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 327- 333; *Hindiyeye*, I, 544, 545, 566; Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, 140.

İslâm dininde uygulamaları ile örnek teşkil eden Hz Peygamber (s.a.v)'in evde bulunduğu zamanlarda ev işlerine yardım etmesi,¹ bu konuda oldukça dikkat çekicidir.

Genellikle ülkemizde baba, çocukların büyütülmesi ve eğitimiyle ilgili görev ve sorumluluklarını anneye bırakmış, adeta kendisini yalnızca “para kazanma makinası” durumuna getirmiştir. Oysa babanın da tıpkı anne gibi çocukla ilgili sorumlulukları ve hakları vardır. Örneğin babanın da anne gibi, çocuğuyla duygusal ilişki kurabilmesi için beslenme ve oyun faaliyetlerine bir ölçüde katılması gerekir. Yine çocuk, okul öncesinde kendisine örnek olarak, anne ve babasının davranışlarını alır ve bu davranışları taklit etmeye çalışılır. Bu dönemde, çocuğun kişiliğinin oluşumunda anne ve babanın tutum ve davranışları çok önemlidir. İlk çocukluk döneminde kız çocuğu anneyi, erkek çocuğu da babayı taklit etmeye çalışır.²

Baba, çocuğun eğitiminden ve yetiştirilmesinden birinci derecede sorumlu kişidir. Baba, her şeyden önce çocuğun büyüme, gelişme ve kişilik kazanmasında önemli görevlerinin olduğunu bilmelidir.³ Çocuğun yetiştirilmesinde anne, annelik duygusundan dolayı bazen objektif olamayabilir, bu bakımdan çocuğu büyütürken, terbiye ederken babanın da anne ile birlikte hareket etmesi faydalı olacaktır.

Anne ve baba arasındaki ahenkli bir ilişki, çocukta kararlı ve iyi bir şahsiyetin gelişmesinde önemli rol oynar. Anne ve baba arasındaki çatışma ise çocuğun şahsiyetini olumsuz yönde etkiler.⁴

Baba çocuk hakkında pek çok konuda öncelikli sorumlu olduğu gibi gerek annelikle ilgili konularda gerekse diğer konularda eşinin eğitiminden de sorumludur. Eğer anne bu konuda bilgili ve bilinçli değilse ona gereken bilgileri

¹ İbn Mâce, Zühd, 14. (II, 1394).

² Elmacıoğlu, Tuncer, *Başarıda Aile Faktörü*, İstanbul, 1998, 69

³ Elmacıoğlu, *Aile Faktörü*, 69.

⁴ Bayraktar, “*Ailenin Eğitim Görevi*”, *DEAD*, s.II, 129.

edinme imkanı tanınmalı ve onu yetiştirmelidir veya bu konuda yapılacakları kendisi öğrenip annenin bilmemesinden kaynaklanan boşluğu kendisi doldurmaya çalışmalıdır. Kocanın anneyi bu konuda yetiştirmesi, kurslara, okula gönderme, ders verme, ders aldırma, kitap okuma, konferans, seminer, vs. gönderme gibi yollarla olabilir. Ayrıca kocanın eşiyle irtibatında oluşturacağı uyum, denge, çocuğun sağlıklı bir ortamda yetişmesini sağladığı gibi annenin de annelik görevini yerine getirmesinde faydalı olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNUN FARKLI BRANŞLARINDA ANNE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

I. İBADETLERDE ANNENİN DURUMU

İslâm'da "ibadet" ifadesi çok geniş bir anlam ifade etmektedir. Bu geniş çerçevesine rağmen burada söz konusu kavram gusül, namaz, oruç, hac, gibi ibadetlerle sınırlı olarak kullanılacaktır. Anneler de bir insan olarak ve bir kadın olarak ibadetler konusunda diğer insanlar gibidir. Ancak erkeklerden hem fizyolojik hem de psikolojik olarak farklı olan kadın, bir anne olarak da farklı durumlarla karşı karşıya gelmektedir. Bazen bu durumlara göre diğer insanlardan farklı hükümlere tâbi olabilmektedir. Bu farklılıkların bir kısmı kadına anne olduğu dönemlerde kolaylık sağlamaya matufken, bir kısmı da ibadetlerin şartı olan hükmi temizlik niteliğinin bulunmayışından dolayıdır.

Annenin ibadetlerdeki durumuna geçilmeden önce, çocuk doğurma neticesinde diğer bir deyişle anne olmayla birlikte ortaya çıkan lohusalık ve ilgili hükümler ele alınacaktır.

Lohusalığın ne olduğunun ve süresinin belirlenmesi, İslâm hukuku açısından ibadetler ve boşama konusunda önem arz etmektedir. Ayrıca eşlerin, bu dönem hakkında edinecekleri bilgilerle, bu dönemi daha bilinçli şekilde geçirmeleri açısından da önemlidir. Burada, lohusalığın tanımı, hukuki açıdan ne ifade ettiği (süresi) işlenecektir.

Plesenta ve zarların atılmasından sonra başlayıp altı hafta devam eden ve üreme organlarının normale dönmesi ile sonlanan dönem lohusalık dönemidir.¹ Fakihler, lohusalık dönemini şu şekilde tarif etmiştir:

Hanefîler ve Şafîlilere göre, lohusalık (nifâs), doğumun akabinden gelen kandır. Doğum esnasında çocuk ile birlikte veya doğumdan önce (hamileyken) gelen kan ise Hanefîlere göre, bozuk bir kan veya istihazadır. Şafîlilere göre,

¹ Akyıldız, *Anneliğe Hazırlık*, 53-54.

âdet kanıdır.¹ Kadın iki çocuk doğurursa lohusalık müddeti; Hanefilere göre, birinci çocuğun doğumundan itibaren başlar,² Şafî mezhebinde tercih edilen görüşe göre lohusalık, ikinci çocuğun doğmasından itibaren başlar. Birincisinden sonra gelen kan, eğer daha önceki bir hayız ile bitişik ise, âdet (hayız) kanı, değilse istihaza kanıdır.³

Hanbelîlere göre nifâs, doğum sebebiyle gelen kan demektir. Doğumdan iki veya üç gün önce sancı gibi bir belirti ile gelen kan ve doğum ile beraber gelen kan, doğumun akabinde gelen kan gibi lohusalık (nifâs) kanıdır.⁴ Bu kanın nifâs kanı sayılması, çocuğun ekserisinin çıkması ile mümkün olur. Bu kan, çocuğun ister azaları parça parça olarak doğması, ister parmak, tırnak gibi insan hilkatından bir kısmı oluşmuş olduğu halde doğması neticesinde gelsin ve isterse bu gelen kan, ikizlerin doğum süreleri arasında gelmiş olsun.⁵

Malikîlere göre, nifâs, doğum ile birlikte, doğum sonrasında veya ikizlerin doğumu arasında, kadının ön tarafından gelen kanıdır. Doğumdan önce gelen kan ise, racih olan görüşe göre, hayız kanıdır.⁶ İmam Malik'e göre ikiz doğan çocuklar arasında altmış günden az bir müddet geçmiş ise, nifas müddeti birinci çocuğun doğum gününden itibaren başlar. Aralarında bundan daha çok bir müddet geçmiş ise, her çocuktan dolayı bir nifâs müddeti başlar.⁷

¹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 210; *Merğînânî, Hidâye*, I, 41; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 109; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 405; Nevevî, *Mecmu*, II, 535; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 299; *Hindiyye*, I, 37; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 131.

² Serahsî, *Mebsut*, III, 210; Kâsânî, *Bedâi*, I, 299, 300; *Merğînânî, Hidâye*, I, 42; *Hindiyye*, I, 37; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; Bilmen, *İlmihal*, 74.

³ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 219, 220; Nevevî, *Mecmu*, II, 417; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132.

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, I, 405; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 218; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 131.

⁵ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 219, 220.

⁶ İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 109; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 216; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 131.

⁷ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 217; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; Bilmen, *İlmihal*, 74.

İslâm hukuku açısından nifâs, çocuğun doğumundan hemen sonra gelen kanı ve bu kanın sebebiyle meydana gelen hades halini yani bazı ibadetleri yapmaya engel olan hükmî kirlilik durumunu ifade eder.¹

Lohusalığın en kısa süresi için bir sınır yoktur. Bir gün bile olabilir. Çünkü en kısa süreyi belirleyen herhangi bir nass yoktur. Bu durumda, onun fiilen var olduğu süreye bakılır.²

Lohusalığın en uzun süresi Hanefîlerle Hanbelîlere göre kırk gündür. Bundan sonra görülecek kan, özür kanıdır.³ Delilleri; Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme (r.a)'dan nakledilen şu hadistir: "*Lohusa kadın Hz. Peygamber döneminde kırk gün kırk gece bekledi.*"⁴ Sahabelerden Enes b. Malik de: "*Resûlullah (s.a.v), lohusa kadın için kırk günlük bir süre belirlemiştir. Ancak daha önce kanı kesilip temizlenen bunun dışındadır.*"⁵ demiştir.

Şafî ve Malikîlere göre, lohusalığın en uzun süresi altmış gündür. Delilleri istikrâdır. Ancak bu süre uygulamada genellikle kırk gün olarak gerçekleşir.⁶

¹ Şener, Mehmet, "Nifas" md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedi*, İstanbul, 1974, IV, 482.

² Kâsânî, *Bedâi*, I, 293; *Merğînânî, Hidâye*, I, 42; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 393; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 403; Remli, *en-Nihâye*, I, 333; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 299; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, I, 73; Bilmen, *İlmihal*, 73; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 467; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 142; Döndüren, *İlmihal*, I, 152; Şener, "Nifas" md., *GYA*, IV, 482; Çeker, "Fıkıhta Hasta", *SÜİFD*, Konya, 1997, s.VII, 36.

³ Serahsî, *Mebcut*, III, 210; Kâsânî, *Bedâi*, I, 293; *Merğînânî, Hidâye*, I, 42; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 108; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 392; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 402; *Hindiyeye*, I, 37; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, I, 73; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 467; Zeydan, *Mufasssal*, I, 109.

⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Tahâre, 119, (I, 218); İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre, 128, (I, 213).

⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre, 128, (I, 213).

⁶ Sehnûn, *Müdevvene*, I, 153; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 108; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 392; Remli, *en-Nihâye*, I, 357; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 217; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 467; Döndüren, *İlmihal*, I, 152-153; Çeker, "Fıkıhta Hasta" *SÜİFD*, s.VII, 36; Şener, "Nifas" md., *GYA*, IV, 482.

Kadın doğum yapmakla birlikte kan görmeyebilir. Nitekim Hz. Peygamber döneminde bir kadın doğum yapmış ve lohusalık kanı görmediği için kendisine “zatü'l-cufûf (kanı kuru)” denmiştir. Böyle bir durumda yani çocuk doğuran kadından kan gelmemişse, Hanbelî mezhebinden Hırâki ve Hanefî mezhebinden İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre lohusa sayılmaz. Bu yüzden de gusletmesi gerekmez ve oruçlu ise orucu bozulmaz; yalnız abdest alması gerekir. Fakat Ebu Hanife'ye göre, ihtiyat olarak gusletmesi lazımdır.¹

Hanefîlere göre, lohusalığın azami süresi içinde görülen temizlik de nifâstan sayılır. Mesela; doğumdan sonra on gün kan gelip, beş gün kesildikten sonra on gün daha kan gelecek olsa, bu yirmi beş günün tamamı lohusalık süresi sayılır.²

Şafîilere ve Malîkîlere göre, iki kan arasındaki temizlik müddeti yarım ay devam ederse, bu süre temizlik dönemi sayılır. Bundan sonra kan gelen süre, hayız dönemi olur. Temiz günler yarım aydan az devam ederse, bütün günler nifâs sayılır. Hanbelîlere göre bu temizlik günleri mutlak suretle temizlik hali sayılır. Diğer temiz halde bulunan kadınlara gerekli olan ibadetler, nifâs görmekte olan kadına da bu temiz günlerinde vâcib olur.³

Hamilelik tamamlanmadan önce çocuğun olması veya düşmesi neticesinde gelen kana gelince, yaratılışı tamamlanmış (ruh üflenmiş) çocuğun düşürülmesi halinde kadın lohusalık, iddet, istibra, doğuma bağlı kılınmış tâlâkın vâki olması vb. konularda normal bir doğum yapmış gibi kabul edilir. Hamileliğin ilk dönemlerinde, yani ruh üflenmeden vuku bulan düşüklerde ise Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre, kadın lohusa sayılmaz. Hanefî mezhebinden Ebu Yusuf ve bir rivayete göre de İmam Muhammed, kadının

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, I, 242; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 299; *Hindiyye*, I, 37; Bilmen, *İlmihal*, 74; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 483.

² *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 42; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 290; *Hindiyye*, I, 37; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbâa*, I, 132; Bilmen, *İlmihal*, 74; Döndüren, *İlmihal*, I, 152-153.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, I, 395; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 407; Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 535; Remli, *en-Nihâye*, I, 357; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 217; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbâa*, I, 132, 133; Bilmen, *İlmihal*, 74; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 483.

gusletme zorunda olmamakla birlikte abdest almasının gerektiği kanaatindedirler.¹

Malikî ve Şafiîlere göre ise bu durumda da kadın lohusa sayılır ve boy abdesti olması gerekir. Düşüğün şekil ve organları tam olarak belirmemiş durumda değilse, Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre iddet son bulmaz ve doğuma bağlı kılınan talak gerçekleşmez. Şekil ve organları tam olarak belirmiş düşükte ise her üç mezhebe göre de iddet sona erer. Doğuma bağlı talak Hanefî ve Hanbelî fakihlerine göre gerçekleşir, Şafiîlere göre gerçekleşmez. Malikîler hamileliğin ilk merhalesinde vâki olan düşüklerde bile iddetin son bulacağı görüşünü benimsemişlerdir.² Şekil ve organları tam belirlenmemiş düşükte iddetin sona erip ermemesi konusunda fakihlerin farklı görüşler ileri sürmeleri, kendi zamanlarındaki bilgilerle hamileliğin sona erip ermediğinin kesin şekilde tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bugünkü tıbbî bilgiler ışığında hangi aşamada olursa olsun hamileliğin ortadan kalktığını gösteren bir düşük olayında iddetin sona erdiğini kabul etmek gerekmektedir.³

Fakihler normal doğum ve düşük halindeki nifâs hakkında bu şekilde hükümler verirken, bugünkü sezaryanla yapılan doğum neticesindeki nifâs hakkında da şu şekilde hüküm vermişlerdir: Bir kadın göbeğinden çocuğunu doğurursa; mesela, kadının karnında bir yara bulunur da bu yara açılır ve çocuk buradan çıkarsa, bu halde kan rahimden gelirse kadın nifâslıdır. Çünkü doğumun akabinden kan rahimden çıkmıştır. Kan göbekten gelirse nifâs değildir.⁴

¹ Serahsî, *Mebcut*, III, 213; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 395; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 408; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; *Mevsua*, II, 63; Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VIII, 364.

² Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 132; *Mevsua*, II, 63; Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VII, 364.

³ Çeker, "Çocuk Düşürme" md., *DİA*, VII, 364.

⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, I, 299.

Bütün bu görüşlere rağmen, bazı kadınlar çocuk doğurduktan sonra, on, on beş veya yirmi beş gün kan görürler. Ondan sonra temizlenmiş olurlar. Bu bakımdan onların nifâs müddeti, kanın kesildiği günler kadar olur. Kan kesilince yıkanır ve namaz kılar, oruçlarını tutarlar.¹

Bir kadının önceki doğumundan kan gördüğü süre lohusalığındaki âdeti kabul edilir yani doğumla azami lohusalık süresinden fazla kan gelirse bu âdet süresi esas alınır.²

Hüküm itibariyle lohusa kadın da âdetli kadın gibidir. Çünkü vâcib kılma ve muaf tutma hususunda lohusalık ile âdet görmeye ilişkin hükümler aynıdır.³ Bu itibarla konuyla ilgili hükümler verilirken hayız, anne olma ile ilgili olmadığı halde nifâs ile birlikte ele almak durumunda kalınmıştır. Kadının anne olması hasebiyle ibadetlerdeki farklılıkları şöyle sıralanabilir:

A. Gusül (Boy Abdesti Almak)

Lohusalık boy abdesti gerektiren bir durumdur. Yani lohusalık dönemi sona eren kadınların hemen gusletmeleri gerekir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: *"Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever"*⁴ buyrulmaktadır. Bu ayette hayız halinin bitiminde temizlenmek gerektiğini belirtmektedir. Nifas da hayız gibi olduğundan, aynı hükme tâbidir.⁵

¹ Bilmen, *İlmihal*, 73.

² Şener, "Nifas" md., *GYA*, IV, 483.

³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 535; Nevevî, *Mecmu*, II, 536; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 295; Remli, *en-Nihâye*, I, 357; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 297; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, I, 73; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, I, 467.

⁴ Bakara, 2/ 222.

⁵ Şafîî, *el-Ümm*, I, 129, IX, 7; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 96; İbn Kudâme *Muğni* I, 241; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 212; Behûtî, *Keşşafü'l-Kıma*, I, 146, 157; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I,

B. Namaz

Hamile bir bayanın namaz kılamayacak veya çok fazla zorlandığı durumlar olduğu taktirde namazını kılabileceği herhangi bir pozisyonda kılabilir. Bu hasta veya sakat olanların namaz kılmalarındaki ruhsatlarına benzetilebilir. Zira hamile kadınlar özellikle de normal hamilelik dışında olanlar bir yönüyle hasta hükmü kapsamına alınabilir.¹

Aynı hükümlere tabî olan hayız ve nifâs durumunda; İslâm hukukçuları, kadınların namazdan sorumlu olmadığını, bu halde iken namaz kılınamayacağını hatta bu kılmanın haram hükmünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır.²

Hiz. Peygamber'in Fatma binti Ebî Kubeys'e açıklamasını ihtiva eden şu hadis, bu hükmün asıl delilini oluşturmaktadır: “Adet gördüğün sürece namazı bırak, adetın sona erince temizlenerek guslet ve namazı kıl.”³ Aynı şekilde “Kadın hayız gördüğü zaman namaz kılmaz”⁴ hadisi de söz konusu hükmün mesnetleri arasındadır.

Bu hadisler genel anlamı ve kapsamı itibariyle hayz ve nifâs halinde olan kadınların nafîle namazları da dahil farz namazlarının kılınamayacağını göstermektedir. Hanefî, Şafîî ve Hanbelî mezhebine göre kendinde namaz

291; *Hindiyye*, I, 16; İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaleddin, *Ahkamu'n-Nisa*, Beyrut, 1996, 36; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 469; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 485.

¹ Hastanın namazı için bkz: Şafîî, *el-Ümm*, I, 165-168; Sehnûn, *Müdevvene*, I, 171; Serahsî, *el-Mebsut*, II, 124, 125; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 92, vd.; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 343; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 394; İbnul Hümmam, *Fethi'l-Kâdir*, II, 3, vd.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 95, vd.; Cezîrî, *Mezâhibi'l-Erbaa*, I, 497, vd.

² Şafîî, *el-Ümm*, I, 130, 131; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 38; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 115; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 394; Aynî, I, 164; Remli, *en-Nihâye*, I, 327; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 133; *Mevsua*, XVIII, 315; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 138; Zuhayli, I, 469, Bilmen, *İlmihal*, 74; Çeker “Fıkıhta Hasta” *SÜİFD*, s.VII, 36.

³ Buhari, *Sahih*, Hayz, 8, (I, 79), 19, (I, 82), 28, (I, 85); İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre, 115, (I, 203); Tirmizi, *Sünen*, Tahâre, 93, (I, 217); Nesâî, *Sünen*, Tahâre, 134, (I, 117); Müslim, *Sahih*, Hayz, 62, (I, 262).

⁴ Buhari, *Sahih*, Hayz, 6, (I, 78), Savm, 41, (II, 239).

anlamı ve benzerliği bulunduğu için tilâvet ve şükür secdeleri de bu hükme dahildir.¹

Fakat şükür secdesi hakkındaki hüküm, konuyla ilgili tafsili bir delilin bulunmaması ve sırf namazın bir rüknü olan secdeye benzetilerek namaza dahil edilmesinden dolayı pek isabetli görünmemektedir.² Zira hayızlı kadınların tam bir namaz formunda olmayan dua, yakarış ve ta'zimde bulunmaya bizzat Allah Resûlü'nün kendisi davet etmiş, böyle ortamlarda hazır bulunmalarını istemiştir. Hanım sahabelerden Ümmü Atıyye, "*babam O'na feda olsun, ben Hz. Peygamber'i şöyle derken işittim: Bekar kızlarla perde sahibi kadınlar ve adet görenler çıkıp hayırda ve müminlerin duasında hazır bulunsunlar. Fakat adetli hanımlar namaz yüzünden biraz uzakta dursunlar. Hadisini rivayet ettikten sonra kendisine yöneltilen "adet görenler de mi?" sorusuna "elbette, hayızlılar Arafat'ta(bayram namazında) falan falan yerlerde hazır bulunmuyorlar mı? cevabını vermiştir."*³

Kadınlar nifas döneminde kılamadıkları namazlarını, temizlendikten sonra kaza da etmezler.⁴ Bu hüküm Hz. Aişe'den gelen: "*Biz hayızlı iken tutamadığımız oruçları kaza etmekle, kılamadığımız namazları kaza etmemekle emrolunduk.*"⁵ ifade ile Ümmü Seleme'nin: "*Kadınlar aybaşı halinde iken kılamadıkları namazları kaza etmezler*"⁶ şeklindeki sözüdür.

¹ Şafîî, *el-Ümm*, I, 131, 133; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 290, 384; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 124; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 133; *Mevsua*, XVIII, 315; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 468, 469; Şener, "Nifas" md., *GYA*, IV, 483.

² Yaman, Ahmet, "Adet Gören Kadının İbadeti", *Mehir Dergisi*, Konya, 1998, 7.

³ Buhari, *Sahih*, Hayz, 23. (I, 83); Tirmizi, *Sünen*, Cum'a, 36, (II, 419, 420); Müslim, *Sahih*, İdeyn, 10, (I, 605, 606).

⁴ İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 115; Şafîî, I, 131, 132; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 348, 403; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 39; İbnul Hümam, *Fethü'l-Kâdir*, I, 165; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; *Mevsua*, XVIII, 315; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 470; Şener, "Nifas" md., 483; Yaman, "Adet Gören Kadının İbadeti", *MD*, 7.

⁵ Buhari, *Sahih*, Hayz, 20, (I, 83); Nesâî, *Sünen*, Sıyam, 64, (IV, 191); Müslim, *Sahih*, Hayz, 69, (I, 265).

⁶ Ebu Davud, *Sünen*, Tahare, 119, (I, 219).

C. Oruç

Hamile ve emzikli olan kadınların, kendilerine veya çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları durumunda oruç tutmamaları câizdir.¹ Bu ruhsat, “Allah Teâlâ, yolcudan namazın yarısını kaldırdı. Orucu da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hamile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı.”² hadisine dayanmaktadır.

Hanefiler dışında cumhuru oluşturan fukahaya göre hamile ve emzikli kadınlara çocuklarına zarar gelmesinden korkarlarsa fidye ile birlikte kaza lâzım gelir. Fakat kendilerine bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruç tutmayabilirler, sadece tutamadıkları oruçların kazasını yaparlar. Çünkü bunlar bir yönüyle hasta hükmündedirler. Bu konuda ittifak vardır. Bunun delili daha önce de geçen, “oruç tutmaya gücü yetmeyenlere fidye vermek gerekir” ayetidir. Hamile kadın ile emzikli kadında bu ayetin umumi manasına dahildirler.³ İbn Abbas şöyle demiştir: “Çok yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlara oruç tutabildikleri halde oruç tutmama ruhsatı vardır. Bunlar tutamadıkları her bir güne karşılık bir fakiri doyururlar. Hamile kadınlarla emzikli kadınlar ise çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruçlarını bozarlar ve her güne karşılık bir fakiri doyururlar.”⁴

¹ Serahsî, *Mebcut*, III, 99, 100; *Merğînâni, Hidâye*, I, 152; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, III, 23; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 422; *Hindiyye*, I, 207; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 573.

² İbn Mâce, *Sünen*, Sıyam 12, (I, 533); Tirmizi, *Sünen*, Savm, 21, (III, 94); Nesâî, *Sünen*, Savm, 51, (IV, 180), 62, (IV, 190).

³ Şafîî, *el-Ümm*, II, 143; Sehnûn, *Müdevvene*, I, 289, 279; Serahsî, *Mebcut*, III, 99; *Merğînâni, Hidâye*, I, 152; İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 585; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 80; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, III, 23; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, VI, 174; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, II, 313; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 573, 574; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, II, 646, 647.

⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Savm, 3, (II, 738).

Hanefilere göre, mutlak olarak hamile kadın ile emzikli kadınlara fidye vermek gerekmez.¹ Dayandıkları delil; “Allah Teâlâ, yolcudan namazın yarısını kaldırdı. Oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hamile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı.”² hadisidir.

Hız. Peygamber bunlara keffâret emretmemiştir. Aynı zamanda, bu özür sebebiyle mübah kılınan bir ruhsattır. Hastaların oruç tutmalarında olduğu gibi, bu sebeplerde keffâret gerekmez. Hanefiler dışındaki Cumhura göre, gelecek sene Ramazan’a kadar tutmayarak Ramazan’ın kazasında ihmal gösteren kimselere de fidye ile birlikte kaza lâzım gelir. Bu hüküm kasıtlı olarak orucunu bozan kimseye benzetilerek verilmiştir. Çünkü bunların her ikisi de orucun hürmetini hafife almıştır. Hastalık, yolculuk, delilik, hayız yahut nifâs gibi özörlere dayalı olarak orucun kazasını gelecek sene ramazan ayına kadar tehir eden kimselere fidye vermek gerekmez.³

Fakihler, hayız ve nifâs halinde ister farz ister nafil olsun “..Kadın hayız olduğu zaman, namaz kılmaz ve oruç tutmaz...”⁴ ve “Kadın (hayız olduğu) günlerde namaz kılmaz, ramazanda oruç tutmaz”⁵ hadislerine dayanarak oruç tutulmayacağı konusunda görüş birliği içindedirler.⁶ Edâ açısından aynı hükmü taşıyan namaz ve oruç, kaza açısından birbirinden ayrılmaktadır. Fâkihler tutulmayan oruçların daha sonraki temizlik dönemlerinde kaza edileceği

¹ Merğınâni, *Hidâye*, I, 152; İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 585; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 81; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, III, 24; *Hindiyeye*, I, 207; Cezîri, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 573, 574.

² İbn Mâce, *Sünen*, Sıyam, 12, (I, 533); Tirmizi, *Sünen*, Savm, 21, (III, 94); Nesâi, *Sünen*, Savm, 51, (IV, 180), 62, (IV, 190).

³ İbn Kudâme, *Muğni*, III, 81; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, II, 647.

⁴ Buhari, *Sahih*, Hayz, 6, (I, 78), Savm, 41, (II, 239).

⁵ Ebu Davut, *Sünnet*, 15, (V, 59); Tirmizi, *Sünen*, İman, 6, (V, 10); Müslim, *Sahih*, İman, 132, (I, 87).

⁶ Serahsî, *Mebhut*, III, 81, 152; Merğınâni, *Hidâye*, I, 38; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 115; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 83; Nevevî, I, 329; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, II, 162; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; *Hindiyeye*, I, 38, 207; Cezîri, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 575; *Mevsua*, XVIII, 318; Zeydan, *Mufassal*, I, 170, II, 54; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 138.

hususunda icmâ halindedirler.¹ Bu icmânın temelinde Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis bulunmaktadır:

“Biz hayızlı iken tutamadığımız oruçları kaza edip kılamadığımız namazları kaza etmemekle emrolunduk.”²

D. Hac

Lohusalık halinde hacda tavaf dışındaki amellerin yapılması caizdir. Çünkü haccın tavaf dışındaki amelleri mescid dışında geçmektedir.³ Bir kadın ihramdan önce adet görür veya lohusa olursa ihram için gusül abdesti alır, ihrama girer ve normal bir hacının yaptığı gibi yapar. Ne var ki, temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf edemez. Kadın ihramdan sonra âdet görür veya lohusa olursa gusül abdesti alması gerekmez. Sonra da tavaf dışında diğer hac ibadetlerini yerine getirir. Çünkü Resûlullah (s.a.v), Hz. Aişe (r.a)'ya Kâbe'yi tavaf dışında hacının yaptıklarını yapmasını emretmiştir.⁴ Şöyle ki:

“Bizler, Nebi (s.a.v) ile birlikte hac niyetiyle yola çıktık. Şerif denilen yere gelince ben adet görmeye başladım. Artık (hac ibadetini ifâ edemeyeceğim diye) ağlarken Hz. Peygamber (s.a.v) yanıma geldi ve niye ağladığımı sordu. Ben de; ‘vallahi çok arzu etmişim ama bu sene hac yapamadım da ondan’ dedim. Hz. Peygamber; ‘zannederim sen hayız oldun?’ deyince ‘evet’ dedim.

¹ Merğînânî, *Hidâye*, I, 39; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 115; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 83; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 348; Nevevî, *Mecmu*, I, 329; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbâa*, I, 575; Bilmen, *İlmihal*, 75; Zeydan, *Mufasssal*, I, 170, II, 54; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 138; İman ve İbadetler *İlmihal I*, I, 396; Şener, “Nifas” md., *GİA*, IV, 483.

² Ebu Davud, *Sünen*, Tahâre, 104, (I, 108, 181); Nesâî, *Sünen*, Sıyam, 64, (IV, 191); Müslim, *Sahih*, Hayz, 69, (I, 265).

³ Şafiî, el-Ümm. I, 130; Sehnûn, *Müdevvene*, I, 394; Serahsî, *Mebcut*, III, 153, IV, 179; Merğînânî, *Hidâye*, I, 39; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 115; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 387, 265; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, III, 387; İbnul Hümam, *Fethü'l-Kâdir*, I, 166; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 134; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; *Mevsua*, XVIII, 320; Çeker, “Fıkıhta Hasta, *SÜİFD*, s. VII, 36.

⁴ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 470, III, 162, 163; Yaman, “Adetli Kadının İbadeti”, *MD*, 8; Şener, “Nifas” md., *GİA*, IV, 483.

Bunun üzerine Nebi (s.a.v); 'bil ki, sendeki bu hal, Allah'ın Adem kızlarına yazdığı bir haldir. Hacıların yapacağı bütün fiilleri (menâsik) sen de yap, yalnız temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf etme!' buyurdu ve hanımları adına sığır kurban etti."¹

*"Nifaslı ve hayızlı kadınlar mikat'a gelince guslederek ihrama girerler ve Beytullah'a olan tavaf hariç bütün menâsiki ifa ederler."*²

Lohusa kadınının tavafı ise, tavaf çeşidine ve taşıdığı hükme göre düşer ya da tehir edilir veya yerine kurban kesilir.³

E. Camiye Girmek

Hayızlı kadınlar için Hz Peygamber'in "*Hiç bir hayızlı veya cünüp mescide giremez.*"⁴ hadisine dayanarak hayızlı ve nifâslı kadınların mescide girmeleri ve mescitte kalmaları haramdır hükmü verilmiştir.⁵ Hanefiler ve Malikîlere göre zaruret halleri dışında mescidi geçit olarak kullanmak âdetli hanım için haramdır. Ancak mescitten bir şeyi almak veya oraya bir şey koymak gibi zaruret olursa o zaman teyemmüm edip mescide girebilirler.⁶ Şafîî ve Hanbelîler ise, eğer mescidi kirletme ihtimali varsa bu geçişi mekruh, değilse caiz saymışlardır.⁷

¹ Buhari, *Sahih*, Hayz, I, (II, 357), 7, (I, 79); Nesâî, *Sünen*, Tahâre, 178, (I, 149).

² Ebu Davud, *Sünen*, Menâsik, 9, (II, 357); Tirmizi, *Sünen*, Hac, 100, (III, 281).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Kudâme, *Muğni*, III, 391; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, III, 390; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 70, 71; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 496; *Mevsua*, XVIII, 319, 320; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, III, 162, vd.; Zeydan, *Mufassal*, II, 197.

⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre, 126, (I, 212); Ebu Davud, *Sünen*, Tahâre, 92, (I, 158, 159).

⁵ Serahsî, *Mebhut*, III, 153; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 39; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 100; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 166; Nevevî, *Mecmu*, II, 388; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 291; *Hindiyye*, I, 38; *Mevsua*, XVIII, 322; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 139; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 472; Şener, "Nifas" md., *GYA*, IV, 484.

⁶ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 177; *Hindiyye*, I, 38; *Mevsua*, XVIII, 323.

⁷ *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 39; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 100; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 166, 167; Nevevî, *Mecmu*, I, 327, 328; *Mevsua*, XVIII, 323; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 472.

F. Cinsel İlişkide Bulunmak

Nifâs ve hayız döneminde bulunan kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak ulemanın ittifakıyla haram sayılmıştır. Hanbelîlerin dışında kalan cumhura göre kadının göbeği ile diz kapağı arasından faydalanmak haramdır.¹ Çünkü Allah Teâlâ:

“Sana kadınların aybaşı adetlerinden soruyorlar. De ki: ‘O, bir eziyettir. Onun için adet günlerinde kadınlardan çekilin ve temizleninceye kadar onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendikleri vakit, Allah’ın emrettiği yerden onlara varın. Allah, çok tevbe edenleri de sever çok temizlenenleri de sever.”² buyurmuştur. Hz. Peygamber de bu konuda:

“Aybaşı iken hanımımın bana helâl olan nedir? diye soran Abdullah b. Sa’d’e: “İzarın üstü sana helâldir” demiştir.³ Ayet ve hadisteki adetli kadınlar için geçerli olan hüküm nifâslı kadın için de geçerlidir.⁴

Hanbelîler ise, âdetli ve onun durumunda olan (nifâslı) kadınla cinsel ilişkide bulunmanın dışında, göbeğin altı ile diz kapağının üstü arasından faydalanmayı mübah kabul etmişlerdir. Yani eşi hanımıyla biraraya gelme dışında onun bütün bedeninden faydalanabilir.⁵

Âdetin kesilmesinden itibaren cinsel ilişkide bulunmanın zamanı hakkında Şafîî, Malîkî ve Hanbelî hukukçılarının oluşturduğu çoğunluk, âdeti

¹ Şafîî, *el-Ümm*, I, 129; Serahsî, *el-Mebcut*, III, 152; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 116, 117; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 384; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 350; Nevevî, *Mecmu*, II, 392; Remli, I, 330; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 292; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 472; Bilmen, *İlmihal*, 75; Döndüren, *İlmihal*, I, 153; Çeker, “Fıkıhta Hasta” *SÜİFD*, sayı, VII, 36; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 484.

² Bakara, 2/ 222.

³ Buhari, *Sahih*, Hayz. 5, (I, 78); Ebu Davud, *Sünen*, Tahare, 106, (I, 183, 184); Müslim, *Sahih*, Hayz, 3, (I, 243); Nesâî, *Sünen*, Tahare, 180, I. 152.

⁴ İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 349; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 295; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 176; *Hindiyye*, I, 38; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 484.

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, I, 396, 384; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 349, 350; *Mevsua*, XVIII, 325; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, I, 472, 473.

sona eren bir hanımın ancak temizlenip yıkandıktan sonra cinsel ilişkide bulunabileceği görüşündedirler. Bu fakihler, ayette geçen “..*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın..*” ifadelerini “boy abdesti” olarak yorumlamışlardır.¹ Hanefiler ise nifasın en uzun süresi olan kırk günü bulması halinde yıkanmadan önce birleşmeyi caiz görürken, daha az süredeki bitimlerde birleşme için ya gusletmeyi ya da bir namaz vaktinin geçmesini şart koşmuşlardır.²

Hayızlı ve lohusa iken kadınla cinsel ilişkide bulunma ihlâli, keffâret gereken büyük günahlardan sayılmıştır. Bu durumda keffâret gerekip gerekmeyeceği konusunda fakihlerin görüşleri şöyledir:³

Malikîler ve Şafîîler şu kanattedirler: Aybaşı ve onun durumundaki kadın ile cinsi ilişkide bulunanın üzerine bir keffâret yoktur. Böyle bir kimseye düşen, tevbe istiğfardır. Çünkü asl olan beraattır.⁴

Hanbelîler ve İmam Ahmed'den gelmiş iki rivayetten daha çok tercih edilen görüşe göre, aybaşı veya lohusalık hâlinde kadına yaklaşan bir kimseye keffâret vacip olduğu gibi aybaşı iken kocasının kendisiyle ilişkide bulunmasına müsaade eden kadının üzerine de keffâret düşmektedir.⁵

¹ Şafîî, el-Ümm, I, 129; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 118, 119; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 387; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 349; Remli, *en-Nihâye*, I, 333; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 473; Zeydan, *Mufassal*, I, 165.

² İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 118, 119; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 296; *Hindiyeye*, I, 39; Zeydan, *Mufassal*, I, 165, 170; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 134, 135; *Mevsua*, XVIII, 325; Kürdî, *Ahkâmu'l-Mer'e*, 140; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 473.

³ Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 134; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 474; Şener, “Nifas” md., *GYA*, IV, 484.

⁴ İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 120; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 385; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 350; Nevevî, *Mecmu*, II, 390; Remli, *en-Nihâye*, I, 333; *Hindiyeye*, I, 39; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 134; *Mevsua*, XVIII, 324.

⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 120; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 384; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 346, 350; *Mevsua*, XVIII, 324; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 473.

G. Kur'an Okumak

Fakihlerin çoğu, hayızlı ve lohusa kadın hakkında, “ona ancak temizlenenler dokunabilir.”¹ ayeti ve “Aybaşı olan da, cünub olanda Kur'an'dan herhangi bir şey okumasın”² ve “Kur'an'ı ancak temiz olan eline alabilir”³ hadislerinden hareketle bu durumda olanlar Kur'an-ı Kerim okuyamaz ve ona el süremez şeklinde hüküm vermişlerdir.⁴ Diğer taraftan Malikîler ve Şafîilerde bir görüşe göre, Kur'an öğrenen ve öğretenlerin bu hükmün dışında kalacağını bildirmiştir.⁵

Hanefîler, Kur'an-ı Kerim'e ondan ayrı ve bitişik olmayan bir kapak ile dokunma halini istisna etmişlerdir. Ayrıca cünüp kişiler ile hayız veya nifas halindeki hanımlar, dua ve zikir niyetiyle bazı dua ayetlerini okuyabilirler.⁶ Malikîler de mutemet olan görüşe göre, aybaşı ve lohusa olanın, cünub olsun olmasın, ezberden Kur'an-ı Kerim okumasında bir sakınca yoktur.⁷

Şafîiler, hayızlı iken dili oynatmadan ve telaffuz etmeden kalben yada zihnen Kur'an okunabileceğini söylemişlerdir.⁸

Hanbelîler, harfleri açıkça belli etmedikçe dudaklarını hareket ettirmek yoluyla ya da ayetleri hece hece bölerek okuyabileceklerini belirtmiştir.⁹

¹ Vakıa, 56/ 79.

² İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre, 105, (I, 195); Tirmizi, *Sünen*, Tahâre, 98, (I, 236).

³ Beyhâki, I, 461.

⁴ Serahsî, *Mebcut*, III, 152; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 39; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 101; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 168, 165; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 290; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, I, 134, 135; *Mevsua*, XVIII, 322; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 293; *Hindiyye*, I, 38, 39; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 133; Bilmen, *İlmihal*, 74; Zuhaylı, I, 470, 471; Çeker, “Fıkıhta Hasta”, *SÜİFD*, s.VII, 36; Şener, “Nifas”, *GYA*, IV, 484.

⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 102; Nevevî, *Mecmu*, II, 387; Zuhaylı, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 471; Zeydan, *Mufassal*, I, 169.

⁶ *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 39; İbn Kudâme, *Muğni*, I, 169, 166; İbnul Hümmam, *Fethü'l-Kâdir*, I, 168, 169; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 293; Bilmen, *İlmihal*, 75; *Mevsua*, XVIII, 321; Zuhaylı, *Fıkhü'l-İslâmî*, I, 471; Şener, “Nifas”, *GYA*, IV, 484.

⁷ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 216; Şener, “Nifas”, md., *GYA*, IV, 484.

⁸ Nevevî, *Mecmu*, II, 387; *Mevsua*, “Hayız”, XVIII, 321.

⁹ İbn Kudâme, *Muğni*, I, 165, 166.

Delilleriyle birlikte bu görüşlerden de yararlanarak şöyle bir sonuca varılabilir: Kur'an okuma ve onunla ilgili ilimleri öğrenen ve öğreten bayanlar hayızlı ve nifâslı dönemlerinde ara verdiklerinde öğrenme ve öğretme sekteye uğrayacağından okumaya ve çalışmalarına devam edebilir. Aksi takdirde çok uzun bir süre Kur'an'dan ayrı kalınmış olacak ki bu da pek çok sakıncaları beraberinde getirir.

H. Zekât ve Sadaka

Zekât, ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi bulunan alt gelir sahiplerine ulaştırılmak üzere Allah Teâlâ'nın rızası için vermeleridir.¹ Fakir olan anne ve babaya veya anne ve babanın da fakir olan çocuğuna (aynı şekilde usul ve furûun² birbirine) zekât vermesi caiz değildir.³ Çünkü zekât verenle alan arasında oğul-anne, baba gibi doğumdan kaynaklanan akrabalık vardır ve bunların arasında milk⁴ menfaatleri birbirine bitişiktir. Dolayısıyla temlik tam olarak tahakkuk etmez. Esasen bu hükmün temelinde -az önce işaret edilen- nafaka mükellefiyetinin bertaraf edilmemesi düşüncesi yatmaktadır.⁵

¹ Yazır, *Kâmus*, V, 454; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 492.

² Usul: Anne, baba ve yukarıya doğru dede ve ninelerdir. Furûu: Çocuklar ve aşağıya doğru torunlardır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 346; Yazır, *Kâmus*, V, 404, I, 475; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 116, 472)

³ Serahsî, *Mebcut*, III, 11; *Merğînâni, Hidâye*, I, 137; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 509; İbnul Hümmam, *Fethü'l-Kâdir*, I, 269; Behütî, *Keşşafu'l-Kına*, II, 290; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 346; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 622, 628; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, II, 885; Arpa, Ahmet, "Sadaka-i Fıtır" md., *ŞİA*, İstanbul, 2000, VII, 96; Çağırıcı, "Ana-Baba" md., *GYA*, I, 132; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 102; *İman ve İbadetler İlmihal I*, I, 492.

⁴ Milk: İnsan ile bir şey arasında hasıl olan hukukî bağıdır ve bu bağ sebebiyle insanın o şeyde müstakil olarak tasarrufu caiz ve başkasının tasarrufu yasak olur. (Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 302)

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, II, 509; *Merğînâni, Hidâye*, I, 137; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 346; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 622; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 102; Çağırıcı, "Ana baba" md., *GYA*, I, 137.

Fıtır sadakası¹, nezir² ve keffâretler³ gibi vâcib sadakaların hükmü de zekâtın hükmü gibidir. Yani bunları da anne ve baba çocuklarına, çocuklar da anne ve babaya veremez.⁴

Nafile sadakaya⁵ gelince, bunu anne ve baba çocuklarına, çocuklar da anne ve babasına verebilir. Hatta başkalarına vermekten evlâdır.⁶ Nitekim Allah Teâla: “*Yakınlığı olan bir yetime*”⁷ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de Abdullah b. Mesud’un hanımı Zeynebe şöyle buyurmuştur: “*Kocan ve çocuğun sadaka vermen için en layık kimselerdir.*”⁸

Yine Ahmed ve İbn Mâce ve Tirmizi hasen olarak rivayet etikleri bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur. “*Yoksula verilen sadaka bir sadakadır, akrabanın yoksuluna verilen ise iki sadakadır. Biri sadaka, diğeri akrabaya iyiliktir*” ve “*Bir kimsenin sarfedeceği en faziletli dinar, kendi aile fertlerine infak ettiği dinarla, Allah yolunda hayvanına ve yine Allah yolunda cihad edecek olan arkadaşlarına harcadığı dinardır.*”⁹ Aile fertlerinden maksat, bir kimsenin nafakası kendisine ait olan çocukları, eşi, annesi, babası ve hizmetçisidir.

¹ Fıtır Sadakası: Ramazan ayının sonuna yetişen ve asli ihtiyaçlarının dışında en az nisap miktarı bir mala mâlik bulunan her hür müslümanın yoksullara vermesi gereken bir sadakadır. (Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 627, vd; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 112; Döndüren, “Sadaka” md., *ŞİA*, İstanbul, 2000, VII, 93).

² Nezir: Adak, Allah Teâlâ’ya tazim için mübah olan bir fiilin yapılmasını üstlenmektir. (Yazır, *Kâmus*, II, 76; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 368).

³ Keffâret: Bir tür ceza ve telafi yoludur. (Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 428; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 240).

⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 346; Yazır, *Kâmus*, III, 224; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, II, 919.

⁵ Nafile Sadaka: Allah Teâlâ’nın rızasına nâil olmak için fakire hibe olarak verilen maldır. (Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 390).

⁶ Nevevî, *Mecmu*, VI, 235; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 196; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 155; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, II, 919; Akyüz. “Ana baba” md., *DİA*, III, 102.

⁷ Beled, 90/ 15.

⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Edep, 3, (II, 1209).

⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Cihâd, 4, (II, 922); Tirmizi, *Sünen*, Birr, 42, (IV, 344); Müslim, *Sahih*, Zekât, 38, (I, 692).

II. ANNENİN AİLE HUKUKUNDAKİ DURUMU

A. Neseb (Anneliğin Sübutu)

Neseb, bir kimsenin geldiği soy ile münasabetini, anne, baba ve ecdâdı ile kan ve hısımlık rabitasını ifade eder.¹ Neseb, ailenin üzerinde yükseldiği en temel esaslardan birisidir. Neseb ile aile fertleri kan birliği ve birbirinden olma temeli üzerinde yükselen daimi bir akrabalık bağıyla birbirine bağlanır. Yüce Allah'ın insana bağışladığı çok büyük bir nimettir. Yüce Allah bunu belirterek şöyle buyurmaktadır: “*Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu neseb ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.*”² Çünkü neseb bağı olmasaydı aile bağları çözülür, aradaki ilişkiler erir gider, aile fertleri arasında şefkat ve merhamet bağlılığının etkileri görülmezdi.

Neseb bağı, kişinin sosyal mensubiyetinin ilk ve en önemli halkasını oluşturduğu, fiili olduğu kadar psikolojik, sosyal, ahlaki açılardan kişi için kayda değer bir önem arz etmekle beraber şahıs ve aile hukukuyla ilgili önemli sonuçlar da taşır.³

Velâdetin sübutu ve mevcudiyetine ittila (vakıf olma, bilme) olayında kadına (anneye) büyük görev düşmektedir. Neseb konusunda kadının sadakatı erkeğin sadakatinden çok daha fazla önemlidir. Çünkü erkeğin sadakatsizliğinin, başka mahzurları olmasına rağmen nesebin karışmasına etki etmez. Oysa kadının sadakatsizliği ile neseb karışır. Ancak günümüzde tıp ilmindeki ilerlemeler neticesinde çocuğun anne ve babası kesin bir şekilde tespit edilebilmektedir.

¹ Ebu'l-Beka, *Külliyât*, 363; Yazır, *Kâmus*, IV, 75; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, II, 397; Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 576; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 389; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 366; Şener, “Neseb” md., *GYA*, İstanbul, 1974, III, 471; Döndüren, “Neseb” md., *ŞİA*, İstanbul, 2000; VI, 210.

² Furkan, 25/ 54.

³ Şener, “Neseb” md., *GYA*, IV, 471.

Çocuğun kendisini doğuran kadınla yani annesi ile nesep ve hısımlık bağı fiili bir durumdur. Bu bağın sübutu için doğum tek ve yeterli sebep olduğundan başka delil ve ispat vasıtalarına ihtiyaç olmadığı gibi, çocuğu doğuran kadının çocuğu reddetmesi de mümkün değildir.¹

Demek oluyor ki, anne ile çocuk arasındaki nesep bağının sabit olması için şu üç noktanın tespit edilmiş bulunması lâzım ve kâfidir:²

1. Kadının bir çocuk doğurmuş olması keyfiyeti; eğer anneliği iddia olunan kadın hiç çocuk doğurmamış ise kendine annelik izâfe edilemez.

2. Kadının doğurduğu tarih ile çocuğun doğum tarihinin aynı olması; herhangi bir kadına ittisali iddia edilen çocuğun doğum tarihi ile o kadının doğurma tarihi aynı değilse, kadının doğurduğu çocukla nesep iddiasında bulunulan çocuk arasında ayniyet gerçekleşmez.

3. Kadının “doğurduğu çocuk ile nesebi söz konusu olan çocuğun aynı” olması, yani hüviyet ve ayniyette bir tereddüt, belirsizlik bulunmaması; bu şart bilhassa doğumevlerinde ve hastanelerdeki doğumlarda önem kazanır.

Dikkat edilirse bu şartlar içerisinde kadının evli olması şartı yoktur. İslâm hukukunda da durum böyledir. Yani kadın evlilik dışı bir ilişki sonucu gebe kalıp doğum yapsa bile çocuğun nesebi annesinden sabittir. Yani çocuğun meşru ve gayri meşru olması sonucu değiştirmez.

B. Evlenmeye Mani Oluşturması

İslâm hukukunda kimlerin birbiri ile evlenebileceği tespit edilmiştir. Bazı insanların da birbiriyle evlenmelerine yasaklar ve kısıtlamalar getirilmiştir.

¹ Kâsânî, *Bedâi*, VIII, 492; Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 617; Bilmen, *İstlat-ı Fıkhiyye*, II, 398; Muhammed, Yusuf Musa, *en-Nesebu ve Eseruhu*, Kahire, 1967, 14; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 389; Şener, “Nesep” md., *GYA*, IV, 471; Çeker, “Çocuk” md., *GYA*, I, 375; Aydın, “Çocuk” md., *DİA İslâm Ansklopedisi*, İstanbul, 1993, VIII, 361; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Konya, 1998, 68, 69.

² Güneş, Yüksel, *İslâm Hukukunda Nesep*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1993, 18.

Bu evlenme manileri, “muharremât” başlığı altında devamlı ve geçici olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Devamlı evlenme engelini gerektiren sebepler; kan hısımlığı, emzirmeden doğan hısımlık ve evlenmeden doğan hısımlıktır. Geçici evlenme engeline sebep olan durumlar ise; din farkı, başkasının eşi olma, üç kere boşama, beşinci kadın, iki hısımla birden evlenmek, hür üzerine cariye ile evlenme, lian ve mülk'tür.¹ Araştırma konusu ile direkt alakalı olmadığından bu evlenme engellerinin hepsi işlenmeyecektir. Burada, sadece konu ile alakalı olması hasebiyle annelik ile ilgili olan sürekli evlenme engellerinden kan hısımlığı bölümünden bahsedilecektir.

Sürekli evlenme engeli, şahısların kendilerinden ayrılması mümkün olmayan bazı vasıflarla diğer şahıslara karşı devamlı bir evlenme mani teşkil etmesidir.² Anneliğin de, hem annenin kendisi hem de diğerleri için evlenme manilerinde etkisi vardır. Şöyle ki; bir kadın anne olduğu zaman, evlenilmesi ebediyen yasaklanmış akrabalar kapsamına girer.³ Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: “*Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”⁴ şeklinde evlenilmesi ebediyen haram olanlar belirlenmiştir.

¹ İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 987- 1017; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 334-339; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 69-90; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 285-307; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 28; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, 61-77; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 76. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 317, 318.

² Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 315.

³ Sehnûn, *Müdevvene*, V, 247; *Merğînâni*, *Hidâye*, I, 225, vd.; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 978; İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 247; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 69; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 286; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 28; *Hindiyye*, I, 273; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 61; Kürdî, *Ahkâmü'l-Mer'e*, 117; Deyrebi. Ebu'l-Abbas Şihabeddin Ahmed b. Ömer, *Ahkâmü'z-Zevâc ale'l-Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut. 1986, 15, vd.

⁴ Nisa, 4/ 23

Fakihler kan hısımlığı sebebiyle evlenilmesi yasak olanları şu şekilde sıralamışlardır¹

a. Ne kadar yukarı çıksa da kişinin usulü: Erkek esas alındığında anne, anneanne, babaanne. vs., kadın esas alındığında aynı hısımların erkek olanlarıdır.

İlgili ayette usulden sadece “anneleriniz” anlamında “el-ümm” kelimesi geçmektedir. Ancak Arapça’da “el-ümm” kelimesi sadece kişinin kendisinden doğduğu tabî (öz) annesini değil; aynı zamanda annesini ve babasını dünyaya getiren kadınları da (anne baba cihetinden nineleri) kapsamaktadır.

b. Ne kadar aşağıya inilirse inilsin kişinin furûu: Bunlar kızı, oğlunun kızı, kızının kızı vs.dır.

c. Anne ve babanın furûu: Bunlar da anne ya da babanın öz kız kardeşleri, bunların kızları veya torunları vs.dır.

d. Dede ve ninelerin sadece birinci dereceden furûu: Bunlar kişinin kendisinin veya anne babasının amca, hala, dayı ve teyzesi durumundaki akrabalarıdır.

C. Mahremiyet Durumu

İslâm hukukuna göre erkeğin nesep, emzirme ve evlenme gibi bağlarla mahremi olan kadınlara şehvetsiz olarak bakması caizdir.² Annelik insanlar arasında bulunan haramlığı ortadan kaldıran sebeplerdendir. Anne erkek evlatlarının mahremi olur. Bu nedenle de diğer insanlardan farklı hükümler söz

¹ *Merğînâni, Hidâye*, I, 225, vd.; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 988; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 470; İbnul Hümmam, *Fethü'l-Kâdir*, III, 208, 209; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 285; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 402, 403; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 28; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 77; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 130, 131; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 315; Döndüren, *İlmihal*, 133, Dağcı, Şamil, “İslâm Hukukunda Evlenme Engelleri”, *AÜİFD*, Ankara, 1999, IXXXX, 202; İbnul Hümmam, *Fethü'l-Kâdir*, II, 359; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 31.

² İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 457; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 214; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 21.

konusu olur. Evlatların anneye bakma sınırları fakihlerin görüşlerine göre şöyledir:¹

Hanefilere göre, erkek evlat annesinin yüz, baş, göğüs ve bacaklarına (bacağın diz kapağı ile ayağa kadar olan kısmı), kollara (dirsekten omuza kadar olan kısım) bakabilir. Ancak sırtına ve karnına bakamaz. Çünkü Allah Teâlâ, hanımının sırtını annesinin sırtına benzetme (zihar) halinde kadını kocasına haram kılmıştır. Dolayısıyla sırta bakmak haram olur. Karna bakmak ise şehveti celbetme bakımından sırttan evla tutulmuştur.²

Şafîî mezhebine göre, ergenlik çağına gelmiş bir erkeğin mahremi olan kadınların göbek ile diz kapağı arasına bakması haram kabul edilmiştir. Göbek ile diz kapağı arasındaki bölge dışında kalan yerlere, şehvetsiz olarak bakmasını mübah kabul etmişlerdir. Bizzat göbeğe ve diz kapağına bakmak da caizdir; çünkü bunlar mahremin görebileceği yerler için avret değildir.³

Malikîler işi daha sıkı tutarak, esah olan vücudun diğer tarafları müstesna, sadece yüzünü ve ellerini görmenin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁴

Hanbelî mezhebinin görüşü Hanefilerin görüşüne yakındır, bunlara göre, erkek evlat annenin çoğunlukla açık kalan boyun, baş, iki el, iki ayak gibi yerlerine bakması caizdir. Ancak göğüs, sırt ve buna benzer çoğunlukla örtülen yerlere bakması mekruhtur.⁵

¹ *Mevsua*, VI, 258; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, I, 584-594; Zeydan, *Mufassal*, III, 150.

² İbn Âbidîn, VI, 367; *Hindîyye*, V, 327; Zeydan, *Mufassal*, III, 150.

³ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 214; Zeydan, *Mufassal*, III, 150.

⁴ Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 290; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 192; Zeydan, *Mufassal*, III, 150.

⁵ İbn Kudâme *Muğni* V, 456, 457; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, I, 192; Zeydan, *Mufassal*, III, 150.

D. Boşama

Boşama, İslâm hukukunda “talak” başlığı altında geniş bir şekilde ele alınan bir konudur.¹ Talak, nikâh akdini belirli bir lafız ile derhal ya da gelecekte ortadan kaldırmak ve izale etmektir.² Burada sadece araştırma konusuyla ilgili olan yönü incelenecektir. Talak, tekrar normal evlilik hayatına dönüş imkanı olup olmamasına göre, ric’i ve bâin; Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’in vazettiği usûl ve şekle uyup uymamasına göre, sünni ve bid’i kısımlara ayrılır.³ Boşamanın konu ile alakası şu şekildedir: Hanefiler hariç diğer mezheblere göre kadın, lohusa iken kocası onu üç kere boşayamaz.⁴ Bu durumda kocanın eşini boşaması haramdır. Hanefilere göre de tahrimen mekruhtur. Buna bid’at talak denilir. Bununla birlikte bu talak geçerlidir.⁵ Bu konudaki delil şudur: Abdullah b. Ömer hanımını hayız halindeyken boşadı. Bu, Hz. Peygamber’e anlatıldı. Hz. Peygamber (s.a.v): “Söyleyin ona hanımına dönsün veya onu temiz halinde veya hamile iken boşasın”⁶ buyurmuştur.

Kadının hayız ve nifâslı günlerde boşanmamasının nedeni, iddetin⁷ kadının aleyhine uzamasıdır. Çünkü hayızlı ve nifâslı iken boşama durumunda bu süre iddetten sayılmaz. Diğer yandan bu dönemler kadının çekiciliğinin azaldığı dönemlerdir.⁸

¹ Talak hakkında bilgi için bkz: İbn Kudâme, *Muğni*, VIII, 234, vd.; Şirbini, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 465, vd.; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 535, vd.; Merğînâni, *Hidâye*, I, 261, vd.; Mevsili, *el-İhtiyâr*, II, 159, vd.; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 175, vd.; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 348, vd.

² Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 175; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 434.

³ Merğînâni, *Hidâye*, I, 261; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 358.

⁴ Sehnûn, *Müdevvene*, II, 4-6; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 514; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 215; Merğînâni, *Hidâye*, I, 263; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 211, vd.

⁵ Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 211, vd.; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 422; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 360, 361; Döndüren, *İlmihal*, II, 122.

⁶ Buhari, *Sahih*, Talak, 2. (IV, 163).

⁷ İddet: Bir erkeğin veya kadının evlilik sona erdikten sonra belli bir süre başkasıyla evlenmeyip beklemede bulunmalıdır. (Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 175; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 179).

⁸ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 423; Döndüren, *İlmihal*, II, 122.

Hamile bir kadının münasebetten önce veya sonra boşanması caidir.¹ Çünkü yeni bir gebelik söz konusu olamayacağından neseplerin karışması ihtimali bulunmaz.²

III. ANNENİN YARGILAMA HUKUKUNDAKİ DURUMU

İslâm hukukunda yargılama (muhakeme) hukuku, yargılama görevinin yapılması nedeniyle oluşan ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır.³ Bu sistem içerisinde araştırma konusu olan anne ile ilgili hükümler, ikrar ve ispat vasıtalarından şehâdet konularında bulunmaktadır.

A. Şehâdet

İslâm hukukunda şehâdet, bir kimsenin bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şahitliği ifade eden lafızla hâkimin ve karşı tarafın huzurunda vuku bulan doğru ihbardır.⁴ Anne olmak şehâdet konusunda şu açıdan öneme sahiptir.

İslâm hukukunda, şehâdetin geçerli olması için, şahid ile meşhûdun aleyh arasında akrabalık, düşmanlık ve ortaklığın bulunmaması gerekir.⁵ Nitekim Hz Aişe'den rivayet olunan bir hadisten akrabalığın şehâdetin kabul edilmesine engel olan bir durum olduğu anlaşılıyor.⁶ Dolayısıyla usul ve furûunun birbiri lehine şehâdeti geçerli olmadığından çocuklar, anne ve babaları, anne ve babalar da çocukları lehine şahitlik edemez.⁷ Çünkü bunlar

¹ Merğînâni, *Hidâye*, I, 262; İbnül Hümmam, *Fethu'l-Kâdir*, III, 478; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 211; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 427.

² İbnül Hümmam, *Fethu'l-Kâdir*, III, 478; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 427; Döndüren, *İlmihal*, II, 114.

³ Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 485.

⁴ Tehânevi, *Keşşaf*, II, 737; Mecelle, md. 1684; Yazır, *Kâmus*, V, 8; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, VIII, 118; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 418.

⁵ Mecelle, md. 1700, 1702.

⁶ Tirmizi, *Sünen*, Şehâdet, 2, (IV, 546).

⁷ Şafîi, *el-Ümm*, VII, 86; İbn Hazm, *Muhalla*, VIII, 508, 509; Serahsî, *Mebcut*, XVI, 121; Kâsânî, *Bedâi*, IX, 34; Sehnûn, *Müdevvene*, IV, 20; Merğînâni, *Hidâye*, I, 121; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1774; İbn Kudâme *Muğni* XII, 65; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*,

normal olarak birbirlerinin mallarından istifade ederler. Böylece, lehte yapacakları şahitlikte kendilerine bir menfaat sağlama anlamı ve töhmeti bulunur. Bunların birbirleri aleyhine şahitlikleri kabul edilir. Örf ve adete göre bunlardan biri diğerinin malını harcayamaz. Böylece biririne yabancı gibi olurlar.¹ Ancak bunun istisnası vardır. Mesela, birisinin, babasının ikinci hanımı, annesinin kuması olan kadının talakıyla (boşanma) ilgili babası aleyhine şahitlik yapsa, bunun şehâdeti kabul edilmez. Çünkü bu şehâdet, babasının aleyhinde olduğu gibi kendi annesinin de lehinde olmuş olur. Dolayısıyla iki yönlü bir şehâdet gerçekleşmiş olur ki, bu da kabul edilemez.² Bu konuda fakihler arasında ittifak vardır. Fakat Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen ikinci görüşe göre; evladın baba lehine şehâdeti caiz ama babanın evladı lehinde şehâdeti caiz değildir. Delilleri, evladın malının, babanın malı olduğu söylenen hadistir.³

Nesebin sübutu konusunda baba ile anne arasında vuku bulacak ihtilafta annenin şehâdeti geçerlidir.⁴ Annenin, hamilelik ve çocuğun diri olarak doğduğuna dair yaptığı şehâdeti geçerlidir.⁵ İslâm aile hukukunda, doğum, kadınların hazır bulunduğu bir olay olmasından dolayı, kocanın ve hâkiminin bu konuda şehâdeti itimad edilecek özellik taşımaz, burada kadınların sözü geçerlidir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, kadının velâdetle ilgili şehâdetini kabul etmek için, evli bulunduğu halde doğum yapmış olması şartını getirmiştir. İddetini bekleyenin doğumu, talak-ı ric'i ve bâin süresindeki doğum ile kocanın

XII, 72, 73; Nevevî, *Mecmu*, XXIII, 99; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 428; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, V, 478; *Mevsua*, VI, 261; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, VIII, 129; Bayındır, Abdulaziz, *İslâm Muhakeme Hukuku*, İstanbul, 1986, 155; Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Ankara, 1999, 199; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 103; Çağrııcı, "Ana baba" md., *GYA*, I, 138.

¹ Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, VIII, 125; Bayındır, *Muhakeme Hukuku*, 155.

² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, V, 478.

³ İbn Kudâme, *Muğni*, XII, 66.

⁴ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 617.

⁵ Şafiî, *el-Ümm*, VII, 88; Kâsânî, *Bedâi*, IX, 49; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1777; *Hindiyye*, III, 465; Zeydan, *Mufassal*, IX, 371; Bayındır, *Muhakeme Hukuku*, 164.

vefatını müteakip doğum yapan kadınların şehâdeti nesebin sûbutunda önemlidir. İslâm hukukunda velâdet konusundaki kadının şehâdeti, kadınların şehâdet konusunda erkeğin önüne geçtiği duruma güzel bir örnek teşkil eder.¹

Ebu Hanife ise vefat ve talak-ı bâinle ayrıldıktan sonraki doğumlarda iki adil şahidin şehâdetini şart koşturmaktadır. Talak-ı ric'i ile ayrılık sonu meydana gelen doğumlarda annenin tek başına şehâdetini kabul eden hukukçular olduğu gibi, olayı talak-ı bâin gibi düşünüp annenin şehâdetinin yanında başka şahitleri şart koşanlar da olmuştur.²

İslâm dini her konuda olduğu gibi kadın ve erkek arasındaki ilişkilerde de bir takım düzenlemeler yapmıştır. Önceki dönemlerde doğum gibi bir olayda yabancı bir erkeğin hazır bulunması dinen ve âdeten uygun görülmediğinden dolayı erkeklerin doğumda bulunmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla kadınlar doğuma şahitlik etmişlerdir. Bugün doğumun sağlık merkezlerinde gerçekleşmesi ve buralarda erkek personelin bulunması gibi şartların değişmesinden dolayı, erkeklerin de doğuma şahitlik yapabileceği düşünülebilir.

B. İkrar

İslâm hukuku literatüründe, ikrar, bir kimsenin kendisiyle ilgili olup, başkasına ait bulunan bir hakkı haber vermesi anlamına gelmektedir.³

Nesep konusunda kadının da anne, baba ve kocası hakkındaki ikrarı kabul edilir. Fakat çocuğu hakkındaki ikrarı kabul edilmez. Çünkü bunda nesep kocasına hamledilmektedir. Sırf kendisini bağlayan ikrar ise;

- 1- Çocuğun bilinen başka bir annesi olmaması.
- 2- Çocuğun mukırreden doğabilmesi.
- 3- Çocuğun mümeyyiz olması durumunda mukırreyi onaylaması.

¹ Kelebek, *Velâyet*, 63-64.

² Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, VIII, 125; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 640.

³ Mecelle, md. 1572; Yazır, *Kâmus*, II, 479; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye*, VIII, 37; Komisyon, *İslâmî Kavramlar*, 366; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 190.

4- Zina ürünü olduğu söylenilmemesi, şartlarıyla geçerlidir.¹

O bakımdan kadının ikrarı ancak kocası tarafından tasdik edilmesi halinde yahut ebelik yapan bir kadının doğuma şahitlik etmesi halinde tasdik edilir.²

Bir kadın bir çocuk lehine ikrarda bulunarak oğlu olduğunu beyan etse, bu iddiasına ebe şahitlik etse, çocuk bu meselede kadını tasdik ettiği takdirde, neseb o kadından sabit olur.³ Fakat burada bir başka erkeği zikrederek çocuğun nesebinin kendisine ait olduğunu iddia eden bir kadın varsa ve bu erkek de bu iddiayı inkâr ederse, bu durumda, nesebin sübut bulması iki erkek şahidin veya bir erkek, iki kadın şahidin mevcudiyetine bağlıdır. Bu durumda ebenin şehâdetiyle nesebin sübut bulmayacağı hususunda imamlar ittifak etmiştir.⁴

Dikkat edilecek olursa, kadının çocuğa dair ikrarı, ancak kocası varsa yahut o kocadan iddet bekliyorsa sahih olmaz. Kocanın tasdikine bağlıdır. Şayet evli değil ve iddet de beklemiyorsa, kayıtsız şartsız olarak çocuğa dair ikrarı sahihtir. Çünkü böyle bir ikrar da sadece kendisi için bağlayıcılık vardır, başkası hakkında yoktur.⁵

IV. ANNENİN CEZA HUKUKUNDAKİ DURUMU

İslâm dininin aldığı bütün tedbirler, yaptığı telkin ve teşvikler, netice itibariyle insanın hayatını ve saygınlığını koruma, dünyevi ve uhrevi mutluluğunu temin etme amacına yöneliktir. İnsanoğlunu yaratılmışların en şerefli ve en üstünü olarak gören İslâm dinî, bir insanı öldürmeyi, bir cemiyeti hatta topyekün insanlığı öldürmekle eşdeğer kabul etmiştir. İnsanın yaşama

¹ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 640.

² Merğînânî, *Hidâye*, II, 185; Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 618; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 641.

³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, V, 6107, 618.

⁴ Usrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 340.

⁵ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 618.

hakkına saygıda sınır tanımayan bir sosyal düzen ve hukuk görüşüne sahip olan islâmiyet, insanın yaşama hakkını güvence altına alabilmek için, gerektiğinde bu kadar değer verdiği insan hayatını bile feda etmiştir. İslâm hukukundaki kısas hâdisesi, böyle bir hukukî espirinin ürünüdür.

İnsan hayatının korunması, İslâm dininin beş temel ilke ve amacından biri olduğu gibi, insanın saygınlığı ve dokunulmazlığı da İslâm'ın ısrarla üzerinde durduğu ana fikirlerden biridir. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmesinin başladığı andan itibaren anne ve baba da dahil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. İslâm hukukunda insanın cenin halinde iken dahi vücup ehliyetine sahip olmasının anlamı da budur.¹

Bu ayrıntılı ve karışık konu, anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla, önce öldürmede, müessir fiillerde ve cezalarda annenin durumu şeklinde üç alt başlık halinde tasnif edilmiştir. Sonra bu alt bölümler de kendi içerisinde irdelenerek araştırma konusunun temel espirisi (anneliğin bu konudaki hükümlere etkisi veya “anne olma”dan dolayı, bir insan olmanın dışında farklı ya da özel bir durumun olup olmadığı) tespit edilmeye çalışılmıştır. Çünkü bu konuda verilen hükümlerden, sadece anne olmanın etkisinin olduğu yani annenin insan ve bir kadın olmasının dışında taşıdığı annelik rolünden dolayı öldürmede, müessir fiillerde ve cezalarda tâbi olduğu hükümler araştırmanın konusu olması hasebiyle incelenecektir. Ayrıca, konu ile doğrudan alakalı olmadığı düşünülmüş suçun ispatı, şahitler, beyyineler, zaman aşımı, gibi muhakeme usûlü konuları ve muhakeme sonrası cezanın infazı ile ilgili konular da çalışmanın dışında tutulmuştur.

A. Öldürmede Annenin Durumu

Öldürmede annenin durumu konusunda annenin karışabileceği bütün ölüm olayları düşünülmüş şu sonuca ulaşılmıştır: Anne hamileyken; sadece

¹ Kılıçer, Esat, “Çocuk Düşürme” md., *İslâm İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, I. 377.

kendisini, çocuğunu veya bir başkasını öldürmesi, kocanın sadece anneyi, çocuğu veya ikisini öldürmesi, bir başkasının sadece anneyi, çocuğu veya her ikisini öldürmesi, anne hamile değilken; annenin kendisini, çocuğunu veya başkasını öldürmesi, kocanın anneyi veya çocuğu öldürmesi, bir başkasının anneyi, çocuğu öldürmesi durumları sözkonusudur. Bu öldürme olayları düşünüldüğünde, her ne kadar hepsi anne ile ilgili olsa da anne olmasıyla ilgili olmadığı görülecektir. Şöyle ki ;

1. Anne Hamile İken Öldürmede Durumu

Anenin hamile iken; sadece kendini öldürmesi, bir başkasının anneyi veya annenin bir başkasını (cezaların uygulanması hariç¹), öldürmesi halinde, burada anne, bir insan olarak ilgili hükümlere tâbi olacaktır. Yani diğer insanlar da olduğu gibi kendisini öldürdüğü için günahkâr olacak, bir başkası anneyi veya anne bir başkasını öldürdüğü için kısas cezası verilecektir. Dolayısıyla bu öldürmeler “anne olma” ile ilgili olmadığı için konunun ayrıntısına inilmeyecektir. Fakat annenin hamile iken kocasını veya kocanın anneyi öldürmesi halinde, anne ve baba olmadan dolayı farklı bir durum ortaya çıkar.

Baba, hamile olan eşini öldür, fakat bebek ölmeyip sağ olarak dünyaya gelirse, bu babaya anneden dolayı kısas uygulanmaz. Aynı şekilde anne hamile iken babayı öldürse ve çocuk dünyaya gelse, bu anneye de babadan dolayı kısas uygulanmaz. Çünkü kısasta hak sahibi dünyaya gelen çocuktur ve çocuğun lehine olarak babasına karşı kısas uygulanmaması konusunda fakihler ittifak etmiştir.² Bunun delili; “oğlu karşılığında babaya kısas yoktur”³ hadisidir. Eğer çocuğun anne veya babasından birisini başka birisi öldürseydi arada ebeveyn-çocuk ilişkisi olmadığından, diğer şartların da bulunmasıyla kısas uygulanırdı.

¹ Aşağıda “annenin cezalarda durumu” başlığında ele alınacaktır.

² Şafii, *el-Ümm*, VI, 51; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 363; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 376, 377; Nevevî, *Mecmu*, XX, 286; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 529; Zuhaylı, 78; Ebu Zehra, *el-Cerime, ve'l-Ukabe fi'l-Fıkhı'l-İslâmi*, Kahire, ty., 377.

³ İbn Mâce, *Sünen*, Diyât, 22, (II, 888); Tirmizi, *Sünen*, Diyât, 9, (IV, 18).

Anne karnındaki çocuğun yani ceninin öldürülmesine (düşük, kürtaj) gelince; her ne kadar olay mahalli anne ve konular anne ile ilgili olsa da “anne olma”dan dolayı farklı hükümler yoktur. Çünkü nasslarda bu yönde bir açıklama geçmemektedir. Fakihlere göre, ceninin kasden, tesebbüben veya hata ile yahut anne, baba veya başkası tarafından düşürülmesi farketmez. Sonuçta bu durumların hepsinde, cenine karşı işlenen cinayetin İslâm hukukundaki dünyevî cezası, “gurre” diye tabir edilen bir miktar maddi cezadır.¹ Dolayısıyla bu konu ve ilgili hükümler araştırma kapsamına girmemektedir.

Anne, karnındayken öldürülen veya düşürülen çocuğundan dolayı dört mezhep imamının ittifakıyla, gurrenden, feraizde bilinen şer’i farz hissesine uygun olarak miras alır. Eğer cenini anne düşürmüştü gurrenden miras alamaz.² Çocuğun düşürülmesi veya öldürülmesi anne olma açısından sadece mirasla ilgili bu yön vardır. Yoksa görüldüğü gibi anne olma ile ilgili farklı bir hüküm yoktur.

Bu konuda pek çok hadis-i şerif vardır. Bunlardan birisi Ebu Hureyre tarafından gelen şu rivayettir: “*Huzeylilerden iki kadın birbiriyle kavga etti. Onlardan birisi ötekine bir taş attı: hem o kadını hem de karnındaki yavrusunu öldürdü. Resûlullah (sav)’ın huzurunda taraflar davlaştılar, o da karnındaki yavrunun (ceninin) diyetini bir köle yahut küçük cariye olduğunu ayrıca*

¹ Cenin düşürülmesi hakkında bilgi için bkz: Şafîî, *el-Ümm*, VI, 64, vd; Kâsânî, *Bedâi*, X, 451, vd; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1680, vd; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 536, vd; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu’l-Kebir*, IX, 531, vd; Remli, *en-Nihâye*, VII, 379, vd.; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtaç*, V, 368; Behûtî, *Keşşafu’l-Kına*, VI, 23, vd; Haskefi, *ed-Dürri’l-Muhtâr*, VI, 588, vd; Behnesi, Ahmed Fethî, *el-Mevsuatu’l-Cinaiyyetu fi Fıkhı’l-İslâmî*, Beyrut, 1991, II, 66, 73; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtar*, III, 176, vd; *Hindiyye*, VI, 34, vd; Udeh, *et-Teşriu’l-Cinâi*, II, 294; Uşruşenî, *Ahkâmu’s-Sığar*, 360, vd; Döndüren, *İlmihal*, I, 379, vd; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 149, vd; “Çocuk” md., *DİA*, 364, vd; Zuhayli, *Fıkhı’l-İslâmî*, VI, 362, vd; III, 556; Kılıçer, “Çocuk Düşürme” md., *GYA*, I, 377, vd.

² Kâsânî, *Bedâi*, X, 457; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 558; Zeylei, *Tebyin*, V, 147; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtaç*, IV, 104; Remli, *en-Nihâye*, VII, 383; Behûtî, *Keşşafu’l-Kına*, VI, 22; Derdir, *eş-Şerhu’s-Sağir*, IV, 380; Haskefi, *ed-Dürri’l-Muhtâr*, VI, 589; Behnesi, *el-Mevsuatu’l-Cinaiyye*, II, 72, 73; Udeh, *et-Teşriu’l-Cinâi*, II, 300; *Hindiyye*, V, 356; Zuhayli, *Fıkhı’l-İslâmî*, VI, 364; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 151.

öldürülen kadının diyetinin de (öldüren kadının) akilesi tarafından ödeneceğini hükme bağladı.¹

Bir diğeri de Muğire'den rivayet edilen şu hadistir: “*Kadının birine kuması çadır direği ile vurdu ve hamile olduğu halde onu öldürdü. Öldüren kadın Hz. Peygamber'in huzuruna getirildi, onun hakkında Hz. Peygamber öldüren kadının asabesi tarafından öldürülen kadının diyeti ve cenin için de bir gurre ödenmesi hükmünü vermiştir.*”²

Hanefiler, ceninin düşürülmesi konusunda bir istisna yapmışlar ve anne için şu şekilde farklı bir hüküm getirmişlerdir: Anne çocuğunu, kasdî olarak düşürmezse veya kocasının izniyle düşürürse, anneye hiç birşey yoktur. Annenin dışındakilerde ise çocuğu düşürme kasdı şart değildir.³ Böyle bir durumda diğer mezheplere göre, anne gurre ödemek zorundadır. Ayrıca Şafiîlerle Hanbelîler, keffâretin de vücubunu eklerler.⁴ Şimdi, bu başlıkla alakalı olduğu düşünülen şu konudan bahsedilecektir.

Ölmüş bir annenin karnından bebeğin alınması: Hz. Peygamber'in “*Ölmüş insanın kemiğini kırmak hayatta iken kırmak gibidir*”⁵ hadisiyle amel edilerek, Malikîler ve Hanbelîler, ölmüş hanımın karnında bulunan cenini çıkartmak için karnının yarılmasının caiz olmadığı görüşündedirler. Çünkü âdeten böyle bir çocuk. yaşamaz ve yaşayacağından da kesinlikle emin olunamaz, o halde zayıf bir ihtimal sebebiyle kesin olarak riâyet edilmesi gereken bir hürmetin çiğnenmesi caiz değildir. Şafiîler ve Hanefiler ise,

¹ Ebu Davud, *Sünen*. Diyât, 19, (IV, 696, 697); Nesâî, *Sünen*, Kasâme, 39, (VIII, 46, 47); Müslim, *Sahih*, Kâsâme, 36. (II, 1310).

² Ebu Davud, *Sünen*. Diyât, 31, (IV, 697); Tirmizi, *Sünen*, Diyât, 15, (IV, 23, 24); Müslim, *Sahih*, Kasâme, 34, (II, 1039).

³ İbn Kudâme, *Muğni*, VI, 716; Remlî. *en-Nihâye*, VII, 379; Zeylei, *Tebyin*, VI, 142; Haskefî, *ed-Dürü'l-Muhtâr*, VI, 590; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, VI, 591; *Hindiyye*, V, 356; VI, 35; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 364.

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 558; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 668; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 21; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 364.

⁵ Ebu Davud, *Sünen*. Cenaiz, 60. (III, 544); İbn Mâce, *Sünen*, Cenaiz, 63, (I, 516)

karnındaki çocuğun çıkartılması için ölmüş kadının karnın yarılmasını caiz görmüşlerdir.¹

Bu konuda yine tıp ilminden yararlanılabilir. Eğer tıbbî olarak ölmüş bir kadının karnındaki bebeğin canlı ve yaşayabilecek durumda olduğu tespit edilirse hemen müdahale yapılarak bebek anne karnından çıkarılır. Aksi takdirde bile bile bir bebeğin ölümüne sebep olunmuş olabilir.

2. Anne Hamile Değilken Öldürmede (Kısasta) Durumu

Anne hamile değilken, kendisini, kocası dışında bir başkasını öldürmesi veya kocası dışında bir başkasının anneyi öldürmesi konularında normal hükümler geçerli olup, bu öldürmeler kasden olduğu zaman kısas cezası verilir. Ancak annenin ve babanın çocukları olduğu halde birbirlerini öldürmesi durumunda ve annenin babanın kendi çocuklarını öldürmeleri durumunda anne ve baba olmalarından dolayı farklı hükümler sözkonusudur. Şöyle ki; İslâm ceza hukuku alanında anne ve baba ile ilgili bazı özel hükümler vardır. Anne veya babanın çocuğunu öldürmesi halinde hakkında genellikle diyet, ta'zir ve mirastan mahrumiyet gibi öldürme fiiline bağlanan diğer hükümler uygulanırsa da kısas cezası tatbik edilmez.²

Cinayette öldürülen, kâtilin bir parçası olmamalı, yani ortada ana babalık ve evlâtlık bağı bulunmamalıdır. Buna göre ebeveynden her hangi birisinin (baba yahut dede, anne yahut nine istedikleri kadar yukarı çıksınlar çocuklarını öldürmüş olmaları yahut çocuğunun çocuğunu -istediği kader aşağı insanler- öldürmeleri karşılığında kısas uygulanmaz.³ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle

¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 246.

² *Mevsua*, VI, 261; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 103.

³ Şafîî, *el-Ümm*, 50, 51, IX, 251; Kâsânî, *Bedâi*, X, 241, 242; Serahsî, *Mebcut*, XVII, 110; *Merğînânî*, *Hidâye*, II, 446; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1658; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 360; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 372, 373; Nevevî, *Mecmu*, XX, 284; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 242, 243; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 527, 528; Behnesî, *el-Mevsuatu'l-Cinaiyye*, IV, 239; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, VI, 534; *Hindiyye*, VI, 4; Cezîrî,

buyurmuştur: “Çocuğu karşılığında babaya kısas yoktur.”¹

Diğer taraftan babaya kısas uygulanmakta: “*Sen ve malın babana aitsiniz*”² denmektedir. Bu ifade babanın evladına malik olduğu sonucunu doğurur. Oysa gerçek mülkiyet olmadığına göre “nispet edinme” kısas cezasını düşürücü bir şüphe oluşturur. Çünkü kısas şüphelerle düşer. Zira baba çocuğun dünyaya gelmesinde sebeptir ve aralarında mülk şüphesi vardır.³ Kısas konusunda anne de baba gibidir. Bununla birlikte bu konuda iki rivayet vardır: Birincisi, çocuğu karşılığında anne öldürülür. Çünkü annenin çocuğu üzerinde velâyet hakkı yoktur. İkincisi, “*çocuğu karşılığında baba (el-vâlid) öldürülmez*” hadisinde yer alan “el-vâlid” kelimesi, annenin, anne ve babadan biri olduğunu göstermektedir. Babaya teşbih yapılmıştır ve anne, ilgili hadislerden dolayı iyilikte daha evlâdır. Ayrıca velâyet bu konuda delil olamaz. Çünkü, babanın büyük evladı üzerinde velâyet hakkı olmadığı halde, büyük evlada karşılık da babaya kısas uygulanmaz.⁴

Bununla beraber anne babaya iyilik yapmayı isteyen emirler de onlara kısas uygulanmasına manidir. Çünkü baba oğlunun var olmasına bir sebeptir. O bakımdan oğul babanın yok edilmesi için sebep olamaz. Oğlu karşılığında baba öldürülemediğine göre onun diyet ödemesi icab eder.⁵ Bu hükümler mezhepler arasında ittifakla kabul edilmiştir.⁶

Mezâhibü'l-Erbaa, IV, 274; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 115; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 444; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 267, 274; Zeydan, *Mufassal*, V, 348.

¹ İbn Mâce. *Sünen*. Diyât, 22, (II, 888); Tirmizi. *Sünen*, Diyât, 9, (IV, 18).

² Hanbel, *Müsned*, II, 179, 204, 214; İbn Mâce. *Sünen*, Ticarât, 64, (II, 768).

³ Kâsânî, *Bedâi*, X, 242; Behûtî, *Keşşafu'l-Kıma*, V, 527; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 115; Ebu Zehra, *el-Ukûbe*, 376; Zeydan, *Mufassal*, V, 348.

⁴ Serahsî, *Mebcut*, XVII, 110; İbn Kudâme. *Muğni*, IX, 361; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 374.

⁵ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VI, 268; Ebu Zehra. *el-Ukûbe*, 376.

⁶ İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 1658; Kâsânî, *Bedâi*, X, 241, 242; Nevevî, *Mecmu*, XX, 285; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 360; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 372, 373; Şirbini, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 242, 243; Aynî, *el-Binâye*, X, 221, 222; Kadızâde, Ahmed Şemsettin

Ancak Malikîler bundan tek bir hali istisna ederler: O da babanın oğlunu öldürmeyi istediğinin tahakkuk etmesi ve onu te'dîb etmek ve terbiye etmek arzusuyla vurduğu şüphesinin ortadan kalkması halidir. Oğlunu yatırıp boğazını kesmesi yahut karnını delmesi yahut azalarını kesmesi gibi o vakit müslümanlar arasında kisasın genel bir hüküm olması dolayısıyla oğlu karşılığında baba öldürülür. Şayet te'dîb etmek kastıyla yahut gazap halinde veya ona bir kılıç ya da sopa ile vurmuş ise, oğlu karşılığında baba öldürülmez. Ağırlaştırılmış diyet gerekir.¹

Fakihler babasını öldüren çocuğun öldürüleceği üzerinde ittifak etmişlerdir.² Çünkü kisas umumi bir hükümdür ve onunla ilgili ayet-i kerimeler bütün kâtilere uygulanmasının vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Bunda tek istisna az önce geçen hadis ile istisna edilendir.

Bu hükümde, baba ile çocukları arasında fark gözetmenin illeti, baba ile oğlu arasındaki ileri derecedeki sevgidir. Ancak babanın sevgisinde ondan menfaat beklemek kastı ile maddî bir şüphe şaibesi yoktur. Dolayısıyla babanın oğluna olan sevgisi kendi nefsi için değil, fitri ve aslî bir sevgidir. Tabiatı gereği, onun hayatı için özen göstermesi gerekir. Oğlun babasına olan sevgisinde ise menfaat beklemek şüphesi gibi bir şâibe vardır. Çünkü babasının malı vefatından sonra oğluna ait olur, o bakımdan âdeta onun hayatta kalmasına istek göstermeyebilir. Dolayısıyla kendi çıkarı için babaya sevgi beslemesi ve bunun sonucunda onu öldürmesi mümkün olabilir.³ Ayrıca buna sebep, evladın

Edirnevi Rûmî, *Netaciu'l-Efkâr fi Keşfi'r-Rumuz ve'l-Esrâr* (Tekmiletü Şerhi Fethi'l-Kadir), b.y. 1970, X, 220, 221; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 268.

¹ Sehnûn, *Müdevvene*, IV, 498; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1658, 1659; Nevevî, *Mecmu*, XX, 285; İbn Cüzey, *Kavainu'l-Fıkhiyye*, 297; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 374; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 275; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 117; Behnesi, *Mevsuatu'l-Cinâiyye*, IV, 239; *Mevsua*, VI, 261; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 444; 445; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 268.

² Şafîî, *el-Ümm*, VI, 51; Kâsânî, *Bedâi*, X, 241; İbn Kudâme *Muğni* IX, 366; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 376; Nevevî, *Mecmu*, XX, 286; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 243; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 529; Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtar*, VI, 534; Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, II, 444; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 268; Zeydan, *Mufassal*, V, 349.

³ Kâsânî, *Bedâi*, X, 242; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 116; *Mevsua*, VI, 261; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 268.

anne ve babanın bir parçası oluşu özelliğidir. Ebeveyn evladın dünyaya gelmesinde sebeptir. Evlat onların yok olmalarına sebep olamaz.¹

Bu durumda anne babaya kısas uygulanmaz fakat mallarından ağırlaştırılmış diyet öder ve evlatlarının diyetinden ve malından miras alamazlar.² Fakiherin, bu diyetin ne zaman, hangi durumlarda ve onu kimin ödeyeceği konusunda farklı yaklaşımları vardır:

Hanefilere göre, bu diyet kendi mallarından ve üç sene içerisinde ödenmesi gerekir. Hataen öldürülmüşse keffâret gerekir. Kasden öldürülmüşse keffâret yoktur.³ Diğer mezheplere göre, bu bedelin, bir defada ve hemen ödenmesi gerekir.⁴

Bir baba meşru bir şekilde te'dib için oğlunu dövse çocuk bu dayaktan dolayı ölse, bakılır. eğer çocuğun te'dip için vurulmayan bir yerine vurmuş ise, veya te'dipte vurulan miktardan fazla vurmuş ise; baba, çocuk için diyet öder, onun mirasından mahrum olur, ayrıca babaya keffâret de gerekir.⁵ Ebu Yusuf'tan gelen bir rivâyete göre, baba veya vâsi her ikisi de bu durumda diyet tazmin etmezler ve mirastan da mahrum edilmezler. Ebu Hanife de diğer iki İmam'ın (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) kavline rücû etti.⁶

Ortada aşırıya gitmek yahut maksadı gerçekleştiren miktarda fazlasını uygulamak veya alışılmış aşmak sözkonusu olmadığı takdirde; Malikîler, Hanbelîler ve Hanefîler'den Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre⁷ bu gibi hallerde tazminat sözkonusu değildir. Çünkü te'dib ve azar kötülükten

¹ Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, VI, 534; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 116.

² Şafîi, *el-Ümm*, VI, 51; Sehnûn, *Müdevvene*, IV, 498; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1658. 1659; Nevevî, *Mecmu*, XX, 285; Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 374; *Hindîyye*, VI, 4; *Mevsua*, VI, 261; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 116. 117. 186; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 304.

³ *Hindîyye*, VI, 4.

⁴ Şafîi, *el-Ümm*, VI, 112; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 488; Zuhayli, *Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 307.

⁵ *Hindîyye*, VI, 34; Ustrûşenî, *Ahkamu's-Sığar*, 366, 428.

⁶ Serahsî, *Mebsut*, X, 45; *Hindîyye*, VI, 34.

⁷ İbn Kudâme, *Muğni*, VIII, 327; Şevkani, *Neylü'l-Evtar*, VII, 20.

uzaklaştırmak için meşru bir fiildir. Böyle bir fiil sebebiyle telef olanın tazmin edilmesi düşünülmez.

Bir çocuk suda boğularak, bir yerden düşerek veya ateşe düşüp yanarak ölse; bakılır, eğer çocuk kendisini koruyacak durumda ise, ebeveyne bir şey gerekmez, kendi kendinî koruyamayacak durumda ise ebeveynin keffâret ödemesi gerekir. Çünkü çocuk güçsüzdür ve onun muhafaza edilmesi ebeveynin üzerindedir onu terketmekle ölümüne sebep olmuşlardır. Böylece onlara keffâret vâcib olmuştur. İkisinin birden sorumluluğu, çocuğun ikisinin bakımında olması durumuna göredir. Eğer sadece birinin bakımında ise, keffâret ona gerekir.¹

Keza, bir anne, emme devresinde olan çocuğunu babasının yanında bırakarak gitse, çocuk başka kadının memesini kabul etmesine rağmen baba bir süt anne tutmasa ve çocuk açlıktan ölse, baba günâhkâr olur, keffâret ve tevbe gerekir. Eğer çocuk, annesinden başkasının memesini kabul etmiyorsa ve anne de bunu biliyorsa, çocuğun ölümünden hâsıl olan günah anne üzerinedir, keffâret de baba üzerine olur.²

Anne ve baba olma hasebiyle kısasın düştüğü diğer bir durum; kişinin usulü (anne, baba, dede,) aleyhine mirasçı olduğu kısas düşer. Çünkü furûu (evlat, torun, ...) usulüne cezâ uygulatamaz.³ Mesela;

Birisi kayınpederini öldürse ve öldürülenin, kâtilin karısından başka vârisi olmasa ve hanım (kâtilin karısı, öldürülenin kızı) da ölünce; öldürülenin kâtilden olma torunu, babası aleyhine vâcib olan kısasa vâris olur. İşte bu durum da kısas düşer.⁴

Yine, anne veya baba, çocukları olduğu halde, biri diğerini öldürse babaya anneden dolayı, aynı şekilde anneye de babadan dolayı kısas

¹ *Hindiyye*, VI, 33; *Usrûşenî, Ahkamu's-Sığar*, 349.

² *Hindiyye*, VI, 33; *Usrûşenî, Ahkamu's-Sığar*, 350.

³ *Merğînânî, Hidâye*, II, 447; *Haskefî, ed-Dürri'l-Muhtar*, VI, 536; *Udeh, et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 169.

⁴ *Haskefî, ed-Dürri'l-Muhtar*, VI, 536.

uygulanmaz. Çünkü kısasta hâk sahibi dünyaya gelen çocuktur ve çocuğun lehine olarak babasına karşı kısas uygulanamaz.¹ Eğer çocuğun anne veya babasından birisini başka birisi öldürseydi arada tevarüs ilişkisi olmadığından, diğer şartların da bulunmasıyla kısas uygulanırdı.

B. Müessir Filler

İslâm hukukunda müessir filler, başkası üzerinde eser meydana getiren hal ve hareket demektir.² Bu müessir fiiller klasik fıkıh kitaplarında şu şekilde gruplandırılmıştır:

a. Organın veya organ hükmündeki bir bölgenin bedenden tamamen ayrılması

b. Organın fonksiyonunu kaybetmesi.

c. Baş ve yüzde getirilen yaralar.

d. Baş ve yüzün dışındaki bölgelerde meydana getirilen yaralar.³

Yaralama ve uzuv kesme türünden müessir fiiller için uygulanacak kısas hakkında da öldürme ile ilgili hükümler geçerlidir. Yani öldürme dışındaki cinayetlerde de çocuğa karşılık anne ve babaya kısas uygulanmaz. Çünkü “Çocuğuna karşılık babaya kısas uygulanmaz” hadisi bunu gerektirmektedir. Bu hükümde dört mezhep ittifak halindedir.⁴

¹ Şafîî, *el-Ümm*, VI, 51; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 363; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 376, 377; Nevevî, *Mecmu*, XX, 286; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 529; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 169; Ebu Zehra, *el-Ukûbe*, 377; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 295.

² Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 316.

³ Kâsânî, *Bedâi*, VIII, 296; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 198; İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 584; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 205; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, III, 28; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 332; Ayrıntılı bilgi için bkz: Dağcı, Şamil, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Filler*, Ankara, 1999, 50, vd.

⁴ İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 355; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 213; Ebu Zehra, *el-Ukûbe*, 466; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 274; Akyüz, “Ana baba” md., 111, 103; Dağcı, *Müessir Filler*, 92, 100; Çağrı, “Ana baba” md., *GYA*, I, 138.

Bu durumda, yani anne ve babanın çocuğuna karşı kisası gerektiren suç işlemesi halinde kisas cezası diyete dönüşmekte ve bu diyeti ebeveyn kendi malından ödemesi gerekir. Suçun taksirle işlenmesi halinde ise, diyeti âkile üstlenmektedir. Nitekim Hz. Ömer'in de bu şekilde tatbikatı olmuştur.¹

C. Cezalarda Annenin Durumu

Bu başlık altında kadının, anne olmasından dolayı cezaların uygulanması konusunda insan ve kadın olmanın dışında tâbi olduğu hükümler incelenecektir.

1. Kısastaki Durumu

Fakihler, hamile kadının çocuğunu doğurup, emzirinceye ve bir başka yerden ona süt verilmek suretiyle annesine ihtiyaç kalmayınca kadar, hamile kadına –ister el ve ayak gibi organlarda olsun, ister öldürme sebebiyle olsun- kisas uygulanmasının erteleneceği üzerinde ittifak etmiştir.² Malikîler, aşırı soğuk yahut ölüm sonucunu vereceğinden korkulan sıcak gibi bir özür sebebiyle öldürme dışındaki cinayetlerin kisasları ertelenir.³

2. Haddlerdeki Durumu

a. Zina Haddi

Zinâ yapan hamile kadına, hamilelik süresince recm cezası uygulanmaz, ertelenir. Karnındaki çocuğu ister zinâ yoluyla ister meşru yolla olsun farketmez. Haksız yere yavrusunun ölümüne yol açacağı için, çocuğunu doğurur, lohusalık ve çocuğunu emzirme dönemi biter, sonra zinâ haddi –ister recm ister celd olsun- uygulanır.⁴ Çünkü bu konuda Hz. Peygamberin

¹ Serahsî, *Mebcut*, XXVI, 91; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 213; Dağcı, *Müessir Filler*, 100.

² İbn Kudâme, *Muğni*, IX, 450; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IX, 397; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 280; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 104, 536; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 150; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 357; Zeydan, *Mufassal*, V, 352.

³ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 357.

⁴ Kâsânî, *Bedâi*, VII, 59; Merğînânî, *Hidâye*, I, 388; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, IV, 15 5; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II, 451; Cezîrî, *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 63; Zeydan, *Mufassal*, V, 164, 165.

uygulaması vardır. Hz. Peygamber: “ ‘*Vallahi ben hamileyim*’ diyen Gamidli yahut Cüheyli kadına: ‘*madem öyle şimdi git, çocuğunu doğur. Sonra da git onu sütten kesinceyedek emzir.*’ ” buyurmuştur.¹

Birisi kendisini doğuran kadınla yani annesiyle zinâ yapsa, bu zinâ olmuş olur ve dul ise recm, bekâr ise, yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilir.²

b. Kazf (iffete iftira) ve İrtidat (Dinden Dönme) Haddi

Anne ve baba, çocuklarına; çocuklar da, anne ve babalarına kazf etsin; çocuklara da anne ve babaya da kazf haddi uygulanmaz.³ Yine baba ölmüş hanımına (kendi oğlunun annesi) kazfte bulunduğu oğlu babasını kazf haddinî talep etmek maksadıyla dâvâ edemez. Eğer çocuğun annesi hayatta olursa kazf haddinî talep etme hakkı, kendisine ait olur. Bu durumda, kazf haddi uygulanmaz, tazir vâcib olur.⁴ Çünkü kazf haddinde de çocuk, kısastaki gibi anne ve babasına vâris olamaz.⁵

Kazf yapan hamile bir kadının cezası, kısas ve zina haddinî uygulamasında olduğu gibi ertelenir, tâki çocuğunu doğurur, emzirir ve çocuk anneden müstağni olur, o zaman kazf haddi uygulanır.⁶

Keza İrtidat eden hamile ve emzikli kadının da cezası da ertelenir. Çocuğunu doğurduktan sonra uygulanır.⁷

¹ Müslim, *Sahih*, Hudud, 22, (II, 1322).

² Şafîî, *el- Ümm*, IV, 183; Sehnûn. *Müdevvene*, IV, 483; Udeh, *et-Tesriü'l-Cinâi*, II, 363.

³ Kâsânî, *Bedâi*, VII, 42; *Merğînâni. Hidâye*, I, 402; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 461; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 104; Haskefi. *ed-Dürü'l-Muhtar*, IV, 52; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, IV, 46, 52; *Hindiyye*, II, 155; Cezirî. *Mezâhibü'l-Erbaa*, IV, 227; Zeydan, *Mufassal*, V, 177.

⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, IV, 52.

⁵ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 104; Zeydan, *Mufassal*, V, 324.

⁶ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 280.

⁷ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 176; *Derdîr. eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 437.

c. Hırsızlık ve Yol Kesme Haddi

Evladının malını çalan anne ve babaya hırsızlık haddi uygulanmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v): “*Sen ve malın babana aittsiniz*”¹ şeklinde buyurmuştur. Bu nedenle baba evladın evine âdeten izinsiz girer ve onun hakkında evladın evi hırsız olmaz. Bunun tersi durumda da yani anne ve babanın malını çalan evlada da hadd uygulanmaz.² Çünkü çocuğun nafakası anne ve babası üzerinedir. Ayrıca, hırsızlık haddinın uygulanabilmesi için, gerekli olan şartlar arasında hırsızlık yapanla çalınan mal sahibi arasında akrabalık bağı bulunmamalıdır. Çünkü aralarındaki akrabalık birinin diğeri hakkındaki şahadetine manidir.³

Yol kesme haddinın uygulanabilmesi için yol kesen ile yolcular arasında akrabalık bulunmaması gerekir. Dolayısıyla, anne ve baba çocuklarının, çocuk da anne ve babasının yolunu kesdiği zaman, anne ve babaya da çocuğa da yol kesme haddi uygulanmaz.⁴

Yukarıdaki hadiste çocuk ve malı babaya izâfe edilmiştir. Bu nedenle çocuğun malını çalan babaya, çocuğuna ve onun malına mülkiyetinden dolayı ceza verilmeyeceği şeklinde hüküm verilmiştir. Böyle bir mülkiyet hakiki bir mülkiyeti ifade etmemektedir. Fakat mülk şüphesi oluşmuştur, böyle bir şüphe de cezanın düşmesi için kâfidir.⁵

¹ Tirmizi, *Sünen*, Diyât. 14. (III, 154).

² Şafî, *el-Ümm*, VI. 210. IX. 280; Sehnûn, *Müdevvene*, IV, 535; İbn Hazm, *Muhalla*, XII, 334; Serahsî, *el-Mebcut*, IX. 151; Kâsânî, *Bedâi*, IX, 294, 305; *Merğînânî*, *Hidâye*, I, 412; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV. 1751; İbn Kudâme, *Muğni*, X, 280, 281; İbn Kudâme el-Makdisi, *eş-Şerhu'l-Kebir*, X, 272; Nevevî, *Mecmu*, XXII. 203, 204; Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI, 141; *Hindiyeye*, II. 181; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, II. 576; Ebu Zehra, *el-Ukube*, 181; Behnesi, *el-Mevsuatu'l-Cinaiyye*, II. 247; Zeydan, *Mufassal*, V, 221.

³ Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, VI. 141.

⁴ Serahsî, *Mebcut*, IX. 203; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtaç*, V, 502; Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtar*, IV, 116.

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, X. 280, 281; Erturhan, Sabri, *İslâm Ceza Hukukunda Şüphe Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas. 1997. 67.

V. ANNENİN DEVLETLER HUSUSİ HUKUKUNDAKİ DURUMU

İslâm hukukunda, devletler hususi hukuku; şahısların tabiiyetlerini tespit, yabancıların bir memlekette haiz oldukları hakları tayin etmek, hakların doğmaları veya düşmeleri ile ilgili kanun ihtilaflarını halletmek ve nihayet bu haklara riâyeti sağlamak amacına yönelik hukuk sahasıdır.¹ İslâm hukukçuları, devlet hukuku hükümleri bakımından çocuğun dinî kimliğini tespit etmede birbirinden farklı üç esastan hareket etmişlerdir. Bu esaslar şunlardır:

a. Anne ve babasından hangisinin dinî daha üstünse (hayru'l-ebeveyn) çocuk ona tâbi olup o din mensûbu kabul edilir. İslâm dinî bütün dinlerden üstündür, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinler birbirine denktir.

Bu esasa göre anne ve babadan herhangi birisi müslüman olsa çocuklar da ona tâbi olarak müslüman sayılır. Yine, anne ve babasından birisi ehli kitap, diğeri müşrik, budist veya semavi bir dine inanmayan birisi ise çocuk kitabî sayılır. Genellikle Yahudi ve Hristiyanların ortak adı olan ehli kitap diğerkayri müslimlere nazaran daha üstün sayılmıştır. Hanefiler, Şafiîler, Henbelîler ve Zahirilerden İbn Hazm bu görüştedir.²

b. Çocuk, din yönünden annesine tâbidir. Annesi müslüman olursa, çocuklar da onunla beraber müslüman olmuş sayılır. Bazı Medine'li hukukçuların görüşü de bu şekildedir.³

c. Çocuk, din yönünden babasına tâbidir. Dolayısıyla baba müslüman olursa çocuk da müslüman kabul edilir. imam Malik ve Davud b.Ali'nin görüşü bu merkezdedir.⁴

¹ Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 76; Komisyon, *Türk Hukuk Lügati*, 71.

² İbn Hazm, *Muhalla*, V, 382; Mevsilî, *el-Ihtiyar*, III, 112; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, II, 104; IV, 22; Zeydan, *Mufasssal*, IX, 442, 447; Çeker, "Çocuk" md., *GYA*, I, 376.

³ İbn Hazm, *Muhalla*, V, 382.

⁴ İbn Hazm, *Muhalla*, V, 382.

Hanefilere göre, babanın müslüman olması dikkate alınarak çocuğun müslüman kabul edilmesi için, müslüman olma sırasında çocuğun baba ile birlikte ve velâyeti altında bulunması gerekir.¹

Birinci görüş maslahat açısından daha yerindedir. Çocuğun müslüman kabul edilmesi İslâm toplumunda onun menfeatinedir.

Diğer bir görüş de hangi çocuk olursa olsun, kelime-i şehadeti farkında olarak getirip İslâma girecek olursa, anne veya babasının dinîne bakılmaksızın müslüman kabul edilir.²

Ebeveyn müslüman iken dinden dönseler çocuk mürted sayılmaz. Ebeveyn mürted iken çocuk doğmuşsa ebeveynine bağımlı olarak o çocuk mürted kabul edilir. Ancak bu çocuğa irtidat cezası uygulanmaz. Sadece İslâma dönmesi için çocuk sıkıştırılır.³

Çocuğun dinde ebeveynine tâbi olmasının delili, Hz. Peygamber'in: "Her çocuk, fitrat üzere doğar onu ebeveyni Yahudi ve mecûsi yapar"⁴ buyurmasıdır.

VI. ANNENİN MİRAS HUKUKUNDAKİ DURUMU

İslâm hukukunda bazı kan hısımları daha yakın mirasçının bulunması sebebiyle varis olma hakkını tamamen kaybeder ki, buna "hacb-i hirman" adı verilir. Ana baba, hacb-i hırmana uğramayan mirasçılardandır. Yani ana-baba ölenin hangi yakınlarıyla birlikte olursa olsun daima mirasçılık sıfatını korur.⁵

¹ Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 103; Çağırıcı, "Ana baba" md., *GYA*, I, 138.

² Üsrüşeni, *Ahkamu's-Sığar*, 154; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 84-85.

³ Kâsânî, *Bedâi*, VII, 139; Zeydan, *Mufasssal*, IX, 442, 443.

⁴ Buhari, *Sahih*, Cenâiz, 80, (II, 97), 93, (II, 104); Ebu Davud, *Sünen*, Sünnet, 17, (V, 86); Tirmizi, *Sünen*, Kader, (IV, 447); Müslim, *Sahih*, Kader, 22, (III, 2047).

⁵ İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 64; Cürcani, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu's-Siraciyye fi ilmi'l-Mevaris*, Dimaşk, 1990, 106; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, I, 236; Çağırıcı "Ana baba" md., *GYA*, I, 138; Akyüz, "Ana baba" md., *DİA*, III, 103.

Annenin miras alabilmesi için İslâm miras hukunda bulunan mirasçılık manilerinden herhangi birisinin bulunmaması gerekir. Bu maniler şunlardır:

a. Katl

Anne, miras bırakan evladını öldürürse, mirasçı olamaz. Fukaha, Hz. Peygamber'in: “*Katil için miras yoktur*”¹ ve “*Katil hiç bir şeye mirasçı olamaz.*”² hadislerini delil getirerek bu konuda ittifak etmiştir.³ Bununla birlikte öldürme çeşitlerinde ihtilaf vardır.

Hanefî mezhebine göre, kasıt bulunmayan öldürmelerin dışında, kısas ve keffâret icap eden her türlü adam öldürmede, öldüren(anne) öldürdüğü kimseye(evladına) mirasçı olamaz.⁴

İmam Şafiye göre öldürme nasıl olursa olsun, akil baliğ olsun veya olmasın, öldüren kimse öldürdüğü kimseye mirasçı olamaz.⁵

Ahmed b. Hanbel'e göre öldürme olayı hukuken tanınmış bir hakkın kullanılmasına dayanıyorsa öldüren kimse öldürülen mirasçı olamaz.⁶ İmam Malik'e göre, sadece kasıtlı olan öldürme mirasçılığa manidir.⁷

¹ Hanbel, *Müsned*, I, 49; İbn Mâce, *Sünen*, , Diyât, 14, (II, 883); Dârimî, *Sünen, Sünen*, Ferâiz, 41; Tirmizi, *Sünen*, Ferâiz, 17, (IV, 425); Dârekutnî, *Sünen, Sünen*, IV, 353.

² Beyhâkî, *Sünen*, VI, 219; Şevkani. VI, 84,86.

³ İbn Rüşd, *Bidâye*. IV. 1592; Nevevî, *Mecmu*. XVII. 58, 60; *Hindiyye*, VI, 454; Ebu Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa. *Ahkamü't-Terekat ve'l-Mevaris*, Beyrut, 1963, 106, 108; Cürçani, 44; Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, 229; Zeydan, *Mufassal*, XI, 249; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 424; Aktan, *Miras Hukuku*, 48.

⁴ Nevevî, *Mecmu*, XVII, 61; Cürçani, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif, *Şerhu Ferâizü's-Siraciyye*, İstanbul. 1322, 10; Ebu Zehra, Ahkam, 110, 111; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, 224; Zeydan, *Mufassal*. XI, 250; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 424.

⁵ Nevevî, *Mecmu*, XVII, 58, 59, 61; Ebu Zehra, Ahkam, 108; Zeydan, *Mufassal*, XI, 250; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 425.

⁶ İbn Kudâme *Muğni* VII. 162; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 58, 60; Zeydan, *Mufassal*, XI, 251; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 425.

⁷ Nevevî, *Mecmu*, XVII, 58, 60; Ebu Zehra, Ahkam, 110; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 425.

b. Din ayrılığı

Cumhura göre ne müslümanlar gayri müslime ne de gayri müslimler müslümanlara mirasçı olabilirler.¹ Bu durumda eğer anne veya çocuktan birisi müslüman değilse anne miras alamaz. Zira Hz. Peygamber: “müslüman olan müslüman olmayana. müslüman olmayan da müslüman olana mirasçı olamaz.”² buyurmaktadır.

c. Ülke Farklılığı

Bu müslümanlar açısından bir mani oluşturmaz. Dolayısıyla anne ile çocuğu iki ayrı müslüman memleket vatandaşı olsalar birbirlerine mirasçı olurlar. Fakat Gayri müslimlerin teb’ası buldukları devletler arasında askeri,siyasi veya ekonomik işbirliği anlaşması bulunmazsa³ farklı ülkelerden olmaları mirasçılıklarına manidir. Bu görüş Hanefilere, Şafî’nin bir kavline ve bir kısım Hanbelîlere aittir.⁴ Malikî, Hanbelîlerin bazılarına ve Şafî’nin bir kavline göre farklı memleketlerden olma mirasçılıklarına mani değildir.⁵

¹ İbn Kudâme. *Muğni* VII, 166; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1580; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 55; *Hindiyye*, VI, 454; Ebu Zehra, *Ahkam*, 106; Cürçani, 48; Seydişehri, Mahmut Esat b. Emin, *Delilleriyle İslâm Miras Hkuku*, (Trc: İsmail Hakkı Uca), İstanbul, 1994, 71; Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, 229; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, V, 225; Zeydan, *Mufassal*, XI, 253; Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*, İstanbul, 1991, 51; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 425.

² Ebu Davud, *Sünen*, Ferâiz, 10, (III, 327); İbn Mâce, *Sünen*, Ferâiz, 6, (II, 911); Tirmizi, *Sünen*, Ferâiz, 15, (IV, 423).

³ Cürçani, *Şerhu’s-Siraciyye*, 53; Ebu Zehra, *Ahkam*, 113, 114; Seydişehri, *İslâm Miras Hkuku*, 71; Zeydan, *Mufassal*, XI, 259.

⁴ *Hindiyye*, VI, 454; Cürçani, *Şerhu’s-Siraciyye*, 52, 54; Ebu Zehra, *Ahkam*, 113; Zeydan, *Mufassal*, XI, 260, 261.

⁵ Cürçani, *Şerhu’s-Siraciyye*, 53; Ebu Zehra, *Ahkam*, 113; Zeydan, *Mufassal*, XI, 260, 261; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 427; Aktan, *Miras Hukuku*, 55, 56.

d. Kölelik

Mirasçılık manilerinden birisi de köleliktir. Köle olan bir anne hür olan çocuğunun mirasçısı olamaz. Çünkü kölenin elde ettiği mal kendisine ait olmayacak, sahibine intikal edecektir. Bu konuda icma vardır.¹

e. Mülâ'ane durumu

Karısının dünyaya getirdiği çocuğun kendi çocuğu olmadığını iddia eden koca, bu iddiasını doğrulayacak delili yoksa, karı koca şekli Kur'an-ı Kerim'de belirlenmiş mülâ'ane yaparlar. Şöyle ki koca iddiasının doğru olduğuna , karı da kocanın yalan söylediğine dair dörder kere yemin ettikten sonra koca eğer yalancı ise, kadın da eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendisine olmasını diler. Bu durumda hâkim nikâh akdini fesheder ve çocuğun nesebi ana tarafından sabit fakat baba tarafından meçhul olur. Bu durumda olan çocuğa veledi mülâane denilir.²

Fakihler mülâane sonunda dünyaya gelen çocukla ile annesinin birbirine mirasçı olacağına ittifak etmiştir. Fakat veledi mülâane ile annesi tarafının hangi ölçülerde mirasçı olacaklarında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, Malik ve Şafî'ye göre veledi mülâaneyle annesi . diğer nesebi sahih çocuklarına mirasçı olduğu ölçülerde mirasçı olur. Çünkü Ku'an-ı Kerm'deki: *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altında bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda*

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 131; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 57; *Hindiyeye*, VI, 454; Ebu Zehra, *Ahkam*, 106; Cürçani, *Şerhu's-Siraciyye*, 43; Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, 230; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, V, 224; Zuhayli, *Fıkhu'l-İslâmi*, VIII, 255; Zeydan, *Mufassal*, XI, 249; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 427.

² İbnül Hümmam, *Fethi'l-Kâdir*, IV, 276, 277; *Hindiyeye*, VI, 454; Aktan, *Miras Hukuku*, 59.

*bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”*¹ ayet annenin mirasçı olacağını ifade eder.² Ancak Ebu Hanife’ye göre veledi mülâanenin annesinden başka mirasçısı yoksa annesi reddeden³ istifade ederek mirasın tamamını alır.⁴

Malik ve Şafiye göre, anne reddeden istifade etmez. Dolayısıyla çocuğundan kalan mirasın üçte birine anne sıfatıyla mirasçı olur, artan mal beytül male intikal eder.⁵ Hanbelîlere göre annesi çocuğun asabesi sayılır.⁶

f. Ölüm zamanının bilinmemesi

Miras bırakan çocuk ile mirasçı olan annesinin hangisinin önce öldüğü tespit edilemiyorsa bu durum da birbirlerine mirasçı olmalarına engel teşkil eder.⁷

Ashâbü’l-ferâizden biri sıfatıyla mirasçı olan anne için diğer mirasçıların yakınlık ve sayılarına göre değişen üç durum söz konusudur.⁸

¹ Nisa, 4/ 11.

² İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1584, 1585.

³ Red: Feraizde red, muayyen pay sahihleri hisselerini aldıktan sonra kalan kısmın farz sahiplerinin hisseleri nispetinde dağıtılmasıdır. (Komisyon, *Türk Hukuk Lügatı*, 282).

⁴ İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1584, 1585; Aktan, *Miras Hukuku*, 59, 60.

⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1584.

⁶ İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1584.

⁷ *Hindiyye*, VI, 454; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, VII, 230; Aktan, 61; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 427; Seydişehri, *Miras Hkukuku*, 76; Ferruh, *İslâm Hukuku*, 230.

⁸ Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 409; İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 1561, 1564; İbn Kudâme, *Muğni*, VII, 17, vd.; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 78; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtaç*, IV, 24; *Hindiyye*, VI, 448; Sabık, *Fıkhu’s-Sünne*, IV, 435, 436; Ebu Zehra, *Ahkam*, 149, 150-152; Cürcanî, *Şerhu’s-Siraciyye*, 72-79; Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhiyye*, V, 249-252; Zuhayli, *Fıkhu’l-İslâmî*, X, 355; Karaman, *İslâm Hukuku*, 456-458; Kürdî, *Ahkâmu’l-mer’e*, 87; Seydişehri, *Miras Hkukuku*, 89; Zeydan, *Mufassal*, XI, 273- 275; Aktan, *Miras Hukuku*, 102-108; Akyüz, “Ana baba” md., *DİA*, III, 103; Çağrııcı, “Ana Baba” md., *GYA*, I, 138.

1. Ölenin kız veya erkek evladı, oğlunun evladı veya daha aşağıya doğru oğlunun evladlarının evladı bulunduğu takdirde annesi 1/6 hisse alır. Zira Kur'an-ı kerim'de;

Allah sizlere, miras taksiminde çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dışı payı verilmesini emrediyor. Eğer hepsi kız olup da ikiden fazla iseler, bunlara bırakılan malın üçte ikisi; eğer erkek tek bir kız ise o zaman yarısı verilir. Eğer ölen kişinin çocuğu varsa anne-babasından her birine altıda bir, şâyet çocuğu yok da anne-babası mirasçı oluyorsa annesine üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de varsa o zaman annesine altıda bir verilir. Bunların hepsi ölenin yapmış olduğu vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilmelisiniz. Bütün bunlar, Allah tarafından birer fariza olarak takdir edilmektedir; muhakkak Allah bilendir, hikmet sahibidir.”¹ buyrulmaktadır.

Keza ölenin birden fazla kardeşi bulunuyorsa annenin hissesi, yine 1/6 olacaktır. Zira Kur'an'da:

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”² buyrulmuştur.

¹ Nisa, 4/ 11.

² Nisa, 4/ 11.

Kardeşler öz veya baba bir ya da ana bir kardeş olabilirler. Hatta bu kardeşler başka mirasçılar tarafından mirastan düşürülmüş olsalar dahi ölenin kardeşleri bulunduğu için annesi 1/6 hisse alacaktır.¹ Ancak kardeşler kendi kusurları yüzünden mirastan mahrum olmuşlarsa anneni durumunu etkileyemez. Mahrumiyet sebeplerinden biri ile mirastan mahrum olan mirasçı yok farzedilir.²

2. Ölenin kızı veya oğlu, oğlunun kız veya erkek evladı ve daha aşağıya doğru oğlunun evlatlarının evladı bulunmuyorsa, ölenin birden fazla kardeşi de yoksa anne 1/3 hisse alır. Zira Kur'an-ı Kerim'de:

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”³ buyrulmuştur.

3. Ölenin annesi eğer ölenin karısı veya kocasına ilaveten baba ile birlikte mirasçı olursa karı veya koca paylarını aldıktan sonra ölenin annesi karı ve kocadan arta kalan terekenin 1/3'ini alır. Yalnız bu durum karı, ana, baba, koca, ana baba üçlüsünde bulunduğu takdirde söz konusu olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekir. Halife Hz. Ömer böyle bir mesele ile karşılaşmış ve anaya mirasın tamamının üçte birini değil kalanının üçte birini vermiştir. Bu meseleye mesele-i Ömeriyye adı verilmiş. Hz. Ömer'in bu kararını ahabın pek çoğu

¹ İbn Kudâme, *Muğni*, VII. 16; Seydişehri, *Miras Hkukuku*, 108.

² Aktan, *Miras Hukuku*, 103.

³ Nisa, 4/ 11.

uygun bulmuştur. Dört mezheb İmamları ahabın ekseriyetinin tasvibini alan bu görüşü benimsemişlerdir.¹

Annenin mirasdaki durumunu açıklayan ayetlerde de görüldüğü üzere, İslâm miras hukukundaki miras hisselerinin bir kısmı doğrudan Kur'an nassıyla belirlenmiştir. Hisselerin oranları, bu hisselerin kimlere ve hangi durumlarda ne kadar verileceği ayetlerde geçmektedir. Ayrıca her dereceden mirasçının mahfuz hissesi vardır ve bu mahfuz hisse oranları da sabittir. Bu yüzden yoruma açık bir konu değildir.

¹ İbn Kudâme. *Muğni*, VII, 20, 21.

SONUÇ

İslâm dinine göre insan, mahlukatın en şerefli, en mükerremi ve en güzeldir. Allah'ın lütfuyla, mükemmel olarak dünyaya gelen, yaratılanlar içinde iradesi eline verilen, akılla donanan en şerefli varlık insandır. Âlem insanlık için yaratılmıştır. Her şey insanın hizmetine sunulmuştur. İnsan kâinatın özüdür, göz bebeğidir; bütün düzenlemeler onun hakkını korumaya yöneliktir. Bütün bunlar, beraberinde insana bazı yükümlülükler de getirmiştir. İslâm hukukunda insana ait bu hak ve yükümlülükler öncelikle onun insan olmasına, sonra kadın ve erkek olarak cinsiyetine, daha sonra da yaşamı boyunca üstlendiği rollere göre titiz bir şekilde düzenlenmiştir.

Araştırma konusu, insanların hepsini ilgilendiren ve bazı insanların da taşımış olduğu annelik vasfı ile alakalıdır. Annelik, toplumun şeklinin oluşmasında en önemli etkiye sahiptir. Bu nedenle anneliğe, ilahi ve beşeri kaynaklı bütün hukuk sistemlerinde önem verilmiş ve onunla ilgili toplumların sosyo kültürel yapısına göre düzenlemeler yapılmıştır.

Anneliğe, toplumdan topluma farklılık gösteren anlamlar yüklenmiştir. Mesela; kayınvâlîde, nine, teyze, süt anne, vs. kelimeleri anne anlamında kullanılmaktadır. Araştırmanın konusu olan anne, meşru yollarla çocuk doğuran kadın, yani hakiki annedir.

Annelik, tabî ve yapay dölleme şeklinde iki yolla oluşmaktadır. Bu yollardan evli bir çiftin biraraya gelmesi neticesinde oluşan annelik ile nesep karışıklığına sebep olmamak şartıyla yapay dölleme yoluyla oluşan annelik meşrû kabul edilmiştir. Kadının annë olmasına engel olma durumları, gebelik öncesi (doğum kontrolü, aile planlaması) ve gebelik döneminde (düşük, kürtaj) olabilmektedir. Eşlerin rızasının bulunması ve sağlıklarına zarar gelmemesi şartıyla, ceninin teşekkül etmediği yani sperm ile yumurtanın döllemeyle embriyonun oluşmadığı durumda aile planlamasına müsaade edilmiştir. Ancak, İslâm hukukunda, tıbbî ve dinî bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesi ve aldırılması –anne ve baba tarafından yapılmış veya yaptırılmış olsa bile- cinâyet (suç) sayılıp haram kabul edilmiştir.

Anne, çocuğun üzerinde hem irsî olarak hem de daha sonraki hayatında en çok etkili olan kişidir. Bu nedenle kadın ve erkeğin, evlenmeden önce eş seçiminde çok dikkatli olmaları gerekir. İslâm hukukunda ideal müslüman bir annede dindarlık, iyi bir çevreden gelmiş olma, güzel ahlak, doğurgan olma, soylu olma, bulaşıcı ve kalıtsal hastalıklardan hali olma, akraba olmama gibi nitelikler aranmaktadır. Bu özellikleri taşıyan bir anne, anne olmadan önce kendisini sağlık durumunu kontrol gibi gibi konularda bedenlen, çocuk sahibi olmaya ve çocuğun sorumluluğunu alma gibi konularda zihinen kendini hazırlamalıdır. Bütün bunlara dikkat ettikten sonra, neticeyi Allah'a havale etmelidir. Böylece karı ve koca bu yöndeki sorumluluktan kurtulmuş olur. Çünkü onlar, kendilerine düşen vazifeyi yapmışlar, Rasûlullah'a uyma noktasında Allah'ın vâcib kıldığı yol ve yöntemi tatbik etmişlerdir. Zira Allah Teâla: *“Andolsun ki Resûlullah, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir”* (Ahzab, 33/ 21) ve *“Kim Resûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik”* (Nisâ, 4/ 80) buyurmuştur.

Kadın ve erkeği evlilik bağıyla bağlayan ve onları aile nizamı içinde biraraya getiren İslâm, iyi bir toplumun inşâsı için, hem kadına, hem de erkeğe sorumluluk yüklemiştir; onların her birine bir takım haklar ve görevler vermiştir. Anne, kanından kan, canından can katarak yavrusunu dokuz ay karnında taşır, hamilelik süresince pek çok güçlüklerle karşılaşır, hayati tehlikeleri de göze alarak çocuğunu doğurur. Diğer canlıların yavrularının aksine, ihtiyaçlarını giderme seviyesine gelmesi uzun süre olan insan yavrusunu, annesi büyütme için, uykusundan, istirahatından, sıhhatinden feragat eder. Ayet ve hadislerde belirtildiği üzere evlat, annesine karşı iyi davranmak, nafakasını temin etmek, meşrû olan durumlarda itaat etmek, saygı göstermek, rızasını almak, kötü söz söylememek, onu incitmemek, öldüğünde hayırla anmak, dua etmekle sorumludur. Annenin kocası da annenin nafakasından ve hamileliğin öncesinden itibaren anneliğin her safhasında anneye yardım etmekle sorumludur.

Annenin de eşiyile birlikte çocuğuna karşı yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardır. Annenin hamilelik öncesi ve hamilelik dönemi, doğum

anı ve sonrasında pek çok görevi bulunmaktadır. Bunlardan doğum sonrasındaki görevleri şunlardır: Velâyet, tahnik ve dua, çocuğun kulağına ezan okuma, akika kurbanı kesme ve ziyafet, çocuğun saçlarını kestirme gibi merasimler, isim koyma, emzirme, terbiye etme, hidâne, sünnet ettirme, çocukları arasında eşit muamele etme, evlendirme, fitir sadakası verme ve nafakadır. Bu vazifelerin yerine getirilmesinde anne ve baba içinde yaşadıkları toplumun şartlarına ve İslâm hukukundaki konumlarına göre sorumludurlar. Bu görevlerden bir kısmı daha ziyâde anneye, bir kısmı da babaya aittir.

Anne ile ilgili hükümler, İslâm hukukunun hemen hemen her branşında yer almaktadır. Anneler de bir insan olarak ve bir kadın olarak ibadetler konusunda diğer insanlar gibidir. Ancak erkeklerden hem fizyolojik hem de psikolojik olarak farklı olan kadın, bir anne olarak da farklı durumlarla karşı karşıya gelmektedir. Bazen bu durumlara göre diğer insanlardan farklı hükümlere tâbi olabilmektedir. Bu farklılıkların bir kısmı kadına anne olduğu dönemlerde kolaylık sağlamaya matufken, bir kısmı da ibadetlerin şartı olan hükmi temizlik niteliğinin bulunmayışından dolayıdır. İslâm aile hukukunda, nesep, hısımlık oluşturma, mahremiyet, boşanma konularında annelik vasfından dolayı verilen hükümler vardır. Çocuğun kendisini doğuran kadınla yani annesi ile nesep ve hısımlık bağı fiili bir durumdur, yani annenin onu doğurmasıdır. Annenin hısımlık oluşturmaması, evlenilmesi ebediyyen yasaklanmış akrabalarından olması açınsındandır. Annelik, haramlık oluşturmamayan akrabalıklardandır. Yani, anne mahremiyet konusunda diğer insanlardan farklıdır. İslâm yargılama hukukunda annelik, şehâdet ve ikrar konusunda öneme sahiptir. Ceza hukukunda annelik öldürme, müessir filler ve cezaların infazında etkilidir. Anne hamile iken, kocasının anneyi öldürmesinde, doğumdan sonra annenin çocuğunu öldürmesinde ve müessir fiillerde kısas uygulanmaz. Keza anne çocuğuna, çocuk da annesine kazf ettiğinde ve anne çocuğunun, çocuk da annenin malını çaldığında uygulanması gereken hadd düşer. Cezaların infazında ise annelik, cezanın tehir edilmesi şeklinde etkisini gösterir. Devletler hususi hukuku açısından annelik, çocuğun tabiiyyetinin tespitinde önemlidir. İslâm miras hukukunda anne hacb-i hırmana uğramayan mirasçılardandır. Yani anne, ölenin

hangi yakınlarıyla birlikte olursa olsun daima mirasçı olma sıfatını korur. Ashâbü'l-ferâizden biri sıfatıyla mirasçı olan anne için diğer mirasçıların yakınlık ve sayılarına göre değişen üç durum söz konusudur.

Çalışma şu tespit ve önerilerle bitirilebilir. Araştırma neticesinde kadının annelik kimliğinin, İslâm toplumunda onun saygınlığını artıran bir vasıf olduğu ve çocuğu yetiştirme, büyütme, eğitime gibi konularda, annenin yerini hiç kimsenin alamadığı ve hiç kimsenin onun kadar ve o derece nefsinden feragat edemediği tespit edilmiştir. Anne, insan ve toplumun oluşmasında en önemli etkidir. Zira insanın ve toplumun şekil almasında en önemli unsur olması sebebiyle anneye ilahî ve beşerî kaynaklı bütün hukuk sistemlerinde önem verilmiş ve onun hakkında toplumların sosyo kültürel yapısına göre düzenlemeler yapılmıştır. İlahî kaynaklı hukuk, anneye manevî ve ahlakî bir değer de atfetmiştir. Dolayısıyla bütün insanların annenin ve anneliğin insan hayatındaki yerinin farkında olması ve buna göre hareket etmesi gerekir. İnsanlar evlenirken eşler, her bayanın potansiyel bir anne olduğunu düşünmeli ve daha evlenmeden her iki taraf özellikle de erkekler evlenecekleri şahıslarda İslâm dinine göre ideal bir annede bulunması gereken nitelikleri aramalıdır. Bir müslüman anne adayında başta dindarlık, güzel ahlak, iyi bir aileden ve çevreden gelmiş olma, doğurgan olma, güzel olma, yakın akrabadan olmama, bulaşıcı ve kalıtsal hastalıklardan hâli olma, çocuk yetiştirme konusunda bilgili ve istekli olma, tıbbî açıdan sakıncalı yaş, kilo, boyda olmama gibi nitelikler bulunmalıdır.

Eşler anne ve baba olmadan önce anne ve baba olma ve bir çocuğun sorumluluğunu alma fikrine kendilerini hazırlamalıdır. Anne kendisini bedenen ve zihnen çocuk sahibi olmaya hazırlamalıdır. Hamilelik ve lohusalık dönemi anne için çok hassas dönemler olduğu için annenin çevresindekilerin özellikle de kocanın anneye karşı daha itinalı olmalarını gerektirmektedir. Bu dönemlerde beslenmeye özen gösterilmelidir. Gebelere beslenme ile ilgili bilgiler verilmeden gebenin bu konu ile ilgili problemleri ve öyküsü araştırılmalı ve ona göre besinler temin edilmelidir. Yine bu dönemlerde annede meydana gelen psikolojik değişiklikler, annenin çevresindekiler ve koca

tarafından bilinir ve yardımcı olunursa anne bu dönemleri daha kolay geçirebilir. Anneliğin daha sonraki dönemlerinde de çocuğun büyütülmesi, yetiştirilmesi, eğitilmesi gibi konularda koca her safhada anneye yardımcı olmalıdır. Çocuğun dünyaya gelmesinde ortak etkiye ve isteğe sahip oldukları gibi yetiştirilmesinde de birlikte hareket etmek zorundadırlar. İkisi bir arada bir bütünü oluşturduklarından birisinin ihmali çocuk yetiştirmedeki dengeyi bozacaktır.

Anneler de kendilerinin insanların hayatlarındaki etki ve önemlerinin bilincinde olarak hareket etmelidir. Her anne, hakları ve vazifeleri hakkında bilgi edinmeli ve üslenmiş olduğu rolü bilinçli olarak yerine getirmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de: *“Ey iman edenler, eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının... Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir fitnedir”*(Teğabun, 63/ 14-15) buyrulduğu üzere anne kendisine verilen bu anneliğin de bir yaratılış gayesi, imtihan vesilesi olduğunu hiç bir zaman unutmamalıdır. Bu ayette “fitne“ kelimesinden maksad “imtihan vesilesi” olduğu belirtilmiştir. Bu imtihanı kazanmanın yolu da annelerin bilinçsizliği bırakıp, kendilerine fitraten verilen şefkat, fedakârlık, çocuk sevgisi gibi duyguları kullanarak çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmektir. Zaman zaman anneye verilen bu duygulardan dolayı anne objektif davranamayıp çocuğu için doğru karar verememektedir. Pek çok anne çocuğuna karşı yaptıklarını tamamen içinden gelen duygulara göre yapmaktadır. Eğer anne kendisine verilen anneliğin ve bu duyguların hayattaki diğer şeyler gibi imtihan edilmek için olduğunu düşünürse çocuk yetiştirme konusunda daha az hataya düşebilir. Çünkü insanı yanıltan zaafı arasında annelik zaafı en kuvvetli olanıdır. Ayrıca kanını, canını vererek çok büyük fedakârlıkla çocuğunu yetiştirmeyi Allah için yaptığını bilirse çocukların daha sonra olumsuz yönde yaptıklarından da daha az yara alabilir ve bu yaptıklarından dolayı çocuğundan çok şey beklemez. Zira bu durumda o Allah'a karşı görevini yerine getirmiştir.

Bu araştırmayla annenin İslâm hukukundaki hükümleri ele alınmıştır. Araştırmada anne ile ilgili hükümler, İslâm hukukunda anne kavramı ve bir

annede bulunması gereken nitelikler, annenin hakları ve görevleri ile İslâm hukukunun farklı branşlarındaki durumu şeklinde tasnif edilerek ele alınmıştır. Değişen şartlar ve bu şartların ortaya çıkardığı durumlar ileriki dönemlerde yeni hükümlere ihtiyaç duyurabilir. Nitekim bu gerçek, İslâm hukukçuları tarafından “ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkar olunamaz” (mecelle, md. 39) şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla konu ile ilgili yeni hükümler verilebilir, konu başka bir şekilde planlanabilir veya konunun her bir bölümü ayrı olarak araştırılabilir. Nitekim hidâne, radâ, terbiye, nesep, nafaka, velâyet konuları ayrı ayrı çalışılmıştır. Bu araştırmada anne ile ilgili hükümler verilirken öncelikle meşhur hukuk ekollerinden Hanefî, Şafiî, Malikî, Hanbelî mezheplerinin görüşleri verilmiştir. Yeni bir çalışma bu mezheplerden birisine, bütün mezheblere veya her hangi bir başka mezhebe göre yapılabilir. Bu çalışmanın İslâm hukukunun tanıtılmasına katkıda bulunmasını ve bu alanda yapılabilecek diğer çalışmalara da bir başlangıç olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- ABDUBÂKİ, Muhammed Fuad, (1388/1968), *el-Mucemu'l-Müfehres li elfâzı'l-Kur'an'i'l-Kerim*, İstanbul, 1990.
- ABDURREZZAK, İbnu Muhammed es-San'ani, (211/826), *Musanafu Abdurrezzak*, I-XI, İstanbul, 1970 (Musanef).
- ACLUNİ, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed, (1162/1748), *Kesful-Hafâ*, I-II, Beyrut, 1351 (Kesfül-Hafâ).
- AKTAN, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İstanbul, 1991 (Miras Hukuku).
- _____, “Velâyet” md., *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, İstanbul, 1997 (“Velâyet” md.. GYA).
- AKKAVİ, Fevval İn'am, *el-Mucemü'l-Mufassal fi Ulumi'l-Belağa*, Beyrut, 1993.
- AKYILDIZ, Naciye, *Anneliğe Hazırlık*. Ankara, 1996 (Anneliğe Hazırlık).
- AKYÜZ, Vecdi “Ana Baba” md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991 (“Ana Baba” md.. DİA).
- ALPAY, Muammer, “Doğum ve Kadın Hastalıklarında Psikolojinin Yeri”, *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996 (a.g.b.. Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- ANDREW, M. Tershakovec ve Virginia A. Stallings “Çocukta Beslenme ve Beslenme Bozuklukları”. *Nelson Essentials of Pediatrics Türkçesi* (Çeviri Editörü: Ahmed Aydın). İstanbul, 1996 (a.g.b., Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- ARPA, Ahmet. “Sadaka-i Fıtır” md.. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 (“Sadaka-i Fıtır” md..ŞİA).

- ASAF, Ataseven, “Çocuğun Süt Dönemi ile Beslenmesi” *İslamda Aile ve Çocuk Terbiyesi*, (Sempozyum Tebliğleri), Urfa, 1994 (“Çocuğun Süt Dönemi”. Çocuk Terbiyesi).
- ATAR, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Ankara, 1999 (Adliye Teşkilatı).
- ATAY, Hüseyin, “Kur’an ve Hadiste Aile Planlaması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1970 (“Kur’an ve Hadiste Aile Planlaması”. AÜİFDi.).
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul, ty.
- AYDIN, M. Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1985 (Aile Hukuku).
- _____, “Çocuk” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul, 2000 (“Çocuk” md.. ŞİA).
- _____, “Çocuk” md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993 (“Çocuk” md.. DİA).
- _____, “Aile” md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992 (“Aile” md.. DİA).
- AYNÎ, Muhammed b. Ahmed, (855/1451), *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahihî’l-Buhari*, Kahire, 1972 (Umdetu’l-Kârî).
- AYNÎ, Ebu muhammed Bedrutti Mahmud b. Ahmed (855/1451), *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*. (Fethi’l-Kadir ile birlikte), I-X, by., 1970 (el-Binâye).
- BABERTÎ, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud (786/1384), *el-İnâye ale’l-Hidâye* (Fethi’l-Kadir ile birlikte), I-X, by., 1970 (el-İnâye).
- BAKTIR. Mustafa, “İslâm Hukukunda Hidâne” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum. 1986 (“İslâm Hukukunda Hidâne” AÜİFD).
- BARDAKOĞLU, Ali. “Hidane” md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993 (“Hidane” md.. DİA).

- BAYINDIR, Abdulaziz, *İslâm Muhakeme Hukuku*, İstanbul, 1986 (Muhakeme Hukuku).
- BAYRAKLI, Bakraktar, *İslâm'da Eğitim*, İstanbul, 1989 (İslâm'da Eğitim).
- BAYRAKTAR, M. Faruk, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1995 (Ailenin Eğitim Görevi, DEAD).
- BEHNESİ, Ahmed Fethi, *el-Mevsuatu'l-Cinaiyyetu fî Fıkhı'l-İslâmî*, I-IV, Beyrut, 1991 (el-Mevsuatu'l-Cinaiyye).
- BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdrîs, (1052/1642), *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ*, I-VI, Beyrut, 1982 (Keşşâfu'l-Kınâ').
- BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, I-X, Beyrut, 1994 (Sünen).
- _____, *Şuâbu'l-İman*, I- VIII, Beyrut, 1990 (Şuabu'l-İman).
- BİCE, Hayati, *Annenin Rehberi*. Ankara. 1995 (Annenin Rehberi).
- BİLGİN, Beyza, *İslâm ve Çocuk*, Ankara, 1997 (İslâm ve Çocuk).
- BİLGİN, Beyza ve SELÇUK, Mualla, *Din Eğitimi*, Ankara, 1997 (Din Eğitimi).
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, (1971), *Hukuki İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1985 (Istılahat-ı Fıkhıyye).
- _____, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, t.y. (İlmihal).
- BOZKAYA, Hasan. "Abortuslar". *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*. Ankara, 1996 (a.g.b.. Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- BUHARÎ. Muhammed b. İsmail b. İbrahim. (256/869). *Sahihu'l- Buhârî*. I-VIII, İstanbul, 1992 (Sahih).
- _____, *Edebü'l-Müfred*, Beyrut. 1990 (Edebü'l-Müfred).
- BULDUK, Sıdika, *Çocuk Beslenmesi*, Ankara, 1996 (Çocuk Beslenmesi).
- CANAN, İbrahim, *Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, İstanbul, 1977 (Terbiye).

- CEBİROĞLU, Rıdvan, *Çocuk Akıl Sağlığı ve Hastalıkları*, İstanbul, 1983.
- CENGİZ, Candan ve CENGİZ. Yalçın. "Maternal Fizyoloji", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*. Ankara, 1996 (a.g.b., Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- CESSAS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkamu'l-Kur'an*, I-III, Beyrut, 1414.
- CEVDET PAŞA, Ahmed, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, İstanbul, 1308 (Mecelle).
- CEZİRİ, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, *el-Fıkh ale'l-Mezahibi'l Erbaa*, I-V, Kahire t.y. (Mezahibu'l Erbaa).
- CÜRCANİ, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu's-Siraciyye fi ilmi'l-Mevaris*, Dımaşk, 1990 (Şerhu's-Siraciyye).
- _____, *et-Ta'rifât*. (816/1413). İstanbul, 1308 (et-Ta'rifât).
- ÇAĞIRICI, Mustafa. "Ana Baba" md.. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, İstanbul, 1997 ("Ana Baba" md., GYA).
- ÇAKMAKLI, Kemal. *Anne Baba Olmak*. Ankara, 1996 (Anne Baba Olmak).
- ÇEKER, Orhan. "Çocuk Düşürme" md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997 ("Çocuk Düşürme" md., DİA).
- _____, "Hamile" md.. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul, 2000 ("Hamile" md., ŞİA).
- _____, "Çocuk" md.. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul. 1997 ("Çocuk" md.,GYA).
- _____, "Fıkıhta Hasta". *Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 1997 ("Fıkıhta Hasta". SÜİFD.).
- _____, *İslâm Hukukunda Çocuk*. İstanbul, 1990 (İslâm Hukukunda Çocuk).
- _____, "Hamile" md.. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 ("Hamile" md., ŞİA).

DAĞCI, Şamil, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Filler*, Ankara, 1999 (Müessir Filler).

_____, “İslâm Hukukunda EYLENME ENGELLERİ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999 (“İslâm Hukukunda EYLENME ENGELLERİ”, AÜİFD).

DAREKUTNÎ, Ali b. Ömer b. Ahmed, (385/995), *Sünenü'd-Darekutni*, I-IV, Kahire, 1966 (Sünen).

DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî es-Semarkandi. (255/869), *es-Sünenü'd-Dârimi*, I- II, İstanbul, 1992 (Sünen).

DERDİR, Ebu'l Berakât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, (1201/1786), *eş-Şerhu's-Sağir ala Akrabi'l-Mesalik*, I-IV, Kahire t.y. (eş-Şerhu's-Sağir)

DEYLEMÎ, Ebu Şüca Şiruye b. Şehre dar b. Şiruye, (558/1163), *el Firdevs bi Mesur el-Hitab: el Firdevsü'l-Ahbar*, I-V, Beyrut, 1986 (el-Firdevs).

DEYREBÎ, Ebu'l-Abbas Şihabeddin Ahmed b. Ömer, *Ahkamü'z-Zevac ale'l-Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut, 1986 (Ahkam).

DİKMEN, Mehmet. *İslâmda Kadın Hakları*, İstanbul, 1996 (Kadın Hakları).

DODURGALI, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul, 1996 (Din Eğitimi).

_____, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İstanbul, 1995 (İbn Sina Felsefesinde Eğitim).

DÖNDÜREN, Hamdi. “Nesep” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 (“Nesep” md., ŞİA).

_____, “Cenin”md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 (“Cenin”md., ŞİA).

_____, “Üvey anne” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000
(“Üvey anne” md., ŞİA).

_____, “Sadaka” md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000
(“Sadaka” md., ŞİA).

_____, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, 1993 (İlmihal).

DUMAN, Zeki, *Adab-ı Muâşeret ve Görgü Kuralları*, İstanbul, 1982 (Adab-ı Muâşeret).

EBU DAVUD, Süleyman b. El-Eş’as b. İshak el-Ezdî es-Sicistâni, (275/889),
Sünenü Ebî Davud, I- V. İstanbul, 1992 (Sünen).

EBU’L-BEKA, Kadı Eyyüb b. Musa el-Kefevi, *Külliyatü Ebu’l-Beka*, Bulak,
1253.

EBU ZEHRA, Muhammed, (1394/1974), *Ahvalu’ş-Şahsiyye*, Kahire, 1957
(Ahval).

_____, *el-Vilâyetü ale’n-Nefs*, by., ty. (el-Vilâye)

_____, *el-Cerime ve’l-Ukube fi’l-Fıkhı’l-İslâmi*, Kahire. ty. (el-Ukube)

EBU ZEHRA, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa, *Ahkamü’t-Terekat ve’l-Mevaris*, Beyrut, 1963 (Ahkam).

ELMACIOĞLU, Tuncer, *Başarıda Aile Faktörü*, İstanbul, 1998 (Aile Faktörü).

ERBAY, Celal, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, İstanbul, 1998
(Evlilik ve Hısımlık Nafakası).

ERBIYIK, H. İbrahim, *Sağlıklı Beslenmede Anne Sütü*, İstanbul, 1996 (Anne Sütü).

ERDOĞAN, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998 (Fıkıh Terimleri Sözlüğü).

EREN, Hasan ve DİĞERLERİ, *TDK Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara, 1981.

- ERGENELİ, H. Mehmet ve , Tekin. "Riskli Gebe İzlemi ve Doğumu", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996 (a.g.b., Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- ERTURHAN, Sabri, *İslâm Ceza Hukukunda Şüphe Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1997.
- EŞŞENTUT, Halid Ahmed, *İslamda Kız Çocuklarının Eğitimi* (Trc: Dursun Küçük Baltacıoğlu), İstanbul. 1996 (Kız Çocuklarının Eğitimi).
- EZ-ZEBELÂVÎ, Muhammed es-Seyyid Muhammed, *Kur'an ve Sünnette Annelik*, (Trc: Yusuf Ertuğrul). Konya, 1987 (Annelik).
- el-Fetevâ'l-Hindiyye*, (Ebu'l-Muzaffer Muhyiddin Muhammed Bahadır Alemgir (1118/1706) tarafından, Şeyh Nizam başkanlığında bir komisyona hazırlattırılmıştır.), I-VI, Beyrut, 1991, (Hindiyye).
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, İstanbul, 1996.
- FERRUH, Ömer, *İslâm Aile Hukuku*, (Trc: Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul, 1969 (Aile Hukuku).
- GAZALÎ. Muhammed. *Ey Oğul*. (Trc: Hasan Küçük), İstanbul, 1992,
- GÖKŞİN, Eflatun "Normal Gebelik ve Frenatal Bakım", *Temel Kadın Hastalıkları Ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996 (a.g.b., Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi).
- GÖRGÜLÜ. Hasan Ali, "İslâm Hukukunda Kadının Mesken Hakkı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Isparta, 1995.
- GÜNEŞ, Yüksel, *İslâm Hukukunda Neseb*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1993 (Neseb).
- HADDÂDÎ. Ebu Bekr b. Ali . *el-Cevheretü'n-Neyyire*, I-II, İstanbul, 1978 (el-Cevhere).

- HÂKİM, en-Nîsabûri. Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh ed-Dabbi en-Nisabûrî, (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut, 1990 (Müstedrek).
- HANBEL, Ahmed b. Ebî Abdillâh, (241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul, 1992 (Müsned).
- HARBÎ, İmam Ebu İshak İbrahim b. İshak, *Garibu'l-Hadis*, I-III, Mekke, 1985 (Garibu'l-Hadis).
- HARBÎ, Sa'd b. Şari', *el-Ahkamülletü Tuhâlifü fiha'l-Mer'e ve'r-Racül*, Riyad, 1995 (el-Ahkam).
- HASKEFÎ, Muhammed b. El-Hısnî el-Eserî, (1088/1677), *ed-Dürrü'l-Muhtâr (Reddü'l Muhtar'la birlikte)*, I-VIII, İstanbul, 1984 (ed-Dürrü'l-Muhtâr).
- HATİPOĞLU, Nihat. "İslâmda Aile ve Anelik", *Diyanet Dergisi*, İstanbul, ("İslâmda Aile ve Anelik", DD).
- HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekr, (807/1405), *Mecmaü'z-Zevaid ve Menbaü'l-Fevaid*, I-X, Beyrut, 1408 (Mecmaü'z-Zevaid).
- HÖKELEKLİ. Hayati. "Çocuk" md.. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993 ("Çocuk" md.. DİA).
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed b. Ömerî'l-Hanefî, (1252/1836), *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*. I-VIII, İstanbul 1984 (Reddü'l-Muhtar).
- _____, *Mecmuatü Resail İbn Âbidîn*, I-II, by., ty. (Mecmua).
- İBN CÜZEY, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, (741/1340), *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, b.y.. t.y. (el-Kavaninu'l-Fıkhiyye).
- İBN HACER. el-Askalâni. Ebu'l-Fazl Şehabeddin, *el-Metâlibü'l-Âliyye bi Zevaidi'l-Mesani'di's-Semaniyye*, I-V, Beyrut, 1414.

- İBN HACER, el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, (852/1448), *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-X, Beyrut, 1995 (Fethu'l-Bâri).
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, (456/1063), *el-Muhalla bi'l-Âsâr*, I-XII, Beyrut, 1988 (el-Muhalla).
- İBN KUDÂME, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, (620/1223), *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni*, I-XII, Beyrut, 1412 (el-Muğni).
- İBN KUDÂME el-Makdisi, İbn Kudâme Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer Muhammed. (682/1283), *eş-Şerhu'l-Kebir alâ Metni'l-Mukni* (Muğni ile birlikte), I-XII, Beyrut, 1412 (eş-Şerhu'l-Kebir).
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garibu'l-Hadis*, Beyrut, 1988 (Garibu'l-Hadis).
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (273/887), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, İstanbul, 1992 (Sünen).
- _____, *Sünen-i İbn Mâce ve Tercemesi*, (Trc: Haydar Hatipoğlu), İstanbul, 1983.
- İBN MAHLED, *Ahbâru's-Sığar*, (el-Akademiyye içinde, nşr. Abdullah Kenûn), III, Rabat, 1986.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükerrerem, (711/1311), *Lisanü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, 1990 (Lisanü'l-Arab).
- İBN MİSKEVEYH. *Ahlakî Olgunlaştırma*, (Trc: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu ve Cihad Tunç). Ankara, 1983 (Ahlakî Olgunlaştırma).
- İBN NÜCEYM, Zeynuddin b. İbrahim, (970/1562), *Bahru'r-Raik*, I-VIII, Mısır, 1993 (Bahr).
- İBN RÛŞD. Ebu'l Velîd Muhammed. (595/1198), *Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetül-Muktesid*, I-V. Beyrut, 1995 (Bidaye).

- İBNU'L-ARABİ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, (543/1148), *Ahkamu'l-Kur'an*, I-IV. Beyrut, 1988 (Ahkam).
- İBNU'L-CEVZİ, Ebu'l-Ferec Cemaleddin, (597/1201), *Ahkamu'n-Nisa*, Beyrut, 1996.
- İBNUL HÛMAM, Kemâlüddin el-Hanefî, (861/1456), *Fethü'l-Kâdir*, I-X, by., 1970 (Fethü'l-Kâdir).
- İMAM GAZALİ, Ebu Hamid Huccetu'l-İslâm Muhammed, (505/1111), *İhyai Ulumiddin*, (Zebidi, Ebu'l-Feyz Murtaza'nın İthafu's-Sadeti'l-Muttakin bi Şerhi İhyai Ulumiddin ile birlikte), I-XIV, Beyrut, 1989 (İhya).
- KADIZÂDE, Ahmed Şemsaddin Edirnevi Rumi, (988/1580), *Netaciu'l-Efkâr fi Keşfi'r-Rumuz ve'l-Esrâr (Tekmiletü Şerhi Fethi'l-Kadir)*, b.y. 1970 (Tekmile).
- KAFKASYALI, Ali, "Çocuk Eğitimi", *Akev Akedemi Dergisi*, Ankara, 1997 ("Çocuk Eğitimi". AAD).
- KARABULUT, Osman, *İslâm'da Çocuk Terbiyesi*, Konya, 1993.
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I- III, İstanbul, 1996 (İslâm Hukuku).
- _____. *İslâm Hukukunda İctihad*, İstanbul, 1996.
- KARAZEYBEK, A.Hasan, "Anne Sütünün Önemi ve Çalışan Annenin Sorunları", *Dirim Aylık Tıp Dergisi*, İstanbul, 1989.
- KÂSÂNİ, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'udi'l-Hanefî, (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*. I-X, Beyrut, 1997 (Bedâi).
- KELEBEK, Mustafa, *İslâm Aile Hukukunda Velâyet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas, 1996 (Velâyet).
- KILIÇER, Esat. "İslâm'da Aile Planlaması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Ankara, 1981 ("Aile Planlaması", AÜİFD).

- _____. "Çocuk Düşürme" md.. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul. 1997 ("Çocuk Düşürme" md., GYA).
- KINÂLİZÂDE, Ali, *Ahlâk-ı Alâî*, I-III, Mısır, 1248 (*Ahlâk-ı Alâî*).
- _____, *Devlet ve Aile Ahlakı*, (Baskıya Hazırlayan: Ahmed Kahraman), by., ty. (*Devlet ve Aile Ahlakı*).
- KOMİSYON, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Medine, 1992.
- KOMİSYON, *İman ve İbadetler İlmihali I*, İsam, b.y., 1998.
- KOMİSYON, İslâm Konferansı Teşkilatı İslâm Fıkıh Akademisi, *Kararlar ve Tavsiyeler* (Terc: Hasan Hacak ve Bilal Aybakan), İstanbul, 1995.
- KOMİSYON, *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, I-XII, İstanbul. 1992.
- KOMİSYON, *el-Mucemu'l-Arabiyyi'l-Esasi*, Tunus, 1988.
- KOMİSYON, *İslâmî Kavramlar*, Ankara, 1997 (*İslâmî Kavramlar*).
- KOMİSYON, *Türk Hukuk Lügati*, Ankara, 1991.
- KÖTEN, Akif, "Anne Baba" md.. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 ("Anne Baba" md., ŞİA).
- KURTÛBÎ. Ebu Abdillah Muhammed. (671/1273), *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*, I-XX. Lübnan. 1985 (*el-Cami*).
- KUTAY, Taysi, "Konsepsiyon Öncesi Danışma", *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, Ankara, 1996 (a.g.b.. *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*).
- KUTUP, Seyyid. *Kur'an'ın Gölgesinde Kadın* (Trc: Mustafa Nuhoglu). İstanbul, 1995 (*Kur'an'ın Gölgesinde Kadın*).
- _____, *Fizila'l-i Kur'an* (Trc: Salih Uçan ve Diğerleri), İstanbul, 1995 (*Fizila'l*).

- KÜRDÎ, Ahmed el-Hacci. *Ahkâmu'l-Mer'e fi Fıkhi'l-İslâmî*, Dımaşk, 1993 (Ahkâmu'l-Mer'e).
- MÂLİK, b. Enes, Ebu Abdullah el-Asbahi el-Himye, (176/795), *Muvatta*, I-II, İstanbul, 1990 (Muvatta).
- MARANGOZ, Bakiye, *Çocuğumuzu Nasıl Eğitelim*, İstanbul, 1990 (Çocuğumuzu Nasıl Eğitelim).
- MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed, (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebir*, I-XIX, Beyrut, 1994 (el-Hâvi'l-Kebir).
- MAVERDÎ. Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habibi'l-Basri, *Edebu'd-Dünya ve 'd-Din*, Beyrut. 1988 (Edebu'd-Dünya).
- MERĞİNÂNİ, Ali b. Ebu Bekr. (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*. I-II, Beyrut, t.y. (el-Hidaye).
- MEVDUDÎ. Ebu'l A'la. *Modern Çağda İslâmî Meseleler*, (Trc: Yusuf Işıcık), Konya. 1993.
- MEVSİLÎ, Ebu'l-Fazl-Mecduddin Abdullah b. Mahmud, (683/1284), *el-İhtiyar li'l-Talil Muhtâr*, I-II, Beyrut. t.y. (el-İhtiyar)
el- Mevsuatu'l-Fıkhiyye, I-XXXV. Kuveyt, 1990, (Mevsua).
- MOLLA HÜSREV. Mehmed Efendi, (885/1481), *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkam*. İstanbul. 1291 (Dürer).
- MUHAMMED YUSUF MUSA, *en-Nesebu ve Eseruhu*, Kahire, 1967 (en-Neseb).
- MÜNAVÎ, Zeynuddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilla, *Feyzü'l-Kadir*, Beyrut, 1994 (Feyzü'l-Kadir).
- MÜSLİM. Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, (261/875), *Sahihu Müslim*. I-III. İstanbul, 1992 (Sahih).
- MÜTTAKÎ, el-Hindi Alaüddin Ali b. Abdulmelik, (975/1567), *Kenzü'l Ummal fi Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al*, I-XVIII. Beyrut, 1414 (Kenzü'l Ummal).

- NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b.Dinâr, (303/915), *Sünenü Nesâî*, I-VIII, İstanbul, 1992 (*Sünen*).
- NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi*, I-III, Beyrut, 1989 (*Tefsiru'n-Nesefi*).
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriya Muhyiddin. (676/1277), *Kitabu'l-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzi*, I-XXIII, by., 1995 (*Mecmu*).
- NUHOĞLU, Asiye, "Anne Sütü Eşsiz Bir Gıda", *Eğitim Bilim Dergisi*, İstanbul, 1999 (*"Anne Sütü Eşsiz Bir Gıda"*, EBD).
- OMRAN, Adel Rahim, *İslâm Kültüründe Aile Planlaması*, (Trc: Komisyon), Ankara, 1997 (*Aile Planlaması*).
- ÖZALP, Ahmet, "Velâyet" md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 (*"Velâyet" md.. ŞİA*).
- ÖZCAN, Ruhi, *İslâm Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1976 (*Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti*).
- _____, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, (Yayınlanmamış Docentlik Tezi), Erzurum, 1980 (*Hısımlık Nafakası*).
- RAGIP, el-İsfehani. (502/1108), *Müfredat li el-fazı'l-Kur'an*, Şam, 1412 (*Müfredat*).
- _____, *Tafsilu'n-Neşeteyn ve Tahsilu's-Saadeteyn*, Beyrut, 1974.
- RAZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, (606/1210), *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, I-XXX, Beyrut, 1990 (*Tefsiru'l- Kebir*).
- REMLÎ, Muhammed b. Ahmed, (1004/1596), *en-Nihâyetü'l-Muhtac ilâ Şerhi'l-Minhac*, I-VIII, Beyrut. 1984 (*en-Nihâye*).
- SA'DÎ ÇELEBÎ, Sadullah b. İsa b. Emir Han, (945/1538), *Haşiyetü'l-İnâye* (Fethu'l-Kadir'in kenarında). b.y., 1970 (*Haşiye*).
- SABIK, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne*, I-IV. Beyrut, 1992 (*Fıkhu's-Sünne*).

- SAİD HAVVA, *el-Esas fi't-Tefsir*. (Trc: Beşir Eryarsoy), I-XV, İstanbul, 1992 (el-Esas).
- SAPMAZLI, Hüseyin, *Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri*, Ankara, 1943 (Çocuk Hakları).
- SARAÇ, Hüseyin, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslâmda Nüfus Politikası*, Ankara, 1997 (İslâmda Nüfus Politikası).
- SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed Maliki, *Bulğatü's-Sâlik li Arabi'l-Mesâlik*, (Derdî'in, Şerhu's-Sâgîr ile birlikte), I-IV, Kahire, ty. (Bulğatü's-Sâlik).
- SAVLU, Ahmed Hamdi, *Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi*, Konya, 1978 (Çocuk Terbiyesi).
- SEHNÛN, İbn Said et-Tennûhi, (240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, I-VI, Beyrut, 1994 (el-Müdevvene).
- SELÇUK, Mualla, *Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler*, Ankara, 1991 (Dinî Motifler).
- SEMERKANDÎ, Ebu Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed, (539/1144), *Tuhfetü'l-Fukaha*, Beyrut. 1993 (Tuhfe).
- SERAHSÎ, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammedi'l-Hanefi, (483/1091), *el-Mebcut*, I-XXX, Beyrut, 1989 (Mebcut).
- SERAHÛL AHMED, *ed-Din ve't-Tanzimü'l-Usre*, İstanbul, 1989 (ed-Din).
- SEYDİŞEHİRÎ, Mahmut Esat b. Emin. (1336/1918), *Delilleriyle İslâm Miras Hukuku*, (Trc: İsmail Hakkı Uca), İstanbul, 1994 (Miras Hukuku).
- SIDIKA, Bulduk. *Çocuk Beslenmesi*. Ankara, 1996 (Çocuk Beslenmesi).
- STEEDE, Kevin. *Anne Babaların en çok Yaptıkları 10 Hata*, (Trc: Rahime Demir), İstanbul , 1998 (10 Hata).
- SUYUTÎ, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman, *el-Cami'u'l-Ehadis*, I-XXI, Beyrut, 1994.

- SÜVEYD, Muhammed Nur Abdülhafız, *Menhecû't-Terbiyeti'n-Nebeviyeti't-Tıfl*. Beyrut, 1995 (Terbiyetü'n-Nebeviyye).
- ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris b. Abbas, (204/820), *el-Ümm*, I-IX, Beyrut, 1993 (el-Ümm).
- ŞENER, Mehmet, "İslâm Hukukunda Velâyet I" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1985 ("İslâm Hukukunda Velâyet I" DÜİFD).
- _____, "Nesep" md., *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997 ("Nesep" md., GYA).
- _____, "Nifas" md., *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997 ("Nifas" md., GYA).
- ŞEVKANİ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (1250/1834), *Neylü'l-Evtar*, Kahire, 1993 (Neylü'l-Evtar).
- ŞİMŞEK, M. Said. "Cariye" md.. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000 ("Cariye" md., ŞİA).
- ŞİRÂZİ, Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Fîyrûzâbâdî, (476/1083) *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmam eş-Şafîi*, I-II, Beyrut, 1995 (el-Mühezzeb).
- ŞİRBİNÎ, Muhammed b. Ahmed el-Hatib. (977/1570), *Muğni'l-Muhtaç*, I-VI, Beyrut, 1994 (Muğni Muhtaç).
- TABERÂNİ, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mucemu'l-Kebir*, I-XV, Beyrut, 1414 (Mucem).
- TAHÂVÎ, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet, *Muhtasaru'l-İhtilafî'l-Ulema*, I-IV. Beyrut. 1995 (Muhtasar).
- TEHÂNEVÎ, Zafer. (1158/1745). *İlâu's-Sünen*, I-XXII, Karaçi, t.y (İlâu's-sünen).
- TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ, *Edebiyat Lüğatı*. İstanbul, 1973.

- TEHÂNEVÎ, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî, *Keşşafu Istilahati'l-Funün*, I-III, Beyrut, by.
- TİRMİZİ, Muhammed b.İsâ b. Sevre, (279/892), *Sünenü't-Tirmizi*, I-V, İstanbul, 1992 (Sünen).
- TUNÇ, Betül, "Kur'an-ı Kerim'de Anne Kavramından Hareketle Eğitimde Anne Çocuk İlişkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1998 ("Eğitimde Anne Çocuk İlişkisi", DEAD).
- TÜRKMEN, Dursun Ali, "Evlenme" md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999 ("Evlenme" md., ŞİA).
- UDEH, Abdulkadir, (1373/1954), *et-Tesriü'l-Cinai'l-İslâmî*, I-II, Beyrut, 1994 (*et-Tesriü'l-Cinai*).
- ULVAN, Abdullah Nasih, *Terbiyetü'l-Evlad fi'l-İslâm*, Kahire, 1995 (Terbiyetü'l-Evlad).
- USRÛŞENÎ, M. İbn Mahmud, *Ahkâmu's-Sığar*, (Trc: İbrahim Canan), İstanbul, 1984 (Ahkamu's-Sığar).
- ÜLGEN, Gülten, Fidan Emel, *Çocuk Gelişimi*, İstanbul, 1987 (Çocuk Gelişim).
- ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul, 1990 (Temel Kavramlar).
- VEHBÎ, Mehmet, *Hülâsatü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XVI, İstanbul, 1966 (Hülâsatü'l-Beyan).
- VEYSEL, Nargül, *İslâm Aile Hukukuna Göre Mal Rejimleri* (Basılmamış Yüksek lisans Tezi); Erzurum, 1997 (Mal Rejimleri).
- WENSİNCK, A.J. (1358/1939), *el-Mucemu'l-Müfehres li elfazü'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Leiden, 1955.
- YAMAN, Ahmet, "Adet Gören Kadının İbadeti", *Mehir Dergisi*, Konya, 1998 ("Adet Gören Kadının İbadeti", MD).
- _____, *İslâm Aile Hukuku*, Konya, 1998 (Aile Hukuku).

YAVUZER, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1995 (Çocuk Psikolojisi).

_____, *Çocuk ve Suç*, İstanbul, 1992.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, (1361/1942), *Hak Dinî Kur'an Dili*, I-X, İstanbul, t.y (Kur'an Dili).

_____, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, I-V, İstanbul, 1997 (Kamus).

YILDIRIM, Enbiya, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul, 2001.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara, 1989. (Pringle, K. and Bossio, V: A. Study of deprived children: Intellectual, emotional and social development, Vita Humanan, 1:65, 1958, alınmış) (Çocuk Ruh Sağlığı).

YUSUF MUSA, Muhammed, *en-Nesebu ve Eseruhu*, Kahire, 1967 (en-Neseb).

YÜCEL, Başak, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı, *İnternet alıntısı* (www.kadinlar.com/Gebelik).

ZEBÎDİ, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lafi'z, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, (Trc: Kamil Miras), I-XIII, Ankara, 1981 (Tecridi Sarih).

ZEHEBÎ, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *el-Mecmuu'l-Kebir*, Taif, 1408 (el-Mecmu).

ZEMAŞERÎ, Ebu Kasım Carullah Mahnud b.Ömer, (538/1143), *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzi'l ve Uyuni'l-Ekavi'l*, I-VI, İstanbul, 1989 (el-Keşşaf).

ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Mufassal fi Ahkami'l-Mer'e ve'l- Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, I-XI. Beyrut, 1415 (el-Mufassal).

ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Veciz fi usuli'l-fıkh*, Beyrut, 1994 (el-Veciz).

ZEYLEÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, (762/1360), *Nasbu'r-Raye li Ehadisi'l- Hidâye*, Kahire, 1995 (Nasbu'r-Raye).

ZEYLEÎ, Fahrudin Osman b. Ali, (743/1343), *Tebyinü'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Bulak, 1315 (Tebyin).

ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I-IX, Dımaşk, 1996 (el-Fıkhü'l-İslâmî).

